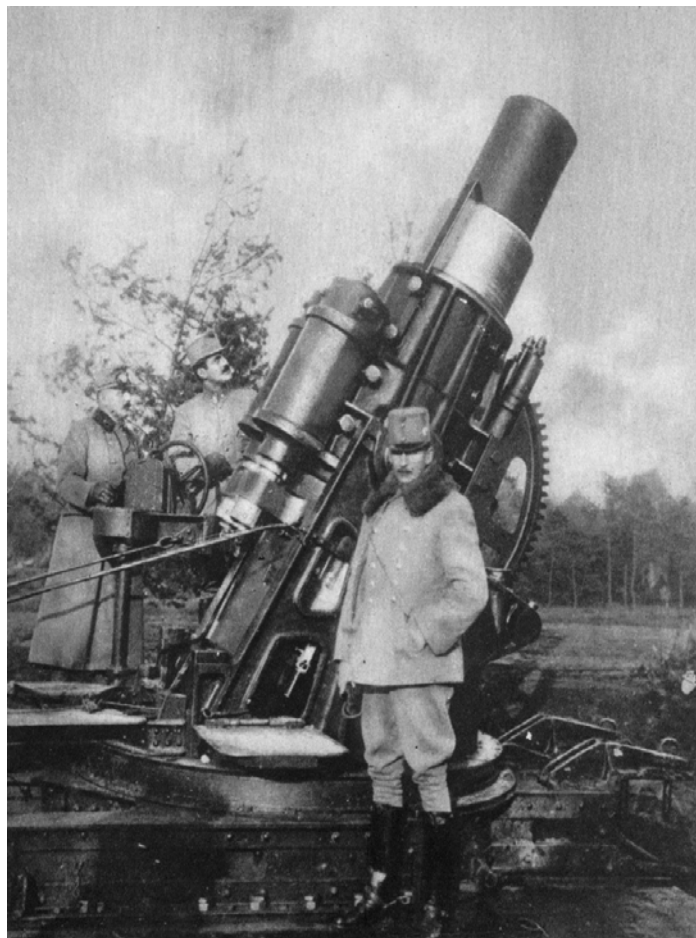

ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM
KOSSUTH LAJOS HADTUDOMÁNYI KAR
HADTÖRTÉNELEM TANSZÉK

Az első világháború eseményei és hadművészete

Írta és összeállította:

Dr. Csikány Tamás ezredes

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Előszó.....	4
I. Rész.....	5
1. A XIX. század utolsó évtizedeinek hadügye.....	5
2. Út a világháborúhoz.....	12
A hadászati tervek.....	13
A fegyveres erők állapota az első világháború előestéjén.....	16
3. Az első világháború Európában.....	19
A mozgóháború időszaka.....	19
Az állásháború időszaka.....	25
4. Az első világháború hadművészeti tapasztalatai.....	37
A tömeghadseregek alkalmazásának tapasztalatai.....	37
Hadászat.....	40
Hadművelési művészet.....	42
A támadó és védelmi harcászat tapasztalatai.....	44
A védelmi harc tapasztalatai.....	45
Fegyvernemek alkalmazásának tapasztalatai az első világháborúban.....	46
5. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje az első világháborúban.....	53
1914. Hadműveletek Galíciában.....	53
Hadműveletek a szerb arcvonalon 1914-ben.....	59
1915. Már három arcvonalon.....	62
Hadműveletek 1916-ban.....	71
Hadműveletek 1917-ben.....	80
Az 1918-as év hadműveletei, a háború befejezése.....	86
A magyar királyi honvédség tapasztalatai.....	88
A honvédség ruházata, felszerelése és fegyverzete a világháború alatt.....	94
Magyarország embervesztesége az első világháború alatt.....	96
6. A repülőgépek és léghajók harci alkalmazása az első világháborúban.....	98
A harci repülőgép megjelenése és fejlődése.....	98
Szervezetszerű harci repülőegységek és egységek létrehozása.....	102
Ábrák, térképvázlatok, mellékletek.....	110
1.sz. melléklet.....	122
Kronológia.....	122
Magyar Királyi Honvédelmi Miniszterek 1867-1918.....	126
II. rész.....	129
A caporettoi áttörés (hadművelési esettanulmány).....	129
Katonaföldrajzi jellemzők.....	129
Általános helyzet a hadszíntéren.....	130
Az olasz helyzet és elgondolás.....	133
A támadó hadművelet előkészítése.....	135
Erőviszonyok.....	137
Felvonulás és a támadás előkészítése.....	137
A hadműveletek lefolyása.....	140
A hadművelet első időszaka: a védelem áttörése (október 24—27.).....	140
Előretörés a Tagliamentóig.....	143
Átkelés a Tagliamentón, előretörés a Piavéig.....	145
Eredmények, következtetések.....	146

Légierő	148
Légvédelem	148
Műszaki csapatok	149
Ábrák, térképvázlatok	150
III. rész	153
A Magyaros tető elfoglalása 1917. március 8-án (harcászati esettanulmány)	153
Harcászati felfogás az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében	154
Előzmények	156
A támadás helyszíne	160
Az ellenség helyzete, ereje	161
A támadás előkészítése	161
Felkészülés a „rohamtámadásra”	162
A támadás végrehajtásának terve	164
„Magyarosi csoport”, Sáfrán alezredes	164
A tüzérség tevékenysége	165
A vállalkozás mindenoldalú előkészítése	167
A támadás	172
Lőszerfelhasználás	175
Összefoglalás	175
Ábrák, térképvázlatok, mellékletek	177
Rövidítések	184
Erő és eszközök csoportosítása az 1917. március 8-i Magyaros-tető elleni támadáshoz	185
Tüzérségi lőszerfelhasználás – Magyaros-tető, 1917. március 8.	186
Aknavetők lőszerfelhasználása – Magyaros-tető, 1917. március 8.	187
Tüzérségi eszközök csoportosítása – Magyaros-tető, 1917. március 8.	188
FELHASZNÁLT IRODALOM	189

Előszó

A tankönyv összeállításának célja az első világháború hadművészetének bemutatása, elsősorban a hadszíntéri események és tapasztalatok alapján. A világháború politika-, társadalom- és gazdaságtörténet szempontú ismertetésére nem vállalkoztunk, ezekkel számtalan könyv és tanulmány foglalkozik. A tankönyv kizárólag az európai, szárazföldi hadszínterek eseményeit tárgyalja, kiemelve a nyugati és keleti hadszínteret, illetve azon területek eseményeit, ahol magyar csapatok harcoltak.

Jelen tananyag egyrészt a Hadtörténelem tanszéken és jogelődein korábban megjelent tankönyvek, jegyzetek egyes fejezeteinek tematikus összeállítása, másrészt a jelen képzési szempontok követelményeinek megfelelően elkészített fejezeteket tartalmaz. Az egyes fejezetek önállóan is, az egyes szakok képzéseinek megfelelően tanulmányozhatóak, ez magyarázza az esetenkénti átfedéseket.

I. Rész

1. A XIX. század utolsó évtizedeinek hadügye

A XIX. század második felében Európa arculata jelentősen megváltozott. Az újabb ipari forradalom révén ipari jellegűvé változott területek gyáraiban már szinte minden terméket nagy tömegben állíthattak elő. A kohászat fejlődése révén átalakult a fémfeldolgozás, a gépgyártás. Az acél alkalmazása általánossá vált. A találmányok sora tette lehetővé, hogy az ember mindennapi élete is megváltozzon. Feltalálták a belsőégésű motort, mely új távlatokat nyitott a közlekedésben, rájöttek az elektromosság titkára, az elektromágneses sugárzás felhasználhatóságára, megszólt az első távíró, telefon, majd szikratávíró. Már tudtak fényképezni. Megismerték egy sor betegségnek az ellenszerét, felfedeztek sok elemet és vegyületet. Mindez és még sok más felfedezés lehetővé tette az ipar lendületes fejlődését, a mezőgazdaság termelékenységének növelését és az infrastruktúra minőségileg teljesen új formájának kialakulását. Az életfeltételek javulása természetesen jelentősen növelte a népszaporulatot.

A feudalizmus viszonyai szinte teljesen eltűntek Európában, helyette az emberi és polgári jogok érvényesítésén alapuló alkotmányos államok váltak általánossá. A városiasodás hatalmas lendületet nyert, mely a tömegek szerepét jelentősen növelte a politikai, társadalmi, de még a gazdasági élet alakításában is. A politikai nyilvánosság, a napilapok általánossá tette az emberek bevonását a közéletbe, ugyanakkor nagy teret adtak a politikai és ideológiai demagógiának is, mellyel eredményesen manipulálhatták a választópolgárokat. Mindez olyan eredménnyel is járt, hogy ügyes politikai fogásokkal adott esetben egy-egy háború ügyének, akár a lakosság többségét is megnyerhették.

A feltételek megváltozása a hadügy általános átalakulásához is vezetett. A haderőket most már milliós nagyságrendűvé növelhették, hisz rendelkezésre állt elég ember és a tömeggyártás révén mindenki kezébe fegyvert adhattak. E tömegeket vasúton bárhová el lehetett szállítani, sőt az élelmet és a lőszert is könnyedén pótolni lehetett. Nyilvánvalóvá vált, hogy az az ország, amelyik mindezt leghamarabb felismeri és a megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodni képes, lépéselőnybe kerülhet a többivel szemben. Az 1870-71-es francia-porosz háború bebizonyította, hogy a német hadsereg vezetői Európában, ebben a vonatkozásban, mindenkit megelőztek.

A hadseregszervezés terén - a jelentősebb államok közül Anglia kivételével - majd minden ország áttért az általános „védkötelezettség” bevezetésére. Ennek megfelelően az új hadseregszervezet két legfőbb eleme az „álló hadsereg” és a „tartalékok” voltak. Az álló hadsereg feladata az alkalmas állampolgárok kiképzése, illetve azon kereteknek a fenntartása volt, melyeket a tartalékok töltöttek fel. A tartalékok feladata, hogy az említett kereteket valóban feltöltsék, illetve további alakulatokat alakítsanak. A szervezethez tartozott a területi kiegészítő rendszer, mely békében a kiképzést, háború esetén pedig a mozgósítást könnyítette meg. Mivel mozgósításkor a hadsereg létszáma többszörösére növekedett, ilyenkor a meglévő, tényleges tiszti állomány nem fedezhette a szükségleteket, ezért tiszti tartalékot kellett képezni. Általánosan elfogadott megoldás, az „egyéves önkéntes” intézményének bevezetése volt. (Érettségizett, vagy diplomával rendelkező fiatalokat egy éves szolgálat után léptettek elő tartalékos tisztté.)

Az Osztrák-Magyar Monarchiában 1868-ban vezették be az általános védkötelezettséget, melynek eredményeként a hadsereg békelétszámát 272.000-ben, a hadi létszámát 800 000-ben állapították meg. A birodalom szárazföldi hadereje három részből állt. Az első vonalat a császári és királyi közös hadsereg képezte a tényleges és tartalékos állományával. A második vonalat a Magyar Királyi Honvédség és az ennek meg felelő osztrák Landwehr, míg a harmadik vonalat a népfelkelési felszólításra jelentkezők alkották. A népfelkeléssel, a honvédséggel és a Landwehr-rel együtt a hadi létszám meghaladhatta a másfélmillió főt. Németországban a békelétszám 400.000 fő volt, melyet háborúban 1.300.000 főre emelhetek. Franciaországban 1872-ben vezették be a hadkötelezettséget, ezután itt békében 500.000 fővel, háborúban 1.200.000 fővel számoltak. Ehhez járult még a mintegy 600.000 főt számláló "területi hadsereg". Bevezették a hadkötelezettséget többek között Oroszországban is, ahol csak a békelétszám 750.000 fő volt.

A francia-porosz háború volt az első olyan háború, ahol mind a két fél már hátultöltős, huzagolt csövű fegyverrel rendelkezett. Ennek hatását a hatalmas veszteségek jelezték és egyértelműen bebizonyosodott az új rendszerű puskák minden más megoldással szembeni elsőbbsége. A tapasztalatok révén az egyes országok - gazdasági lehetőségeik függvényében - ilyen működési elvű fegyvereket állítottak rendszerbe. A fejlődés azonban olyan gyors ütemű volt, hogy sűrűn került sor átfegyverzésre. A század végére elterjedté vált a kisürméretű, ismétlőrendszerű puska. A kilencvenes években már általában gyérfüstű lőport alkalmaztak, mely megszüntette a csatateret mindenkor elborító átláthatatlan füstöt. Az első világháború előtt már megjelent a gyalogságnál a géppuska, melynek hatása a háborúban döntővé vált.

A tüzérség fejlődése szintén rohamos volt. A Krupp, az Uchatius, a Reffye lövegek már az új megoldásokat képviselték. A huzagolt csövekbe már kúpban végződő, vezetőgyűrűvel ellátott lövedékeket helyeztek, melyek sokkal jobb ballisztikai tulajdonságai voltak. A tökéletesebb fojtás lőtávolság növekedését eredményezte. A löszabatosság jelentős mértékű emelését segítették a megjelenő optikai irányzó és felderítő műszerek.

A fegyverek fejlődése módosította a harcászati elképzeléseket. A gyalogságnál az eddigi tömeges harcrendek alkalmazása, a szuronyroham lehetetlenné vált. Egyre kisebb és csekélyebb mélységű alakzatokat alkalmaztak, előtérbe került a századok, szakaszok, sőt a rajok harcászata, keresték a nyitott alakzatnak, a fejlődött vonallal és az oszloppal való célszerűbb alkalmazását, a lőfegyverek hatásának minél magasabb szintű kihasználását, a tüzelőkészítés helyes, időbeni megvalósításának lehetőségeit, a terep nyújtotta előnyök, a természetes és mesterséges fedezékek célszerű kihasználásának módjait. A hatékony megoldásokat igyekeztek találni az elméleti szakemberek éppúgy, mint a gyakorlatok irányítói, de igyekeztek a háborúk ez irányú tapasztalatait is leszűrni. Nyilvánvalóvá vált viszont az, hogy az ellenség pusztításában most már a gyalogsági fegyverek tüzének, illetve a tüzérségi tűznek lesz döntő szerepe. A század végének elterjedt harcászati alakzata lett a gyalogszázad fejlődött vonala, mely két sor mélységű volt, átlagosan száz lépés szélességű. Ez az alakzat biztosította, hogy egyszerre a lehető legtöbb ember lőhessen, viszont az ellenség felé viszonylag "vékony arcvonulat" mutatott. A közelharcban azonban még mindig előszeretettel ragaszkodtak az oszlophoz, mely vezethetőbb, gyorsabb, bár sebezhetőbb volt.

A lovasság térvesztése volt a legszembetűnőbb. A harctereken végrehajtott lovassági rohamok szinte a teljes megsemmisüléshez vezettek. Hasznosíthatóságukat a felderítésben látták, elsősorban hadászati méretekben, hisz a vezérkarok kezében semmilyen más eszköz nem volt, hogy az ellenségről a hadjáratok tervezéséhez oly fontos adatokat beszerezzenek.

A harmadik fegyvernem, a tüzérség fejlődése volt talán a leglátványosabb. Az ellenség pusztításában vállalt részaránya rohamosan nőtt, ennek megfelelően széleskörűen bevonhatták a harc minden fázisába. Legfontosabb alkalmazási időszakának, a harc előkészítését tartották, melyben tüzével döntő szerepet kellett vállalnia. Megtehetette ezt azért is, mert ebben az időszakban, a megnövekedett lőtávolság miatt, az ellenséges gyalogság és lovasság behatásának minden veszélye nélkül tevékenykedhetett. Egyre szélesebb körben terjedt el az ún. megosztott irányzás, ami azt jelentette, hogy a lövegek, ütegek tüzét olyan figyelőpontokról irányították, ahonnan belátták a célok területét.

Jelentősen felértékelődött a harcon kívüli tevékenység is. A felvonulás, az erők átcsoportosításának felgyorsulása, a csapatoknak a tűzfegyverek elleni rejtése miatt megnövekedett a harcászati szintű hírszerzés és felderítés jelentősége. Ugyancsak megnőtt a fegyvernemi alakulatok, a harcrendek rejtését, álcázását segítő csapatok alkalmazásának fontossága, illetve megjelentek az egyes parancsnoki szintek közötti összeköttetést biztosító technikai jellegű csapatok. Nagy gondot fordítottak ugyanakkor a csapatok elhelyezésének és ellátásának gördülékeny megszervezésére, mely a felgyorsult események és a létszámok jelentős növekedése miatt, új gondok sorát vetette fel.

A hadászat vonatkozásában változások alig történtek. Azon elvek helyességét, melyeket a napóleoni háborúk után fogalmaztak meg és melyek mentén a kiváló porosz hadvezér Helmuth von Moltke (1800-1891) elmélete és gyakorlata is fejlődött, alig változott. A hadjáratok gyors vezetése, a több menetvonalon történő felvonulás és egy döntő csata kikényszerítése, döntő elemei maradtak a háborúnak.

A német nagyvezérkar és csapatvezérkarok háborús működése Európa szerte elismerést aratott. Hasonló szintű szervek megszervezése a többi európai államban is napirenden volt.

A katonai teoretikusok, akik közül e korban ugyancsak a németek jártak az élen, arra a legfontosabbnak ítélt kérdésre igyekeztek választ találni, hogy a jövő háborúja milyen hosszú lesz. A német érdekek, az egyes államok gazdasági fejlettsége és különösen lehetőségei miatt, a rövid lefolyású háborút tartották kívánatosnak. A milliós tömeghadseregekkel és hadseregek ellen azonban lehet-e rövid háborút viselni? Moltke szerint ez elképzelhetetlen: "milliós hadseregeket nem lehet gyorsan levern." Egészen más volt az elképzelése Alfred von Schlieffennek (1833-1913), aki 1891 és 1906 között volt a német vezérkar főnöke. Szerinte a háború szükségszerűen rövidlejárátú lesz. Elméletének legfontosabb tételei szerint az ellenség főerejét egy átkaroló hadművelettel be lehet keríteni és döntő csatára kényszeríteni.

A kor kiemelkedő katonai szakírója volt Sigismund von Wilhelm Schlichting (1829-1909) tábornok, aki a hadművészet XIX. századi fejlődését vizsgálva rámutatott a fejlődés legfontosabb irányira, elemeire. A hadászatról az volt a vélemény volt, hogy változó tudomány, mely függ a kor viszonyitól, a hadviselés eszközeitől, valamint az adott állam politikai rendszerétől. A hadművészet változását összhangba hozta a kultúra változásaival, valamint az infrastruktúra - a vasutak, műutak, távbeszélő, távíró - minőségileg új megjelenési formájával. Tisztán látta mindazon összefüggést, mely az új fegyverek és a tömegek, valamint a hadművészet fejlődése között fennáll. A háborúk tapasztalatai alapján megkülönböztette a hadműveletet az ütközettől, az ütközetet a harctól. Felismerte, hogy a fegyveres küzdelem

méretei jelentősen megnövekedtek, kinőttek a harcászat köréből. Fogalmai között megjelent a hadműveleti mélység kifejezés. Nagy érdeme a találkozó harc elméletének kidolgozása, melyet megkülönböztetett a támadástól.

A gyorslefordítású háború problémáival más német katonai szakértők így elsősorban Colmar von der Goltz (1843—1916) és Friedrich Bernhardt (1849—1930) is foglalkozott. Mindketten felismerték, hogy Németország erőforrásai nem elégségesek hosszantartó háborúra. A két szerző a lakosság valamennyi erőforrásának kíméletlen kisajtolásával kívánta az egyensúlyt helyreállítani. Valamennyi német katonai szakértő közös hibája volt, hogy nem ismerték fel a korabeli haditechnikában rejlő lehetőségeket, amelyek elsősorban a védelem számára nyújtott előnyöket.

A katonai teoretikusok sorában sajátos helyet foglal el Hans Delbrück (1848—1929), a tudományos, oknyomozó hadtörténetírás egyik megteremtője, a „kétpólusú” hadászat máig is népszerű és vitatott elméletének kidolgozója. Delbrück a háborúk tapasztalataiból azt a következtetést szűrte le, hogy valamennyi háború hadászata két alaptípusra: a döntő csatát mindenek elé helyező ún. „megsemmisítő” (Niederwerfung) és a csatát kerülő ún. „kifárasztó” (Ermattung) hadászatra vezethet vissza. Ez az elmélet azonban vitatható, mivel a gyakorlatba egyik típus sem fordulhat elő, s így nem képes megmagyarázni a hadászat alapvető törvényszerűségeit.

A francia katonai iskola képviselői, főleg Charles Ardant du Picq (1821—1870) és Ferdinand Foch (1851—1929) felismerték a korszerű háborúban az erkölcsi tényező döntő fontosságát. Clausewitzet követve, ők is túlhangsúlyozták az ütközet jelentőségét, csak a támadást tartották eredményes harcmódnak. Foch és különösen Guillaume Bonnal (1844—1917) nagy jelentőséget tulajdonítottak a haditechnikának, a németekhez hasonlóan azonban ők sem ismerték fel, hogy a haditechnika fejlődése éppen a védelem fölényét mutatta a támadással szemben.

Az amerikai Alfred Thayer Mahan (1840—1914) a tengeri hadászat első jelentős teoretikusa. A történelmi tapasztalatokra hivatkozva a tengeri fölényben látja egy sikeres háború legfontosabb előfeltételét. Hangsúlyozta a földrajzi tényező fontosságát, s elméleti munkásságával megvetette az alapját az angolszász országok hosszú ideig alkalmazott periférikus hadászatának, mely a döntést kerülve, tengeri támaszpontok hálózatával, tengeri blokáddal és gazdasági háborúval igyekszik a szárazföldön erősebb ellenfelet térdre kényszeríteni.

Az orosz katonai írók két élesen szemben álló táborra oszlottak. A hivatalos irányzat képviselői, az ún. „akadémikusok” átvették a német katonai szerzők elméleteit. Legkiválóbb

képviselőjük Martinov felismerte a haditechnika fontosságát, azonban alábecsülte az erkölcsi tényező jelentőségét, a katona és az alparancsnokok önálló szerepét, s merev szabályokban kívánta rögzíteni a hadvezetés művészetét.

Az akadémikusokkal az ún. „orosz iskola” állt szemben. Ezek Nagy Péterre és Szuvorovra hivatkozva, az orosz katona legendás harci erényeiben találtak meg a megoldást minden hadművészeti és katonai elméleti problémára. E katonai írók között a legkiválóbb M. I. Dragomirov (1840—1905) volt, hangsúlyozták az erkölcsi tényező fontosságát, viszont tévesen értelmezve a régi orosz katonai írókat (főleg Szuvorovot), s félreértve koruk háborús tapasztalatait, a tűzfegyverekkel szemben vissza akartak térni a szálfegyverek tömeges alkalmazásához, ami abban a korban már természetesen anakronisztikus elképzelés volt.

A varsói Ivan Bloch (1836—1903) nem tartozott egyik, iskolához sem, ő az új orosz polgárság képviselője volt. Gazdasági szempontból elemezte a háború törvényszerűségeit, s felismerte a politika és a hadászat szoros összefüggéseit. Valamennyi katonaszakértő közül egyedül Bloch látta meg a védelem uralkodó helyzetét a jövő háborújában. Pacifista szerző, akit a gazdasági élet és a haditechnika rohamos fejlődése arra a megállapításra vezetett, hogy a háború már nem kifizetődő, sőt felesleges dolog, melyet békés államközi megegyezésekkel teljesen meg lehet szüntetni. Ez a nézete természetesen e konfliktusokkal teli korban megvalósíthatatlan utópia maradt.

Az 1904-05-ös orosz-japán háború tapasztalatainak feldolgozása egy sor olyan gondolatot vetett fel, amely az eddigi általános irányvonalától már jelentősen eltért. A döntések nélküli, több napos csaták, a sikertelen átkarolási kísérletek, a makacs, elhúzódó harcok, a kor modern fegyvereivel ellátott arcvonal nagy szilárdsága, mind azt a kérdéskört tette fel, hogy lehet-e ilyen tömegű és fegyverzetű harcoló felek esetében, gyorslefordulású, manőverező háborúra számolni? Az arcvonalak folyamatos meghosszabbítása, a harcok elhúzódó jellegét vetítik előre. E nézeteket taglalta Maximilian Csicseric von Bacsany császári és királyi vezérezredes a „Die Schlacht” című munkájában. A vezérezredes, aki 1904 márciusától 1905 októberéig katonai attaséként a mandzsúriai orosz főhadiszálláson tevékenykedett, a könyvében azt a következtetésre vonta le, hogy a seregtettek hadászati arctámadás alkalmával fognak az ellenséggel találkozni és a siker, vagy balsiker az egyes alárendelt kötelékek tevékenységétől függ majd. Csicseric gondolatainak ellenzői, az elemzett háborút távolkeleti sajátos viszonyok mellett megvívott háborúnak értékelték és kizárták tartották, hogy ez Európára is érvényes legyen

A háborúk eseményei és a katonai gondolkodók munkássága is jelzi, hogy a XIX. század vége a hadművészet fejlődésének ellentmondásokról terhes időszaka. Hátterében

rendkívül sok változó tényező állt politikai, társadalmi, gazdasági, technikai téren egyaránt. A szakemberek igyekeztek ugyan figyelembe venni a legfontosabb hatóerőket, melyek az addig soha nem látott mélységű, szélességű és különösen sebességű változások következtében a haderő fejlesztésére és alkalmazására hatnak, vagy hathatnak, de aligha az ő hibájuk, hogy a hadművészet egyes területein felmerülő kérdésekre igazi válaszokat nem találtak meg. Mint azelőtt mindig, az eljövendő kor nagy háborúja mutatta meg az igazi ellentmondásokat és ezt követően indulhatott meg a megoldások keresése.

A világ egyes országai közötti külpolitikai ellentétek kezdetben helyi méretű fegyveres konfliktusokban fejeződtek ki. Ezek közül legjelentősebb az 1898-ban a spanyol-amerikai háború, 1899-1902-ben az angol-búr háború, 1904-05-ben az orosz-japán háború, majd 1912-1913-ban a két Balkán-háború volt.

2. Út a világháborúhoz

Az első világháború politikai, gazdasági előkészítése a XIX. század utolsó évtizedeire nyúlik vissza. Az első hatalmi csoportosulás 1882-ben jött létre hármasszövetség (később Központi Hatalmak) néven, melynek Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország volt a tagja. A szövetséghez később Románia is csatlakozott. A második csoportosulás létrejött a kétoldalú szerződéseknak köszönhetően, így az 1892-ben megkötött francia-orosz szövetségnek, az 1904-es francia-angol és végül az 1907-ben ratifikált angol-orosz megegyezésnek. E csoportosulás országait nevezték antant hatalmakként. Az ellentéteket mindkét csoport katonai eszközökkel akarta megoldani, ezért a századfordulótól egyre nagyobb méreteket öltött a fegyverkezés, a háborúra való felkészülés.

Az 1910-es években már határozottan megmutatkozott, hogy a Balkán a nagyhatalmak érdekellentéteinek az ütközőpontjába került, a Balkán háborús tüzfészekké vált. Miután Poroszországnak 1871-ben sikerült létrehoznia az egységes német államot, Ausztria-Magyarországnak végleg le kellett mondani arról, hogy Közép-Európában kizárólagos hatalomra tegyen szert. Az osztrák külpolitika érdeklődése ezután még nyomatékosabban fordult a Balkán térsége felé. A török uralom alól felszabaduló, gazdaságilag elmaradott balkáni országok tág teret nyitottak a politikai és gazdasági terjeszkedésre, folytatva azt az utat, amelyre 1878-ban Bosznia és Hercegovina katonai megszállása (okkupálás), majd 1908-ban közigazgatási beolvasztásával (annektálás) lépett.

A Balkánon élő délszláv népek jórészt a Monarchia ellenségeivé váltak, különösen Szerbia, amely az egységes délszláv állam létrehozásának szószólója volt. De nem nézték jó szemmel a Monarchia és ezzel együtt a németek balkáni befolyásának a megnövekedését az antant hatalmak sem. Szerbia, mivel a Monarchiával szemben gyengének érezte magát, Oroszország pártfogásában bízott. Az egyre fokozódó feszültség végül egy olyan eseménysorozathoz vezetett, amely jó ürügyül szolgált a háború kirobbantásához.

Az osztrák-magyar haderő 1914 nyarán Boszniában tartott hadgyakorlata alkalmával, június 28-án Szarajevóba érkezett Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége. Amikor a főhercegi pár gépkocsija végighaladt Bosznia fővárosán, egy szerb merénylő, Gavrilo Princip több pisztolylövéssel megölte őket. A Monarchia ezt követően nyilvánvalóan Szerbiától követelt elégtételt. A közös minisztertanács július 7-i ülése már határozottan a háború mellett foglalt állást. A július 23-i ultimátumszerű jegyzékben azt követelte a szerb királyi

kormánytól, hogy tartóztassa le a Monarchia ellen uszító személyek vezetőit, oszlassa fel a szerb nacionalista szervezetét (Fekete Kéz), ítélje el a monarchiaellenes szerb nemzeti propaganda tevékenységét, és tegye lehetővé, hogy a merénylettel kapcsolatos kérdések kivizsgálásában a Monarchia is részt vehessen. A szerb kormány válaszjegyzékben tett ígéretet arra vonatkozóan, hogy „elítél minden propagandát, amely Ausztria-Magyarország ellen irányulna”, s rövidesen törvénybe iktatja a monarchiaellenes kiadványok elkobzásának a jogát. Elutasította azonban a monarchiának azt a követelését, hogy az cselekvően részt vegyen a merénylet körülményeinek a kivizsgálásában. Hiába volt tehát engedékeny a szerb kormány, Bécsben és Berlinben háborút akartak, s ezért július 28-án a Monarchia hadat üzent Szerbiának. Az osztrák-magyar hivatalos és nem hivatalos propaganda Szerbiát tette felelőssé a háború kirobbanásáért. Az uralkodó, I. Ferenc József császár másnap proklamációt adott ki a szállóigévé vált szólással: „Mindent meggondoltam és megfontoltam.”

Németország augusztus 1-én hadat üzent Oroszországnak, melyhez néhány nap múlva a Monarchia is csatlakozott. Németország augusztus 3-án már Franciaországgal és Belgiummal is hadiállapotba került, s válaszul Anglia augusztus 4-én hadat üzent Németországnak, majd 12-ig — Franciaországgal együtt — a Monarchiának is.

A hadászati tervek.

A **német haditerv** alapjait Alfred von Schlieffen vezérkarfőnökként 1894-ben rakta le. Tekintettel arra, hogy Németországnak várhatóan egyszerre két hadszíntéren kell hadakoznia, Schlieffen „gyors lefolyású”, támadó háborút gondolt el. Első tervében egyenes „arctámadást” tervezett, melyben a csapatokat lépcsőzték volna. E tervet a francia erődrendszerek fokozatos kiépítése miatt később elvetették. A gyorsaság biztosítására szükségesnek bizonyult az erődök kikerülése éppúgy, mint francia hadsereg elleni közvetlen támadás elkerülése, így egyetlen megoldásként egy Luxemburgon és Dél-Belgiumon keresztül indított támadás maradt. E gondolat először az 1898-99-es hadászati tervben jelent meg. Később még egy angol expedíciós hadsereg antwerpeni partraszállásával is számoltak, így az északi szárnyat tovább kellett erősíteni. Ezt követően készült el az 1905-ös emlékirat, mely az 1914-ben végrehajtott német támadás alapja lett. Schlieffen viszont ebben a tervében még nem számolt Oroszországgal kirobbanó háborúval.

Schlieffen tisztában volt vele, hogy a támadócsoportosítást csupán az Elzászban és Lotharingiában álló csapatok kárára tudja megerősíteni. Az itt maradt erőknek ennek ellenére

egy Nancy elleni támadást tervezett, hogy lekössék, sőt idevonzzák a francia erőket. A német csapatoknak nem kellett mindenáron erőltetni a támadást, a terve lehetővé tette, hogy Meztig hátráljanak, az ott lévő erődökre támaszkodva harcoljanak tovább. A terv ugyanakkor számolt egy azonnal francia támadással, így Elzászban és Lotharingiában vívott védelmi harccal is.

Ifjabb Helmuth Moltke vezérezredesnek, a német vezérkar főnökének viszont már számolnia kellett az Oroszország elleni háborúval és azzal is, hogy még azon erők sem állnak rendelkezésre, melyekre Schlieffen számolt. Moltke 1908-ban készítette el a következő hadászati tervet.

Moltke Elzász és Lotharingia védelmére már 1909-től két hadsereget állomásoztatott itt, e két tartományt nem kívánta feladni. Általános terve szerint Belgiumon keresztül öt hadsereg (1-5.) hajtja végre az átkarolást és egy hatalmas kerülővel az ellenség haderejének megsemmisítését. Ennek végrehajtása alatt Oroszországgal szemben a terv védekezést írt elő, és csak a Franciaország elleni győzelem után kívánta az egész haderőt Oroszország ellen fordítani. A keleti hadszíntéren a németek számoltak az osztrák-magyar csapatok hatékony részvételével, sőt a főterhet nekik kellett volna viselniük.

Az **osztrák-magyar haditervek** kidolgozott változatai a Monarchia két fronton, Oroszország és Szerbia-Montenegró ellen viselendő háborút vette figyelembe. A Monarchia hadereje azt a feladatot kapta a német vezérkartól, hogy míg ők végeznek a franciákkal a nyugati hadszíntéren, addig az osztrák-magyar erők a kelet-porosországi német erőkkel együttműködve tartóztassák fel a támadó oroszokat. Franz Conrad von Hötzendorf gyalogsági tábornok, a Monarchia vezérkarának a főnöke és Moltke vezérezredes 1909-ben egyeztetett tervei szerint a keleti hadszíntéren a németek a háború első hat hetében a haderejüknek csupán nyolcadát alkalmazzák.

A Monarchia hadászati terve és mozgósítási rendszere több lehetőséggel számolt:

- a Szerbia és Montenegro elleni háborúval – „B” eset
- az Oroszország elleni háborúval (német szövetségben) – „R” eset
- egy esetleges Olaszország elleni háborúval – „I” eset
- a Románia elleni védelmi összpontosítással

Conrad arra számított, hogy egy Szerbia elleni támadás esetén az oroszok kivárnak és lesz idő és erő gyors a győzelem gyors kivívására. Ennek az előzetes elképzelésnek megfelelően a Monarchia mozgósítandó negyvenkilenc és fél gyaloghadosztályát,

tizenegy lovashadosztályát, huszonegy menet- és népfelkelő-dandárát három felvonulási lépcsőbe tagolta.

1. Az „A” lépcsőt, amely 1., 2., 4. hadsereget foglalta magába, Oroszország ellen kívánták alkalmazni. Amennyiben a háború csak Szerbia ellen kezdődne, e három hadsereget nem mozgósítanák, illetve csak tartalék minőségben állna fel.

2. A „minimális Balkán-csoport” 5. és a 6. hadseregből állt fel azon feladattal, hogy a Szerbia elleni háborút sikeresen vívja meg, ellenben ha a háború csak az oroszokkal szemben indulna, akkor e két hadsereg védekezik.

3. A „B” lépcsőt a 2. hadsereg, hadászati tartalék alkotta, mely szükség esetén az oroszok ellen harcoló erőket erősíti meg, illetve a szerbek elleni hadszíntérre vonul és így létre jön a „maximális Balkán-csoport”. Amennyiben Olaszországgal szemben is nyílna egy front, így az ide felvonuló csapatok fő erejét is e hadsereg adta volna.

A **franciák haditerve** a francia revánstörékvést, Elzász és Lotharingia visszaszerzésének a szándékát tükrözte. A francia legfelsőbb katonai vezetés nem tulajdonított kellő jelentőséget a németek Belgiumon keresztül tervezett behatolásának, sőt örültek neki, hogy az Elzász-lotharinigiai erőket meggyöngítik. Az ún. XVI. terv ennek megfelelően tömeges támadással számolt a két nevezett tartomány visszafoglalása érdekében. A terv végrehajtásával szemben azonban 1911 körül aggályok merültek fel és a támadás helyett egyre inkább a hadászati védelem koncepciója került előtérbe. A Michel tábornok nevével fémjelzett terv francia, belga és angol erőkből egy hatalmas védelem kiépítését irányozta elő, amelyen a német csapatok elvéreznék. Ezen elképzelés azonban csupán 1903 májusáig maradt érvényben, ekkor fogadták el a XVII. számú tervet, amely ismét a támadást tűzte a zászlajára, ezúttal a Rajna folyóig.

A francia hadászati elképzelések egyik kiinduló eleme az a francia-orosz megállapodás volt, hogy az orosz fél a hadműveletek megkezdésétől számítva a tizenötödik napon ténylegesen is belép a háborúba. A franciák tehát Észak-Franciaország megvédésére és Elzász-Lotharingia visszaszerzésére öt hadsereg felállításával és felvonulásával számoltak.

- jobbszárnyon, Toul és Epinál között az 1. és a 2. hadsereg támad a két tartomány visszafoglalására

- középen Verdun térségében a 3. hadsereg csoportosul és a németek tevékenységétől függően támad vagy védekezik.

- a balszárnyon, a belga-francia határon az 5. hadsereg felkészült arra, hogy Luxemburgon keresztül oldalba támadja a németeket

- a 4. hadsereg képezte a tartalékot a 3. hadsereg mögött

Az **orosz haditerv** alapja az 1914-es év előtti haderő- és infrastrukturális fejlesztések voltak, melyekhez Oroszország jelentős anyagi támogatást kapott Franciaországtól. Ez szinte magától értetődővé tette a haditervek szoros összhangját. Az oroszok két eshetőséggel számoltak. Ha a német főerő a nyugati arcvonalon vonultatja fel az erejének zömét, akkor az „A” terv végrehajtása lépett érvénybe, vagyis az orosz haderő négy hadserege a Monarchia ellen vonul fel és csak kettő Németország ellen, ha a németek főerejükkel Oroszország ellen támadnak, akkor három-három hadsereg veszi fel a harcot a német, illetve az osztrák-magyar erők ellen. Ebben az esetben a hadseregek akár vissza is vonulhattak egészen addig, míg be nem fejeződik a teljes mozgósítás, illetve a Távols- és Közel-Keletről az erősítések be nem érkeznek.

A fegyveres erők állapota az első világháború előestéjén.

Már utaltunk rá, hogy a világ vezető nagyhatalmainak rohamos gazdasági fejlődése és a népesség növekedése lehetővé tette nagy hadseregek felállítását és azok modern technikával való felszerelését. A XIX. század második felének újabb ipari forradalma már lehetővé tette a fegyverek és más harci eszközök, harcanyagok, járművek, felszerelés és minden más anyag tömegese gyártását, amelyekkel egyes államok akár többszázézes vagy milliós haderőt is felszerelhettek és elláthattak. Az európai államokban általánossá vált a kötelező és általános hadkötelezettség bevezetése, amelynek révén gyakorlatilag a teljes felnőtt korú férfi lakosságot be lehetett vonni a katonai rendszerbe.

A háború kitörésekor a szembenálló hatalmak az alábbi erővel rendelkeztek:

	béke állomány	hadi állomány	hadosztályok száma	löveg	repülőgép	hadi hajó
Központi Hatalmak (Németország, Osztrák-Magyar Monarchia)	1.246.000	6.182.000	193	11.232	260	435
antant hatalmak (Anglia, Franciaország, Oroszország)	2.730.000	10.857.000	267	12.000	408	1068

A csapatok szervezése ebben az időben nagyjából valamennyi ország hadseregében hasonlóképpen alakult. A gyalogság volt a legfőbb fegyvernem, amely az összerők hetvenöt százalékát tette ki, a tüzérség tizenöt, a lovasság nyolc, a műszaki és egyéb csapatok kettő százalékaival szemben.

A hadsereg, mint a legmagasabb hadászati egység egy-két hadtestből állott. Legmagasabb harcászati egység a hadtest volt, amely két-három gyaloghadosztályból, tüzér, repülő, híradó és műszaki csapatokból szerveződött. A gyaloghadosztály rendszerint két dandárba szervezett négy gyalogezredből, tüzérdandárból és szakcsapatokból állott. A létszám 12-16.000 fő volt. A gyalogezredet három-négy zászlóaljából szervezték, zászlóaljanként négy századdal. Egy gyaloghadosztály általában harminchat-negyvennyolc löveggel rendelkezett, de a németeknél a lövegek száma elérte a hetvenkettőt.

A gyalogság fő fegyvere valamennyi hadseregben a percnként tíz lövés leadására alkalmas és 2.000 méter távolságra tüzelni képes ismétlő puska volt. A géppuskás századok hat-nyolc géppuskával rendelkeztek.

A lovasság szervezése a szakasz-század-osztály-ezred-hadosztály-hadtest rendjét követte. Egy lovashadtestbe két-három lovashadosztály tartozott, hadosztályonként 3.500-4.000 lovassal, tizenkettő löveggel, hat-tizenkettő géppuskával.

A tüzérség főképpen a hadosztály eszköze volt, s általában a hadosztályparancsnoknak volt alárendelve. A könnyű tábori tüzérség 75-77 milliméteres lövegei általában hat-nyolc kilométeres lőtávolságra lőttek. A közepes lövegek lőtávolsága hét-tíz kilométer, az aknavetőké egy-másfél kilométer volt. A hátrasikló csövű lövegek tűzgyorsasága átlag négy-tíz lövés lehetett percnként. Nehéztüzérség a világháború kezdetén még alacsony részarányt képviselt. A tűzvezetés alapvetően már megosztott irányzással történt.

A szembenálló felek hadosztályai az alábbi létszámmal és alapfegyverzettel rendelkeztek:

megnevezés	létszám	zászlóalj	géppuska	löveg	lövegek űrmérete	lövegek átlagos lőtávolsága
orosz	21.000	16	32	48	76	8.5
francia	16.000	12	24	36	75	8.6
német	16.000	12	24	72	77	7.8
osztrák- magyar	14.000	14	28	42	76.5	7.8

A csapatok vezetését távbeszélő, távíró, géptávíró és rádiótávíró készülékek biztosították. Az utóbbiak teljesítménye Morse üzemmódban átlag 400 szó volt óránként. A

rádiótávírók 50-200 kilométer hatótávolságig működtek. Harcászati szinten optikai-fényjelző, és füstjelző berendezéseket is alkalmaztak.

A légi erő számát és minőségét tekintve ebben az időben még fejletlen. Fegyverzetet a gépekbe még nem szereltek és a repülőket csak felderítésre használták.

Az antant hatalmak tengeri ereje jelentősen túlszárnyalta a Központi Hatalmakét, s ez a tény tengeri uralmat biztosított számukra.

A küszöbön álló háborúra valamennyi leendő hadviselő ország igyekezett jól felkészíteni haderejét. Németországnak ellenfeleivel szemben előnyt biztosított a tarack- és nehéz tábori tüzérség létrehozása. A francia hadseregnek viszont éppen a nehéztüzérség hiánya volt a gyengéje. Az orosz haderő előnyeit a katonák fizikai teherbírása, jó kiképzettsége, valamint az alsóbb parancsnokoknak az orosz-japán háborúban szerzett hadi tapasztalatai jelentették.

Az osztrák-magyar haderő háborús felkészültsége egyáltalán nem volt kifogástalan. A csapatok állománya hiányos és gyenge volt (hatvan, később kilencvenkettő fő egy században), s a feltöltéshez nem álltak rendelkezésre jól kiképzett tartalékok. A tüzérség a löveganyag minősége és mennyisége, s a kezelőszemélyzet kiképzése tekintetében még az orosz tüzérség alkalmazhatósági fokát sem érte el. A parancsnokok nem rendelkeztek harci tapasztalatokkal.

3. Az első világháború Európában

A világháború első szárazföldi hadműveletei a nyugat- és kelet-európai, valamint a balkáni hadszíntéren bontakoztak ki. Később, 1914 októberében Törökországnak a Központi Hatalmakhoz való csatlakozásával a háború kiterjedt a Kaukázusra és a Közel-Keletre is, majd 1915-ben megnyílt az olasz front, a következő évben pedig a román front. A döntő fontosságú hadműveletek azonban Európában, a nyugati és a keleti hadszíntéren zajlottak, így e térségek eseményeit tárgyaljuk részletesebben.

A hadművészet fejlődésének jellege és a hadviselés módjának, valamint formájának változása alapján az első világháború szakaszokra osztható, úgymint mozgóháború és az állásháború időszaka. A **mozgóháború időszaka** a nyugati hadszíntéren 1914 augusztusától 1914 végéig, a keleti hadszíntéren 1914 augusztusától 1915 őszeig tartott. Erre a szakaszra az volt a jellemző, hogy nagy létszámú csapatok széles arcvonalszakaszokon manővereztek, a hadvezetés mind két oldalon a nyílt szárnyak hadműveleti átkarolására és megkerülésére törekedett. Ezen hadműveletek során a szembenálló felek mégis frontálisan találkoztak, ami végül az összefüggő állásrendszerrel megerősödött arcvonalak kialakulásához vezetett. A háború gyors befejezéséről született elképzelések meghiúsultak. Az **állásháború időszaka** a nyugati hadszíntéren 1914 végétől, a keleti hadszíntéren 1915 ősztől a világháború végéig tartott. Erre a szakaszra az állásrendszer tökéletesedése és a frontok áttörésére tett kísérletek csődje volt a jellemző. Ebben az időszakban már nagy tömegben jelentek meg az új harceszközök és a szembenálló felek hadvezetése is a hadműveletek új formáival kísérletezett. Az időszak és egyben a háború végére már voltak olyan hadműveletek, amelyekben sikerült megoldani a védelem áttörésének a problémáját, de csak harcászati mélységben. Esetenként ígéretes próbálkozások voltak a védelem hadműveleti mélységű áttörésére is, melyek során kombinált manővereket alkalmaztak új harci technika egyre szélesebb körű alkalmazásával.

A mozgóháború közvetlen előkészítésének és megindulásának időszakát a háború kezdeti időszakaként külön is tárgyaljuk.

A mozgóháború időszaka

A német csapatok **1914.** augusztus 2-án váratlanul megszállták Luxemburgot. Két nappal később, augusztus 4-én Emmich német tábornok előrevetett egységei (35.000

gyalogos, 8.000 lovas, 124 löveg) a német-belga határt átlépték és ostrom alá vették a Maas-folyó partjain épült Lüttich városát, amelyet stratégiai fontosságának megfelelően korszerűen megépített és jól felszerelt erődök vettek körül. Itt érte az első meglepetés a németeket, ugyanis Lüttich a túlerővel szemben tíz napon keresztül tartotta magát, ami lehetőséget teremtett a francia hadvezetésnek ellenintézkedések megtételére. A város elfoglalása után azonban minden úgy történt, ahogyan azt a német vezérkar eredetileg tervezte, a főerő támadása augusztus 18-án megindult, az eredeti tervben foglaltak szerint.

Joseph Joffre tábornok, a francia haderő főparancsnoka, annak érdekében, hogy átvegye a kezdeményezést és megsemmisítő csapást mérjen a német főerőre, általános támadásra adott parancsot. A főcsapás irányában (Luxemburgon át) támadó két hadseregnek (a 3. és a 4.) az lett volna a feladata, hogy a Belgium területén előnyomuló öt német hadsereg utánpótlási és visszavonulási útjait elvágja, majd az 5. francia, valamint az angol és a belga hadsereggel együttműködve szétverje a bekerített német erőket. Elzász-Lotharingiában az 1. és 2. francia hadseregnek kellett, ugyancsak támadó hadműveleteket folytatva, a németek 6. és 7. hadseregét megvernie.

Vagyis mindkét fél előnyomult és támadásra készült fel. Ennek következtében bontakoztak ki azután azok a találkozóütközetek, amelyek mint **határ menti ütközetek** szerepelnek az első világháború történetében. Ezen ütközetekben (augusztus 18-25.) mindenütt a németek győztek, a francia, az angol és a belga csapatoknak mindenütt vissza kellett vonulniuk. Joffre terve meghiúsult, mert a felvonultatott hadseregek elé túlságosan nagy feladatot tűzött. (Egyidejű támadás az arcvonal teljes szélességben, valamint több hadsereg bekerítése számbeli fölény nélkül.) A határ menti ütközetekkel tulajdonképpen lezárult a háború kezdeti időszaka, amely tehát magába foglalta a főerők mozgósítását, felvonulását ütközetbevetését és az első hadműveleteket is, amelyek a szembenálló fél főerejének döntő csatára kényszerítést célozta.

Moltke a határ menti ütközetek után, a hadseregparancsnokok derülátó jelentései alapján, úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a franciák, bár döntő vereséget még nem szenvedtek, ütőképességüket elveszítették. A vezérkar főnökének helyzetmegítélését erősítették az augusztus 28-29-i újabb ütközetek, amelyekben az ellenség ellencsapásait sikeresen visszaverték. A keleti arcvonalon kialakult helyzet azonban a német hadvezetést mégis az eredeti terv módosítására kényszerítette. Az orosz támadás ugyanis a vártnál korábban, már augusztus 17-én megindult, amit a német 8. hadsereg nem tudott feltartóztatni. A német hadvezetés ezért — hadászati tartalékai nem lévén — kénytelen volt a nyugati hadszíntérről csapatokat (két hadtestet és egy lovashadosztályt) keletre irányítani. Emiatt Moltke úgy

határozott, hogy a német haderő jobbszárnyát (az 1. hadsereg kivételével) az eredeti tervtől eltérően Párizstól keletre délkeleti irányba parancsolja, bekeríti, majd megsemmisíti a franciák Champagne-ban és Lotharingiában levő erőit, s ezzel kényszeríti térdre Franciaországot.

Joffre azonban látva az ellenség lendületes előretörését, azonnal csapatokat vont el a kevésbé veszélyeztetett arcvonalszakaszokról és azokkal, valamint az újjászervezett 6. francia hadsereggel Párizst erősítette meg. A francia fővárosnál gyülekezett a szétszóródott angol hadsereg is, így olyan számottevő erő összehívása sikerült, hogy Joffre még ellentámadásra is gondolhatott. Ez szeptember 6-án következett be, miután a németek már elérték a Marne-folyót, sőt az üldözés hevében egyes hadseregrészek már át is keltek rajta.

A marne-i csatában a főcsapás irányában támadó kétszeres túlerőt képező erőknek az volt a feladatuk, hogy oldalról támadják a német 1. és 2. hadsereg arcvonalát, majd a verduni kiszögellésben magát szilárdan tartó 3. francia hadsereggel együttműködve, valamint az arcban támadó hadseregek segítségével bekerítsék és fegyverletételre kényszerítsék a 3. és 4. német hadsereget.

A németek, akiket a franciák ellentámadása váratlanul ért, és akik az átkarolás veszélye miatt kénytelenek voltak a jobbszárny-hadseregek harcrendjét megbontani, csak három napig tudták tartani magukat. A német csapatok az Aisne-folyó mögé vonultak vissza. Mivel Joffre, a döntő siker reményében, már az ellentámadás kezdetén alkalmazott minden erőt, az Aisne-hoz érve nem rendelkezett olyan hadműveleti, illetve hadászati tartalékkal, amely a sikert teljessé tehetné volna.

A németek marne-i veresége és visszavonulása után mindegyik fél szabad szárnyat keresett, hogy átkarolással hajtson végre olyan hadműveletet, melynek eredményeként kicsikarhatja a döntést. E műveleteket először a németek indították Flandriában, de mire erőik felvehették volna a támadó harcrendet a franciák szabad balszárnyával szemben, Joffre Lotharingiából és más területekről vasúton odaszállított csapatai máris útjukat állták. Ezt követően mindkét fél részéről hasonló hadműveletek és manőverek folytatódtak egészen addig, míg szárnyaikkal kiérték az Északi-tengerig. E hadmozdulatokra mondták akkor és a háború után, hogy **„versenyfutás a tengerig.”**

A nyugati hadszíntéren 1914. november elején megmerevedtek az arcvonalak, a csapatok beásták magukat, és elkezdődött az állásháború időszaka. Bebizonyosodott, hogy egyik fél sem reménykedhet a háború gyors megnyerésében akkor, amikor a hadseregek vezetését csupán harcászati szinten akarják és tudják megoldani. Hatalmas tömegek

(hadseregek, hadseregcsoporthok) széles arcvonalon való tevékenységét hadászati szinten kellene koordinálni és vezetni, ehhez azonban nem volt megfelelő módszer és tapasztalat.

Bebizonyosodott, hogy hadászati tartalékok nélkül lehetetlen megsemmisítő csapást mérni az ellenségre. Az események kiszámíthatatlanul következtek egymás után és szinte ez határozta meg a hadműveletek menetét és nem a legfelsőbb vezetés szándéka, akarata érvényesült. Bebizonyosodott, hogy erőfölény nélkül a támadás bármelyik formája kudarcra van ítélve és az is igazolást nyert, hogy a hátsószág a modern háború igen fontos tényezője. Moltkenak távoznia kellett, az utódja Erik Falkenhayn tábornok lett.

A **keleti hadszíntéren** augusztus közepére befejeződött a hadseregek felvonulása. Oroszország Kelet-Poroszország ellen kettő, a Monarchia határai mentén viszont négy hadsereget vonultatott fel. Az osztrák-magyar hadvezetőség, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy Oroszország is belép a háborúba, intézkedett az 1., 3., 4. hadsereg felállítására és kiszállítására. Ennek befejezése után a Visztula és a San folyók közötti területre az 1., Przemyslnél a 4., Lembergénél pedig a 3. hadsereg helyezkedett el. A 2. hadsereg folyamatosan beérkező alakulatai a Dnyeszter mentén kaptak védelmi feladatokat. Az 1. hadsereg, amely a balszárnyon augusztus 23-án kezdte meg az előnyomulást, 25-én a 4. orosz hadsereggel szemben megnyerte a krasniki ütközetet, majd lassan tért nyerve elérte a kovel-dychavai vonalat is, de Lublint, az erők kimerülése és tartalékok hiánya miatt, már nem tudta bevenni. Hasonlóképpen szerepelt a 4. hadsereg is, amely Chelm-Breszt-Litovszk általános irányban tört előre és beleütközött az ugyancsak előrevonuló 5. orosz hadseregbe. Így jött létre az augusztus 28-án kezdődő és szeptember 4-én az oroszok ideiglenes visszavonulásával véget érő komarovi ütközet.

Miközben az 1. és 4. hadsereg északi irányban lassan haladt előre, a 3. és a 2. hadsereg alulmaradt az ellenséggel vívott ütközetekben. Először mindkét hadsereg védelmi feladatot kapott, de két nap múlva (augusztus 24-én) már támadásra vezényelték őket. A 3. hadsereg augusztus 26-án találkozott a 3. orosz hadsereggel a Zlota Lipa folyónál. Az oroszok hamar kezükbe ragadták a kezdeményezést, és még ugyanazon a napon a kiindulási állások vonalába vetették vissza az osztrák-magyar hadsereget. Az azonban ott sem tudott tartósan megkapaszkodni, és augusztus 28-án a Gnila Lipa folyó mentén balszárnyal Lembergre támaszkodva újabb védelmi állást foglalt. Közben augusztus 29-én az orosz 8. hadsereg balszárnya sikeres csapást mért a 2. osztrák-magyar hadsereg balszárnyára, majd azonnal jobbra kanyarodott és a Lemberget védő 3. hadsereg oldalába támadott. Conrad, hogy Lembergénél megszilárdítsa a helyzetet, és bekerítéssel fenyegetse az itt összpontosult ellenséget, parancsot adott a 4. hadseregnek, hogy támadását hagyja abba, forduljon délnek,

majd a 2. hadsereggel. Együtt menjen át ellentámadásba. A szeptember 8-11-én megvívott lemergi csatát azonban az orosz csapatok nyerték meg.

Moltke csak az osztrák-magyar erők lemergi csatavesztése után döbönt rá, hogy milyen veszély fenyegeti Németországot keletről, jóllehet a 8. német hadsereg már győzelmet aratott az orosz 1. és 2. orosz hadsereg felett. Az oroszok kezdetben sikeresen törtek előre, de vigyázatlanságuk miatt súlyos vereséget szenvedtek már szeptember első felében. A németek lehallgatták a rejtjelzés nélkül leadott parancsaikat és jelentéseiket, ellentámadásba mentek át és Tannenbergnél bekerítve megsemmisítették a 2. orosz hadsereget. Ezt követően már könnyűszerrel szorították vissza az 1. orosz hadsereget is Kelet-Poroszország területéről.

Conrad és a németek Paul von Hindenburg tábornok vezette Keleti Hadseregcsoportjának vezérkari főnöke, Erich Ludendorff tábornok szeptember 18-án megegyezett abban, hogy együttes erővel nyomják vissza a Kárpátokba betört és Kelet-Galíciát megszálló orosz hadseregeket. A 9. német hadseregnek északról, a 2. osztrák-magyar hadseregnek pedig délről kellett volna átkaroló hadmozdulatot végrehajtani. E terv kivitelezésére azonban mégsem kerülhetett sor, mert az oroszok gyorsan átcsoportosították erőiket és október közepén egy ellen-átkarolással visszaszorították a német hadsereg Varsóhoz ért balszárnyát.

Hasonló sorsra jutott Ludendorffnak az a terve is, hogy a 9. német hadsereg főerőit az oroszok jobbszárnyától északra, Thorn környékén vonja össze és Lodz általános irányú támadással átkarolja az orosz 3. és újjászervezett 2. hadseregét. A német erők Lodznál valóban körülfogták az oroszokat, s úgy látszott, hogy megismétlődik a tannenbergi csata, de a hadászati tartalékból előrevont két orosz hadtest a németek átkaroló csoportját kerítette be. Conrad ekkor egy négy hadosztályból álló csoportot hozott létre Krakkótól délre, hogy a Krakkóra támadó orosz ékre oldalról mérjen csapást, és ezzel visszaszerezze a kezdeményezést. A támadás december 3-án meg is indult, de komoly eredményt nem hozott, s csak a magyar huszárok limanovai helytállásán múlt, hogy Krakkó az osztrák-magyar csapatok kezén maradt.

Conrad 1914. december 27-én azzal a javaslattal kereste fel a német vezérkart, hogy a keleti hadszíntérre helyezték át a háború súlyát: közös erővel először az orosz seregeket verjék szét, s miután Oroszországot már kikapcsolták a háborúból, Franciaországra mérjenek megsemmisítő csapást. Falkenhayn, aki nem szívesen vont el csapatokat a nyugati hadszíntérről, csak 1915. január 1-én adta beleegyezését a monarchia számára előnyösnek látszó, fordított „Schlieffen terv” végrehajtásához, s egyben elrendelte a „déli hadsereg”,

valamint a 10. hadsereg felállítását is. Az előbbi Conrad, az utóbbit Hindenburg irányítása alá helyezte.

A támadás január közepén kezdődött a keleti arcvonal déli szárnyán. Conradnak az volt a terve, hogy először kiszorítja a Kárpátok hágóiból és szorosaiából az orosz csapatokat, oldalba támadja a Przemysl várát ostromló ellenséges erőket, majd északkeleti irányba előnyomulva, Hindenburg hadseregcsoportjával együttműködve bekeríti és megsemmisíti a Lengyelország területén összezsúfolódtott orosz hadseregeket. E terv szerint a harcok egészen április közepéig tartottak, de eredmény nélkül.

Hindenburg terve is csak részben valósult meg. Bár a Mazuri-tavaknál sikerült neki megtörnie az orosz 10. hadsereg ellenállását és be is kerítette annak részeit, az egész orosz arcvonal délkeleti irányban való felgöngyölítése kudarcot vallott. (1915. február 7-25.) A kemény tél, majd a tavaszi olvadás, nem különben az orosz csapatok elkeseredett ellenállása teljesen kimerítette a támadó erőket, az előnyomulás elveszítette lendületét, és így az ellenségnek alkalma nyílott ahhoz, hogy kicsússzon a bekerítésből.

Május elején, mikor az időjárás kedvezőre fordult és Falkenhayn is belátta, hogy a keleti hadszíntéren sem lehet a hadműveletek tökéletes összehangolása nélkül kicsikarni a döntést, a Központi Hatalmak összefogott erőkkel ismételten támadásba mentek át. Ez a hadjárat, ha nem is érte el az eredetileg kitűzött célját, Oroszország kapitulációját, a Központi Hatalmak hadseregeinek figyelemreméltó fegyverténye volt.

Gorlicénél 1915. május 2-án reggel 6 órától 10 óráig 1.000 löveg tüze rombolta a német 11. hadsereg megindulási állásaival szemben lévő oroszok védelmi állásait. Az oroszok két napig a folyamatosan beérkező tartalékkal együtt elkeseredetten védték állásaikat, de a harmadik napon, amikor Délkelet-Galíciában a német és osztrák-magyar hadosztályokból felállított 7. hadsereg fenyegette őket átkarolással, kénytelenek voltak visszavonulni.

Przemyslnél május 24-én lángoltak fel a harcok. Miután az első lépcsőben támadó 11. német hadsereg két oldalról átkarolta a várát védő orosz hadosztályokat, a második lépcsőben előnyomuló 3. osztrák-magyar hadsereg nyugati irányból ékelődött bele az orosz állásokba. Június 3-án reggel Przemyslt az oroszok feladták. A hadjárat második szakaszában Lembergért folytatódtak a hadműveletek, amelynek elfoglalása után az oroszok arcvonala kettészakadt. A Lembergtől északra álló erők északi irányba, déli csoportjuk pedig keleti irányba vonult vissza. Conrad azt javasolta Falkenhaynnak, hogy a Mackensen féle hadseregcsoport forduljon északra; Hindenburg hadseregcsoportja viszont délnek és kerítsék be az oroszokat. Falkenhayn bár nem remélte, hogy az oroszok felvállalják a döntő összecsapást, elfogadta a tervet. Az események Falkenhaynt igazolták. Az oroszok Lublinnál

is, Breszt-Litovszknál is, Kovnónál is kicsúsztak a bekerítésből, s nem voltak hajlandók döntő ütközetbe bocsátkozni. Október végén, november elején befejeződtek a hadműveletek. A szembenálló felek beásták magukat és a keleti hadszíntéren is ugyanúgy állásháború fejlődött ki, mint nyugaton.

Az állásháború időszaka

Amíg 1915-ben a keleti hadszíntéren a Központi Hatalmak léptek fel kezdeményezően, addig nyugaton a franciák és az angolok kísérleteztek többször támadással. (1915 elején az antantnak már 2.800.000 katonája állott szemben az 1.900.000 főnyi német haderővel.) Az állásháború tehát egyáltalán nem jelentett nyugalmat. Időről-időre harcok, ütközetek fejlődtek ki. Ilyen volt például Reimstől keletre kisebb csatározásokkal kezdő hadművelet, amely azután 240.000 francia és 46.000 német katona életébe került, s amely a „téli champagne-i” csata néven ismeretes a hadtörténelemben. Ekkor öt francia hadtest támadott húsz kilométer szélességben, a rohamot több mint 800 löveg több órás tüze készítette elő. Az első világháború folyamán ekkor ismerkedtek meg a katonák a pergőtűzzel. Mivel minden fegyver és katona fedezékben volt, vagyis nem lehetett látni a célokat ezért a tüzérség kijelölt területre — pld. Árokszakaszra — lőtt, és ha ezt folyamatosan fenntartotta, egyik lövés szünet nélkül követte a másikat. Ezt nevezték pergőtűznek, amely a védőkre rendkívül demoralizálólag hatott. A hadművelet öt hétig tartott és a franciák kudarcával végződött (február 16-a és március 20-a között).

Válaszul az angolok Lille irányában március 10-én végrehajtott támadására, április 22-én a németek rohamozták meg Ypernnél az antant-csapatok állásait, miután gázzal elárasztották az ellenfél védelmi terepszakaszát. Ez volt az első eset a világháborúban, hogy az egyik fél nagy mennyiségű gázzal igyekezett a másik fél ellenállását megtörni. Ypernnél a németek 180 tonna klórgázt fújtak az angolok hat kilométer széles arcvonalszakaszára, amelynek során 15.000 katona szenvedett gázmérgezést, ebből 5.000 meg is halt. A váratlan „siker” még a németeket is meglepte. A támadó csapatok akadály nélkül foglalhatták el az angolok első és második állását, ott azonban támadásuk elakadt. A német hadvezetőség a hadművelet megkezdése előtt nem dolgozta ki az előnyomulás tervét, nem szervezte meg a gyalogság és a tüzérség együttműködését arra az esetre, ha a roham eléri célját, ugyanakkor az ellenség tartalékaival a harmadik állásban ellenáll.

Ez év tavaszán Oroszország azzal a kéréssel fordult szövetségeseihez, hogy tehermentesítő támadással segítsék a keleti arcvonal helyzetét. Joffre eleget is tett a kérésnek

és május 6-án a francia csapatok La Bassée-nél rohanták meg a németek védelmét. A támadás tüzérségi előkészítése alkalmával 1.800 francia és angol löveg lőtte a német állásokat. A védelem áttörése mégsem sikerült, mert az épen maradt árkokban megkapaszkodott németeknek, a beérkező harcászati tartalékokkal együtt, sikerült visszaverniük az antant csapatok többszöri támadását. Joffre azonban a kudarcba fulladt támadás után még erélyesebben szorgalmazta a német védelem áttörését. Remélte, hogy a tüzérségi tömegtűzzel előbb, vagy utóbb, de még 1915-ben sikerül megrendítenie és állásaik feladására kényszeríteni az ellenséget. Tekintettel arra, hogy a „téli champagnei” és a La Bassée-i csatában a németek tartalékai hiúsították meg a győzelmet, ezért más megoldást keresett. Nagyszabású tervet dolgozott ki, amelynek az volt a lényege, hogy az angolok és franciák egy-egy hadsereggel Arrasnál megrohanja a német állásokat, s amikor a németek Champagne-ból a színlelt áttörés helyére szállítják el tartalékaikat, két francia hadsereg az Aisne mentén rést üt az ellenség védelmi rendszerén, majd északnyugati irányban a tengerig kanyarodva bekeríti a németeket. A támadást Arrasnál szeptember 22-én az angol-francia tüzérség három napos pergőtüze kezdte. A tüzérségi előkészítés 24-én egy rövid időre abbamaradt, de utána még hevesebben folytatódott, egészen 25-én reggel hat óráig, amikor az angol gyalogság rohamra indult. A mintegy 800.000 tüzérségi gránáttal szétrombolt állásokban védekező német csapatok képtelenek voltak feltartóztatni a rohamot, s a védelmi rendszeren keletkezett rést előzőnlő angolokat, a beérkező tartalékok, csak 29-én tudták megállítani. A csataterén 30.000 német és 45.000 szövetséges katona maradt.

Joffre a champagne-i hadseregeket szeptember 25-én parancsolta az „őszi champagne-i” támadás megindítására. Előtte 2.000 löveg 3,5 millió lövedéke rombolta és gázosította el a német állásokat. Már-már úgy látszott, hogy a franciák valóban át fogják törni a németek védelmét, de még sem így történt, mert a támadás, 150.000 fős veszteség mellett, kifulladt.

A Központi Hatalmak 1914-ben és 1915-ben is abból a hadászati megfontolásból kezdeményeztek támadó hadműveleteket, először nyugaton, utána pedig keleten, hogy ellenfeleik egyikét kikapcsolják a háborúból. Igyekezetüket azonban nem koronázta siker. Olaszország 1915-ös hadba lépése csak súlyosbította a Központi Hatalmak helyzetét. A hadseregek anyagi és személyi ellátásában is egyre több zavar volt észrevehető.

Conradnak az volt a véleménye, hogy először mindenképpen az olaszokra kell kiheverhetetlen csapást mérni, s csak azután célszerű a nyugati hadszíntéren keresni a döntést. Falkenhayn viszont a franciákkal és az angolokkal akart először leszámolni. Mivel a két hadvezér képtelen volt egységes hadművelési tervben megegyezni, mindegyik önállóan tervezett és cselekedett.

Falkenhaynt 1914. és 1915. év eseményei meggyőzték arról, hogy lehetetlen az ellenség legyőzése erőfölény nélkül. De tisztában volt azzal is, hogy 1916 elején már nem a Központi Hatalmak, hanem az antant rendelkezik erőfölénnyel. Ez a felismerés lett azután az alapja a Falkenhayn által meghatározott stratégiai irányvonalnak, amely szerint a németeknek olyan csatát kell kezdeményezniük, amely felszívja és elfogyasztja a franciák és angolok hadászati tartalékait, s amikor az erőviszonyok mérlege már a németekre nézve lesz kedvező, döntő támadásba kell átmenni. Falkenhayn a „vérszivattyú” helyét a német állások mögé benyúló verduni kiszögelyésnél jelölte ki.

Közben az antant-hatalmak is készülődtek. 1915 decemberében a szövetséges hadseregek főparancsnokai, illetve vezérkari főnökei a franciaországi Chantilly-ben megegyeztek, hogy **1916**-ban döntő vereséget mérnek a Központi Hatalmak hadseregeire. A siker érdekében összehangolták a frontok (hadszínterek) feladatait, és meghatározták a hadműveletek megkezdésének idejét. Megállapodtak abban, hogy a három főhadszíntéren még a tavasz folyamán, erélyes támadást indítanak a Központi Hatalmak ellen, egymástól függetlenül akkor, amikor elkészülnek. A nyugati fronton azonban a németek megelőzték az antant csapatok támadását.

A Maas-folyó két partján, a belga és a német határ szögletében lévő Verdun városa (várával és erődrendszerével együtt) Franciaország egyik legfontosabb hadászati pontja. Falkenhayn tartalék-hadosztályokból mintegy nyolc hadtestnyi erőt vont össze Verdunnal szemben, azzal a feladattal, hogy támadja az erődök hozzávetőleg tizenegy hadosztálynyi védőőrségét, ide csalja és felmorzsolja a franciák hadászati tartalékait. Tehát nem Verdun várának birtokbavétele volt az elsődleges feladat. Az első lépcsőben támadó két német hadseregnek és három harcászati csoportnak eredetileg február 12-én kellett volna a hadműveleteket megkezdenie, de a kedvezőtlen időjárásra való tekintettel kilenc nappal elhalasztották a támadás kezdetét. A német tüzérség végül február 21-én reggel nyitotta meg a tüzet. A gyalogság délután öt órakor kezdte meg az előrenyomulását, s két nap alatt a Maas keleti partján egészen az erődök vonaláig tört előre. Mivel azonban a második lépcső négy hadteste nem érkezett be idejében és a folyó nyugati partja mentén állásban levő francia tüzérség oldalról tűz alatt tartotta a rohamozó oszlopokat, a támadás elakadt. Joffrenak ekkor nyílt alkalma arra, hogy a Petain tábornok parancsnoksága alatt álló 2. francia tartalékhadsereget Verdun védelmére rendelje. Március 6-án Verdun előterében ismét fellángoltak a harcok. Falkenhayn ezúttal a Maas nyugati (bal) partján küldte előre hadosztályait, de ezúttal sem járt sikerrel. Ugyanez ismétlődött meg áprilisban is, májusban is,

s amikor a júniusi rohamok is kudarcba fulladtak, a német trónörökös, mint a verduni hadseregcsoport parancsnoka, beszüntette a támadást.

A Verdunért vívott hadműveletekben februártól júniusig a franciák kb. 460.000, a németek pedig 280.000 főt veszítettek. Amíg azonban Verdun körül a német tartalékok java része elhasználódott, a franciák a súlyos veszteségek ellenére is jelentős hadászati tartalékokkal rendelkeztek. Ennek következtében a franciák (az angolokkal együtt) 1916. június 22-án a Somme-folyónál képesek voltak ellentámadásba átmenni.

A Somme mentén a főcsapás negyven kilométer széles szakaszán huszonnyolc antant hadosztály (két angol és két francia hadsereg) vonult fel a 2. német hadsereggel szemben. Joffre, hogy a hadseregek előerőit lehetőleg megkímélje, a tervezett áttörés helyén az eddigiéknél jelentősebb lőszer mennyiséget halmozott fel a német állások pusztításához.

A június 24-én megkezdett tüzérségi előkészítés július 1-ig tartott. A védelem első állásaiban levő csapatok közel száz százalékos veszteséget szenvedtek. A Somme-tól északra és délre a franciáknak néhány kilométer mélységben már az első napon sikerült beékelődniük a német védelembe. A németek az áttörés megakadályozására két hadosztályt vetettek be, amelyeknek sikerült is a támadást megállítani. Öt hónapig tartott az elkeseredett küzdelem, és amikor az őszi esőzés egyetlen sártengerré változtatta a terepet, novemberben teljesen megrekedt a támadás. 390.000 angol és francia, valamint 240.000 német katona áldozta életét a Somme-nál. Ezúttal is bebizonyosodott, hogy az anyag, a technika önmagában még nem jelent győzelmet, ha a hadvezetés nem képes az együttműködést és a manővert megszervezni.

A Központi Hatalmakra nehezedő nyomás 1916 második felében volt a legnagyobb a világháború kezdete óta. Nyugaton az angolok és a franciák szorongatták őket. Az olasz fronton március és november között lezajlott 5., 6., 7., 8., és 9. isonzo-i csatában bár az olaszok is súlyos veszteségeket szenvedtek a Monarchiának jelentékeny erői morzsolódtak fel. A keleti hadszíntéren egészen június elejéig nyugalom honolt. A csapatok hónapokon keresztül egyhangú „árok-életet” éltek, megkezdődtek a frontbarátkozások is. Mindez azonban csak „vihár előtti csend” volt. A chantilly-i megbeszélés értelmében is támadásra készültek. Az 1915-ben megsemmisült vagy szétszóródott orosz seregeket a tavasz folyamán kiegészítették és rendezték, a haderő fegyver és lőszerállományát antant-segítséggel pótolták. Május második felében már ismét friss orosz haderő (három hadseregcsoport) vonult fel a keleti hadszíntér teljes arcvonalszélességében. Az orosz fővezérség július elejére tervezte az általános támadás kezdetét.

Az orosz sereg főparancsnoka, II. Miklós cár vezérkarának főnöke Mihail Alexejev tábornok által készített terv szerint Alekszej Nyikolajevics Kuropatkin tábornok

hadseregcsoporthoz (északi arcvonal) kellett a főcsapást végrehajtani Vilmónál. Ewert tábornok hadseregcsoporthoz (nyugati arcvonal) és Bruszilov tábornok hadseregcsoporthoz (délnyugati arcvonal) kiegészítő csapást kellett végrehajtania Varsó, illetve Lemberg általános irányban. Az elsődleges cél Németország haderejének legyőzése volt. Amikor azonban Olaszország orosz segítségét kérte a Monarchiával szemben, Alexejev haladéktalanul támadásra indította Bruszilov hadseregcsoporthoz, amely négy hadsereget foglalt magában. Bruszilov figyelembe véve azt, hogy a hadművelet megkezdése után egy héttel a szomszédos Ewert hadseregcsoporthoz is támadásba kell átmennie, a főcsapást a jobbszárnyon lévő 8. hadsereggel tervezte végrehajtani. Annak érdekében, hogy a Monarchia ne csoportosíthassa át haderejét, a délnyugati arcvonal parancsnoka a másik három hadsereg (11., 7., 9.) alkalmazásával is számolt.

Az ún. Bruszilov-offenzíva június 4-én egész napos tüzérségi tüzzel kezdődött. Késő délután már erős orosz felderítő egységek törtek előre az osztrák-magyar csapatok állásai felé, de ezeket a rohamokat a védők. Még vissza tudták verni. Másnap, június 5-én hajnalban Olykánál zúdult irtóztos heves pergőtűz az osztrák- magyar csapatokra, amelyet az orosz hadosztályok lendületes rohama követett. A védők ellenállása megtört, az egyenként beérkező ezred- és a dandárerejű tartalékok szétszóródtak. Június 6-án Luck előterében már tizennyolc kilométer mélységben és ötvennégy kilométer szélességben hatalmas rés tátongott a Központi Hatalmak arcvonalán, amit 15-ig már száz kilométer mélységűvé fejlesztettek. Hasonlóképpen alakult a helyzet a déli szárnyon is, ahol az osztrák-magyar hadosztályok csakhamar a Kárpátokig vonultak vissza. Csak augusztus közepén, más hadszínterekről beérkező hadosztályok harcbevételével sikerült az orosz előrenyomulását megállítani. A Bruszilov vezette offenzívának sikerült a világháború során először áttörnie hadműveleti mélységben az ellenséges védelmet. A Központi Hatalmak keleti arcvonalának megrendülése már Romániát is kizárta a semlegesség állapotából. 1916. augusztus 27-én Románia is hadat üzent a Központi Hatalmaknak.

A szembenálló felek erőviszonyai a harmadik háborús év végére nagyjából kiegyenlítődték. Egyik fél sem tudott a másikkal szemben döntő fölénybe kerülni. Várható volt, hogy az erők egyensúlya tartós lesz 1917-ben is. A világháború elhúzódásának réme természetesen a Központi Hatalmak vezetőit fenyegette jobban. A háborús tartalékok elfogytak és az erőforrások kimerülőben voltak. A Monarchiában 1916 végéig összesen 3.000.000 ember esett áldozatul (700.000 halott, 1.300.000 fogoly és 1.000.000 rokkant). E három millió ember kiesése és pótlása természetesen a termelést is válságba juttatta. Németország és Ausztria-Magyarország uralkodó körei már 1916 észén békeajánlattal

közeledtek az antant felé. Felkérték Wilsont egy olyan fegyverszünet, illetve béke megkötésének a közvetítésére, amely az 1914. évi status quo-t tiszteletben tartja. Minden maradjon „egyelőre” a régiben ez volt a Központi Hatalmak imperialistáinak terve. Arra számítottak, hogy a hadszíntereken elért részleges sikerek (Románia legyőzése, az angol-francia hadseregek Somme menti ellentámadásainak kivédése stb.) hatása alatt az antant is hajlandó lesz a békekötésre.

A német hadvezetéség tisztában volt azzal, hogy rendelkezésre álló erőkkel lehetetlen támadó hadműveleteket kezdeményezni. De reménytelennek látszott a védelem is, mivel az is hasonló számú embert és hadianyagot igényelt, mint a támadás. A Falkenheyn tábornokot váltó Hindenburg tehát azt célt tűzte maga elé, hogy amennyiben lehetséges, **1917** első felében fölényt harcolnak ki a **nyugati hadszíntéren**, majd az év második felében, legkésőbb 1918 tavaszán kicsikarják a döntést. A németek úgy akarták céljukat elérni, hogy egyrészt korlátlan bűvárhajó-háborúval megakadályozzák az amerikai és más tengerentúli szállítmányok (csapatok és hadianyag) Európába hajózását, másrészt védelmi hadműveleteket folytatva szétzilálják az antant szárazföldi haderejét, és súlyos veszteségeket okoznak neki.

A németek, hogy a védelem szempontjából kedvező helyzetet teremtsenek a szárazföldi csapatok számára, 1917. március 16-án hirtelen elhagyták állásaikat és megszállták az előre jól kiépített, vasbeton objektumokkal megerősített Siegfried-vonalat. A közbeeső terepet tökéletesen letarolták, a kutakat betömték, az utakat használhatatlanná tették, s az épületeket lerombolták.

A német hadsereg meglepetésszerű visszavonulása ügyes lépésnek bizonyult, mert az új francia főparancsnok, Robert Georges Nivelle tábornok, aki kora tavasszal szándékozott ellentámadásba átmenni, kénytelen volt a már kidolgozott hadműveleti tervet megváltoztatni.

Nivelle úgy vélte, hogy a németek védelmi rendszere Arrasnál és Reimsnél a Siegfried-állás két szárnycsatlakozásánál a leggyengébb. Elhatározta tehát, hogy e két helyen kísérli meg a német arcvonal áttörését. Nivelle biztos győzelmet ígért.

A támadás először Arrasnál kezdődött. A hadműveleteket tíz napig tartó tüzérségi előkészítés vezette be, amely a megsemmisíthetetlennek vélt vasbeton objektumokat szinte eltüntette. Április 9-én az angol hadsereg legütőképesebb hadosztályai lendületes rohammal behatoltak a szétrombolt német állásokba, harckocsik és alacsonyan támadó repülőgépek támogatásával, lángszórókkal és gázbombákkal órák alatt elpusztították a gránátölcsérekben ellenálló német katonákat. A német hadvezetéség a támadás megállítására tartalékokat vetett harcba, melyeknek sikerült feltartóztatniuk az előnyomuló angolokat, akik május 17-én be is szüntették támadásukat. Az angolok a támadás során kb. 201.000 embert veszítettek. A

németek vesztesége 140.000 fő volt és elvesztettek harminc kilométer széles, hét-nyolc kilométer mély területet.

Az arrasi hadműveletekhez hasonlóan kezdődött a franciák támadása Reimsnél. A francia tüzérség április 6-án kezdte löni a német állásokat, mintegy kilencven kilométer széles frontszakaszon 3.600 löveg, tíz napon keresztül. A francia hadosztályok április 16-i rohama mégis kudarcot vallott. Az életben maradt védők ugyanis a becsapódott gránátok tölcéséreiben géppuskás támpontokat létesítettek és sorozataikkal valósággal „lekaszálták” a 200 harckocsi által támogatott francia gyalogságot. Reimsnél 300.000 francia lelte halálát s mindössze csak kettő-négy kilométer mélyen tudtak beékelődni a német állásokba.

A németek sikeres védelmi harca az alapos előkészületeknek köszönhető. Miután pontos ismereteket szereztek a franciák küszöbön álló támadásáról, alaposan megszervezték a védelmet. Az első árkokban csak gyenge erőket helyeztek el és az arcvonal mögött tizennégy hadosztálynyi tartalékot vontak össze. Amikor a franciák betörték a német állásokba, a harckészültségben várakozó tartalékok azonnal újtjukat álltak. A németek megtanulták azt is, hogy miképpen lehet tüzérséggel az ellenség harckocsijait ártalmatlanná tenni.

Nivelle-t s kudarcok hatására leváltották és helyébe Henri Philippe Omer Petain tábornokot állították. Douglas Haig marsall, angol főparancsnok, értesülve az angol-francia hadseregek arrasi és reimsi kudarcáról, Flandriában szinte azonnal újabb hadműveleteket kezdett. Május végén előkészítő harcokban néhány helyen visszaszorította a német csapatokat, majd július 31-én, ugyancsak tíz napos tüzérségi pergőtűz után, Ypernnél rohamra parancsolta az angol hadosztályokat. A rohamozó gyalogság harcrendjében harckocsik is támadtak. A németeknek azonban friss tartalékok harcbavetésével ismét sikerült megakadályozniuk az áttörést. Mivel a szövetséges hadvezetés észlelte, hogy a németek tartalékai erősen fogytán vannak, ezért különböző helyeken, szinte állandóan harcászati szintű támadásokat indítottak. Ezekkel akarták nyugtalanítani, fárasztani, állandó mozgásra készíteni a csapatokat.

Haig, miután úgy gondolta, hogy sikerült kifárasztani a németeket a nyugati hadszíntér teljes arcvonalszélességében, 1917 őszén ismét támadásra adott parancsot, melyet ezúttal Cambrai-nál tervezett. Az áttörés sikerét a meglepetésre és gyorsaságra alapozta. Az angol főparancsnok terve szerint három harckocsi-dandár (378 harckocsi és 98 szerelék-kocsi), hat gyaloghadosztály és három lovashadosztály rejtve vonul fel Cambrai-tól délnyugatra a havricourti erdőben. A franciák ugyanakkor gépkocsikon két hadosztályt, valamint egy lovashadosztályt gyülekeztettek Peronne-nál, azzal a feladattal, hogy az arcvonal áttörése után a jobbszárnyon üldözzék a visszavonuló ellenséget. A németek, bár nem tudták megfigyelni

az angolok előkészületeit, mégis tudomást szereztek a támadásról, ezért november 18-tól védelmi készültségben voltak. Várták az angol tüzérség pergőtüzét és fel is készültek rá. A támadás azonban másként történt.

1917. november 20-án reggel hét órakor, amikor még köd feküdt a terepen, több száz harckocsi tüzérségi előkészítés nélkül dübörgött a német állások felé. Ilyen tömegben eddig még sehol sem alkalmaztak harckocsikat. A meglepés tökéletesen sikerült, az első védőövben (a peremvonaltól három kilométer mélységben) állásban levő katonák szinte megdermedve nézték, hogy miként gázolják le a harckocsik a száz méter széles, több sorban megépített dróttakadály-rendszert és törnek be az állásokba. A peremvonalban tartózkodó német alegységek pánikszerűen menekültek hátra. Az angolok estig már hét kilométer mélyen ékelődtek be a németek védelmébe. Támadásukat azért nem folytathattak tovább, mert a gyalogság elszakadt a harckocsiktól, a siker továbbfejlesztése pedig nélkülük nem volt lehetséges. Másnap újabb területeket foglaltak el Haig csapatai, de akkor ismét meg kellett állniuk, mert az együttműködés csődöt mondott. A németek mindkét esetben kihasználták az angolok pillanatnyi tétovázását, és a mozgó tartalékok harcba vetésével elretesztelték a védelmi rendszerben keletkezett réseket. A német 2. hadsereg november 30-án ellentámadásba ment át és az előnyomuló antant erők két szárnyára mért csapással nemcsak megállította a támadást, hanem öt-hat kilométerrel vissza is vetette az angolokat.

Miközben a nyugati hadszíntéren az angolok és a franciák a német arcvonaltól áttörését szorgalmazták, a keleti hadszíntéren még egy utolsó rohamra indultak az orosz hadseregek a Központi Hatalmak ellen. Az orosz hadvezetés támadó szándékáról a Központi Hatalmak is tudomást szereztek, s előre kidolgozták az ellentámadás tervét.

Három orosz hadsereg 1917. július 1-én a Kárpátoktól északkeletre támadta meg a német-osztrák-magyar arcvonalt. A támadóknak Brzezanyánál sikerült betörniük a déli hadsereg és a 2. hadsereg első állásaiba, de a németek harcászati tartalékok harcbevételével el tudták zárni az előnyomulás útját. Hasonlóképpen mentek végbe a hadműveletek július 6-án Stanislaunál is, ahol az oroszoknak Kalust sikerült elfoglalniuk. Ezt követően július 19-én hét órás tüzérségi előkészítés után ellentámadásba ment át kilenc német hadosztály, amelyek Zloczównál gyülekeztek. A németek itt három lépcsőben építették fel támadó harcrendjüket. Az első lépcsőben öt, a másodikban és a harmadikban kettő-kettő hadosztály támadott. A mélyen tagolt harcrendben támadó német hadosztályok Zborovnál áttörték az oroszok állásait, azon tervük azonban, hogy Tarnopol irányában oldalról felszámolják az ellenség arcvonalát, már nem sikerült, mivel az oroszok mindenütt visszavonultak. Az osztrák-magyar csapatok elfoglalták Bukovinát és Galíciát. A visszavonuló orosz csapatok csak az országhatárt jelző

Zbrucz folyó mentén fejtettek ki olyan erős ellenállást, hogy a Központi Hatalmaknak le kellett mondaniuk a további előrenyomulás tervéről.

Az antant hatalmak 1917-ben nagy veszteségek árán csupán korlátozott eredményeket értek el a hadszíntereken. Az olasz arcvonalon is elveszítették korábbi pozícióikat, s a Balkánon sem tudtak fölénybe kerülni. Aktív keleti szövetségesük, Oroszország pedig az év során megszűnt hadviselő fél lenni. Megnyugvásukra szolgált azonban az a tény, hogy a Központi Hatalmak korlátlan bűvárhajó-háborúját ki tudták védeni, minek következtében az Egyesült Államok és más tengerentúli országok nagyobb kockázat nélkül segíthették őket és így hadiiparuk egyre több, minőségileg jobb fegyvereket, harceszközöket biztosíthatott a fronton harcoló csapatoknak.

A Központi Hatalmak ebben az évben még komoly sikereket értek el. Visszaverték az antant ellentámadását a nyugati hadszíntéren, érzékeny csapást mértek az olaszokra, balkáni hadseregeik úgyszólván érintetlenek maradtak, s keleten sem kellett többé támadással számolniuk. Stratégiai helyzetük azonban mégis rendkívül nehéz volt. Hadipotenciáljuk kimerülőben volt, a hadianyaggyártás rohamosan csökkent, a haderő élelmezése és ruházattal való ellátása egyre kritikusabbá vált, mind kevesebb személyi utánpótlást kaphattak a csapatok. Ezek a tények már alig tették kétségessé a háború kimenetelét.

Az antant hadvezetés úgy tervezte, hogy **1918-ban** folytatják módszeres támadásaikat és a döntő, megsemmisítő csapást — elsősorban Németországra — csak 1919-ben mérik.

Mivel a német hadvezetés maga sem bízott abban, hogy az antant arcvonalát egyetlen csapással át lehetne törni miként ez az angoloknak és a franciáknak sem sikerült 1917-ben, Hindenburg is több, különböző időben és helyen kezdeményezett támadással kívánta megrendíteni az ellenséget. A előkészített és fedőnévvel rejtjelzett öt támadás közül négy az angolok ellen irányult. Hindenburg feltételezte, hogy ha az angolok elvéreznek, a franciák sem tudják sokáig és erősen tartani magukat.

Első mozzanatként a „Michael” és a „Mars” támadást kellett a német haderőnek végrehajtania. Ezek értelmében a 17., a 2. és a 18. német hadsereg együttes erővel áttöri az angolok védelmét Arras és La Fère között, majd a 18. hadsereg megáll a Somme-folyónál és biztosítja a 2. és a 17. hadsereg északi irányba való kanyarodását. Ludendorff tábornok hatvanegy kipihent és jól felszerelt német hadosztályt, valamint 6.200 löveget vonultatott fel az áttörést tervezett szakaszán (Arras és La Fère közt, hetvenöt kilométer szélességben).

A német támadás Arras körzetében 1918. március 21-én kezdődött ötórás tüzérségi előkészítéssel, az erők és eszközök tömeges alkalmazásával (hatvanegy hadosztály, 6.200 löveg és 1.000 repülőgép). A különböző űrméretű lövedékek öt órán keresztül rombolták az 5.

angol hadsereg állásait, hogy a gyalogság kilenc órákor a tüzérség tűzhengerének oltalma alatt rohamra indulhasson. A német hadosztályok az első napon ötven kilométer széles rést törtek az angolok állásrendszerén. Március 23-án már huszonöt kilométerre voltak az első lépcsők a megindulási állásoktól, majd a következő két napban újabb tíz-tizenöt kilométert haladtak előre. A németek 27-én már tizenhét kilométerre megközelítették Amienst. E várost azonban a német csapatoknak már nem sikerült elérniük, mert a vonatokon és a gépkocsikon odaszállított francia tartalékok szívós ellenállást fejtettek ki. A támadás április 4-én teljesen elakadt. E hadművelet során vetették harcba a németek azt a 21 centiméteres, 120 kilométer hatótávolságú ágyút, amely a St. Gobain-i erdőből lőtte Párizst.

A németek, hogy Amienstől elvonják az antant tartalékait, április 9-én megindították a „St. Georg” támadást Dünkirchen és Lens között. E hadműveletben a 4. és a 6. német hadsereg állt szemben az 1. és 2. angol hadsereggel. Itt április 25-ig tartottak a harcok, s a huszonnyolc hadosztálynyi német éknek csak az Ypern és Merville vonalat sikerült elérnie. Az angol és francia tartalékok a „St. Georg” támadás idején is sokkal gyorsabban manővereztek, mint a német hadseregek, amelyeknél akadozott az együttműködés. A németek úgy gondolták, hogy az angolokra megsemmisítő csapást mértek, ezért a franciák ellen fordulva Párizs elfoglalását tervezték. A franciák elleni támadáshoz a kb. 120 kilométeres arcvonalszakaszon harmincnyolc hadosztályt, 5.263 löveget, 1.233 aknavetőt, 3.080 gázgránátvetőt, 500 repülőgépet összpontosítottak. Velük szemben huszonegy szövetséges hadosztály és mindössze 2.400 löveg- és aknavető állt. A május 27-én megkezdődött támadás már az első nap jelentős sikereket hozott, elérték az Aisne és Vesle folyók vonalát, három nappal később pedig már ismét a Marne folyónál harcoltak. Közben az antanthatalmak haditanácsa (március 26-án) Ferdinand Foch tábornagra megbízta a nyugati arcvonal hadseregei közötti együttműködés megszervezésével, április 3-án pedig kinevezték a szövetséges haderők főparancsnokává. Ezzel gyakorlatilag megvalósult az antanthadseregek egységes vezetése. Hosszantartó vita eredménye volt ez, hiszen a tagállamok háborús célkitűzéseinek különbözősége miatt az együttműködés nem volt felhőtlen. Nemegyszer csak az esetenként kialakult veszélyes helyzet tudta együttműködésre kényszeríteni a szövetségeseket, s ez a legtöbb esetben a tehermentesítő támadások formájában jelentkezett. Május 30-án Foch két francia hadsereggel ellencsapást mért a támadó félre, így a németek támadása a Marne folyónál elakadt.

Foch tábornok csak a kedvező pillanatra várt, hogy ellentámadásba mehessen át a németek ellen. Meg volt győződve arról, hogy a németek hol itt, hol ott kezdeményezett támadása végszükségből fakad, és bízott abban, hogy a sorozatosan csődbe jutott

hadműveletek fel fogják emészteni a német tartalékok nagy részét. Ugyanakkor az antant ereje az amerikai csapatok beérkezésével fokozatosan növekedett.

Hindenburg május 25-én még egy kísérletet tett arra, hogy döntő csapást mérjen az antantra és bevegye Párizst. A Noyon és Reims között kezdeményezett támadás során a német hadosztályok megint eljutottak a Marne-ig, de a Petain vezette tartalékok Foch tábornagynak a parancsára, a németek oldalában végrehajtott támadása véget vetett a további előrenyomulásnak. A németek beásták magukat. A Piave menti olasz támadással egy időben (1918. június 15.) került sor az utolsó német támadásra a nyugati arcvonalon. A Marne folyó vonalában Reims főiránnyal megindult áttörési kísérlet eredménytelenül végződött. Mielőtt az arcvonal észak-nyugati szakaszán Amiensnél is támadásba tudtak volna átmenni — az antant erők ugyanitt megkezdték általános ellentámadásukat.

Két francia hadsereg (tizennyolc hadosztály, 2.100 löveg és 357 harckocsi) július 18-án reggel nyugati irányból támadta meg a Soissons-tól délre álló német csapatokat. Az előrenyomuló hadosztályok és harckocsik a Villers Cotterets-i erdőben gyülekeztek, és tüzérségi előkészítés nélkül indultak rohamra. A tüzérség kezdettől fogva kísérő tűzösszpontosítással támogatta a gyalogság előrejutását. A németek kénytelenek voltak visszavonulni a Vesle-folyó mögé. A hadvezetés a tartalékban lévő hatvankét hadosztályból húszat már az első napokban, az áttörés megakadályozása céljából bevetettek. Az antant végleg átvette a kezdeményezést a nyugati hadszíntéren.

Augusztus 8-án a 4. angol és az 1. francia hadsereg rohanta meg a német állásokat Amiensnél, támadásához később a 3. francia hadsereg is csatlakozott. Az angolok már az első nap tizenkét kilométer mélyen beékelődtek a német állásokba. A gyalogság rohamát 400 harckocsi kísérte, melyeket a támadás előtti éjszaka rendeltek állásaikba. A németek a Siegfried-állásba vonultak vissza. Szeptember 12-én tizenhárom amerikai hadosztály (1.200 löveggel, 400 repülővel) támadta meg a Michel-állásnál védekező németeket. Ezt követően már az egész nyugati arcvonalon kibontakozott az antant általános támadása. Ypernnél, Champagne-ban, az Argonnok-ban és a Cambrai-nál erős támadó ékek ütöttek rést a németek védelmében. A német csapatok lassan vonultak vissza a határ felé.

Az augusztus 8-án meginduló hadművelet a harckocsik alkalmazása tekintetében igen jelentős, mert a háború folyamán itt alkalmazták a legnagyobb számú harckocsit.

A főcsapás irányában tizenöt kilométer széles támadási sávban a 4. angol hadsereg tizenegy gyalog- és három lovashadosztályt, valamint 472 harckocsit összpontosított kétlépcsős hadműveleti felépítésben. Az első lépcsőben nyolc, a másodikban három hadosztály készült fel támadásra. Az első lépcsőben levő hadosztályok összesen 192 nehéz-, a

második lépcsőben 136 nehéz és 108 könnyű harckocsi megerősítést kaptak. A hadsereg tartalékában egy harckocsizászlóalj (harminchat harckocsi.) volt. A támadást tüzérségi előkészítés nélkül tervezték megindítani. A rendelkezésre álló 2.000 löveg kétharmad részének a roham megindulásakor a német tüzérséget kellett lefogni, egyharmad része az első lépcsőket tüzehengerrel támogatta. Légi támogatásra 400 repülőgép állt a 4. angol hadsereg rendelkezésére.

A másodrendű irányban az 1. francia hadsereg két hadteste (hét hadosztály, 90 harckocsi, 600 löveg, hatvan repülőgép) támadott tizenkét kilométer széles támadási sávban. A hadseregek közelebbi feladatának mélysége kettő-négy, a további öt-tíz kilométer volt. A napi feladatot öt-tizenöt kilométer mélységben határozták meg. Az együttműködést három terepszakaszra és irányok szerint szervezték meg. A könnyű harckocsikkal és páncélgépkocsikkal megerősített lovashadosztályok harcbevételét a második állás áttörése után tervezték, feladatukat tizennyolc-huszonhárom kilométer mélységben szabták meg. A tüzérségi előkészítés nélkül, mesterséges köd alkalmazásával megindított támadás a németeket meglepte. A támadó antantcsapatok a nap végére harminc kilométer szélességben áttörték a védelem harcászati mélységét és megsemmisítettek nyolc német hadosztályt. A németek 400 löveget és 25.000 embert vesztek. A támadó 4. angol hadsereg is súlyos veszteségeket szenvedett, a hadművelet 5. napján már csak hat darab harcképes harckocsival rendelkezett.

Augusztus 8-a a német hadsereg „fekete napja” volt. A német csapatok az előre kiépített védelmi terepszakaszokon megkapaszkodva fokozatosan vonultak vissza. Október végére majdnem teljesen kiürítették Franciaország megszállt részeit és Belgium egy részét.

A Központi Hatalmak katonai összeomlása a bolgárok arcvonalán kezdődött. Miután a teljesen kimerült bolgár seregek nem voltak képesek feltartóztatni az antant balkáni haderejének 1918. szeptember 15-én megindított támadását, a bolgár kormány feltétel nélküli fegyverletétel árán szeptember 29-én éjjel megkötötte a fegyverszünetet. Hasonlóképpen cselekedett Törökország is október 31-én. Az ötvenegy és fél hónapig tartó, első világháború véget ért, miután Németország november 11-én szintén fegyverszünetet kért.

4. Az első világháború hadművészeti tapasztalatai

Az első világháború az előző korok háborúitól eltérően világméretben folyt le. A harctevékenység nagymértékben kiterjedt és egy időben folyt szárazföldön, tengeren és levegőben. A háborúban harminchárom ország vett részt, mintegy másfélmilliárd lakossal, vagyis föld akkori népességének hatvanhét százaléka. A fő hadszínterek Európában voltak, de hadműveletek folytak a Közel- és Táv-Keleten, valamint Afrikában is. A tengeri harctevékenység kiterjedt mindhárom óceán területére.

A háború alatt az összefüggő arcvonalak eddig soha nem látott kiterjedést — 3.000 kilométer — értek el és szabad szárnyakkal nem rendelkeztek.

A katonai teoretikusok várakozása és tervei ellenére a háború hosszú ideig tartott. Világméretű jellege, a tömeghadseregek megjelenése, az arcvonalak óriási kiterjedése hatalmas anyagi tartalékok létrehozását követelték meg. A fegyveres erők szükségleteiknek biztosításában részt vett a hadviselő államok egész gazdasága. A háború folyamán a halottak száma elérte a tízmillió, a sebesülteké a húszmillió főt. Az anyagi kár kétszerese volt a francia polgári forradalom óta lezajlott összes háborúban okozott károknak.

A tömeghadseregek alkalmazásának tapasztalatai

A háború manőverező időszaka élesen felvetette a háború előtti katonai elméletek hiányosságait, ellentmondásait. Nem sikerült a győzelmet döntő csatákkal kivívni, és nem vezetett eredményre az átkarolás mindenáron való erőszakolása sem. Már az első hónapokban kudarcba fulladt minden olyan kísérlet, amely kizárólag szuronyrohamokkal akart döntést kieroszakolni a tömegesen megjelenő harci technikával szemben. A támadó gyalogság az ellenség pusztító ágyú- és géppuska tüzében megtorpant és lövészárkokba kényszerült magát beásni. A védelem tüzereje állandóan növekedett, a támadó a rendelkezésre álló technikával azt nem tudta leküzdeni, így kénytelen volt maga is védelemre berendezkedni. A hadművészetben új jelenség mutatkozott: az összefüggő állásrendszerekből álló arcvonal és az ott folyó harctevékenység. Ettől kezdve a háború végéig a hadművészet előtt két feladat állott: 1. megoldani a védelem állóképessége, szilárdsága fokozásának lehetőségeit; 2. megkeresni a védelem áttörésének módszereit.

Az **1914.** év támadó harcai rámutattak a háború előtti harcászati elvek tarthatatlanságára. A tűz megnövekedett szerepe, a géppuska széleskörű alkalmazása lehetetlenné tette a gyalogság sűrű, láncalakzatban való támadását. A láncokban, rajvonalakban rohamozó katonák fél-, vagy egy lépés távolságra voltak egymástól, ezzel magyarázható, hogy a kezdeti veszteségek elérték a létszám negyven-ötven százalékát. A hadosztály három-öt kilométer széles és 500 méter mély harcrendben támadott. A harcok tapasztalatai bebizonyították a tüzérség és gyalogság közötti szoros együttműködés megszervezésének szükségességét. Alkalmazni kezdték a támadás előtt az ellenség tűzfészkeinek tüzérségi tűzzel való lefogását.

A védelem fejlődése azt eredményezte, hogy a tüzérség tüze már 1914 őszén beásásra kényszerítette a csapatokat. A német főparancsnokság már ebben az időben kiadott egy utasítást, mely szerint a védőállásokat nem támpontrendszerűen (mint ahogy a háború előtti szabályzatok előírták), hanem összefüggő lövészárkok formájában kellett kiépíteni. A védelem 1914 végén két-három összefüggő lövészárból álló védőövből (a mai terminológia szerint állásból) állott. Az árkok közötti távolság 100-150 méter volt. A védőövből a hadosztály védett tíz kilométerig terjedő szélességben és három-négy kilométer mélységben. Az erők-eszközök zömét a peremvonalban helyezték el.

1915-ben az előző év hatalmas veszteségei a hadviselő feleket új támadó harcrend, a „hullám harcrend” kialakítására kényszerítették. Az új harcrendben a támadó hadosztály szélességi kiterjedése másfél-két kilométerre csökkent, ugyanakkor mélysége egy-kettő kilométerre megnövekedett. Ebben a harcrendben a hadosztály ezredei, illetve zászlóaljai egymás mögött széles láncalakzatban támadtak. Az egymás mögött hetven-száz méterre előnyomuló nyolc-tizenhat soros hullámok biztosították ugyan a csapás mélységből való állandó fokozását, de ezzel szemben lényegesen csökkentették a tüzerőt. A korszerű harc a harcászati magasabbegységek új alkalmazási módjainak kidolgozását követelte meg, a hadviselő felek azonban még 1915-ben is a hangsúlyt a gyalogság önálló harcára fektették, amely a roham végrehajtásakor a tüzérségtől nem kapott önálló támogatást. A támadó gyalogság veszteségei tovább növekedtek. A védelem mélysége 15-20 km-es lett, a tüzérségi tűz hatásának következtében. A hadtesttartalékokat igyekeztek az ellenséges hadosztálytüzérség hatótávolságán kívül helyezni.

A támadás és a védelem fejlődése kapcsán **1916**-ban felismerték, hogy a tüzérség egy időben nem képes lefogni az ellenség védelmét annak teljes mélységében, ezért a tüzet csak a védelem egyes állásaira irányították. A gyalogság támadása csak többnapos tüzérségi előkészítés után indult meg. Miután birtokba vették az első árkokat, a tüzérség tüzet a

következő terepszakaszra helyezte át. A túlzott módszeresség a támadás ütemének további csökkenéséhez vezetett. A védelemben az 1915-ben kialakult normákat alkalmazták.

1917-ben a támadások során már általánossá vált a gyalogság tüzengerral való kísérése. A váratlanság növelése érdekében a tüzérségi előkészítés idejét lerövidítették. A harckocsik tömeges alkalmazásából az angolok olyan helytelen következtetést is levontak, hogy a tüzérségi előkészítés el is hagyható. A légierőt már nemcsak felderítésre alkalmazták, hanem az ellenség tüzérsége, tartalékai és hadtápterülete elleni csapások végrehajtására is. A harckocsik alkalmazása, a gyalogság önműködő fegyverekkel való ellátása és a kísérő tüzérség megjelenése, a csoportos harcrend kialakulásához vezetett. Jellemzője, hogy a gyalogság már nem összefüggő láncalakzatban, hanem egy-két raj a harckocsik és lövegek köré csoportosulva támadott. A csoportok csak az ellenséges tűzfészek vagy objektumok megrohamozásakor bontakoztak szét. A katonák csoportosulása a harckocsik, géppuskák, lövegek körül jól szemléltette, hogy a támadóharc csak akkor járhat sikerrel, ha valamennyi fegyvernem együttes erő kifejtést tanúsít. A védelem erejének fokozása érdekében 1917-ben fedezőzónát (biztosítási övet) hoztak létre 3-4 kilométer mélységben. Támpontrendszerűen építették ki oly módon, hogy a támadókat a sorozatlövő fegyverek és a tüzérség tűzhatáskörébe tereljék.

1918-ra látszólag javult a Központi Hatalmak katonai helyzete. Az antant csapásait a nyugati hadszíntéren elhárították, az olasz arcvonalon területnyereséghez jutottak. Azzal, hogy a forradalom győzelmével Oroszország a maga részéről befejezte a világháborút és Románia is békére kényszerült (1918. május), a keleti hadszíntér lényegében megszűnt. Csaknem százal több hadosztállyal rendelkeztek (274 antant, 370 Központi Hatalmak), mégis a háború folytatása szempontjából igen kedvezőtlen körülmények közé jutottak. Hadipotenciáljuk, gazdasági erőforrásaik teljesen kimerülőben voltak. A csapatok utánpótlása, feltöltése mindjobban akadozott. A hátszág fizikai és erkölcsi tekintetben egyaránt kimerült. Ezzel szemben az antant egyre erősödött, gyárai, üzemei teljes kapacitással dolgoztak. A francia kikötőkbe 1918 nyaratól havonta átlag 300 000 amerikai katona és nagymennyiségű hadianyag érkezett. érlelődött az antanthatalmak győzelme. Számukra már nem volt sürgős új támadó hadműveletek indítása. Ezért a Központi Hatalmak szerették volna a döntést kierőszakolni nyugaton, mielőtt a friss, jól felszerelt amerikai csapatok beérkeznek. A német vezérkar arra számított, hogy felszabadult erői egy részének nyugatra való átdobásával áttöri az angol hadsereg védelmét, elvágja egymástól, és külön-külön veri szét az angol és francia csapatokat.

Új módszert dolgoztak ki az áttörés végrehajtására is. A tüzérségi előkészítés idejét rövidebbre fogták, de erejét jelentősen fokozták. A gyalogság közvetlenül a tűzhenger után haladt, mélyen lépcsőzve. Így a legelöl haladóknak nem volt feladta az árkokban és bunkerekben maradt ellenséges erők felszámolása, nekik az ellenállást kellett leküzdeniük, s azonnal továbbnyomulni. Új volt az is, hogy a támadó gyalogság — a hiányzó harckocsik helyettesítésére — aknavetőket és könnyen mozgatható lövegeket vitt magával. Úgy tervezték, hogy az új módszerrel áttörik az ellenség védelmének teljes mélységét, és mögötte megvalósítják a mozgó háborút. Kétségtelen, hogy az új módszer bizonyos feltételek között eredményes is lehet, de ezekkel a feltételekkel a német haderő nem rendelkezett. Ahhoz, hogy a teljes mélységben megvalósított áttörés mögött mozgóháborút alakítsanak ki, arra lett volna szükség, hogy a résen igen nagy erejű hadsereget gyorsan átvigyenek, és folyamatosan biztosítsák az utánpótlását. Erre pedig a németeknek sem elegendő katonai ereje, sem megfelelő motorizált egységei nem voltak.

Az elszenvedett súlyos vereségek és a hátország forradalmi mozgalmi siettették a Központi Hatalmak összeomlását. Elsőnek Bulgária kényszerült szeptember végén fegyverszünetet kérni. Október 30-ra Törökország is feltétel nélkül kapitulált. 1918 októberének utolsó napjaiban az észak-olaszországi arcvonalon a túlerővel támadó antantcsapatok áttörték az osztrák-magyar védelmet.

A háborút megelégtelt katonák tömegével hagyták el az arcvonalat. Magyarországon és Ausztriában forradalom tört ki. A Monarchia katonai ereje felbomlott és november 3-án kénytelen volt aláírni a fegyverszünetet. Németország magára maradván szintén fegyverszünet kérésére készülődött, mikor november első napjaiban az országon végigsöpört a forradalmi hullám. A főhadiszálláson azt fontolgatták, le lehet-e verni a forradalmat a hadsereggel, amely november 5-e óta gyorsan vonult vissza. A hátrafelé özönlő hadsereget azonban erre már nem lehetett felhasználni.

Hadászat

A nyugat-európai hadászat a századforduló fegyveres harcainak tapasztalatait nem volt képes az elkövetkezendő háború sajátosságainak felismerésére felhasználni elsősorban azért, mert ezekbe a háborúkban katonai vezetők saját régi nézeteik bizonyítását keresték, illetve politikai „megrendelésnek” kívántak eleget tenni. A világháború eseményei bebizonyították, hogy hadászati nézeteik az új követelményeknek már nem feleltek meg.

1. A *katonai teoretikusok* — főleg a németek — a jövő háborúját gyors lefolyásúnak tekintették, melyben egynéhány döntő csatával ellehet érni a győzelmet. A gyors sikerre alapozott elképzelések azonban már az első hónapokban megbuktak. Mindkét fél tartós védelemre kényszerült és mélyen lépcsőzött védőállásokat épített ki. Így 1914 végére, 1915 folyamán minden hadszíntéren kialakult az állásháború.

2. A *vezérkarok* előtt világos volt a jövő háborújának koalíciós jellege, mégsem dolgozták ki a koalíciós hadvezetés alapján. Ezért a szövetséges államok hadseregei közötti együttműködés állandóan akadozott. Az antant országok vezetői első lépésként 1915-ben a hadsereg főparancsnokságok képviselőinek értekezletén megvitatták a következő hónapok hadászati terveit. A közös főparancsnokságok azonban csak 1918. március végén állították fel. A Központi Hatalmak hadseregeinek valamivel jobb volta helyzet, mivel a német vezérkar intézkedéseit kezdettől fogva ráerőszakolta szövetségeseire, de a román hadba lépés után Vilmos császár vezetése mellett itt is megalakult a Központi Hatalmak szárazföldi haderőinek legfelsőbb hadvezetőségét.

3. A háború azt bizonyította, hogy a *hátország* szerepe a gépi korszakban jelentősen megnő. A békeidőben felhalmozott készleteket a háború első hónapjaiban felhasználták, ezért a hadviselő államok egész termelését a háború szolgálatába kellett állítani. Újabb hadipari üzemek létrehozása vált szükségessé. A szembenálló felek már nemcsak a hadszíntéren igyekeztek a fegyveres erőkre csapást mérni, hanem az ellenfél hátországának, hadiparának megbénítására is törekedtek. (Antantblokádi)

4. A hadvezetőségeknek fel kellett készülniük a *több arcvonalon* egy időben folytatott háború vezetésére. Különösen a német vezérkarnak jelentett ez nehéz feladatot, mivel a nyugati és keleti harcvonalon egy időben kellett hadműveleteket folytatnia.

5. A háború feltárta a hadászati vezetés 1914 előtti *módszereinek* elavultságát. A milliós tömeg hadseregek széles arcvonalon való irányítása megkövetelte a főparancsnokság és a hadsereg-parancsnokságok között egy közbeeső hadműveleti vezetői szint létrehozását. E célból hozták létre az oroszoknál már a háború kezdetén a frontokat, a többi ország fegyveres erőinél a hadseregcsoportokat, arcvonal-parancsnokságokat.

6. A gyors győzelemben reménykedve a háború elején lebecsülték a *hadászati tartalékokat*, noha már az első hadműveletek bebizonyították szükségességüket. 1915-től kezdve már igyekeztek nagyobb tartalékokat teremteni. Megnövekedett a manőverek jelentősége, a vasút lehetőséget adott a tartalékoknak az egyik hadszíntérről a másikra való gyors átcsoportosítására, az ellenség áttörési kísérleteinek megghiúsítására.

7. A háború elhúzódó jellege megkövetelte a vezérkaroktól, hogy a háború elején csődbejutott stratégiai terveiken kívül új terveket készítsenek az egyes nagyobb hadjáratok lefolytatására. Ezekben igyekeztek összehangolni több front, illetve hadseregcsoport hadműveleteit.

Hadműveleti művészet

A hadműveleti művészet a hadművészet legfiatalabb ága, a háborúk gépi korszakának terméke és a hadsereg, hadseregcsoport hadműveleteit foglalja magában. Ilyen terminológiával ugyan nem találkozunk a korszak haditudományi irodalmában, azonban a háború gyakorlata bizonyítja, hogy a katonai teoretikusok is felismerték a hadműveleti művészet jelentőségét. A hadműveletek megszervezésével és lefolytatásával kapcsolatos nézetekben a német katonai elmélet jutott érvényre. Hatására a háború kezdetén végrehajtott hadműveletekben mindkét fél bekerítésére törekedett, azonban erre irányuló manővereit egyik félnek sem sikerült végrehajtani. Egyetlen kivétel az 1914 évi kelet-poroszországi hadművelet, ahol a németek a 2. orosz hadsereg két hadtestét bekerítették és megsemmisítették.

A megkerülő szándékkal megindított hadműveletek azért nem jártak sikerrel, mert – a háború első évétől eltekintve - nem voltak szabad szárnyak és a támadó erők a főcsapás irányába csak jelentéktelen fölényt tudtak létrehozni. Tartalékok hiányában a csapás erejét sem tudták fokozni. A hadseregeknél hiányoztak a gyorscsapatok is. A háború első időszaka gyors fegyvernemét képező lovasság alkalmazásának helyes módszereit, illetve pótlását a katonai vezetők nem találták meg.

A szárnyak ellen irányuló manőver lehetetlenné válásával a szembenálló felek arra kényszerültek, hogy megkíséreljék a védelem arcból való áttörését. Az 1915. év hadműveleteiben az áttörést keskeny arcvonal szakaszon igyekeztek végrehajtani. Az 1915. évi champagne-i őszi csatában például a franciák két hadsereg erővel támadtak 30 kilométer széles támadási sávban, első lépcsőben huszonkét hadosztállyal. A keskeny támadási sáv megnehezítette a támadók manőverezését, ugyanakkor lehetőségeket adott a védőnek arra, hogy hadműveleti tartalékainak átcsoportosításával a betörést, könnyen elreteszelve.

Az ilyen hadműveletek a romboló eszközök fokozott tömeges alkalmazását követelték meg. A tüzérségi sűrűség arcvonal kilométerenként negyven löveg fölé emelkedett. A védelem mélysége megkövetelte a támadó erők lépcsőzését. A hadseregek hadműveleti felépítése 1915 végén már sok esetben háromlépcsős, az első és második lépcsőben

gyaloghadtesteket, a harmadik lépcsőben pedig a siker kifejlesztésére lovashadosztályokat találtunk.

1916-ban a hadműveletek gondosabb előkészítésével, az áttörési szakasz kiszélesítésével és a tüzérség további összpontosításával igyekeztek az ellenség védelmét áttörni. Egy-egy támadó hadművelet előkészítésére több hónapot fordítottak. Míg 1915-ben tíz-harmincöt kilométer szélességben kísérleteztek a védelem áttörésével, 1916-ra az áttörési szakasz szélessége elérte a negyvenöt-ötven kilométert. A védelem teljes rombolását a hosszú tüzérségi előkészítésről várták. Ez azonban a meglepetés teljes elvesztését eredményezte, az ellenfél a mélységből időben előrevont tartalékaival új védelmi terepszakaszokat tudott megszállni. Így a többnapos tüzérségi tűz romboló hatásával szemben az ellenfélnek elegendő ideje maradt a támadás elhárítására.

Jelentős tapasztalatokat nyújtott az áttörés kérdéseinek megoldásához az orosz délnyugati front 1916 nyarán végrehajtott támadó hadművelete. Ennek során 400 kilométer szélességben egyidőben tizenegy helyen mértek csapást a Központi Hatalmak csapataira (Bruszilov-offenzíva). Ezzel megfosztották őket a tartalékokkal való manőverezés lehetőségétől.

A hadviselő felek 1917-ben is tovább kísérleteztek az áttöréssel, azonban gyorscsapatok hiányában a megoldás most sem sikerült. Ha egyes esetekben a támadó csapatok ki is jutottak a hadműveleti mélységbe, a tartalékok előremozgása olyan lassan történt, hogy az ellenfélnek ideje volt a megfelelő erők átcsoportosításával az áttörést elrekeszteni.

Az áttörés végrehajtása még 1918-ban elég lassú volt, annak ellenére, hogy harckocsikat és repülőgépeket is alkalmaztak a csapatok támogatására. Ezzel csak a védelem harcászati mélységének áttörését érték el, de a hadműveleti méretű áttörés továbbra sem sikerült.

A kialakuló hadműveleti művészet új feladatokat állított a vezetés elé. A törzseket átszervezték, személyi állományukat szakszolgálatosok beosztásával növelték (páncélos, tüzér és repülő hadműveleti, illetve összekötő tisztek). A tüzérség, harckocsik és repülőgépek fokozott alkalmazása szükségessé tette, hogy a felsőbb törzsek részt vegyenek egyes harcászati kérdések kidolgozásában is. (Pl. az együttműködés az anyagi technikai biztosítás megszervezésében és egyéb tervek kidolgozásában.)

Megnőtt az együttműködés jelentősége. Míg a háború előtt az együttműködés megszervezése, a hadosztálynál véget ért, addig a háború során a hadtestre és a hadseregre is kiterjedt. Megnövekedett a hadműveleti tartalékok jelentősége is.

A háború folyamán kifejlődött és sokrétűvé vált a hadműveleti felderítés. Megváltoztak a felderítés módjai és eszközei. A lovas felderítés mellett alkalmazták a légi felderítés (légi fényképezés), a rádiófelderítést, lehallgatást, fülelést, valamint a tüzér műszeres felderítést is. A meglepetés fokozása érdekében sor került a rejtés, leplezés, álcázás hadműveleti méretekben való széleskörű alkalmazására is.

Az első világháború a hadműveleti művészet számos problémáját hozta felszínre, de zömét nem volt képes megoldani. Ennek fő oka, hogy a katonai vezetők nem ismerték fel a háború gépi korszakának követelményeit.

A támadó és védelmi harcászat tapasztalatai

A háború évei alatt bebizonyosodott, hogy a gépi korszak harcadatait támadásban és védelemben egyaránt csakis összefegyvernemi harccal lehet megoldani.

Már az 1914-es év támadó harcai rámutattak a háború előtti harcászati elvek tarthatatlanságára. A tűz megnövekedett szerepe a géppuska széleskörű alkalmazása lehetetlenné tette a gyalogság sűrű, alakzatban való támadást. (A láncokban, rajvonalakban rohamozó katonák fél, vagy egy lépés távolságra voltak egymástól, ezzel magyarázható, hogy a kezdeti veszteségek elérték a létszám negyven-ötven százalékát.) A hadosztály három-öt kilométer széles és 500 méter mély harcrendben támadott.

A harcosok tapasztalatai bebizonyították a tüzérség és a gyaloglás közötti szoros együttműködés megszervezésének szükségességét. Alkalmazni kezdték támadás előtt az ellenfél tüzérszerveinek tüzérségi tűzzel való lefogását.

1915-ben az előző év hatalmas veszteségei a hadviselő feleket új támadó harcrend a „hullám harcrend” kialakítására kényszerítették.

Az új harcrendben a támadó hadosztály szélességi kiterjedése másfél-öt kilométerre csökkent, ugyanakkor mélysége egy-két kilométerre megnövekedett. Ebben a harcrendben a hadosztály ezredei, illetve zászlóaljai egymás mögött széles láncalakzatban támadtak. Az egymás mögött hetven-száz méterre elnyomuló nyolc-tizenhat soros „hullámok” biztosították ugyan a harc mélyéből való állandó fokozását, de ezzel szemben lényegesen csökkentették a tüzérőt.

A korszerű harc az összefegyvernemi magasabbegységek létrehozását és alkalmazási módjaik kidolgozását követelte meg, a hadviselő felek azonban még 1915-ben is a fő súlyt a gyalogság harcára fektették, amely a roham végrehajtásakor a tüzérségtől támogatást nem kapott. A támadó gyalogság veszteségei tovább növekedtek.

1916-ban felismerték, hogy a tüzérség egyidőben nem képes lefogni az ellenség védelmét annak teljes mélységében, ezért a tüzet csak a védelem egyes terepszakaszaira irányították. A gyalogság támadása csak többnapos tüzérségi előkészítés után indult meg a védelem legközelebbi terepszakaszára. Miután a gyalogság birtokba vette az első terepszakaszt, a tüzérség tüzét a következő terepszakaszra helyezte át. Ez a túlzott módszeresség a támadás ütemének további csökkenéséhez vezetett.

1917-ben már általánossá vált a gyalogság tűzhengerrel való kísérése. A váratlanság növelése érdekében a tüzérségi előkészítés idejét lerövidítették. A harcokocsik tömeges alkalmazásakor Cambrai-nál az angolok olyan helytelen következtetést is levontak, hogy a tüzérségi előkészítés egyenesen el is hagyható.

A légi eszközöket már nemcsak felderítésre alkalmazták, hanem az ellenség tüzérsége, tartalékai és hadtápterülete elleni csapások végrehajtására is.

A harcokocsik alkalmazása, a gyalogság önműködő fegyverekkel való ellátása és a kísérő tüzérség megjelenése, a csoportos harcrend kialakulásához vezetett. Jellemzője, hogy a gyalogság már nem összefüggő láncalakzatban, hanem egy-két raj a harcokocsik és lövegek köré csoportosulva támadott. A csoportok csak az ellenséges tűzfészek vagy objektumok megrohamozásakor bontakoztak szét. A katonák csoportosulása a harcokocsik, géppuskák, lövegek körül jól szemléltette, hogy a támadóharc, csak akkor járhat sikerrel, ha valamennyi fegyvernem együttes erő kifejtést tanúsít.

1918-ban a harcokocsik és a csoportos harcrend alkalmazása egyre jobban elterjedt. A támadó harcászati fejlődésében újat hozott a németek tevékenysége: 1918-ban már lemondták a többnapos tüzérségi előkészítésről és a védelmi berendezésnek teljes rombolásának igényéről, ehelyett néhány órási lefogásra törekedtek.

A védelmi harc tapasztalatai

A tüzérség tüze már 1914 őszén beásásra kényszerítette a csapatokat. A német főparancsnokság már ebben az időben kiadott egy utasítást, mely szerint a védőállásokat nem támpontszerűen (mint ahogyan a háború előtti szabályzatok követelték), hanem összefüggő lövészárkok formájában kellett kiépíteni. A védelem 1914 végén két-három összefüggő

lövészárokból álló védőövből (a mai terminológia szerint – állásból) állott. Az árkok közötti távolság 100-150 méter volt. A védőövből a hadosztály védett tíz kilométerig terjedő szélességben és három-négy kilométer mélységben. Az erők-eszközök zömét a peremvonalban helyezték el.

1915-16-ban a tüzérségi tűz hatásának következtében a védelem mélysége tizenöt-húsz kilométerre növekedett. A hadtesttartalékokat igyekeztek az ellenséges hadosztály tüzérség hatótávolságán kívül helyezni. A védelemben fokozatosan két védőövet építettek ki. A tíz kilométer mélységig terjedő első védőöv két-három állásból állott. A helyzettől függően az első és a második állást a hadosztály erői, a második, illetve a harmadik állást a hadtesttartalékok szállták meg. A második védőövből a hadseregtartalék helyezkedett el. A hadosztály védősávjának szélessége 1916 végére az erőknek a mélységében való lépcsőzése következtében hét-nyolc kilométerre csökkent.

1917-ben fedező zónát (biztosítási övet) hoztak létre három-négy kilométer mélységben. Támpontszerűen építették ki oly módon, hogy a támadókat sorozatlövő fegyverek és a tüzérség tűzhatás-körzetébe tereljék. A fedező zónát az első lépcső ezredek előrevetett zászlóaljai szállták meg.

A fedező zóna mögött építették ki a harci zónát, melyet a hadtest védett. Az erők és eszközök zömét itt helyezték el. Mélysége hat-tíz kilométer volt három állással, melyek egymástól 2-3 km távolságra voltak. A harci zóna mögött négy-nyolc kilométer távolságra építették ki tíz-tizenkét kilométer mélységben a hátsó zónát, ahol a hadseregtartalékok helyezkedtek el. A védelem teljes mélysége, elérte a huszonöt-harminc kilométert. Az erőket a védelemben lépcsőzve helyezték el. Az eddigi passzív védelmet felváltotta az aktivitásra való törekvés, amely a tartalékok ellenlökésében nyilvánult meg. 1915-ban a védelem mélysége lényegesen nem változott, de az erők elhelyezése még inkább támpontszerű jelleget kapott.

A védelem fejlődése tehát jellemző, hogy a tüzészközök megnövekedett szerepe következtében egyre nagyobb mélységben lövészárkok, állások rendszerére épült fel, műszaki megerősítése évről-évre fejlődött.

Fegyvernemek alkalmazásának tapasztalatai az első világháborúban

Az első világháborút a technikai hatalmas fejlődése jellemezte. A gép megjelenése a hadszíntereken forradalmi változásokat okozott a hadművészetben. Jelentősen megváltozott a gyalogság fegyverzete. Tüzereje a géppuskák számának növekedése következtében a háború

folyamán nagyértékben megnőtt. Míg 1914-ben a hat-nyolc géppuskával rendelkező kb. 4.000 főnyi létszámú gyalogezred percenként 45.000 lövést tudott leadni, addig 1918-ban már csak 1.500 főből álló ezred huszonnégy-harminckettő géppuskával, illetve golyószóróval 80-100.000 lövést adhatott le percenként. Így a létszám két és félszeres csökkenése mellett a tüzérő két és félszeresen növekedett.

A háború éveiben a gyalogság részaránya a fegyveres erőn belül fokozatosan csökkent. 1918-ra a franciáknál hetvenkettő százalékról negyven százalékra, a németeknél hatvanöt százalékról harminckilenc százalékra.

A **lovasság** annak ellenére, hogy a háború kezdetén valamennyi hadviselő állam jelentős számú lovassággal rendelkezett (tehát fontos fegyvernemnek tartották), a katonai vezetés az új haditechnika mellett nem találta meg alkalmazásának helyes módját. A világháború alatt a lovasság nagyobb méretű sikeres alkalmazására egyetlen esetben sem került sor. A német főparancsnokság a háború végére megszüntette a lovas fegyvernemet. Az angolok kísérletet tettek arra is, hogy a lovasságot — a siker kimélyítésére — a harckocsikkal együttműködésben alkalmazzák. Találkozunk olyan kísérlettel is, amikor a lovasságot - a korábbi korszakok háborúihoz hasonlóan - zárt tömegben rohamoztatták, azonban a hatalmas veszteségek ellenére sem tudtak sikert elérni. A lovasság, mint fegyvernem jelentőségében és részarányában a háború végére jelentősen lecsökkent.

A **tüzérség** szerepe viszont nagymértékben megnövekedett. A háború végére az ellenség lefogásának, valamint a roham támogatásának leghatásosabb eszköze lett. Amíg a francia-porosz és az orosz-japán háborúban a tüzérség az összveszteségnek csupán tizenöt-huszonöt százalékát okozta, addig az első világháború folyamán az általa okozott veszteség már hetven-hetvenöt százalékot tett ki.

A tüzérség mennyiségi növekedés mellett tizenöt-harminc százalékkal megnőtt a hatótávolsága is. A fedezékek és erődök elleni harc különösen a nehézlövegek számának emelését követelte meg. A következő két táblázat ezt a fejlődést mutatja be, a Monarchia hadseregén keresztül.

Az osztrák-magyar haderő legelterjedtebb lövegei az első világháború folyamán:

megnevezés	űrméter milliméterben	rendszeresítés éve	hatótávolság kilométerben
8 cm-es tábori ágyú	76.5	1908	7
7.5 cm-es hegyi ágyú	75	1915	7

10-cm-es tábori tarack	100	1914	8
10 cm-es hegyi tarack	100	1916	8
15 cm-es tábori tarack	152	1914	8
15 cm-es gépvontatású tarack	152	1915	11.5
10 cm-es tábori ágyú	104	1915	12.8
15 cm-es gépvontatású ágyú	152.4	1916	16
30.5 cm-es mozsár	305	1916	11.5
24 cm-es nehéz ágyú	240	1916	26
35 cm-es nehéz ágyú	350	1916	33
42 cm-es tarack	420	1917	14

Az osztrák-magyar gyaloghadosztály tüzérségének lövegmenyisége az első világháború folyamán:

év	76.5 mm. táb.á.	100 mm. táb. tar.	152. mm. n. tar.	104 mm. táb. á.	75 mm. hegyi á.	100 mm. hegyi. tar.	aknavetők	légvédelmi ágyúk	összesen
1914-15.	30	12	—	—	—	—	—	—	42
1915-16.	30	18	—	—	—	—	—	—	48
1916-18.	24	36	12	4	8	4	6	6	100

Megjelent a kísérő tüzérség és létrehozták a légvédelmi, valamint a páncéltörő tüzérséget is. Nagy jelentőségre tettek szert az aknavetők, ezért számukat állandóan emelték. (A német hadseregben 1918-ban már 11.000 aknavető volt.)

Jelentősen megnőtt az átlagos lövegsűrűség is.

1914-ben 20 löveg/km

1915-ben 40-80 löveg/km

1916-ban 60-100 löveg/km

1917-ben 160-200 löveg/km

1918-ban 100-125 löveg/km

A háború végén a harckocsik megjelenése, valamint a vegyilövedékek nagyarányú alkalmazása lehetővé tette a lövegsűrűség csökkentését.

Az összefegyvernemi magasabbegységek tüzérségét tüzércsoportokban alkalmazták. Így lehetővé vált a gyalogsággal való jobb együttműködés. A tüzérség előkészítette a gyalogság rohamát és 1916-tól kezdve azt tüzhengerrel is támogatta. A mélységben vívott harc időszakában a hadosztályok tüzérségi megerősítést is kaptak. A háború második felében növelték a tüzérség mennyiségét és főparancsnoksági tüzértartalékokat is hoztak létre.

A **harckocsik** megjelenése új feladat elé állította a szembenálló felek - elsősorban Németország – hadvezetőségeit: meg kellett szervezni a páncélelhárítást. Rövid idő alatt olyan fegyvert és harceljárást kellett találni, amely biztosíthatta a harckocsik elleni eredményes harcot. A harckocsik elleni harc fő terhét kezdetben a német gyalogság viselte, mert a közvetlenül rendelkezésre álló 37 milliméteres gyalogsági ágyú a 130 m/sec. kezdősebességű lövedékével erre alkalmatlan volt. A gyalogság a harckocsikat a vezető- és figyelőnyílásokra lőtt puska- és géppuskatűzzel igyekezett megállítani, majd közelharcban kézigranátkötegekkel megsemmisíteni. A későbbiek során a németek a harckocsik elleni harcra a hadosztálytüzérség 77 milliméteres lövegét használták. A lövegeket a peremvonal mögött 500-1500 méter távolságra lesállásokban helyezték el. A védelemben harckocsi csapdákat, majd a későbbiek során harckocsi árkokat létesítettek. 1917-től kezdve a flandriai csaták, de főleg a cambrai-i csata tapasztalatai alapján a német csapatoknál széleskörűen kezdtek alkalmazni aknamezőket, lángszórókat. A gyalogságot hatásosabb páncélelhárító fegyverekkel, így 13 milliméteres nehézpuskákkal és 20 milliméteres páncéltörő ágyúkkal látták el. A háború vége felé a páncélelhárítás mélysége mindjobban megnövekedett és harckocsi árkok, aknamezők, vasbeton akadályok, lángszórók, lesállásban elhelyezett lövegek, valamint páncélkupolákba beépített lövegek rendszerét foglalta magában. A harckocsielhárító fegyverek meglehetősen nagy veszteséget okoztak a támadó harckocsiknak (Arrasnál ötven százalék; Alsne mellett ötvenhárom százalék; Cambrai-nál harminchárom százalék), azonban a páncélelhárítás kérdése továbbra is megoldatlan maradt.

Harcokocsik a szembenálló feleknél:

Hadsereg	Alkalmazás éve	Harcokcsi típus	Súly t	Páncél vastagság mm	Sebesség km/h	Hatótáv km	Fegyverzet	
							Löveg	géppuska
Angol	1916	Mark I.	28	12	6	37	2	4 vagy 5
	1918	Mark V.	29	14	7,5	72	2	4 vagy 5
	1918	Mark V.	33	14	8	65	2	7
	1918	Mark VIII.	37	16	8,2	88	2	7
	1917	Whippet MA.	14	14	13,5	150	-	4
	1918	Whippet MB.	18	14	10	100	-	4
Francia	1916	Char. SC I.	24	17	12	40	1	4
	1916	Char. SCA I.	13,5	11,4	8	35	1	2
	1916	Char 1. R.	6,7	15	12	60	1	1
	1918	Char. 2. C	68	45	8	50	1	12
Német	1917	A-7 V.	30	30	8,2	70	2	4
	1917	A-7 VU	40	20	14	70	1	2

A páncélos technikát a háború előtt a páncélvonatok és a páncélgépkocsik képviselték. A háború során – különösen az első időszakban – mindkettőt alkalmazták, de jelentősebb sikert egyikük sem ért el. Az állásháború időszakában azonban a vasútvonalhoz kötött páncélvonat és a gyenge terepjáró képességű páncélgépkocsi már nem felelt meg a követelményeknek. A kialakult mély védelem áttörésére olyan harceszközökre volt szükség, amely a védelem megnövekedett tűzereje és akadályai ellenére is képes a megerősített állásokat áttörni és a gyalogságot közvetlenül támogatni.

Az új harceszközt - a harckocsit - az angolok alkalmazták először 1916 szeptemberében a Somme folyó melletti hadműveletekben. A negyvenkilenc Mark I. típusú harckocsi első bevetése nem sok eredménnyel járt. A németeket az új fegyver meglepte ugyan, de a lassan mozgó, nagy célt mutató harckocsikat nem tartották veszélyesnek és nem ismerték fel jelentőségüket. (Amíg Franciaországban és Angliában a háború folyamán kb. 7.800 harckocsi készült el, addig Németország összesen kb. nyolcvan darab harckocsit gyártott.)

A háború folyamán újabb harckocsi típusok jelentek meg, harcászati-technikai tulajdonságaik sokat javultak. Sebességük az óránkénti átlagos hat kilométerről tizenhárom kilométerre, hatótávolságuk pedig harminchétf kilométerről 100-150 kilométerre emelkedett.

Növekedett a harckocsik mozgékonyasága és terepjáró képessége is. Egyre nagyobb szerepet kaptak a védelem áttörésénél. A harckocsik legmagasabb harcászati magasabb

egysége a három, később négy harckocsi-zászlóaljából álló harckocsidandár volt. Állományába kezdetben 126, majd 144 darab harckocsi tartozott. A harckocsi-zászlóalj negyvenkettő, később harminchat harckocsival rendelkezett. A harckocsidandárt a hadtest alárendeltségében alkalmazták harckocsi-zászlóaljként, illetve harckocsi századonként szétosztva. A gyaloghadosztály (gyalogdandár) egy harckocsi-zászlóaljat kaphatott megerősítésül. A harckocsik a gyalogság harcrendje előtt támadták, rendszerint vonal alakzatban harminc-ötven méter távkozra egymástól.

Bár a harckocsik első világháborúban fontos szerepet játszottak, mégsem váltak önálló fegyvernemmé. Kizárólag a gyalogsággal együttműködésben alkalmazták őket. Megjelenésük döntően hatott a harcászat fejlődésére és lehetővé tette a gyaloghadosztályok támadási sávjának kiszélesítését.(1915-ben a gyaloghadosztály másfél-kettő kilométer szélességben, 1917-ben pedig három-négy kilométer szélességben támadott).

A katonai szakemberek azonban az első világháborúban nem voltak képesek megoldani a harckocsik más fegyvernemekkel való helyes együttműködését, valamint azok önálló alkalmazását sem.

A háború előestéjén valamennyi nagyhatalom rendelkezett már **repülőgépekkel**. Ezek kezdetben nem voltak felszerelve tüzfegyverekkel s kizárólag csak felderítésre alkalmazták őket. Szerepük azonban így is nagy volt, mivel az egyre inkább megmerevedő arcvonalak, valamint a védelem megnövekedett tűzhatása, lehetetlenné tették az eddigi felderítési módok alkalmazását. A légi felderítés (fényképezés) következtében megnövekedett az álcázás jelentősége. A hadseregek különleges álcázó egységet és alegységeket szerveztek.

A roham előkészítésére bevont tüzérség növekedése, valamint a fokozódott rejtés szükségessé tették a légierő alkalmazását a tüzérségi tűz helyesbítésénél (így 1915-ben a franciák a champagne-i csatában 200 repülőgépet alkalmaztak a tüzérségi tűz vezetésére).

A légierő szerepének növekedése a repülőgépek elleni harc megszervezését követelte. Erre a célra szerkesztették meg a géppuskákkal felszerelt vadászgépeket, melyek 1917-re általánosan elterjedtek.

A csapások mélységének növekedésével párhuzamosan a légierő is új feladatokat kapott; az ellenség csapatainak, hadtápjának, felvonulási útjainak bombázását és a támadó gyalogság támogatását. Ez a bombázó és csatarepülőgépek létrehozását tette szükségessé. Mindezek maguk után vonták a légvédelmi eszközök fejlesztését és a csapatok légvédelmének megszervezését is.

1914-ben a repülőgépek — osztag szervezésben — a hadtestek állományába tartoztak, 1916-ban századokat, dandárokat és hadosztályokat hoztak létre. 1918 elején Franciaországban megalakult az első légi hadsereg is (600 repülőgéppel).

Nem tudták azonban megoldani a repülők és a szárazföldi csapatok közötti együttműködést. A hátszág bombázása sem vált általánossá, mivel az első világháború repülőgépeinek még számos technikai fogyatékosága volt.

Műszaki csapatok részaránya a háború alatt kettő százalékról hét százalékra növekedett. A műszaki csapatokat széles körben alkalmazták a műszaki akadályok a létesítésénél. Jelentős mértékben elterjedtek a háború folyamán a romboló műszaki eszközök is. A nagy tömegek mozgatása és nagy mennyiségű anyagok szállítása jó utakat, teherbíró hidakat és átkelőhelyeket igényelt. Ezek javítását, karbantartását és tökéletesítését szintén a műszaki csapatok végezték.

A vegyi harceszközök fejlődése maga után vonta a **vegyivédelem** megszervezését és fejlődését. Előkészítették az első gázálcokat, és a katonák mellett az igavonó lovak, de még a hírvívő kutyák is kaptak ebből a biztonságos, a gáztámadástól óvó eszközökből. A vegyi támadás elhárítására és következményeinek felszámolására vegyivédelmi szakcsapatok alakultak.

A hadművelet és harc vezetésének egyre bonyolultabb formái, valamint a harcban részvevő új és régi fegyvernemek számbeli növekedése, egyre sürgetőbben követelték meg a **híradóeszközök** mennyiségi és minőségi javulást. A távbeszélő összeköttetés a távíró és a rádió széleskörű alkalmazást nyertek. Az utóbbi szükségessé tette a rejtjelző szolgálat megszervezését. A repülőgépekről rádión keresztül irányították a tüzérség tüzét.

A háború folyamán egyre nagyobb jelentőségre tett szert a **gépkocsi szállítás**. Egy hadosztály átszállításával már a marne-i csatában (1914-ben) is találkoztunk. 1917 őszén a caporettoi áttörés után Franciaországból Olaszországba tizenegy hadosztály szállítottak át gépkocsin. 1918-ban a gépkocsi szállítás még inkább kiszélesedett. (A háború alatt a francia és angol hadseregnél ily módon oldották meg harminckilenc millió tonna anyag és mintegy harminchárom millió katona mozgatását.) A háború tapasztalatai megmutatták, hogy a gépi korszakban a gépkocsi szállításának a csapatok mozgékonyasága és utánpótlása szempontjából hatalmas szerepe van.

5. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje az első világháborúban

1914. Hadműveletek Galíciában

A két arcvonalas háborúba sodródott Központi Hatalmak haditervei - mint már említettük - azon alapultak, hogy amíg Németország gyorsan és nagy lendülettel Franciaország és Anglia haderejét semmisíti meg, addig keleten a német és az osztrák-magyar hadseregeknek a számítások szerint csak lassan felvonuló orosz hadseregeket kell feltartóztatniuk, míg Franciaországból a győztes német csapatokat átszállíthatják a keleti arcvonalra. A Monarchia csapatainak ez idő alatt kellett volna lerohanniuk Szerbiát és Montenegrót.

A Központi Hatalmak arra számítottak, hogy Oroszország fegyveres erejének csak egy részét lesz képes felvonultatni nyugati határainál. Úgy gondolták, hogy az orosz erők egy részét belső zavargások kötik majd le és az orosz kelet-szibériai hadtesteket egyelőre nem lehet Európába átszállítani. A számítások szerint Oroszország hatalmas területén elhelyezett seregtesteket a rendelkezésre álló gyér vasúthálózat miatt csak lassan tudja majd nyugati határaitra szállítani. A Központi Hatalmaknak ez a számítása tévesnek bizonyult, mert Oroszország az orosz-japán háborút követően átszervezte mozgósítási és felvonulási rendszerét és 1914 őszen haderejének jelentős részével képes volt a kellő időben felvonulni a német és osztrák-magyar csapatok ellen.

A Monarchia hadvezetésének így nem volt más választása, mint az eredeti védelemmel szemben viszonylag gyors támadó hadműveletekkel meglepni és részenként megsemmisíteni a felvonulás közben lévő orosz hadseregeket. Ebből az elgondolásból fakadt a hadműveleteknek az a sorozata, amelyeket a német erők Kelet-Poroszországból, a Monarchia hadseregei pedig Galíciából hajtottak végre. Védekezésről szó sem lehetett, mert az osztrák-magyar balszárnyat az északról és keletről egy időben jövő orosz támadás átkarolhatta volna és így szabaddá vált volna az út Magyarország belsejébe. A jobbszárny csak védelemre kapott utasítást, mert erőinek nagy része még a szerb hadszíntéren, vagy felvonulás alatt volt. A hátrányból még előny is származhatott, ha a balszárnyat támadó orosz erőket sikerül a Visztula és a Bug között egy északi irányú csapással oldalba támadni.

Még nem fejeződött be az osztrák-magyar hadseregek felvonulása, mikor megérkezett a német kérés, a támadás azonnali megindítására, hogy tehermentesítsék a Kelet-

Poroszországban védekező 8. német hadsereget. Az osztrák-magyar hadsereg-parancsnokság augusztus 22-én adta ki a parancsot a támadó hadművelet megkezdésére. Ebben a támadó hadműveletben az 1. és 4. osztrák-magyar hadsereg vett részt, amelyek már zömmel befejezték a felvonulást. Az 1. hadseregnek Lublin, a 4. hadseregnek Cholm irányába kellett előnyomulnia, míg a 3. hadseregnek és az ennek jobb szárnyához csatlakozó Kövess Hermann tábornagy vezette hadseregcsoporthoz védelmi feladatot adtak. Itt kellett volna felvonulnia a 2. hadseregnek, de az még Szerbiában volt lekötve.

A két hadsereg (1. és 4. osztrák-magyar hadsereg) augusztus 23-án kezdte meg az előnyomulást Lublin és Cholm irányába. Az 1. hadsereg balszárnya még aznap megütközött az előnyomuló orosz csapatokkal és Krasnik felé szorította azokat vissza. Másnap itt fejlődött ki a krasniki ütközet, melyben a nagy lendülettel támadó csapatok 25-re elfoglalták Krasnik városát. Az ütközetben kiválóan álltak helyt a pozsonyi 14. közös, a komáromi 33. közös, és a pozsonyi 37. honvéd hadosztály ezredei, amelyek az arcvonal jobb szárnyán harcoltak. A balszárnynon vetettek be először népfelkelőket. A 101. népfelkelő dandár három ezrede nem rendelkezett alegységparancsnokokkal, hiszen csak második vonalbeli feladatokra szánták őket. Kísérés, őrzés-védelem, vasútbiztosítás lett volna a feladata a soproni 18., a nagykanizsai 20. és veszprémi 31. népfelkelő gyalogezrednek. Idős, sokgyermekes családapák géppuska, telefon nélkül, régimódi, sötétkék ruhában, régimódi Werndl puskákkal először csak hátul kísérték az előnyomuló hadsereget. Aztán a helyzet válságosra fordultával erőltetett menetben rendelték őket előre, hogy az ellenség szélső oszlopait ők kerítsék be. A nagy menetekben, a rossz utakon elmaradtak a vonataik, ellátásuk rosszabb volt, mint a többieké, mégis augusztus 26-án Chodelnél ők törték át a drótakadályokkal megerősített orosz állásokat. Ezt követően a Heinrich Kummer lovassági tábornok csoportjához tartozó 100. népfelkelő dandárt (pozsonyi 13. nyitrai 14. trencsényi 15. népfelkelő ezred) augusztus 30-án vetették be Egersdorfnál hasonló feladattal, kétnapi szakadatlan (éjjel-nappali) menet után.

Az arcvonal balszárnyán támadó 4. osztrák-magyar hadsereg is kezdetben sikeresen nyomult előre és augusztus 26-án ütköztek először orosz csapatokba. A kassai magyar VI. hadtest a hadsereg jobb szárnyán nyomult előre. A kassai 39. honvéd hadosztály Tomasov irányából támadott Komarov felé. Bal szárnyán a miskolci 10. honvéd gyalogezred, jobb szárnyon a kassai 9. és a munkácsi 11. honvéd gyalogezred nyomult előre. Tarnawatka falunál erős gránát és srapelzárpor fogadta őket, majd orosz gyalogsági rajvonalakkal találták magukat szembe. Támadásba lendültek és viaszorították az oroszokat, de azok erősítést kapva ellentámadásba mentek át és elsöpörték a 10-es honvédeket, akik egy mocsár mögötti erdőbe vonultak vissza. Tőlük jobbra a kassai 9. honvéd. gyalogezred a harci zaj irányába

fordult és oldalba támadta a 10-eseket üldöző orosz egységet, de azok sikeresen hártotta el a 9-esek oldaltámadását. A nagy veszteséget szenvedett kassai honvédek visszahúzódtak kiinduló állásaikba, ahol egy 11. honvéd. gyalogezredbeli zászlóaljjal erősítették meg a nagy vérveszteséget szenvedett ezredet. A megismételt roham szintén eredménytelen volt és éjszakára Tomasov felé húzódtak vissza.

Az első összecsapás eredménye döbbenetes volt. A kassaiak 1.233 katonájukat és huszonhét tisztjüket, a munkácsiak 1.756 embert, vagyis állományuk kétharmadát, a 10-esek 516 embert veszítettek, mindjárt az első napon. A kilenc magyar zászlóaljjal szemben tizenhat orosz zászlóalj állt.

A honvéd csapatoktól jobbra a kassai 27. közös hadosztály szerencsésebben járt, mert nehéz harcok után sikeresen visszaszorították az oroszokat, így a honvédek előtt is szabaddá vált az út. A miskolci 15. közös hadosztály tűzkeresztsége is igen rosszul végződött, miután egy orosz oldaltámadás következtében jelentős veszteséget szenvedett.

Az 1. osztrák-magyar hadsereg sikerei azonban veszélyeztették az orosz állásokat, így azok visszavonultak. Augusztus 31-én végleg megtört az oroszok ellenállása. A 15. miskolci közös hadosztálynak jutott az a megasztelő feladat, hogy bevonulhatott Komarovba. Szeptember 2-ra az oroszok minden ponton visszavonultak az osztrák-magyar 4. hadsereg előtt.

Míg a keleti front északi támadó csoportosítása a kraszniki és kamarovi ütközetekben egyelőre sikereket könyvelhetett el, addig a déli arcvonalszakaszon, ahol az ellenség feltartóztatása volt a cél, nehéz helyzetbe kerültek elkeseredetten küzdő csapatok. Mint már említettük, a teljes 2. osztrák-magyar hadsereg helyett augusztus közepén mindössze az erdélyi hadtest volt Galíciában. A hadtest huszonnyolc zászlóalja negyvennyolc orosz zászlóalj ellen tevékenykedett eredményesen. A harcok alatt itt is jelentős veszteségeket szenvedtek az osztrák-magyar csapatok. A nagyszebeni 16. hadosztály a kétnapi harcban állományának a felét veszítette el. A veszteség különösen a tisztek között volt jelentős, hiszen a védő feladatot csak támadással oldhatta meg a hadtest. A tiszteknek ekkor még személyesen kellett alegységeiket rohamra vezetni. Így történhetett meg, hogy a 16-osok legtöbb századában a hónap végére egyetlen tiszt sem volt.

Az arcvonal bal szárnyának 1. és 4. osztrák-magyar hadsereg "győzelmes" előnyomulása közben Lembergnek már érezhetővé vált az orosz erőfölény (az orosz 3., 8. és 7. hadsereg). Ennek ellensúlyozására a szerb hadszíntérről felszállított XII. hadtesttel megerősített 3. hadseregünk a hozzá csatlakozó Kövess-féle csoporttal Brodi-Tarnopol felé történő előnyomulásra kapott parancsot. Így alakultak ki Zlocovnál, Busknál és Brzezanyánál

azok a súlyos harcok, ami elől az osztrák-magyar csapatoknak vissza kellett vonulniuk. Szeptember 1-re a 3. hadsereg már Lemberg alá húzódott vissza. Az osztrák-magyar hadvezetés úgy gondolta, hogy az északi szárny már "győzött", a visszaszorított 3. és 2. hadsereget a Vereszycza patak mögé rendelte, leállította az 1. és 4. hadsereg előnyomulását, a 4. hadsereg-et Rava Ruska és Magierov alá vonultatta úgy, hogy annak jobb szárnya a 3. hadsereg balszárnyához csatlakozzon. Észak felől az arcvonal balszárnyát mindössze négy gyaloghadosztály biztosította.

A jobbszárnyra nehezedő nyomás feltartása érdekében leállították tehát a balszárny támadását és a 4. hadsereg egy részét a jobbszárny megsegítésére csoportosították. Ekkor azonban a meggyengített balszárny ellen is megkezdődött az orosz támadás, amelyben a 4. és 5. orosz hadsereg mellett az ide átcsoportosított 9. hadsereg is részt vett.

A 4. osztrák-magyar hadsereg rendkívül nehéz helyzetbe került. Hogy a nyomást valamelyest csökkentsék, az osztrák-magyar hadvezetés a Vereszycza mögött rendezett 2. osztrák-magyar hadsereget Lemberg irányába támadásra rendelte. Ez a támadás meg is indult, de csakhamar elakadt a szembenálló orosz 7. és 8. hadsereg védelmén.

Közben északon Grubieszov alól a szárnybiztosító 4. hadosztályra valamint Lublin felől az 1. hadseregére is nagy nyomás nehezedett, ráadásul Narolnál az 1. és 4. hadsereg között olyan hézag keletkezett, amelynek betöltésére nem álltak rendelkezésre csapatok. Ezen a hézagon keresztül a 4. és 5. orosz hadsereg veszélyeztette a Vereszycza mentén küzdő 2. hadsereg hátát.

Ebben az időben ért véget a nyugati hadszíntéren a marne-i csata, ami nyilvánvalóvá tette, hogy a német csapatok nem érkezhettek meg győztesen rövid időn belül a keleti arcvonalra, így az oroszokkal szemben küzdő osztrák-magyar és német csapatoknak még sokáig helyt kell állni az orosz tömegek nyomásának.

Az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnokság szeptember 11-én félbeszakította a lembergi támadó hadműveleteket és csapatait a San folyó mögé rendelte, hogy jól védhető terepszakaszon készüljenek fel a további küzdelemre, de itt sem tarthatták magukat, így tovább vonultak vissza nyugat felé. A visszavonulás az esős időben rendkívüli nehézségekkel járt. A harcokban kimerült csapatok nehezen jutottak előre a sártengerré vált utakon. Az ellenség szerencsére nem tudta zavarni a visszavonulást, mert a harcok és manőverek őket is kimerítette. Csak az üldöző kozákok okoztak veszteséget a szállító alakulatoknál, különösen a lemaradt vagy torlódásokba került oszlopokban. Két hétig tartott a visszavonulás. Az 1., 4. és 3. hadsereg a Dunajecig, a 2. hadsereg a Kárpátokba, a magyar határokig vonult vissza. Przemysl vára egyelőre körülzárva, de biztosan tartotta magát.

Szeptember közepén az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnokság sürgős segítséget kért a németektől. Az a veszély fenyegetett, hogy ha az osztrák-magyar hadseregek nem tudnak ellenállni, az oroszok Magyarországra, illetve az iparilag rendkívül fontos Porosz-Sziléziába törnek be. A német segítség tehát elkerülhetetlen volt, bár a nyugati hadszíntérről nem lehetett egyetlen katonát sem elhozni.

Az orosz támadás megindulása rövidesen várható volt, mivel a számítások szerint Oroszország októberre befejezte a teljes mozgósítást és megkezdte főerőinek átcsoportosítását a Visztula középső, Varsó feletti és alatti szakaszához. Mivel egy teljesen kibontakozott orosz támadást már nehezen lehetett volna megállítani, a Központi Hatalmak vezérkarai szeptember 18-án abban állapodtak meg, hogy megelőző támadással akadályozzák meg az „orosz gőzhenger” teljes beindulását.

A német hadvezetés egy új hadsereget szervezett Sziléziában. A létrehozott 9. német hadsereg sziléziai Landwehr-alakulatokból és a Kelt-Poroszországban harcoló 8. német hadsereg egy részéből jött létre. A vezérkarok egyeztetett terve szerint a 9. német hadsereg Sziléziából előnyomulva Varsó és Ivangorod között kijut a Visztuláig és megkísérli az osztrák-magyar haderővel szemben álló orosz Délnyugati-Front jobb szárnyát bekeríteni. Ezzel egy időben az 1. osztrák-magyar hadsereg is támadást indít, hogy az oroszok ne tudjanak innen erőket elvonni.

A két hadsereg támadása szeptember 28-án kezdődött és október közepéig sikeresen haladt előre. A 9. német hadsereg Varsóig jutott, az 1. osztrák-magyar hadsereg pedig felszabadította Przemyslt. Az orosz hadvezetés az újjászervezett 8. orosz hadsereg bevetésével az osztrák-magyar-német támadást a Visztula és a San folyók mentén megállította, majd négy hadsereg ellentámadásával a Központi Hatalmak csapatait a kiinduló állásaikba vetette vissza. Przemyslt ismét körülzárták.

A német hadvezetés - a helyzet súlyosságára való tekintettel - hat hadtest átszállítását rendelte el a nyugati arcvonalaról és egységes főparancsnokságot állított fel Paul von Hindenburg vezetésével (Oberkommando Ost). Az orosz nyomás egyre inkább délnyugati irányba fordult és az osztrák-magyar arcvonalt balszárnyán összpontosult, ami lehetővé tette a 8. német hadsereg (Mackensen) átcsoportosítását Posentől keletre. A 9. német hadsereg november 11-én indította meg támadását az orosz arcvonalt jobbszárnya ellen, hogy a Lodzra támaszkodó 2. orosz hadsereget bekerítse. A kezdeti sikerek után azonban az 5. és 1. orosz hadseregek beavatkozásával a 9. hadsereg nehéz helyzetbe került, kénytelen volt visszavonulni. Bár a támadás kudarcot vallott, sikerült megállítani a Sziléziába tartó orosz jobb szárnyat.

Az orosz arcvonal bal szárnyán azonban fokozódott a nyomás a Krakkó előtt illetve Krakkó és a Kárpátok között védekező osztrák-magyar hadseregekre. Súlyos harcok alakultak ki Lapanovnál és Limanovánál.

November végére az osztrák-magyar csapatok számára meglehetősen veszélyes helyzet alakult ki. A Kárpátokban harcoló 3. osztrák-magyar hadsereg balszárnya és a Visztula mentén harcoló főerők jobbszárnya között Krakkó előtt egy száz kilométeres hézag keletkezett, amely lehetővé tette volna az orosz csapatok számára az átkarolást. Ezt a komoly hátrányt igyekezett előnnyé kovácsolni a Monarchia hadvezetése. A terv szerint a nagy hézagba betörő orosz csapatokat kellett volna átkarolni. Ehhez december elején Krakkótól vasúton szállítottak tiroli és német csapatokat, melyek felvonulását magyar lovas alakulatoknak kellett fedezni. A küzdelemben mind két fél fokozatosan egyre több csapatot vonultatott fel és arra törekedett, hogy a másik fél déli szárnyát átkarolja.

Az ütközet Lapanov körül kezdődött, ahol a saját csapatok az orosz 3. hadsereg bal szárnyát kísérelte meg átkarolni. Később a harc Limanova környékére is áterjedt, mikor a Kárpátokban harcoló 8. orosz hadsereg részei Neu-Sandecen át Limanova környékén a hézagon át a Monarchia csapatai oldalába, hátába akartak kerülni. Ezt úgy akadályozta meg az osztrák-magyar hadvezetés, hogy Magyarországon Luboténynál Szurmay Sándor altábornagy vezetése alatt új sereget alakított a kolozsvári 38. és az újonnan felállított 51. (kombinált) honvédhadosztályból. Ez utóbbi néhány héttel előbb alakult az akkor felállított 300., 301. és 302. honvédezredek 401-412. számú zászlóaljából, különböző csapatok idősebb és fiatal katonáiból, hiányosan felszerelve, tüzérség nélkül. Mégis szinte emberfeletti teljesítményt nyújtottak.

A sáros, fagyos, csúszós, rossz utakon megtett hosszú menetelés után december 10-én érték el a Kárpátokból Limanova felé előretörő orosz hadtest oszlopait. A 38. hadosztály ezt követően egész nap harcban állt velük. Az 51. kombinált honvéd hadosztály pedig, úttalan utakon, egy patak jeges medrében, a hadtáprészleg lemaradása miatt éhezve, indult, hogy a 38. hadosztállyal szemben harcoló oroszok oldalába kerüljön. Ennek a feladatnak a végrehajtása a hadosztály egy részének sikerült is, megállítva ezzel a Limanova felé törő orosz hadtest előnyomulását.

Mivel a Kárpátokban harcoló 8. orosz hadsereg egy hadtesttel meggyengült, a vele szembenálló 3. osztrák-magyar hadsereg ezt kihasználva ellentámadásra indult. Az orosz hadvezetés 12-én az egész arcvonal számára visszavonulást rendelt el a Dunajec mögé.

Az ütközetben osztrák-magyar és német csapatok vívták ki a győzelmet. Arz Arthur altábornagy csoportjában a kassai honvéd gyaloghadosztály tüntette ki magát a harcok során.

A Limanova körüli harcokban a magyar katona hősiességének nagyszerű példáját adta a magyar huszár. Nevezetesen az 5. és 14. honvéd és a 10. közös budapesti huszárhadosztály. A napokig tartó küzdelemben a lovas harcra készített katonák az orosz gyalogság ellen tartották állásaikat napokon keresztül. Ezzel biztosították, hogy a beérkező Szurmay hadtest az oroszok oldalába kerülhetett.

Ezt a teljesítményt akkor értékelhetjük igazán, ha figyelembe vesszük a huszárok felszerelését és fegyvernemükhöz alkalmazott kiképzését. 1914-ben a lovasság még zsinóros atillában, mentében, magas, sarkantyús csizmában, szuronyok nélküli karabélyokkal és mindössze ötven darab tölténnyel állt ki a gyalogharcra. A huszárok harcászatára nézve ekkor még az a szabály volt érvényben, hogy a lovasság csak lóháton harcol, a gyalogharc csak kivételes és átmeneti módja a küzdelemnek. A célszerűtlen ruházat, a hiányos felszerelés, valamint a gyalogharcra való kiképzés hiányosságai ellenére a huszárok önfeláldozóan oldották meg feladatukat. Mivel töltényeiket kilőtték, szuronyuk pedig nem volt, több alkalommal puskatussal verték vissza az orosz gyalogság szuronyrohamát.

A limanovai ütközet nem csak végleg megtörte az orosz „gőzhengert”, de visszavonulásra is kényszerítette. Ezzel elhárult az a veszély, hogy az oroszok kijuthatnak az Alföldre.

Hadműveletek a szerb arcvonalon 1914-ben

Az osztrák-magyar hadvezetés — mint korábban már említettük — arra készült, hogy az Oroszország elleni felvonulás közben gyors támadással lerohanja Szerbiát és Montenegrót, majd az itt alkalmazott erők egy részét (2. osztrák-magyar hadsereget) időben az orosz arcvonalra tudja szállítani és a már beérkező — nyugati arcvonalon győztes — német hadseregekkel együtt megsemmisítő csapást mérnek Oroszországra.

1. A Szerbia ellen felvonultatott 5. és 6. osztrák-magyar hadsereg mintegy 140.000 főt számlált és a Drina folyó mentén sorakozott fel. A 2. osztrák-magyar hadsereg alakulatai a Száva és a Duna mentén gyülekeztek. A **támadás** augusztus 12-én indult. Az 5. hadsereg csapatai több helyen átkeltek az Alsó-Drinán és súlyos harcok közepette haladtak előre. A 2. hadsereg hadosztályai Sabácnál keltek át a Száván és elfoglalták a várost. Az arcvonal parancsnoka Oscar Potiorek tábornagy nem volt képes összehangolni a három hadsereg harcát. Az 5. hadsereggel Valjevo irányába próbált előretörni, miközben a 6. hadsereg támadása a Drina felső folyásánál késett, a 2. hadsereg pedig Sabác elfoglalása után már

készült az orosz arcvonalra való átszállításra. Ilyen körülmények között a támadás nagyon gyorsan megrekedt.

Putnik vajda a szerb haderő vezérkari főnöke eleinte visszavonulást rendelt el, de látva az osztrák-magyar támadás zűrzavarát, augusztus 16-án ellentámadásra adott parancsot, amihez felhasználta a rendelkezésére álló teljes erőt. A 3. szerb hadsereggel az 5. osztrák-magyar hadsereg támadását fogta fel, közben a 2. és 1. hadseregével Sabác felé vonult, így az 5. osztrák-magyar hadsereg oldalába került, azt bekerítéssel fenyegette. Potiorek tábornok ebben a helyzetben elrendelte a visszavonulást. A Monarchia első katonai akciója Szerbia ellen így kudarccal végződött. A kudarcnak inkább morális hatása volt nagy, hiszen az Oroszország ellen felvonuló csapatok harci kedvének rendkívül sokat ártott ez a vereség. A támadás megismétléséről sem lehetett szó, mert minden erőre szükség volt az orosz „gőzhenger” megállítására.

2. Kisebb szerb egységek szeptember első napjaiban betörték Szarajevó irányába, amit az ott állomásozó csapatok könnyedén elhárítottak, de az orosz sikerek hatására számítani lehetett nagyobb erejű szerb támadásra is. Conrad tábornagy, az osztrák-magyar vezérkar főnöke ezért elrendelte a **második hadművelet** megindítását Szerbia ellen. A szeptember 8-án indított támadásban az 5. és 6. osztrák-magyar hadsereg, valamint a 2. hadsereg itt maradt alakulataiból, illetve sebtében ideszállított csapatokból összeállított és Krauss tábornok parancsnoksága alá helyezett csoport kezdte meg.

A Drinán és a Száván sikeresen átkelt osztrák-magyar csapatok hadművelete az első napokban jól haladt előre. Szeptember 16-án azonban jelentős erejű szerb ellentámadás bontakozott ki. Mivel a csapatok tartalékokkal nem rendelkeztek és újabb erőt már nem lehetett bevetni, Conrad tábornagy elrendelte a visszavonulást. Ez a visszavonulás most szerencsésebb volt, mint a korábbi, mivel a Száván és a Dunán előkészített hídfők álltak rendelkezésre, amelyek egy újabb támadáshoz is kedvező feltételeket teremthettek. Erre az újabb hadjáratra a legsúlyosabb galíciai harcok idején, november 5-én került sor.

A háború eddigi menete csak kudarcot hozott a Monarchia számára, ami komoly politikai következményekkel is járhatott. Annak érdekében, hogy eddig semleges szomszédai — Olaszország és Románia — ne lépjenek fel ellenségesen ellene, feltétlenül sikerre volt szüksége. Gyors sikert csak egy Szerbia elleni eredményes támadás hozhatott. E mellett szólt Törökország háborúba való bekapcsolódása is, hiszen Bulgária és Törökország is csatlakozhat a műveletekhez. Törökország belépésével felmerült egy olyan igény is, hogy közvetlen vasúti összeköttetést teremtsenek Törökországgal, hiszen a török hadsereget fegyverzettel és lőszerrel főleg Németországból kellett ellátni. Erre a célra a németek csapatokat akartak

Szerbia ellen küldeni. Ebben az esetben viszont érvényesült volna a német befolyás a Balkánon, amit a Monarchia vezetése mindenképpen el kívánt kerülni. Ezen indokok sürgették a Monarchia harmadik támadó hadműveletét Szerbia ellen.

3. A Száva és a Duna menti hídfőállásokból november 5-én indult a **harmadik hadjárat**. A szerb hadsereg most is visszavonult, így a támadás egész november hónapban sikeresen haladt előre. November 15-én elfoglalták Valjevót, 29-én pedig Belgrádot is. A szerbek december 3-án indították meg az ellentámadásokat, aminek következtében Potiorek tábornok december 9-én ismét elrendelte a visszavonulást. Néhány nap alatt — a súlyos harcok árán elfoglalt — teljes területet fel kellett adni, sőt még a korábban kialakított hídfőket is ki kellett üríteni.

Ez a harmadik támadás súlyos veszteségeket okozott mindkét félnek. A Monarchia halottainak és sebesültjeinek a száma 150.000 főt tett ki, emellett 75.000-en fogságba estek vagy eltűntek. A szerb hadsereg is hasonló veszteségeket szenvedett és bizonyos volt, hogy a kis szerb hadsereg még egy támadást már nem tud kivédeni.

Az 1914-es első háborús évben bebizonyosodott, hogy az eredeti hadászati tervekben hamis illúziókat kergettek. Az első összecsapások után kiderült, hogy a régi hadművészeti elképzelésekből már semmi sem volt alkalmazható. Új hadászati koncepcióra volt szükség. Ez már 1914 végén érlelődött és 1915 elejére mindkét oldalon ki is alakult. Most már mindkét oldalon hosszabb időre tervezték a döntés kicsikarását. Több hónapra, esetleg egy egész esztendőre számítottak, de további három és féléves küzdelemre senki sem gondolt. Az elhúzódó háborúban mind nagyobb jelentőséget kaptak a gazdasági mozzanatok, a hadigazdálkodás problémái. Fontossá vált új szövetségesek keresése és bekapcsolása is. A háború sokkal összetettebb, bonyolultabb és totálisabb lett, mint azt előzőleg gondolták.

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadimérlege rendkívül előnytelen volt. Az osztrák-magyar hadsereg nem csak hogy nem érte el a hadászati célját, de súlyos katonai vereségeket szenvedett mindkét arcvonalán. A vereségek morális hatását fokozta azokat az ellentéteket, amelyek Monarchia soknemzetiségű összetételéből egyébként is adódtak. A kudarcok a semleges szomszédok beavatkozását is magával vonhatták. Mindezek ellenére a birodalom még nem merült ki, jelentős tartalékai voltak.

Ellenségei közül Szerbia már nem képviselt komoly erőt, csak idő kérdése volt, hogy a következő támadások során összeomoljon. Ezt valószínűsítette az is, hogy a nehéz harci megpróbáltatások mellett súlyos élelmezési és gazdasági nehézségek léptek fel az országban, amit gyorsan terjedő járványok is nehezítettek.

Ami az orosz hadsereget illeti, Kelet-Poroszországban jelentős vereséget szenvedett, de ezt ellensúlyozta a Monarchia ellen az arcvonal déli szárnyán elért sikere, hiszen Galícia nagy részét elfoglalta. Bár súlyos veszteségeket szenvedett (1.000.000 főt), egyelőre a hadkiegészítés, a katonák pótlása nem okozott gondot számára.

1915. Már három arcvonalon

A Központi Hatalmak hadvezetőségei 1915-re vonatkozó haditervek kialakításakor eltérő véleményen voltak. A német legfelsőbb hadvezetőség, élén Falkenhayn vezérkari főnökkel azon volt, hogy a döntő hadműveleteket továbbra is nyugaton kell folytatni, és ott kell a döntést kierőszakolni. Az osztrák-magyar hadvezetés ezzel ellentétben keleten kívánta a döntésre vinni a háború sorsát. Ezt a koncepciót támogatta a német Keleti Főparancsnokság (Oberkommando Ost) parancsnoka, Paul von Hindenburg tábornagy is. Az Osztrák-Magyar Monarchia mindenekelőtt azért kívánta a keleten kivívandó döntést, mert az orosz hadsereg ellen csak a németekkel együtt remélhetett bármilyen sikert. Attól is tartott, hogy egy esetleges újabb kudarc esetén megnő annak az esélye, hogy még mindig semleges szomszédjai, Olaszország és Románia, ellene fordulnak. Végül kompromisszum született. Még a télen támadást indítanak keleten, a nyugati erők csökkentése nélkül, az újonnan felállított négy új német hadtest igénybevételével. A kompromisszum része volt az is, hogy nem döntő győzelemre törekcszenek, hanem az orosz haderő visszaszorítását követően egy esetleges különbéke lehetőségével számolnak. Szerbia ellen 1915 végére tervezték a végső csapást, aminek a célja most már a Törökországgal való összeköttetés megteremtése volt.

Az orosz hadvezetés az arcvonal mindkét szárnyán nagyszabású offenzívát készített elő, de csak tavaszra. Ezeket a terveket keresztelte a Központi Hatalmak januárban megindított támadása.

Az osztrák-magyar hadseregek Kárpátokból megindított támadását a háború utáni szakirodalom az 1915. évi „kárpáti téli csatának” szokta nevezni. Az arcvonalon állásban levő osztrák-magyar csapatok hadrafogható létszáma 270.000 főt számlált, míg a szembenálló 3., 8. és 11. orosz hadsereg létszáma elérte a félmillió főt. A támadás kezdetére, január 23-ra azonban sikerült létszámfölényt teremteni. A négy osztrák-magyar (1., 2., 3., 4.) és egy német hadsereg (a Südarmee hat gyalog- és két lovashadosztállyal) másfélszeres erőfölényt jelentett. Két héttel később február 7-én Kelet-Poroszországban is megkezdődött a támadás a németek részéről.

A keleti arcvonalt déli és északi szárnyán indított támadást kiegészítette az arcvonalt középső szakaszán a 9. német hadsereg Varsótól délnyugatra kibontakozó, Varsó irányába indított támadása. Ezzel megakadályozták, hogy az oroszok az arcvonaltól erről a szakaszáról erőket csoportosítsanak át.

Az arcvonalt déli szárnyán, a Kárpátokban indított támadás gyorsan elakadt, amit nem az ellenség állított meg, hanem a kedvezőtlen időjárás. A rendkívüli hideg, a folyamatos hóviharak, a magas hó lehetetlenné tette a mozgást a Kárpátok hegyei között.

Az osztrák-magyar hadvezetés ezután az arcvonalt középső szakaszán kísérelt meg sikert elérni. A cél Przemysl várának felmentése volt. Hiába vetettek be azonban minden tartalékot, az erődöt nem sikerült felmenteni, így az március 22-én megadta magát. A vár ostrománál lekötött erők felszabadultak és ezzel az erőfölény az oroszok oldalára került. Az orosz hadvezetés ezt kihasználva ellentámadást rendelt el, amit csak nagy nehézségek és súlyos veszteségek árán sikerült megállítani. A Monarchia ismét közel 800.000 katonát veszített.

Przemysl védelme, illetve ostroma a hadszíntér eseményei között külön fejezetet jelentett. A San folyó mentén épült Przemysl a Monarchia legnagyobb vára volt, ötven kilométer átmérőjű kör alakú erődvonallal. Az erődrendszert azonban 1914-ben — a modern délkeleti része kivételével — már aligha lehetett korszerűnek nevezni. Ennek ellenére hadászati jelentősége mégis nagy volt. Nagy területet védett, általa vált erős védelmi vonallá a Visztula és a San folyók vonala, de ellátó bázisként is óriási jelentősége volt a Kelet-Galíciában harcoló seregek számára. Fedezte az osztrák-magyar haderők 1914. évi visszavonulását, késleltette az oroszok előnyomulását és tekintélyes orosz erőket kötött le, amikor ostromára került sor. Przemysl-nek két ostromidőszaka volt. Az első ostrom 1914. szeptember 17-től október 10-ig, a második pedig november 4-től 1915. március 22-ig tartott.

A vár parancsnoka Hermann Kusmanek gyalogsági tábornok, a védősereg hatvanöt és fél gyalogzászlóalj, hét lovasszázad, négy táborig üteg, negyvenhárom vartüzérszázad, negyvenkilenc népfelkelő tüzérszázad és nyolc utászszázad volt. A vár igazi jelentősége a Kelet-Galíciában harcoló osztrák-magyar táborig hadseregekkel kapcsolatban mutatkozott meg. Az 1914. évi felvonulás alatt az osztrák-magyar 3. és 4. hadseregnek ellátó bázisa volt mind hadianyag, mind élelemellátás tekintetében. A Lemberg alatt harcoló csapatokat tüzérséggel és löszerral is támogatta. Első ostroma alatt kitöréseivel zavarta az orosz előnyomulást és üldözést, majd jelentős erőket kötött le. 1914. október 12-e után, amikor felszabadult első ostroma alól, védőseregének egy részével a mozgó háborúba is bekapcsolódott.

A tizennyolc nagyobb kitörésben kiemelkedő szerep jutott a Tamássy Árpád altábornagy parancsnoksága alatt harcoló szegedi 23. honvéd gyaloghadosztálynak. A vár 1915. március 22-én, négy és félhavi körülzárás után adta meg magát, miután éhségtől elgyötört és járni is már alig képes védősereg egy részével március 19-én utoljára még egy kísérletet tett a kitörésre. Ezt követően a védőműveket, hidakat, fegyvereket, lőszert felrobbantották, minden hadianyagot használhatatlanná tettek. Csak a vár romjai kerültek az ellenség kezébe. Przemysl-ben 120.000 katona került hadifogságba, közöttük számos magyar, hiszen a védősereg nagy része magyar honvéd alakulatokból állt. A védő sereg alakulatai közül a hivatalos hadijelentésekben az alábbi magyar alakulatokat dicsérték meg:

- a szegedi 23. honvéd gyaloghadosztályt;
 - ennek négy ezredét, a gyulai 2., a szegedi 5., a verseci 7., a lugosi 8. honvéd gyalogezredeket;
 - a szegedi 3. és 4. menetezredet;
 - a kassai 9. és a miskolci 10 népfelkelő gyalogezredet;
 - a szabadkai 4. huszárezred 2. századát;
 - a szegedi 2. honvéd tábori ágyúezredet;
- valamint a honvéd népfelkelő erődítési munkásosztagekat.

A Központi Hatalmak csapatainak 1915 tavaszán a keleti arcvonal teljes szakaszán elhárító harcokat kellett vívniuk. Ez lehetetlenné tette a német hadvezetés azon elképzelését, hogy a téli támadás után jelentős erőt tud nyugatra átcsoportosítani. Most már Falkenhayn, a német vezérkar főnöke is hozzájárult, hogy a nyugati offenzívát elhalasszák, és keleten indítsanak nagy erejű támadást. Bár a Központi Hatalmak téli támadásai nem értek el jelentős sikert, megakadályozták az oroszokat abban, hogy tavasszal nagy támadást indítsanak.

A tavaszi hadjárat előkészítésekor a Központi Hatalmak hadvezetőségei úgy döntöttek, hogy Gorlice nevű galíciai falunál, Tarnow városkától délre kísérlik meg áttörni az orosz arcvonalat. A helyszín kiválasztásánál döntő szerepet játszott, hogy az itt védekező 3. orosz hadsereg a kárpáti téli csatában jelentős veszteségeket szenvedett és készletei sem voltak még feltöltve.

Az orosz hadvezetés Bukovinából kiindulva az arcvonal legdélibb szárnyán várta a támadást, ahol bízott jól kiépített állásaiban. A keleti arcvonal egészét tekintve az orosz haderő számszerű fölényben volt. A Központi Hatalmak 1.300.000 katonájával szemben 1.800.000 orosz katona állt. Az áttörés szakaszán azonban a Központi Hatalmak hadvezetése élő erőben jelentős erőfölényt hozott létre (357.000 osztrák-magyar és német katona 219.000 orosz katonával szembe). Még jelentősebb volt a tüzérség fölénye: a Központi Hatalmak 334

nehéz- és 1.272 könnyű löveggel és 96 aknavetővel rendelkeztek, míg az oroszok mindössze négy nehéz- és 675 könnyűlöveget tarthattak tüzelőállásban. A géppuskák száma közel azonos volt. A hadvezetés nagy gondot fordított arra, hogy az áttörést végrehajtó 11. német és a 4. osztrák-magyar hadsereget kellően ellássa, míg a velük szemben álló 3. orosz hadsereg készletei meglehetősen kimerültek. Hozzájárult még a sikerhez, hogy a Központi Hatalmak két hadseregének vezetését minden eddiginél jobban összehangolták. Az áttörést végrehajtó két hadsereget közös parancsnokság alá helyezték úgy, hogy a 4. osztrák-magyar hadsereg parancsnoka is August von Mackensen vezérezredes, a 11. német hadsereg parancsnoka volt, ugyanakkor mindkét hadsereg az AOK (Osztrák-Magyar Hadsereg-főparancsnokság) alá volt rendelve.

Mackensen vezérezredes 11. német hadserege április végén kezdett felvonulni Gorlice település mögött. Bár magát az áttörést a 11. német hadsereg készült végrehajtani, ennek az áttörésnek mégis jelentős magyar vonatkozásai vannak. Ugyanis a hadsereg harcrendjének a közepén, az áttörés centrumában támadott a VI. hadtest, amelyet nem német alakulatok alkottak, hanem a galíciai 12. közös hadosztály és a kassai 39. honvéd hadosztály.

Április végéig a csapatok felvették a támadó csoportosítást. A 39. hadosztály eddigi húsz kilométeres arcvonalát öt kilométerre csökkentették Staszkowka és Luzna falvak között. Jobbszárnyon a 77. dandár (a munkácsi 11. honvéd gyalogezred, a kassai 9. honvéd gyalogezred), balszárnyon a 78. dandár (jobbról a miskolci 10, balról a beszercebányai 16. honvéd gyalogezred) állt.

A honvédek előtt, egy kis patak mögött, harminc-ötven méter magas, hosszú gerincen húzódott az orosz vonal. Balszárnyunkkal szemben egy magaslat emelkedett, amelyről oldalazó tüzet zúdíthatott az orosz gyalogság a patak túloldalán levő domboldalra, ahol a honvédeknek rohamozniuk kellett. A jobbszárny előtt, az orosz első vonal mögött szintén egy magaslat emelkedett, rajta az oroszok által jól megerősített második védelmi vonal.

A támadás május 2-án hajnalban kezdődött, a csapatok harcolva törtek előre rohamtávolságig, miközben leküzdötték az oroszok által kiépített és védett fedező zónát. Délelőtt tíz órakor Gorlicétől északnyugatra, rendkívül erős tüzérségi előkészítés után, a rohamozó csapatok betörték a szívósan védekező oroszok első vonalába. Az oldalról jövő ellenséges tüzérségi tűzben és a géppuskák keresztztűzében a támadás csak nehezen haladt előre. Csak a délutáni órákban sikerült a hadosztályoknak az orosz főellenállási vonalba betörniük. A honvéd csapatok a sötétség beállta előtt indították meg utolsó rohamukat az orosz védelem leghátsó vonala ellen és a szomszédos csapatokkal együtt ezt is áttörték. Az ellenség menekülésre kényszerült.

A Központi Hatalmak csapatai május 3-tól május 15-ig üldözték az ellenséget, mikor is Przemyslől északra Jaslovnál elérték a Visztula folyót, ahol az oroszok újabb ellenállást kíséreltek meg. A 39. honvéd hadosztályt másnap kivonták az arcvonalból és Jaroslavban gyülekeztették. Feltöltés és pihenő helyett azonban ismét támadásra kaptak parancsot. Azt a feladatot szabták a kassai honvédeknek, hogy a San mentén megállt és védelemre berendezkedett ellenséget Jaroslavtól keletre támadják meg és erőszakolják ki a San folyón való átkelést. A honvédek rohamai meghozták sikert, mert másnap, május 17-én az ellenség ellenállása megtört. Ezt követően a hadosztály a San keleti partján nyolc napos küzdelemben tizenöt-húsz kilométert jutott előre, majd május 28-tól június 12-ig (tizennégy napig) állta az oroszok heves támadásait, míg ismét támadásba lendült és ismét visszavonulásra kényszerítette az orosz csapatokat.

A hadosztály a lezajlott harcok alatt létszámának felét veszítette el. Korabeli jelentések rögzítették, hogy június 22-én már csak 2.275 puskával rendelkeztek. A nagy veszteségek és a teljes fizikai kimerültség miatt a hadosztályt kivonták a küzdők vonalából és mint tartalékot az észak felé kanyarodó csoporthoz osztották be. A Központi Hatalmak csapatai tehát az ellenséges állások áttörésének harcászati sikerét május közepéig hadműveleti sikerré fejlesztették, mintegy 150 kilométerrel szorítva vissza a 3. orosz hadsereget.

A támadás július közepétől kiszélesedett a keleti arcvonalon. Mackensen galíciai csoportját még egy hadsereggel erősítették meg (a Bug-Armee-vel) és északkeleti irányba, Breszt-Litovszk felé indították. Kelet-Poroszországból déli irányba a 8. és 12. német hadsereg indult. A 9. német hadsereg nyugat-keleti irányban Varsó felé támadott. Július 7-én elfoglalták Lublint, augusztus 1-jén Chelm-t, 4-én Ivangorodot, augusztus 5-én Varsót, majd augusztus vége felé a teljes kongresszusi orosz Lengyelország, 26-án pedig Breszt-Litovszk is a kezükbe került. A Kelet-Poroszországból északi és keleti irányba támadó német erők elfoglalták Kurlandot és Litvániát. A déli szárnyon támadó osztrák-magyar erők pedig visszafoglalták majdnem egész Kelet-Galíciát.

Az Oroszország elleni négyhónapos (május-augusztus) hadjárat alatt a Központi Hatalmak a háború alatti legnagyobb katonai sikerüket érték el. Ennek ellenére a hadjárat eredeti célját nem érte el, mert nem sikerült az orosz erőket bekeríteni és megsemmisíteni, vagy Oroszországot különbékére kényszeríteni. Így a keleti hadszíntéren lekötött erők felszabadítását nem érték el. Az oroszok most már rövidebb arcvonalon (Riga—Dünaburg—Barano-vicsi—Pinszk—Dubno—Tarnopol—Csernovitz) készen álltak a háború folytatására és hallani sem akartak különbékéről.

A Monarchia számára morális szempontból rendkívül fontos volt a siker. Felszabadultak a korábbi kudarcok okozta nyomás alól. Külpolitikai hozadéka is volt a győzelemnek, hiszen Bulgária csatlakozott a Központi Hatalmakhoz és Románia egyelőre megtartotta semlegességét. Olaszország viszont felmondta függetlenségét, bízva a Gallipoli-félszigeten partra tett angol-francia csapatok sikerében.

Olaszország még 1882-ben csatlakozott a kettős szövetséghez, így létrehozva a hármas szövetséget (Németország, Osztrák-Magyar Monarchia, Olaszország). Amint egyre jobban körvonalazódott az antant ereje, Olaszország úgy hidegült el volt szövetségeseitől. Még a háború megkezdése előtt, 1914. augusztus 3-án kivonta magát szövetségesi kötelezettségei alól és semlegességi nyilatkozatot tett. Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy kedvező alkalomra vár és a Monarchia ellen katonailag is fel fog lépni.

Az antant koalíció a háború megkezdése óta arra törekedett, hogy Olaszországot a maga oldalára állítsa, a Központi Hatalmak viszont további semlegességét szerették volna elérni. A volt szövetséges területi igényei a Monarchia Galíciai vereségeivel egyenes arányban nőttek és a teljesíthetetlen követelések miatt végleg zátonyra futottak.

Olaszország a tengerszorosok elleni angol-francia partraszállási akció megkezdésével elérkezettnek látta az időt a nyílt szakításra, hiszen a Monarchia erői egészében le voltak kötve Oroszországban, így viszonylag kisebb erőfeszítéssel részt vehet az antant teljes győzelmében. Az antant és Olaszország közötti tárgyalások április 26-án megállapodás aláírásával értek véget. A „londoni egyezmény” értelmében Olaszország kötelezettséget vállalt arra, hogy egy hónapon belül „teljes erővel” lép a háborúba. Ennek fejében az angol, a francia és az orosz kormány elismerte Olaszország jogát egész Dél-Tirolra a Brenner-hágóig, Triesztre és környékére, Goriziára, egész Isztriára a körülötte fekvő szigetekkel együtt, Dalmácia túlnyomó északi részére és a dalmát szigetekre. Az egyezmény elismerte Olaszország protektorátusát is Albánia felett. Ugyancsak ígéretet kapott arra nézve, hogy részesülni fog Törökország felosztásában, ha erre sor kerül. A paktummal ötven millió fontos kölcsönt kapott Olaszország Angliától.

Május 3-án az Olasz kormány felmondta a hármas szövetséget. Az Osztrák-Magyar Monarchia ekkor hajlandónak mutatkozott az olasz kormány túlzott igényeit is kielégíteni. Május 9-én kedvező ajánlattal fordult az olasz kormányhoz, de Olaszország ekkor már hajthatatlan volt. Május 23-án az olasz kormány hadat üzent a Monarchiának. Németországgal csak a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg, a hadüzenetre több mint egy év múlva, csak 1916 augusztusában került sor.

Az olasz hadsereg támadó hadműveletei elsősorban az Isonzo folyó mellékére és tovább kelet felé irányultak, mivel ebben az irányban feküdtek azok a területek, amelyeket Olaszország magának követelt. Ez jelentette a hadműveletek fő irányát. A másik irány Tolbachba, a Dráva forrásvidékéhez vezetett, ahol az osztrák-magyar utánpótlást szállító vasútvonal haladt. A harmadik irány Trieszt elfoglalását célozta.

Az Osztrák-Magyar Monarchia megfelelő erők hiányában csak a védelemre szorítkozhatott. A hadüzenetet követően az olasz csapatok azonban csak igen lassan és óvatosan vonultak fel, így az első nagyobb összeütközésre csak június utolsó harmadában került sor. Ez adott lehetőséget a Monarchiának arra, hogy a sebtében átvezényelt csapatokkal már felkészülten várja az első olasz támadást. A 850.000 főt számláló olasz hadsereg kezdeti sikerei hamar semmivé lettek. Bár június 22-ig elérte, s át is lépte az Isonzo alsó folyását, de a közben keletről ideirányított 5. hadsereggel és a Balkánról érkező két hadtesttel a Monarchia védelmi állása már kiépült. Az Isonzo hosszában, Karfreit környékén, Görz körül és Plávanál igen heves, gyakori kézitusával tarkított harcokban az olaszok jelentős veszteségeket szenvedtek.

A döntést kieroszakolni akaró nagy ütközetek az úgynevezett "isonzoi csaták" voltak, amelyek közül 1915-ben négy zajlott le. Az első június 23-tól július 7-ig, a második július 18-tól augusztus 1-ig, a harmadik október 18-tól november 4-ig és végül a negyedik november 10-től december 4-ig.

Az olasz hadsereg mindenképpen ki akarta erószakolni az áttörést Görz és a tengerpart között a Doberdo-fennsíkon. Itt alakult ki a legöldöklőbb küzdelem, Az olasz hadvezetés úgy tervezte, hogy az Isonzo-vonal áttörése után két irányba támad. Egyrészt dél felé (Trieszt, Isztria), másrészt észak felé (Dráva) bontakoztatja ki a támadást.

A Monarchia — az olaszokénál gyengébb erőkkel — súlyos harcokban meg tudta akadályozni az áttörést. Az év végére azonban a keleti arcvonalról átszállított erőkkel már fölényesen verték vissza az olasz támadásokat. A kezdetben számszerű fölényben lévő olasz hadsereg sikertelenségének első sorban a nehéztüzérség hiánya és a lőszerhiány volt az oka. Így a támadásokat nem készítette elő megfelelően a tüzérség, a sértetlen védőárkok előtt még a túlerejű roham is hamar összeomlott.

A már jelentős harci tapasztalatokkal rendelkező osztrák-magyar egységek jó és biztonságos tábori erődítéseket építettek ki és a gyalogság és tüzérség közötti együttműködés is sikeresebb volt, mint az olaszoknál. 1915 végén a Monarchiának már 800.000 főnyi hadereje tartózkodott az olasz arcvonalon, ami az erőegyensúlyt biztosította.

A honvéd alakulatok közül a 20. honvéd gyaloghadosztály került először az olasz arcvonatra. A hadosztály május 27-től érkezett be az orosz arcvonatról, ahol június 5-ig Franz Rohr altábornagy hadseregcsopotjának tartalékát képezte. Ekkor Flitschen át az Isonzo felső völgyében az 50. és 92. közös hadosztályok közé vonták előre. A honvéd csapatok június 6-án foglalták el kiutalt védelmi körletüket a Krn hegytömbön, ahol rendkívül nehéz körülmények között harcoltak július 3-ig. Ekkor zajlott az 1. isonzo csata az Isonzo-folyó torkolatánál. A hadosztályt e napon kivonták az arcvonalból és a legveszélyeztetettebb helyre, a Doberdó fennsíkra szállították. A St.Michele hegyen küzdöttek végig a 2., majd 3. isonzo csatát. Ezalatt a hadosztály olyan nagy veszteségeket szenvedett, hogy az arcvonalból ki kellett vonni és tartalékba került. Pihenője alatt kötelékeit rendezte és a beérkezett pótlásokkal kiegészítette. A 4. isonzo csatában nem vett részt, csak később, december 25-én vonták előre, ahol a tűzvonalba régi állásait vette vissza.

A Monarchia csapatai egyre nehezebben, de helytálltak az orosz és az olasz hadszíntéren is, ugyanakkor egyre sürgetőbbé vált a Szerbia elleni háború sikeres lezárása. Ehhez azonban segítségre volt szüksége. Bulgáriára kedvező hatást gyakorolt a Gallipoli-félszigeten partra szállt angol-francia csapatok kudarca, valamint a Központi Hatalmak Oroszországban elért sikere. Bulgária már júniusban, a gorlicei áttörés után felajánlotta a Központi Hatalmaknak az együttműködést egy Szerbia elleni katonai akcióban. A Szerbia elleni hadjárat a gallipoli antant partraszállás után elkerülhetetlenné vált. Ahhoz, hogy Törökország tartani tudja magát, szükség volt a közvetlen összeköttetésére a lőszerszállításhoz.

A bolgár-török ellentét rendezése után, 1915. szeptember 26-án Plessben írták alá azt a megállapodást, mely szerint az aláírást követő harmincadik napon hat német és hat osztrák-magyar hadosztály indít hadműveleteket Szerbia ellen, a harmincötödik napon pedig négy bolgár hadosztály indul harcba. A hadjárat költségeire Bulgária 200 millió márka kölcsönt kapott. Abban is megállapodtak, hogy Mackensen vezérezredes lesz az egész művelet irányítója.

Görögország és Románia ellenséges magatartására, valamint az antant csapatok Szalonikiben történt partraszállására való tekintettel Mackensen a csapatokat az alábbiak szerint csoportosította:

- a Drina középső folyásánál Visegrád környékén egy osztrák-magyar hadosztály,
- a Drina torkolatánál egy osztrák-magyar dandár

- a Száva és a Duna hosszában a Kövess tábornok vezette 3. osztrák-magyar hadsereg (hét hadosztály) a Gallwitz tábornok vezette 11. német hadsereg (tíz hadosztály), később csatlakozott még egy hadtest az „Alpen-Korps” is.

- a szerb-bolgár határon Bojdajev tábornok alatt az 1. bolgár hadsereg (négy hadosztály)

- a 2. bolgár hadsereg (három hadosztály) Küstandil körül kettős feladattal: egyrészt elállni a szerbek útját Szaloniki felé, másrészt megakadályozni a Szalonikinél partraszállt antant erők előnyomulását észak felé a Vardar völgyében.

A szerb hadvezetés az 1914-ben elszenvedett veszteségek után átszervezte az ország haderejét és hadikészleteit is részben feltöltötte. Négy hadseregbe szervezve összesen 250.000 katona állt készenlétben a végső összecsapásra. Két hadsereg a Vardar völgyében vonult fel Bulgária ellen, a másik két hadsereg pedig a Duna és a Száva mentén foglalt védőállást. Komoly reményeket fűztek a Szalonikiben szeptember 6-án partra tett antant erökhöz (öt hadosztály) akik a Vardar völgyében előnyomulva kívántak a szerbeknek segítséget nyújtani.

A hadműveleteket Mackensen csapatai kezdték meg október 7-11-e között, átkelve a Drinán, Száván és a Dunán. Rövid idő alatt áttörték a szerbek fő védelmi vonalát és dél felé szorították őket. Közben az 1. bolgár hadsereg is visszaszorította a vele szemben álló szerb erőket, de mivel hadseregének bal szárnyát nem terjesztette ki eléggé déli irányba, a szerb hadsereg egy része Pristina felé kisiklott a szövetségesek gyűrűjéből. Az antant hadosztályok elkéstek és őket is visszaszorították a bolgárok Görögország határai mögé.

A nagy túlerőben lévő Központi Hatalmak hadseregei két hónap alatt megszállták egész Szerbiát. A katonák számarányát is felülmúlta a tüzérségben mutatkozó fölény. A harcok során közel 100.000 szerb katona esett el, vagy sebesült meg. A szerb haderő gyűrűből kicsúszott maradványait a Görögországhoz tartozó Korfu szigetére szállították. A Monarchia 1916. elején elfoglalta Montenegrót és Albánia túlnyomó részét is.

Az 1915-ös háborús év is gazdag tapasztalatokhoz juttatta a Központi Hatalmak hadvezetését. Olaszországnak az antanthoz való csatlakozása az antant diplomáciai győzelmét jelentette a Központi Hatalmak felett, növelte az antant erőit és szűkebbre vonta a gyűrűt Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia körül. Ezt azonban a Központi Hatalmak Bulgária megnyerésével, a szerb hadsereg szétverésével és a Dardanellák-hídő felszámolásával kiegyensúlyozták.

Oroszország 1915-ben vereséget szenvedett ugyan, de Németország nem tudta különbőke megkötésére kényszeríteni és a keleti arcvonal ezután is ugyanakkora erőket kötött le, mint korábban.

Az a tény, hogy 1915-ben a háború súlypontja a nyugati arcvonalról a keletre tolódott át és hogy az orosz hadsereg fogta fel a Központi Hatalmak minden csapását, lehetővé tette Franciaország és Anglia részére, hogy mozgósítsa és újjászervezze hadiiparát és hadseregét a lehető legjobban kiképezze, felszerelje és így megteremtse az 1916. évi hadműveletek alapjait.

Hadműveletek 1916-ban

Az antant nagyobb anyagi készletekben és élőerőben meglévő tartalékai 1915-ben még nem hatottak meghatározó módon, mivel még a Központi Hatalmak is rendelkeztek elegendő tartalékokkal ahhoz, hogy egyenlő eséllyel folytathassák a küzdelmet. A következő év hadműveleteire mindkét fél úgy készült, hogy minél előbb döntésre vigye a háború sorsát.

A német vezetés úgy vélekedett, hogy az oroszoktól most jó ideig nem kell tartani, így erőiket nyugaton összpontosíthatják. Az eddigi tapasztalatok azt mutatták, hogy az arcvonalat nem lehet áttörni. Ezért Falkenheyn, a német vezérkar főnöke új stratégiát dolgozott ki. Véleménye szerint Franciaország megfosztva északi vasérclelőhelyeitől, összeroppanhat, ha erőit a fronton szakadatlanul felőrlik. A felörlés helyszínéül Verdunt szemelte ki.

Németország valóban minden eddiginél nagyobb erővel (118 hadosztály) tudott megjelenni a nyugati hadszíntéren, de az antant csapatok erejét nem tudta túlszárnyalni (105 francia hadosztály mellett harminchét angol és három kanadai hadosztály).

Az Osztrák-Magyar Monarchia a következő év tervezésénél külön utakon járt. Conrad tábornagy az osztrák-magyar vezérkar főnöke a balkáni hadjáratot akarta tovább folytatni és annak részeként győzni Olaszország felett. A németek viszont nem álltak még hadiállapotban Olaszországgal. Az osztrák-magyar politikai vezetés sem erőltette a németek részvételét, mert szerette volna őket távol tartani a térségtől. Így a Központi Hatalmak következő évre vonatkozó terveit nem sikerült egyeztetni. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1915 végén, 1916 elején tovább folytatta a hadjáratot Montenegróban és Albániában. Arra készültek, hogy Dél-Tirolban indítsanak nagy erejű támadást az olaszok ellen.

Az antant 1916-ra elfogadott terve szintén az ellenséges haderő felmorzsolásán alapult. Mindhárom hadszíntéren egyszerre indítanak támadást, és így mindhárom arcvonal egyidejű harcával morzsolják fel az ellenséges erőket, elsősorban a németeket a nyugati arcvonalon.

Miután az osztrák-magyar hadvezetés 1916 elején befejezte Montenegró és Albánia túlnyomó részének elfoglalását, minden rendelkezésre álló erővel az olaszok elleni támadásra

készült. Conrad terve az volt, hogy Dél-Tirolból Pádvia felé töri át az olasz védelmet, így kijutva az észak-olasz síkságra, hátról támadhatja az Isonzónál harcoló olasz hadseregeket.

Május 15-én erős tüzérségi előkészítés (641 könnyű- és 276 nehézlőveg) után megkezdődött a 11. és a 3. osztrák-magyar hadsereg támadása. Első lépésként Arsiero és Asiago városokat kellett volna elfoglalni. A siker alapfeltétele a meglepetés lett volna, azonban a nagyarányú előkészületeket nem lehetett titokban végrehajtani, így az 1. olasz hadsereg megfelelően felkészült az ellenállásra.

A sikeresen induló akció hamarosan lelassult és egyre több tartalékot kellett a galíciai arcvonalról átszállítani. A hónap végére mégis sikerült a városokat bevenni. Ez azonban csak fél siker volt, mert a támadás továbbfejlesztésére nem volt lehetőség, ugyanis a keleti (orosz) arcvonalon nagy erejű támadás indult. Az előrenyomulást le kellett állítani, védelemre berendezkedni és minden nélkülözhető erőt a keleti arcvonalra szállítani.

Az olasz arcvonalon a Monarchia által indított támadás, korlátozott sikere ellenére, jelentős zsákmányt eredményezett: 318 löveg, 191 géppuska, 45.000 fogoly. Közben március 11-én a Doberdó fennsíkon és a Monte St. Michelen újabb olasz támadás kezdődött (5. isonzo-i csata). Az egy hétig (március 16-ig) tartó ütközetben az olaszok most sem értek el eredményt.

Az antant egyeztetett tervei szerint június végén-július elején közel azonos időben összehangolt antant offenzívát indítottak a nyugati és a keleti és a déli hadszíntéren egyaránt. Az orosz haderő támadása indult először Vlnánál, az arcvonal északi szárnyán. Ezt követően angol-francia támadás kezdődött a Somme folyónál, végül az olaszok csatlakoztak az Isonzónál. Ekkor még az Alexej Alexejevics Bruszilov tábornok vezette orosz Délnyugati Frontnak nem szántak jelentős szerepet.

Az olaszok már májusban sürgették az orosz offenzíva megkezdését, hogy csökkenjen a nyomás az Asiago-fronton. Külön kérték, hogy a nagy támadás keleten az osztrák-magyar arcvonal ellen is irányuljon. Az antant méltányolta ez utóbbi kérést, hiszen az olaszok megsegítésére akkor nyugatról kellett volna csapatokat átszállítani. Az oroszok azonban nem tudták vállalni a Vilna elleni támadás korábbi megkezdését.

Bruszilov tábornok azonban észrevette, hogy az olasz támadás miatt a vele szemben lévő osztrák-magyar erők jelentősen meggyengültek. Az orosz hadvezetés nem feladva eredeti tervét, július közepén a Vilna elleni támadást engedélyezte Bruszilovnak. Az orosz Délnyugati Frontnak 630.000 katonája volt, míg vele szemben az osztrák-magyar és német csapatok létszáma mintegy 475.000 főt tett ki.

Bruszilov a támadás során új taktikát alkalmazott. Hogy ne fedjék fel az áttörés helyét, a hosszú, napokig tartó tüzérségi előkészítés helyett csak rövid ideig tartó tüzérségi előkészítést alkalmazott. Annak érdekében, hogy megakadályozza az ellenség tartalékainak szabad átmanővereztetését a nem támadott arcvonalszakaszokról, az áttörés helyére, a 400 kilométer hosszú arcvonalon egy időben tizenegy helyen kezdte meg a támadást. A gyalogság négy hullámban támadott. Az első hullám elfoglalta az első és második ellenséges állást, a második hullám a veszteségeket pótolta, a harmadik és negyedik hullám biztosította a továbbhaladást. A támadásnak ez a módja már eleve számolt a hatalmas vérveszteséggel.

A Délnyugati Front 1916. június 4-én Luck és Csernovicz között áttörte az osztrák-magyar csapatok (4., és 7. osztrák-magyar hadsereg) jól kiépített állásait. Július végére az áttörés mélysége az arcvonal egyes szakaszain elérte az ötven-száz kilométert és csak szeptemberben sikerült a támadókat a nyugati arcvonalról és a Dél-Tirolból átcsoportosított erőkkel feltartóztatni. Bár az oroszok jelentős területeket (20.000 négyzetkilométer) foglaltak el és jelentős veszteségeket okoztak, ők maguk is nagy veszteségeket szenvedtek, a sikert kiaknázni nem tudták.

A Bruszilov-offenzíva, valamint dél-tiroli osztrák-magyar támadás leállítása miatt az Osztrák-Magyar Monarchia katonai helyzete meglehetősen válságosra fordult. Nem csak a tiroli arcvonalról, de az Isonzo mellékéről is csapatokat kellett elvonni és egyrészt Oroszországba, másrészt Erdélybe a küszöbön álló román támadás elhárítására átszállítani. Ilyen körülmények között került sor az olaszoknak azon áttörési kísérleteire, amelyek az úgynevezett 6., 7., 8. és 9. isonzo csatákat eredményezték. Mind a négy támadás arra irányult, hogy a Doberdó körüli fennsíkon át utat nyissanak a Trieszt felé.

Az első nagy támadás az úgynevezett 6. isonzo csata augusztus 5-én kezdődött és 16-ig tartott. Az olasz hadvezetőség olyan eredményt akart felmutatni, amely javíthatja a hadsereg harci morálját és a szövetségesek szemében is komoly győzelemnek tűnhet. A közelebbi cél Görz városának elfoglalása volt. A támadást rajtaütésszerűen akarták végrehajtani, ezért a 3. olasz hadseregnek rejtetten kellett felvonulnia. A támadás kezdetéig sikerült is biztosítaniuk a kétszeres erőfölényt. Tizenhét olasz hadosztály (223 zászlóalj), 700 táborig és 240 nehézlöveg állt szemben a Monarchia kilenc osztrák-magyar hadosztályával (106 zászlóalj) 402 táborig és 137 nehézlövegével.

Augusztus 6-án kezdődött a tüzérségi előkészítés, ami pergőtűzzé fokozódott Tolmeinitől a tengerig húzódó arcvonalszakaszon. A roham tüzérségi tüzelőkészítése egészen délutánig tartott. A hullámharcrendbe tagozott olasz gyalogság ezután kezdte meg a rohamot a görzi hídfőt védő kilenc, meglehetősen leharcolt osztrák-magyar zászlóalj ellen. A hídfő

jobbszárnyán, a Monte Sabotinán védő zászlóalj nem tudta magát sokáig tartani. A hídfő más részein azonban sikerrel verték vissza az első olasz rohamot. Az olasz csapatok térnyerése csak akkor válhatott lehetségessé a hídfőben, ha a doberdói térség északi pillérét, a Monte St. Michele hegyet is elfoglalják. Itt a József királyi herceg vezette, magyar alakulatokból álló VII. hadtest rendezkedett be védelemre. A 17. közös, valamint a 20. honvéd gyaloghadosztály alkotta ezt a hadtestet.

A nagy erővel indított olasz támadást feltartóztatni nem lehetett, elkeseredett harcok után az osztrák-magyar hadvezetés úgy döntött, hogy kiüríti a hídfőt. Erre augusztus 8-án került sor. Az utóvédharcok nehéz feladata a gyulai 2. népfelkelő gyalogezrednek jutott, amit eredményesen végre is hajtott. A hídfő megtartása az olaszok számára csak akkor volt lehetséges, ha a délen a Monte St. Michelét, északon pedig a Monte Sabotinót is elfoglalják. Ennek teljesítéséért a következő napokban ezek ellen indítottak elkeseredett rohamokat az olasz csapatok. Augusztus 12-én a Monte St. Michelét el is foglalták, de az északi szárnyon nem sikerült előrejutniuk, az arcvonalat ott a védők szilárdan tartották.

Szeptember 14-án kezdődött a 7. izonzoi csata. A harc központja most is a Doberdó-fennsík volt, ahol 130 olasz zászlóalj próbált előre jutni hatvankét osztrák-magyar zászlóalj ellenében. Az öt napig tartó küzdelemben az olaszoknak — 45.000 fős veszteséggel — csak a San Grado di Merna magaslatot sikerült bevenniük.

A 8. izonzoi csata október 9-én kezdődött. Az olasz tüzérség nehézaknavetők és nehézlövegek tüzevel szinte teljesen szétrombolta a védők akadályait, mellvédjeit. Ezt követően a gyalogság négy napon keresztül, megismételt rohamokkal próbált előrejutni. Az olaszok október 11-én kilenc rohamot intéztek az osztrák-magyar árkok ellen, eredménytelenül. Az október 12-én végrehajtott roham után 65.000 fős veszteséggel vége szakadt a „csatának”.

Az október 31-én kezdődő 9. izonzoi csatában az olaszok azt remélték, hogy az előző csatákban „megpuhított” védők felett most már könnyen győzelmet arathatnak. Az olasz gyalogság támadása ismét a Doberdót érte húsz kilométer széles arcvonalon. A Wippack völgyében egy osztrák-magyar hadtest ellen hat olasz hadosztály intézett rohamot. Az olaszok kezdetben áttörték az osztrák-magyar arcvonalat, de a november 2-án indított ellentámadás megállította az olasz előnyomulást.

A 9. izonzoi csatával a Doberdó elfoglalására indított olasz kísérletek sora bezárult. A hadijelentésekben gyakran tettek említést nagy elismeréssel a székesfehérvári 17. honvéd, a debreceni 3. honvéd, a nagykanizsai 48. közös, a budapesti 32. közös, a debreceni 39. közös,

a komáromi 43. közös, a szegedi 46. közös, a pécsi 52. közös és a gyulai 2. népfelkelő gyalogezredről.

Az antant 1916-os nyári támadássorozata rendkívül nehéz helyzetbe hozták a Központi Hatalmakat, különösen a Monarchia állt közel az összeomláshoz. Tartalékai kimerültek és az egyidejű orosz és olasz nyomásnak már nem tudott megfelelni. Elkerülhetetlen volt a német segítség igénybevétele, amit viszont a háború kezdete óta próbált elkerülni, vagy legalább minimális szinten tartani.

Ebben a helyzetben ráadásul a Monarchiát még egy újabb veszély is fenyegette, a román hadbalépés. Ettől leginkább a magyar kormány tartott és sürgette a hadvezetést az ellenintézkedések megtételére. 1916 júliusában végre a német, osztrák-magyar és bolgár katonai vezetés között megállapodás jött létre a román haderő támadása esetén alkalmazandó katonai lépésekről. A megállapodás szerint — román támadás esetén — a három ország összehangolt támadást indít Románia ellen. A Központi Hatalmak nem engedhettek meg egy újabb arcvonal kialakulását, ezért a fő cél nem a román hadsereg feltartóztatása, hanem megsemmisítése volt. A nyugati és a keleti arcvonalról ehhez a hadművelethez nem lehetett erőket elvonni, ezért a német hadvezetés a szaloniki arcvonalról csoportosított át bolgár, török és német egységeket Bulgária északi határára. Ennek a csoportosításnak, ami még nem képviselt jelentős erőt, egy kipróbált német tábornok, Mackensen vezérezredes lett a parancsnoka. A Monarchia kezdetben nem rendelkezett jelentős haderővel Erdélyben.

A francia kormány a verduni harcok idején egyre erőteljesebben sürgette a Románia hadba-lépését és arra kérte az orosz kormányt, hogy maximálisan elégítse ki Románia területi igényeit. Ezeket az igényeket viszont Oroszország is túlzottnak tartotta, különösen ott, ahol orosz érdekek is sérültek volna. Az oroszok elismerték Románia igényét az Osztrák-Magyar Monarchia románok lakta területére, de Bukovina nagy részére maga is számot tartott. A Temesi Bánságot, pontosabban annak nagyobb részét pedig Szerbiának szánta. A román kormány viszont hajthatatlan és telhetetlen volt. Igényelte Bukovinát, továbbá azt is, hogy a Maros torkolatától délre a Tisza és a Duna legyen az új államhatár. A katonai együttműködés kérdésében is rendkívül makacsnak és önzőnek mutatkozott az új antantszövetséges. A román kormány erdélyi benyomulással akarta megkezdeni a hadműveleteket, de az esetleges bolgár támadással szemben orosz csapatokra számított. Az orosz hadvezetés viszont a galíciai siker kiaknázásában való közreműködésre kérte a román haderőt.

A román kormány már bizonyos volt az antant teljes győzelmében és területi igényeit gyorsan, kevés veszteséggel akarta realizálni. Júniusban és júliusban már folytak a titkos tárgyalások az antant és Románia között. Július 6-án ajánlotta fel csatlakozását az antant

szövetséghez és augusztus 17-én Bukarestben aláírták a titkos egyezményt, amelyben Oroszország engedett szövetségesei kérésének.

Az egyezményben a román kormány kötelezte magát, hogy a Monarchia ellen augusztus végéig hadba lép és megszakít minden kapcsolatot Németországgal. A négy nagyhatalom ennek fejében elismerte Románia jogát Erdélyre, valamint Bukovina és a Bánság részeire. A román kormány még június végén titokban megkezdte a hadsereg mozgósítását, majd augusztus 27-én hadat üzent a Monarchiának és a román hadsereg első egységei még aznap éjjel a hágóknál átlépte a magyar határt. Másnap Németország, Bulgária és Törökország hadat üzent Romániának, amire válaszul Olaszország - bár olasz és német csapatok már egy éve harcban álltak egymással - is hadat üzent Németországnak.

A román haderő négy hadseregbe csoportosítva 600.000 katonával (húsz hadosztály), 1.300 löveggel kezdte meg a hadműveleteket. Ebből három hadseregük (1.,2.,4.) a magyar határ egész vonalán benyomult Erdélybe, a 3. hadsereg pedig a bolgár határon védelemre rendezkedett be.

Az osztrák-magyar hadvezetés 1916 nyarától biztos volt a román támadásban, amit augusztus közepére várt. Ennek ellenére — az olasz és orosz arcvonalon folyó antant támadások miatt — nem tudott megfelelő csapatokat Erdély védelmére összpontosítani. Július 15-én Erdély védelmének előkészítésével megbízták Karl Pflanzer-Baltin vezérezredest az orosz arcvonal déli szárnyán küzdő 7. osztrák-magyar hadsereg parancsnokát. Ehhez alárendelték neki az erdélyi póttesteknél a veszteségek pótlására szánt és menetkész állapotba helyezett tizenhat menetzászlóaljat, a petrozsényi szénbányák munkásaiból alakult három bányászászlóaljat, valamint Erdélybe vezényeltek ezenkívül még tíz hadtáp zászlóaljat, amelyeknek a kiűritésnél kellett volna segédkezniük. A hadvezetés július végén még Erdélybe küldött három olyan magyar hadosztályt, amelyeket nagy veszteségeik miatt az orosz arcvonalból ki kellett vonni. Így a 2.500 főt számláló 51. honvéd gyaloghadosztályt, a 3.000 főből álló 61. gyaloghadosztályt (magyar népfelkelő zászlóaljakból állt!) és a 11. honvéd lovashadosztályt, amelyik hadilétszámának mindössze egynegyedével rendelkezett. Ezeken felül még két népfelkelő és huszonhárom menetzászlóalj indult Erdélybe.

A korábbi elképzelésekkel szemben — mely szerint az Erdélyt védő erők a Maros vonalára vonulnak vissza, és ott várják be az erősítéseket — az a döntés született, hogy a határon kell várni a támadást. A védelem vezetésére az erdélyi születésű Arz Artúr gyalogsági tábornokot nevezték ki, aki augusztus 14-én, Kolozsváron átvette a parancsnokságot. Bár augusztus 27-e előtt még Erdélybe érkezett a székely 82. gyalogezred, a 32. és 44. közös gyalogezredek egy-egy zászlóalja, a marosvásárhelyi népfelkelő huszárosztály (11. honvéd

lovashadosztályt viszont Bukovinába vezényelték), a román támadás napján Arz tábornok mindössze ötvenegy zászlóaljja (33.900 fő) kilenc lovasszázada és tizenkilenc ütegbe osztott hetvenhat lövege volt. De ez sem volt mind harcra alkalmas. Gyalogság alakulatai közül például csak tizenegy tábori zászlóalj felelt meg a követelményeknek. A tíz menetzászlóalj csak a veszteségek pótlására volt alkalmas, géppuskájuk sem volt. A 13. népfelkelő zászlóalj idősebb korosztályokból, negyven-ötven éves emberekből állt, géppuskával szintén nem rendelkeztek. A tizenegy és fél hadtápszászlóalj pedig nem is harcra szerveződött, arra ki sem voltak képezve, fegyverzetük is elavult, zömmel régi mexikói és orosz puszkák voltak.

Arz tábornok csapatai azt a feladatot kapták, hogy a lehetőségek függvényében, minél kisebb veszteség árán, késleltessék a román előnyomulást. A csapatok harci erejét a későbbi ellentámadásra kellett tartogatni. Ezt a feladatot sikeresen teljesítették is. A túlerő elől, az átkarolások kivédésére fokozatosan harcolva vonultak vissza. A románok, mivel nem tudták felderíteni, hogy mekkora erő áll velük szemben és hogy a velük közvetlen harcérintkezésben lévő osztrák-magyar csapatok mögött nem állnak-e nagyobb tartalékok, az egész arcvonalon nagyon óvatosan és lassan nyomultak előre. Három hét alatt mindössze hatvan kilométert jutottak előre az északi és száz kilométert a déli szárnyon.

Közben délen Mackensen Duna-hadserege rajtaütéssel elfoglalta Tutrakan román erődöt, a 3. bolgár hadsereg pedig benyomult Dobrudzsába. Szeptember 10-én pedig a szaloniki antant haderő kezdett támadást, hogy megakadályozza a macedóniai arcvonalról német és bolgár csapatok Romániába szállítását. Erre az arcvonalra egy újabb német hadosztályt szállítottak és a bolgár és német erők főparancsnokának Bülow tábornokot nevezték ki. (A háború alatt első ízben sikerült a németeknek kikényszeríteniük szövetségeseiknél az egységes fővezérlet elfogadását.)

A Mackensen parancsnoksága alatt álló Duna-hadsereget megerősítették és Bukarest elleni támadásra csoportosították. A Dobrudzsába benyomult 3. bolgár hadsereget szintén Mackensen parancsnoksága alá helyezték. Az eddig Erdélyben védekező csapatokat, mint az 1. osztrák-magyar hadsereget a Maros mentén, Marosvásárhely környékén összpontosították, attól délkeletre pedig a német és osztrák-magyar egységekből álló 9. német hadsereget vonultatták fel Falkenhayn tábornok parancsnoksága alatt. (Falkenhaynt augusztus végén menesztették a vezérkar főnöke tisztéből).

A Bukarestet délről fenyegető támadás a román hadvezetést arra kényszerítette, hogy leállítsa az erdélyi támadást és erőinek egy részét délre csoportosítsa. Ez a körülmény jelentősen megkönnyítette a támadáshoz felsorakozott 1. osztrák-magyar és 9. német hadsereg helyzetét. Szeptember 26-án a 9. német hadsereg megkezdte az ellentámadást az 1. román

hadsereg nagyszebeni csoportosítása ellen. A 9. német hadsereg állományába volt beosztva az 51. honvéd gyaloghadosztály (300., 301., 302., és 305. honvéd gyalogezred.) Szeptember 22-től két német (187. és 76.) hadosztály között vonult fel, hogy két oldalról átkarolják a Nagyszebentől délre álló román hadtestet. A két német hadosztály hajtotta végre az átkarolást, míg az 51. honvéd hadosztály arcból rohamozott. A győztes nagyszebeni csatában a hadosztály 1.375 fős veszteséggel eredményesen teljesítette feladatát, majd végig a hadjárat alatt kiemelkedő teljesítményt nyújtott.

A 9. német hadsereg, miután az 1. román hadsereget megfutamította, a 2. román hadsereget is kiszorította Erdélyből. A 4. román hadsereget az 1. osztrák-magyar hadsereg kényszerítette visszavonulásra. A román hadseregek minden arcvonalon nehéz helyzetbe kerültek és saját erőikkel már nem voltak képesek a rendezett visszavonulásra sem.

A dobrudzsai arcvonalon megjelentek az orosz Délnyugati Front csapatai, így az itt harcoló román alakulatok Bruszilov tábornok parancsnoksága alá kerültek. Az Erdélyből visszaözönlő román erőket csak francia segítséggel (Berthelot tábornok katonai missziója) sikerült újjá szervezni.

Novemberben Erdély felől a 9. német hadsereg, a Duna irányából Mackensen hadserege nyomult előre a román Alföldön. December 6-án elfoglalták Bukarestet és Ploieștit, és az év végére Románia túlnyomó része német fennhatóság alá került. Mindössze a Szeret-Duna vonalon tudták — valójában orosz erők — stabilizálni az arcvonalat.

A román részvétellel az antant helyzete nem vált könnyebbé. Az orosz arcvonalon pedig kifejezetten előnytelen helyzetet teremtett, hiszen a Bruszilov offenzíva végére alaposan kimerült orosz hadseregeknek most már egy sokkal hosszabb arcvonalon kellett helytállniuk. A visszavonulás alatt a román hadseregek mintegy a fele elvesztett. Az olajkutakat a visszavonuló román csapatok felrobbantották. A Romániát megszálló erők a román gazdaságot rövidesen helyreállították és ezzel a német hadsereg egy újabb ellátó bázisra tett szert. A megszállt Románia német katonai igazgatás alá került.

A románok kiszorítása után Erdélyben a harcok nem értek véget. A keleti határok megszállása és biztosítása meglehetősen nehéz feladat volt. A románok utóvédharcai, majd az orosz csapatok segítségével végrehajtott ellentámadásai megnehezítették csapatok helyzetét, amit a terep és az időjárás tovább nehezített. Az átlagosan ezer méternél magasabb hegyek szűk völgyekkel, meredek hegyoldalakkal, sokszor őserdő jelleget öltő rengetegeivel, a vasút, út és emberi települések hiányaival, a hideg esős őszi idő és a korán beköszöntött zord tél nagyon megnehezítette a csapatok mozgását és vezetését. A rendelkezésre álló csapatok sem minden esetben voltak alkalmasak az ilyen körülmények közötti harcra. Az orosz, vagy az

olasz hadszíntérről ideszállított csapatok rendszerint leharcolt, kimerült állapotban voltak, és a hegyi harcra nem rendelkeztek megfelelő felszereléssel. Mivel nem volt elegendő erő, az alakulatok a szokásosnál lényegesen nagyobb arcvonalszakaszt kaptak, amit meg kellett védeniük.

A határmenti harcok az oroszok részéről 1916 novemberében egyre hevesebbek lettek. A románok visszavonulásának időszakában így kívánták tehermentesíteni a román haderőt. Jelentősen megerősítették a 8. és 9. orosz hadseregeket, az utóbbi a bal szárnyát is meghosszabbította a déli irányban. November 28-án indult meg az általános támadás az oroszok részéről a Tatár-hágótól az Ojtozi szorosig terjedő arcvonalon. Különösen Jakobénynél és az Úz völgyében volt erős a nyomás.

A Tölgyesi-szoros körül és az Úz völgyében a 37. pozsonyi illetve a 39. kassai és a 61. honvédhadosztály harcoltak. A harc váltakozó szerencsével folyt. Volt olyan arcvonal szakasz, amit többször veszítettek el és foglaltak vissza rohammal. Így a legendássá vált Magyaros-tető — az Úz és a Csobános völgy között — többször cserélt gazdát. (Lásd a harcászati esettanulmányt.) Délen az Ojtozi-szoros körül a románok északi hadserege kísérelt meg többször ellentámadást, amit viszont a 71. hadosztály és a 82. székely gyalogezred védett ki sikeresen.

A harcok az arcvonal északi szárnyán voltak a legsúlyosabbak, ahol a 8. orosz hadsereg a Tatár-hágó környékén akart minden áron eredményt elérni. Ha áttörnek, a Beszterce-völgyén át viszonylag könnyen jutnak az ország belsejébe. Ezekben a harcokban már sokadszor tüntették ki magukat Nagy Pál tábornok vezette 40. honvédhadosztály honvédei, valamint a 30. hadosztály részei, elsősorban az egri 60. gyalogezred I. zászlóalja.

Az erdélyi arcvonalon csak önfeláldozó harcokkal tudták tartani az arcvonalat a túlerőben levő orosz hadseregek ellen. E védelmi harcok tették lehetővé, hogy Mackensen tábornok katonái december 6-án bevonulhattak Bukarestbe. Ezek a harcok igen nagy veszteséget okoztak mind a támadónak, mind a védőnek. A november 28-tól december 4-ig tartó harcokban például a 39. honvédhadosztály 1.200 főt veszített. A nagy veszteségekre való tekintettel a 61. hadosztályt a hadvezetőség fel is oszlatta, és megmaradt állományából megalakították a 16. népfelkelő-dandárt.

A harmadik háborús évben elhunyt I. Ferenc József császár és király. Az agg uralkodót unokaöccse IV. Károly követte a trónon, de a háború folyt tovább. Az 1916. évi felőrlő harcok nyomán az erőviszonyok egyre inkább az antant javára kezdtek billenni. Az antant 1916 végén 14,5 millió katonával rendelkezett, amit tartalékban tartott további három millióval tudott megnövelni. A Központi Hatalmak kilenc és fél millió katonáját csak egy

millióval tudta még kiegészíteni. A haditechnikai eszközök tekintetében is egyre inkább az antant javára billent a mérleg. Mindez azonban a védelmi harcban ellensúlyozható, az állások áttörését követően az antant továbbra sem tudta a harcászati sikert hadműveleti sikerré fejleszteni. A hatalmas tüzérségi tűzcsapásokhoz a lőszerkészleteket egyre nehezebben lehetett biztosítani — különösen a Központi Hatalmak államaiból.

Hadműveletek 1917-ben

Az 1916-os esztendő hadműveletei során az antant veszteségei nagyobbak voltak ugyan a Központi Hatalmak veszteségeinél, de az utánpótlás minden arcvonalon folyamatos volt. Az 1916-17. fordulóján kialakult antant tervezés 1917 tavaszára döntő támadássorozatot tervezett. Nem volt teljesen egységes ez a döntés, mert bár a nyugati arcvonalon ez elképzelhetőnek tűnt, az orosz hadvezetés inkább valamilyen kompromisszumos befejezésben gondolkodott, nem kizárva az esetleges különbékét sem.

Az új német hadsereg-főparancsnokság (Hindenburg, Luddendorf) szintén döntő győzelmet hozó nagy általános támadásra készült, de ezt 1917. második felére tervezte. Addig a feladat a védelem, és közben a hadsereg megerősítése, amelynek érdekében hatalmas fegyverkezési programot dolgoztak ki. (Hindenburg program). Ennek keretében a lőszer és aknavetőgyártást a kétszeresére, a löveg-, a géppuska-, és repülőgépgyártást a háromszorosára kívánták emelni. Havonta egy millió tonna szenet, 800 ezer tonna vasércet kellett bányászni. A munkaerő további militarizálása érdekében bevezették a „segédszolgálat” törvényét. Az antant támadás kivédésére az Arras és Soissons közötti arcvonal mögött 120 kilométer széles szakaszon kiegyenesített védelmi vonalat („Siegfried-állás”) építettek ki. Anglia ellen bevezették a korlátlan tengeralattjáró háborút. A német hadvezetés számított arra is, hogy Oroszország belső bomlása miatt a keleti front összeomolhat, így a továbbiakban csak egy frontos háborút kellene vívnia a nyugati hadszíntéren.

Az Osztrák-Magyar Monarchia politikai vezetése 1916-17. fordulóján egyre inkább hajlott a háború kompromisszumos befejezésére. Ennek ellenére az év második felében a német tervekhez igazodva Olaszország ellen nagy offenzívát tervezett. A veszteségek ellenére az osztrák-magyar hadseregnek még volt tartása. A hadvezetés elképzeléseiben fontos helyet foglalt el az a gondolat, hogy az év második felében az orosz-román arcvonalról az erők zömét az olasz arcvonalra csoportosíthatja, így ott döntő fölénybe kerülhet.

Az 1917 tavaszára meghirdetett nagy antant támadás keretében az olasz hadszíntéren május 12—június 6-a között zajlott a tizedik isonzo-i csata. Erre az időszakra az olasz

hadsereg jelentősen megerősödött mind a hadsereg létszámában, mind fegyverzetben. Felállítottak tizenhat új hadosztályt és további hat volt szervezés alatt. Fegyverzetük jelentős részét az antant szövetségesek biztosították. A nehéztüzérségük négyszeresére, a könnyű kétszeresére növekedett.

A Monarchia sem tétlenkedett a kilencedik isonzo csata óta eltelt hat hónap alatt, jelentékeny erősítéseket irányított az olasz arcvonalra a Romániában felszabadult kötelékekből. Így került az 5. osztrák-magyar hadsereg állományába a 7. közös gyalogos hadosztály és a 41. honvéd hadosztály. Az olasz támadással szemben álló 5. osztrák-magyar hadsereg ereje 148 zászlóaljról 215-re, 1.720 géppuskára, 915 könnyű; 347 közepes- és 63 nehézlövegre emelkedett. Az erőviszony így is 2:1 volt az olaszok javára.

Az olasz támadás fő célja Trieszt elfoglalása volt. A május 12-én kezdődő támadás a trieszti irányt lezáró Hermada-magaslat elfoglalására irányult. Az olasz hadvezetés elképzelése szerint az olasz 3. hadseregnek a Hermada-Trtelj vonalát, míg az Isonzo középső folyásánál állásban levő „görzi hadsereg”-nek a Kuk—Monte Santo—Monte St.Gabriele—S.Marco magaslatok vonalát kellett elfoglalnia. A 2. olasz hadsereg az arcvonal északi szárnyán csak lekötő tevékenységre készült.

Május 7-én a tüzérségi tűz az egész arcvonalon feléledt, majd 10-én és 11-én a repülőfelderítés is rendkívül megélénkült. Május 12-én az áttörés helyszínein pergőtűzzel kezdődött a roham tüzérségi előkészítése, ami két napon át szakadatlanul tartott. Az Isonzo középső szakaszánál az osztrák-magyar XVII. és XVI. hadtest védett. Az olasz tömegrohamok közvetlenül a 62. és 57. közös hadosztály állásaira zúdultak, amelyek a védők jól összefogott tűzében sorra összeomlottak. Késő estére az olaszok a támadás súlypontját áthelyezték a Mt. Santo magaslat irányába, ahol a 25. népfelkelő gyalogezred katonáit kiszorították állásaiból, elfoglalva a magaslatot. Éjszaka azonban az 57. hadosztály tartaléka a kassai 34. gyalogezred IV. zászlóalja váratlan rohammal visszafoglalta a magaslatot.

A XVI. hadtest arcvonalán Görztől keletre az 58. hadosztály és a déli szárnyához csatlakozó pozsonyi 14. hadosztály az olasz támadásokat gyakori ellenlökésekkel visszaverte. Május 20-ig az olaszoknak mindössze a Kuk magaslatot sikerült tartósan elfoglalniuk.

Május 23-án az olasz csapatok döntő rohamra indultak. Az elkeseredett küzdelem negyven kilométer szélességben bontakozott ki, ami minden eddigi összecsapást felülmúlt. A pergőtűzzé fokozott tüzérségi előkészítést hat napon át követték az olasz rohamok az osztrák-magyar csapatok állásai ellen. A leghevesebb támadás a Hermada-irányt lezáró hadtestet érte. A hadtest jobbszárnyán a 10., középen a 7., balra a 16. hadosztály védte állásait. Az olasz túlerő a védő csapatokat a Jamiano-tól északkeletre levő magaslatokra szorították vissza.

Ezekért a magaslatokért heves, hullámzó harc kezdődött, az egyes magaslatok többször cseréltek gazdát, míg végül a túlerő győzött Másnap, május 24-én az olaszok friss erőket bevetve folytatták a támadást. A 7. hadosztály arcvonalán a nagyváradi 37. gyalogezred váratlan ellentámadása Jamiano mellett három magaslatot foglalt vissza, amit tizennyolc rohammal szemben meg is védelmeztek. Ezt követően az előrevont 9. hadosztály az utolsó elvesztett állásokat is visszafoglalta.

Az olaszok május 28-ig folytatták az elszánt rohamaikat a 10. és 9. hadosztály állásai ellen (a 9. hadosztály a súlyos veszteségeket szenvedett 7. hadosztályt váltotta föl.). Az arcvonal déli szárnyán Konstanjevica községnél a 17. közös és a 41. honvéd gyaloghadosztály tüntette ki magát.

Május 28-án az olasz hadvezetés beszüntette a támadó hadműveletet. Most azonban a védőknek nyílt alkalmuk egy kisebb visszacsapásra. A kolozsvári 35. közös gyaloghadosztály ekkor érkezett az arcvonalba a román hadszíntérről. A június 4-én indított támadásban a 28., és 35. hadosztály részei és a 12. hegyidandár vett részt. A támadás a Hermada magaslattól nyugatra átütő sikerrel járt. Teljesen visszafoglalták a Jamiano melletti magaslatokat, négy olasz dandárt felmorzsoltak, 7.000 olasz foglyot ejtettek, majd az olasz ellentámadásokat sikeresen visszaverték.

A véres csata eredménye: a plavai Isonzo-kanyarban egy kis sáv, (a Kuk-hegyhát) és a Comen-i fennsík déli részén két kilométer mélységű térnyerés az olaszok javára. A szerény sikerért az olasz hadvezetés nagy árat fizetett: 159.000 fő veszteség (36.000 halott, 96.000 sebesült, 27.000 fogoly) A védők vesztesége: 76.300 fő (7.300 halott, 45.000 sebesült és 23.400 fogoly.) A hadvezetés az 5. hadsereget a tizedik isonzo csata első időszakában az „Isonzo-hadsereg” névvel tüntette ki. Cadorna tábornok az olasz vezérkar főnöke az isonzo sikertelenségek után június 10-én Asiagonál kezdett támadást, amit a hónap végéig erőltetett, de itt is csak jelentéktelen sikert ért el, jelentős veszteségek árán.

Németország nem számolt azzal a lehetőséggel, hogy 1917 tavaszán-nyarán, az orosz arcvonalon komoly hadműveletre kerül sor, így tartalékait a nyugati arcvonalra szállította a nagy antant támadás kivédésére. Mivel a nyugati arcvonalon az antant támadás kudarcot vallott, szükségessé vált, hogy egy orosz támadás német csapatokat vonjon el nyugatról. Az orosz támadásnak tehát fontos szerepet szántak a német erők megosztásában. Az elképzelés be is vált, mert az orosz előkészületek hatására a német hadvezetés június végén hat hadosztály átszállítását kezdte meg nyugatról a keleti arcvonalra.

A valóságos erőviszonyokat erre az időre már nem lehetett pontosan megállapítani az arcvonalban levő csapatok számából. Igaz, hogy június végén az orosz fronton a Központi

Hatalmak 126 gyalog- és huszonegy lovashadosztálya állt szembe Oroszország 221 gyalogos és harminchét lovashadosztályával, de az orosz hadosztályok zöme hiányosan volt felszerelve, rossz volt az utánpótlásuk. A forradalmi szellem terjedése és a hadsereg bomlása miatt ezek az alakulatok már csekély harcértéket képviseltek.

A nagy támadást az orosz Délnyugati Front arcvonalán tervezték, hasonlóan, mint az előző évben, a kezdetben sikeres „Bruszilov-offenzívát”. A hadműveletet is maga Bruszilov tábornok tervezte, készítette elő és irányította, aki ekkor már az orosz hadsereg főparancsnoka volt. A támadást mégis az orosz Ideiglenes Kormány hadügyminiszteréről, Kerenszkijről nevezték el „Kerenszkij-offenzívának”.

A támadás súlypontjában — Kelet-Galíciában Brzezanytól északra és délre hatvanöt kilométeres arcvonalszakaszon — harmincegy hadosztállyal és 1.328 löveggel kívántak támadni. Első lépésként Lemberget és Drohobyczt kellett elfoglalni, ezt követően tervezték a teljes osztrák-magyar haderő szétzúzását. A sikeres főcsapás után a többi frontszakaszon kisegítő csapások kezdődnek, hogy a nem támadott arcvonalszakaszokról se lehessen a tartalékokat átcsoportosítani.

Az osztrák-magyar hadvezetés időben felfedte Bruszilov előkészületeit és huszonkilenc német, osztrák-magyar és török hadosztályt helyezett készenlétbe az orosz támadás elhárítására.

A támadás június 29-én kezdődött, három napos tüzérségi tüzelőkészítéssel. Az áttörési szakaszon létrehozott súlyképzés eredményeképpen az orosz támadás Sztanislaunál húsz kilométer mélységű betörést ért el, azonban július közepére teljesen kifulladt. Ugyanígy kifulladtak az északi, a nyugati és a román frontszakaszokon végrehajtott támadások is.

Július 19-én kapcsolódtak az ütközetbe a nyugati arcvonalról átcsoportosított német hadosztályok, amelyek ellentámadást indítottak Zlocov térségéből Tarnopol irányába. A váratlan ellentámadás hamar áttörte az orosz vonalakat és augusztus első napjaira nemcsak az offenzíva során elfoglalt területeket foglalták vissza, de Kolomea, Tarnopol és Czernovitz is az osztrák-magyar hadsereg kezére került. Ezzel a Monarchia ismét visszaszerezte Bukovinát és Kelet-Galíciát. A további támadásra azonban nem maradt sem erő, sem idő, mert az augusztus végére tervezett újabb olasz offenzíva elhárításához minden erőre szükség volt.

Az 1917-es februári oroszországi forradalom még nem változtatott az addigi orosz külpolitikán, de az oroszországi katonatömegek háborúban tartása egyre nehezebb volt. Az általános békevágyat tovább fokozták a szociális feszültségek, ami az év vége felé újabb forradalomba csapott át. Az 1917 őszen megszerveződő új hatalom, amelynek élére az orosz bolsevikok kerültek, 1917 végén fegyverszünetet, majd 1918 tavaszán különbékét kötött a

Központi Hatalmakkal. Oroszország jelentős területeket volt kénytelen átengedni a béke fejében.

Úgy tűnt, hogy a német keleti arcvonal felszabadulásával a nyugati arcvonalon túlsúlyt tud teremteni, azonban az Amerikai Egyesült Államok hadbalépésével ez a lehetőség a semmibe veszett, mert az USA anyagi ereje garantálta az antant anyagi fölényét.

A nyugati arcvonalon kibontakozó nagy antant támadással egy időben az olasz hadvezetés minden eddiginél nagyobb támadó hadműveletre készült az Isonzonál. Minden korábbit meghaladó erőcsoportosítást hoztak létre az olaszok. Ötvenegy hadosztály és 5.200 löveg sorakozott fel a Monarchia huszonkilenc hadosztályával és 1.450 lövegével szemben. A tizenegyedik isonzo csata augusztus 18-én kezdődött és szeptember 12-ig tartott.

Az olasz hadvezetés az arcvonal északi szárnyán a Bainsizza fennsíkon, délen a Karsztos fennsíkon a Hermada magaslat irányába történő áttöréssel, kettős átkarolás útján kívánta elérni célját, elfoglalni Triesztet.

A védelemre berendezkedett osztrák-magyar csapatok helyzete rendkívül nehéz volt. A szétrombolt kietlen térség, a temetetlen halottak, patkányok és fertőzés, a tizedik isonzo csatában kiállott fáradalmak mellett komoly gond volt az ellátás biztosítása. Az élelem, de főként az ivóvíz biztosítása szinte megoldhatatlan feladat volt. Hogy a személyi állomány élelmezését megoldják, a lovak egy részét levágták, ami viszont a szállítást nehezítette meg.

Ennek ellenére a védők hihetetlen szívóssággal verték vissza az olasz rohamokat. A Bainsizza fennsíkon napokig hullámzó harc után csak a teljes felbomlás vagy megsemmisülés elől vonultak vissza a Log—Kal—Vrhovec—Madoni—Zagorje—Monte San Gabriele vonalra. Délen, a Hermada előtti arcvonalszakaszon is napokig tartott a támadások, ellentámadások sorozata, míg az olaszok jelentéktelen térnyeréssel augusztus 29-én beszüntették a harctevékenységet. Az arcvonal középső szakaszán álló Monte San Gabriele hegy elfoglalásáról azonban nem tettek le, mivel kulcsfontosságú magaslat volt az olaszok további hadműveleteihez. A Mt. San Gabriele ellen már szeptember 4-én megindultak az olasz támadások. Az itt védekező és már csak maradványaiban létező 57. hadosztályt ekkor váltotta fel a 106. népfelkelő hadosztály két ezrede. Az olaszoknak sikerült elfoglalniuk a magaslat gerincét és 1.000 népfelkelő fogságba került. Ezt követően egy ellentámadással visszafoglalták a gerincet és sikeresen tartották az olasz tömegrohamokkal szemben.

A nagy veszteségek miatt az olaszok ekkor tüzérségi tüzellel akarták a védőket elpusztítani. A tüzérségi tűz szeptember 8-tól két napon át tartott és közel 45.000 lövedéket lőttek ki a hegyre. Ezt követően indult rohamra két olasz dandár, de a megfogyatkozott védők most is visszaverték a rohamot.

A nagy veszteségek miatt számolni lehetett a hegy feladásával, de ekkor érkezett be a 14. közös gyalogezred és a 20. honvéd hadosztály. A 14. ezred, majd a 20. honvéd hadosztályból a 81. dandár támadásba ment át. A budapesti 1. és a székesfehérvári 17. gyalogezred a Mt. San Gabriele hegyre vonult. A 20. honvéd hadosztály ettől kezdve minden támadással szemben sokszor emberfeletti küzdelemben védelmezte a létfontosságú hegyet.

A tizenegyedik isonzo csata ezzel véget ért. A veszteségeink nagyok voltak: 10.563 halott, 52.150 sebesült, 35.041 eltűnt. Az olasz veszteségek: 40.000 halott, 108.000 sebesült és 18.000 eltűnt. Két és fél év alatt tizenegy isonzo csatában az olaszok mindösszesen tíztizenkettő kilométer mélységű területsávot foglaltak el.

Még 1917 tavaszán és nyarán, amikor az antant nagy támadó hadműveletei zajlottak, a Központi Hatalmak készültek az év második felében indítandó offenzívájukra. A feltételek megteremtéséig csupán védekeztek minden arcvonalon. A német hadvezetés úgy értékelte, hogy a „Kerenszki-offenzíva” az orosz erőket a déli arcvonalszakaszon elhasználta, ezért a Baltikumban viszonylag kisebb erőkkel is sikereket érhetnek el. Így került sor szeptember 1-jétől a Riga elleni hadműveletre, melynek során elfoglalták a várost, majd az 1. világháborúban a németek által végrehajtott egyetlen nagyobb partraszállási műveletével október 12—21-e között a Riga előtti szigeteket is elfoglalták. Úgy számítottak, hogy az orosz fronton már nem várható semmi jelentős orosz akció. A nyugati arcvonalon viszont csak 1918. tavaszára tervezték a nagyszabású offenzívájukat, így most lehetőség nyílt egy nagyobb hadművelet végrehajtására az olasz fronton.

A tizenegyedik isonzo csata után a Flisch-Tolmein-Mt. San Gabriele-Duino vonalában megszilárduló arcvonal az osztrák-magyar erők számára igen kedvezőtlen terepszakaszon húzódott. Az elszenvedett veszteségek és az arcvonal meghosszabbodása következtében egy újabb olasz támadás visszaverése kétségesse vált. A helyzeten csak az arcvonal megrövidítése és kedvezőbb védelmi terepszakaszok elfoglalása segíthetett. Az új védelmi terepszakaszt az olasz hadsereg mögött a Tagliamento folyó vonalában választották meg és elfoglalásáért az olaszokat megelőző gyors, támadó hadműveletet terveztek indítani. A tervezett támadáshoz azonban a Monarchia saját ereje már nem volt elegendő és Németország segítségét kérte. A németek a támadáshoz hét német hadosztályt adtak. Ezekből az erők közül, valamint nyolc osztrák-magyar hadosztályból egy új hadsereget (14. hadsereg) hoztak létre és az Isonzo hadseregcsoporttal, együtt (1., 2. Isonzo hadsereg) a délnyugati arcvonalparancsnokság alá rendelték. A caporettói áttörést külön esettanulmányban tárgyaljuk.

Az 1918-as év hadműveletei, a háború befejezése

1918 tavaszán a német csapatok tehermentesítésére és az antant erők megosztása céljából a Monarchia csapatai Felső-Olaszországban hajtottak végre támadást. A döntés kierőszkolására ide összpontosították katonai erejük zömét. Ebben az időben az olaszországi hadszíntéren már csak osztrák-magyar hadosztályok harcoltak, mivel a korábban itt küzdő német erőket átirányították a nyugati arcvonalra. Az antant olaszországi védelmét túlnyomóan olasz erők látták el. Mindössze öt angol és francia hadosztály és csak jelképes amerikai erő tartózkodott itt. (Május végén megjelent a tűzvonalon egy csehszlovák egység is, amelynek inkább propagandisztikus feladatai voltak). A hatvan hadosztállyal szemben az osztrák-magyar vezérkar ötvennégy leharcolt hadosztályt tudott felsorakoztatni, a 7.550 ágyúval szemben pedig 6.833-at. Az 524 szövetséges repülővel szemben 180 osztrák-magyar volt harcra vethető. Az osztrák-magyar hadsereg ellátottsága ebben az időben már majdnem katasztrofális volt, hiszen 1918-ban a hadianyaggyártás az előző évi felére csökkent. Tömegesen irányítottak az arcvonalra hazatért hadifoglyokat, valamint a keleti arcvonalon felszabadult hadosztályok katonáit, akik azonban nem akartak tovább harcolni. Az ilyen erőkkel és erőviszonyokkal indított támadás eleve kudarcra volt ítélve.

A támadás június 15-én kezdődött a dél-tiroli arcvonalon. Az első napon elért jelentéktelen sikereket az olaszok már a második napon felszámolták. A másik irányban, a Piavén több helyen sikeresen átkeltek az osztrák-magyar csapatok, de a támadás az olasz ellenlökések következtében, és az utánpótlás hiányosságai miatt néhány nap alatt itt is összeomlott. Az osztrák-magyar csapatok a Piave mögött védelemre rendezkedtek be.

A Piavét a 6. hadsereg és az Isonzo-hadsereg védte. A Tirolt védő 10. és 11. hadsereg állapota is meglehetősen zilált volt. Október második felében mindössze 440 osztrák-magyar zászlóalj állt 670 olasz-angol-francia zászlóaljjal szemben a svájci határtól az Adria tengerig húzódó mintegy 200 kilométer hosszú délnyugati arcvonalon. Bár az arány mindössze másfélszeres volt az olaszok javára, de csak a zászlóaljak számát tekintve, mert az osztrák-magyar zászlóaljak létszáma csak a fele volt a szokásos hadi létszámnak. Így mintegy két millió antant katona állt szemben 300.000 osztrák-magyar katonával. Jóllehet a tüzérség aránya a Monarchia csapatai számára volt kedvező, de a súlyos lőszerhiány miatt ezen a téren is súlyos hátrányban voltak.

Diaz tábornok, a délnyugati hadszíntér antantcsapatainak főparancsnoka, október 24-én támadásba indította az olasz, angol, francia csapatokat. Az áttörés szakaszán (a Brenta

folyó és a Piave Papadopoli szigete között) 500.000 katonát, 4.000 löveget és 700 aknavetőt vontak össze az olaszok. A Monarchiának itt mindössze 180.000 katonája és 3.000 lövege volt. A hadműveleteket az olaszok balszárnya kezdte azzal a céllal, hogy nehezen járható terepre csalja az osztrák-magyar tartalékot. Amikor ez sikerült, akkor indult rohamra a főcsapást végrehajtó 4. hadsereg, amely nem csak az osztrák-magyar hadseregek harcászati tartalékainak ellentámadását hátrította el, hanem néhány nap alatt hatalmas rést ütött az arcvonalon. Az áttörés szakaszának kiszélesítése után az olaszok lovashadosztályokat vetettek harcba. Ezek erélyesen üldözték a visszaözlő osztrák-magyar csapatokat. Sok magyar csapattest fogságba esésének oka volt a legfelsőbb katonai vezetés tétovázása is. Az olaszokhoz október 29-én átküldött fegyverszüneti bizottság már november 1-jén átvette a fegyverszüneti feltételeket, de a vezérkar csak november 3-án közölte a feltételek elfogadását. Az ellenségeskedések beszüntetését a vezérkar azonnali határidővel hirdette ki a csapatoknak, viszont az elfogadott jegyzék toldaléka határozottan 1918. november 4-én tizenöt órában jelölte meg a „tűzet szüntess” parancs időpontját.

A Piave menti olasz támadással egy időben (1918. június 15.) került sor az utolsó német támadásra a nyugati arcvonalon. A Marne folyó vonalában Reims főiránnyal megindult áttörési kísérlet eredménytelenül végződött. Mielőtt az arcvonal észak-nyugati szakaszán Amiensnél is támadásba tudtak volna átmenni — az antant erők ugyanitt megkezdték általános ellentámadásukat. Augusztus 8-a a német hadsereg „fekete napja” volt. A német csapatok az előre kiépített védelmi terepszakaszokon megkapaszkodva fokozatosan vonultak vissza. Október végére majdnem teljesen kiürítették Franciaország megszállt részeit és Belgium egy részét.

1918. október 24-én IV. Károly ifjabb gróf Andrássy Gyulát nevezte ki közös külügyminiszterré. Az idősebb Andrássy Gyula, a Birodalom egyik legsikeresebb külügyminiszterének a fia dicstelen szerepet kapott: a Monarchia felszámolásában működhetett csak közre. Kinevezésének napján az olaszok sikeres offenzívát indítottak a Piavénél és néhány nap alatt áttörték az arcvonalat. Andrássy különbékét kért Wilson amerikai elnöktől, de már ezzel is elkésett. Október 30-án Bécsben, 31-én Budapesten győzött a forradalom, és az Osztrák-Magyar Monarchia gyakorlatilag megszűnt létezni. Mégis az a történelmileg furcsa szituáció állt elő, hogy november 3-án Padovában Weber tábornok a Monarchia nevében írta alá a fegyverszünetet az olasz hadsereg vezérkari főnöke, Diaz tábornok előtt. A fegyverszüneti szerződés értelmében Ausztria-Magyarország csak húsz hadosztályt tarthatott fegyverben, a tüzérségi anyag felét át kellett adnia az antantnak,

Ausztria olaszok lakta tartományait ki kellett üríteni, a flottát le kellett szerelnie, az antant csapatok korlátozás nélkül mozoghattak a Monarchia területén.

A fegyverszüneti egyezmény a régi birodalom egész területére vonatkozó stratégiai jellegű rendelkezéseken és a közös hadsereggel kapcsolatos előírásokon túl csak az olasz érdekszféra szempontjából határozta meg a kiürítendő területeket. A Magyarország szempontjából fontos délkeleti határokat ezekben a napokban lépte át az ellenállás nélkül előnyomuló balkáni antanthadsereg. A padovai fegyverszüneti szerződés nem határozta meg az itt húzódó demarkációs vonalat, azt később Franchet d'Esperey főparancsnok maga diktálta Magyarország kormányának.

Az otthoni nélkülözések, a parlament nyugtalansága, a sajtó, valamint az ellenséges propaganda nem maradt hatás nélkül a fronton harcoló éhes és lerongyolódott hadseregre. A Monarchia nem volt többé, de az utódok, a volt szomszédok veszélyeztették Magyarország biztonságát, területi épségét. Egyes magyar csapatok kérték is elszállításukat a veszélyeztetett magyar határokra. Alapvetően azonban a magyar csapatok zöme akkor is a helyén maradt, amikor a Monarchiától való elszakadásuk mámorában a horvát és cseh csapatok otthagyták állásaikat, ezzel veszélyeztették a még állásaikat védőket. Igen sok magyar alakulat esett fogságba emiatt, valamint azért, mert a saját csapatok 3-án azt a parancsot kapták, hogy azonnal szüntessék be az ellenállást, míg az olaszok november 4-én 15 óráig, a fegyverszünet életbelépéséig folytatták az előnyomulást az arcvonalon keletkezett számos résen át, így elzárhatták a későbbi visszavonulás útját.

A magyar csapatok között számos olyan volt, amelyik még 4-én észrevette a fenyegető veszélyt és harcolva rendben visszavonult a fenyegetett első vonalból. Az arcvonal mögötti helyzet még a veszített csata rémségein is túltett. Egyes csoportok lövöldözve és fosztogatva vonultak a legközelebbi vasútállomásra, vagy útjukba eső teherautóról a rakományt ledobálva azt birtokba vették és megindultak haza. Természetesen voltak olyan alakulatok, amelyek teljesen rendben, tisztjeik parancsnoksága alatt vonult el a harcterről.

A magyar királyi honvédség tapasztalatai

Az 1914. július 25-én elrendelt részleges mozgósításkor a hadvezetés még úgy képzelte, hogy a háború kezdetén mindössze Szerbia lerohanása lesz a hadsereg feladata és ehhez elegendő lesz csak a Szerbia irányába tervezett hadseregeket — korabeli szóhasználattal — „hadilábra” állítani. Így aztán a Magyar Királyi Honvédség hadosztályai közül megalakították a 40., a 32. és 42. honvéd gyaloghadosztályt. A már békében is meglévő

20. hadosztályból csak a 39. dandár (két ezred) csapatai és a szintén már béke idején is fennállott 41. honvéd hadosztályból pedig csak a 81. dandár ezredeit mozgósították. A 20. honvéd hadosztály ezzel a két dandárral indult a hadműveleti területre.

Már a háború kezdetén kiderült, hogy számítani kell Oroszország hadüzenetével, így 1914. július 31-én elrendelték az általános mozgósítást. Ezzel a honvédség összes alakulata "hadilábra állíttatott." Ekkor mozgósították a 20. és a 41. hadosztály eddig nem érintett dandárjait, vagyis a 40. és 82-et. Mivel a részleges mozgósításkor a másik két dandár a 20. hadosztállyal vonult el, most a 40. és 82. dandár a 41. hadosztály állományába került és a háború folyamán végig ott is maradt. Az általános mozgósítással most már felállították a kassai 39., a kolozsvári 38., és a pozsonyi 37. honvéd gyaloghadosztályt. A békében is meglévő két lovashadosztályt (5. és 11.) is csak az általános mozgósítással töltötték fel hadilétszámmra.

A nyolc gyalog- és két honvéd lovashadosztályon kívül még tizenhat honvéd gyalog menetezred is alakult. Ezeket az ezredeket a harctéri veszteségek pótlására szánták és csak a kiképzés és ellátás miatt voltak ezred kötelékbe szervezve. Ellátó és közvetlen alakulatokkal valamint a harc vezetéséhez szükséges hadműveleti törzsszel nem rendelkeztek, ennek ellenére már mindjárt az első hetekben, mint harcoló alakulatokat vetették harcba az orosz "gőzhenger" megállítására. Így aztán a honvédség negyvenkilenc gyalog-, tíz huszár- és nyolc tábori ágyúezreddel valamint egy lovas tüzérosztállyal esett át a tűzkeresztségen. A honvéd csapatok közül a 23., 40. és 42. gyaloghadosztály a háború kezdetén, a balkáni harctéren vonult fel. Hamarosan a 23. hadosztályt is oda szállították és 1915. elején ide került a 40. és 42. hadosztály is.

A gyorslefolyású háborúra készített hadsereg csapatai már az első hetekben kevésnek bizonyultak. Már 1914 végén öt új honvéd gyalogezred létesült, majd a háború folyamán újabb tizenkettő ezred felállítására került sor, így az első világháború folyamán összesen negyvenkilenc honvéd gyalogezreddel találkozunk.

A honvéd lovasságnak a gyorstüzelő és sorozatlövő fegyverek korában igen kevés alkalma nyílt a klasszikus, lóhátról vívott harcra. Mivel a lovasságon kívül más modern gépesített gyorscsapat ekkor még nem létezett, kénytelenek voltak a lovasság számát szaporítani. Pedig a sikerkifejlesztés, az üldözés a lovas alakulatok számára szinte mindig végzetes volt, mert a nagy célfelületet nyújtó lovak igen sebezhetőek voltak. A huszárokat már a háború előtt is inkább a gyalogharcra képezték ki és a háború folyamán inkább a lövészárookban állva gyalogtűzharcot vívtak a gyalogosokkal együtt. Az újabb

gyaloghadosztályok felállításával egy időben (1915), egy új honvéd lovasdandárt is felállítottak, de ez másfél év múlva meg is szűnt.

Annál inkább szükség volt a gyalogság harcát hatékonyan támogató tüzérségre, így a háború végéig a honvédtüzérség több mint hatszorosára növekedett.

A győzelem érdekében a géppuskák és gyorstüzelő lövegek gyilkos tüzében szuronyrohamra indított ezredek súlyos veszteségeket szenvedtek és az ország már az első összecsapások során elveszítette a jól kiképzett és jó erőben lévő tartalékos és póttartalékos évfolyamokat. Ezeknek az évfolyamoknak a pótlásra rendelkezésre álló létszáma is teljesen kimerült. Pótlást csak úgy nyertek, hogy népfelkelő pótszemléket tartottak, ahol besorozták azokat is, akiket korábban alkalmatlannak nyilvánítottak, vagy munkakörüknél fogva felmentettek. Ezeket az embereket aztán mind a honvédség, mind a közös hadsereg veszteségeinek pótlására felhasználták.

Súlyos veszteséget szenvedett a tisztikar is. A mozgósításkor azt a hangzatos elvet alkalmazták, hogy minden tényleges (hivatásos) tisztnek a harctéren a helye. Ez alól nem voltak kivételek a legjobban kiképzett és legnagyobb tapasztalattal rendelkező tartalékos tisztek sem. A hosszú béke „nagyszerű katonai nevelésének” elveihez híven önfeláldozóan teljesítették kötelességüket, és iszonyatos veszteségeket szenvedtek. Így azután már a legelső pótlásoknál sem állott rendelkezésre akkora számú és olyan képzettségű tisztikar, mint amilyenre szükség lett volna.

A nevelő- és képző intézetekből idő előtt felavatott fiatal tiszteknek és a még szinte serdülőkorú hadapródoknak nem volt meg a vezetéshez szükséges tapasztalata. Még kevésbé voltak alkalmasak a parancsnoki munkára a néhány hónap alatt kiképzett tartalékos tisztek. A háború első évének véres tapasztalatait követően a harctérre küldött tisztí és legénységi pótlást már nem vetették azonnal harcba, hanem néhány hétig az arcvonal mögött tovább képezték őket. A sebeikből alig felgyógyult sebesülteket is a regenerálódás helyett újra és újra a harcponalba küldték. Minél tovább tartott a háború, annál kevésbé volt fontos szempont a sorozásoknál a testi alkalmasság. A fiatalabb a testi fáradalmakat jobban elviselő fiatal emberek helyett egyre idősebb évfolyamok kerültek a lövészárkokba. Az természetesen nem lehet vigasz, hogy nem volt ez másként a háborút viselő országok egyikénél sem.

Ezen kívül a mozgósításkor rendelkezésre álló idősebb korosztályokból állították fel a népfelkelő dandárokat, szám szerint huszonegyet. Ezek sokszor elavult fegyverzettel rendelkeztek, s alig volt tüzérségük. Kezdetben még egyenruha sem jutott számukra. Mégis a hadvezetőség már 1914 augusztusában bevette az első vonalakban ezeket a dandárokat, ahol igen nagy veszteségeket szenvedtek.

Ugyanúgy jártak az ún. menetdandárok is (öt magyar, kettő horvát, nyolc osztrák dandár és tizenhat honvédezred). A menetdandárok és ezredek a hadtestek emberanyagvesztéseinek pótlására érkeztek ki a hadműveleti területre. Ezeket a mozgósításkor bevonuló tartalékos, póttartalékos és sebtében átgyúrt emberanyagból állították fel.

A menetdandárok nem kaptak teljes értékű kiképzést, és egyáltalán nem rendelkeztek tüzérséggel, de még a harcok vezetésére alkalmas törzsekkel sem. Mégis mivel az első menetdandárok már 1914 augusztusában kiérkeztek a hadszíntérre, nem a veszteségek pótlására használták fel őket, hanem önálló magasabbegységként bevetették. 1914 augusztusában tizenkettő ilyen különböző szervezésű menetdandárt vetettek be.

Még a békeévek alatt kidolgozott mozgósítási tervek szerint a honvéd gyalogezredek állomáshelyein megalakultak az illető honvéd gyalogezreddel azonos számot viselő népfelkelő gyalogezredek, a honvéd huszárezredekénél pedig a népfelkelő huszárosztályok. Ezen kívül azokból a népfelkelőkből, akik tényleges szolgálatukat a közös hadsereg tüzér- vagy műszaki csapatainál töltötték, népfelkelő tüzér, illetve árkász osztagokat szerveztek és ezeket a közös hadsereg rendelkezésére bocsátották.

A népfelkelő csapatoknál az ezred, zászlóalj és lovasosztály parancsnoki helyeket már a béke idején erre a célra kijelölt honvéd, vagy közös hadseregbeli törzstisztek töltötték be, a századparancsnoki helyekre békében kijelölt tartalékos tisztek kerültek, a többi tiszti helyeket pedig idősebb tartalékos tisztekkel, vagy népfelkelő tisztekkel töltötték fel. A népfelkelő gyalogságot népfelkelő dandárokba vonták össze, és ilyen népfelkelő dandár ugyanannyi volt, mint amennyi honvéd hadosztály, vagyis nyolc.

A harcra létrehozott népfelkelő alakulatokon kívül a háború folyamán különböző céllal és szervezettel igen sok népfelkelő alakulatot állítottak fel. Ilyenek voltak az erődítési munkásosztagok, útépitési munkásosztagok, örkülönítmények, vasútbiztosító alakulatok, tengervédelmi és határbiztosító alakulatok, mészáros századok és zászlóaljak, valamint a hadsereg számára dolgozó üzemeknél alkalmazott munkáskeretek.

Már a háború első hónapjának végén újabb népfelkelő csapatokkal találkozunk, olyanokkal, amelyekről a mozgósítási tervek előre nem intézkedtek. Ezek voltak a hadtáp zászlóaljak. A megszálló és helyőrségi szolgálatra eredetileg számításba vett népfelkelő csapatokra ugyanis a harcvonalban volt szükség és úgy vetették őket harcba, hogy erre nem is voltak megfelelően felkészítve. Így ezekre a szolgálatokra új alakulatokat kellett kialakítani mindegyik népfelkelő pótzászlóaljnál. A kiképzetlenség ellenére ezeket a hadtápszászlóaljakat is igen gyakran mint harcoló alakulatot harcba vetették.

A hadtáp csapatok általában kevésbé alkalmas emberekből álltak. Parancsnokságaik is arcvonal szolgálatra alkalmatlan tisztekből, vagy idősebb tartalékos tisztekből álltak. Fegyverzetük sem felelt meg a korszerű követelményeknek. Eleinte az elavult Werndl-rendszerű puskával tudták felszerelni őket, csak később kaptak a hadsereg más alakulatainál rendszeresített Manlicher-rendszerű fegyvereket.

A katonailag kiképzett népfelkelők száma a veszteségek hatására csakhamar kevésnek bizonyult és újabb pótlásról kellett gondoskodni. Ezért mindazokat a polgárokat, akik a sorozásokon nem voltak alkalmasak katonai szolgálatra és még népfelkelő-köteles korban voltak, az úgynevezett népfelkelő szemléken újbóli vizsgálat alá vonták és fegyveres szolgálatra alkalmasnak találták, azokat a közös hadsereg, a honvédség, vagy a népfelkelés veszteségeinek pótlására igénybe vették. A háború elhúzódásával a törvényben meghatározott legfelső korhatár a negyvenkét évesek évfolyama is kimerült.

Ezt úgy oldották meg, hogy a háború esetére érvényes kivételes törvények alkalmazásával egyre idősebb és idősebb korosztályokhoz nyúltak. A háború utolsó évében már ötvenöt éves férfiakat is vettek igénybe népfelkelő szolgálatra. Azonban a legidősebb öt évfolyam nem fegyveres szolgálatot teljesített, hanem a hátorszáiban és az ellátó szolgálat kevésbé veszélyes beosztásaiban szolgált.

Ugyanez történt a népfelkelésre kötelezett fiatal évfolyamokkal is. A törvény szerint csak a tizenkilencedik életévénél kezdődött a népfelkelő kötelezettség. A már említett kivételes törvény alapján azonban ezt a korhatárt is kitolták a tizennyolcadik életévre. A fiatalkorú népfelkelők testi alkalmasságuk szerint, arcvonalbeli szolgálatot teljesítettek.

A háború folyamán a csapatoknál már csak az elnevezésük volt más a közös hadseregbeli, honvéd vagy harcoló vonalbeli népfelkelő alakulatok között, hiszen valójában nem is volt már közöttük különbség, mert a jól kiképzett sorkatonaság és tisztikar a háború első évében odaveszett.

A hadsereg belső feszültségét fokozta, hogy a csapatok kiképzése - amely a korábbi háborúk rosszul levont és helytelenül értelmezett tapasztalatain alapult - a csakhamar kibontakozó harcokban korszerűtlennek bizonyult. A kiképzési elveknek megfelelően a gyalogságot csupán támadásra készítették fel: a "támadni minden áron" jelszó nagyszerűen érvényesült a főhercegek vezette békebeli hadijátékokon, hadgyakorlatokon, de egészen másképp festett a valóságban, amikor a támadó gyalogság az ellenség modern tűzfegyvereivel megerősített védelmével találta szembe magát. A saját tüzérségi támogatást be sem váró osztrák-magyar gyalogság a háború első csatáiban mérhetetlen áldozatokkal fizette meg az említett kiképzési elvet.

A támadások majdani kudarcai, a vártnál nagyobb veszteségek arra is visszavezethetők, hogy a meglévő felszerelést helytelen szervezési elvek alapján osztották szét. Így például a világháború nagy hatású tüzfegyverével, a géppuskával, amelyből a háború kitörésekor egy-egy zászlóaljra általában kettő, egy lovashadosztályra négy jutott, nem gyalogsági szakaszokat szereltek fel, hanem külön géppuskás osztagokat, amelyeket a harc hevében ide-oda vezényeltek.

A korszerűtlen karabéllyal felszerelt lovasságról már a háború első heteiben kiderült, hogy nem tudja megoldani feladatát. A távolfelderítésre bevetett lovas alakulatok információi, amelyeknek az orosz hadsereg felvonulásáról, erejéről kellett volna helyes képet adni, a hadvezetést félrevezették, illetve helytelen következtetések levonására készítették. A megbízhatatlan felderítési adatok nem kis szerepet játszottak a hadsereg 1914. őszi veszteségeiben.

Az osztrák-magyar tüzérség különösen elmaradottnak bizonyult. Míg egy német hadtestnek 160, egy francia hadtestnek 120, egy orosz hadtestnek 108 lövege volt addig egy osztrák-magyar hadtest átlag ötven löveggel rendelkezett. 1914 ősztől kezdték meg a hadsereg modern lövegekkel való felszerelését, de tömeggyártásukat biztosítani nem tudták. A termelés szervezetlensége miatt a lőszerhiány is állandósult. A haderő a háború megindulásakor motorizált alakulatokkal nem rendelkezett, kivéve a 30,5 cm-es mozsarakat és a szállító járműveket.

A kor új vívmányának, a repülőgépeknek (hetvenkilenc darab) felhasználását csak a felderítésben szorgalmazták. 1914 augusztusában a repülőgép-felderítés nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, ezért a hadvezetőség felderítő tevékenységre a lovasságot vetette be. A karddal vagy néhány egységnél korszerűtlen karabéllyal felszerelt lovasságról már a háború első heteiben kiderült, hogy nem tudja megoldani feladatát.

A világháború nagy tűzerejű fegyvereivel szemben fokozott jelentősége volt a terep kihasználása, a rejtőzködésnek is. A hadsereg többszínű ruházata nem felelt meg a követelményeknek. Például a magyar lovasság kék atillája már messziről elárulta a felderítő járőröket. Persze igazságtalan lenne, ha csak a Monarchia vezetéséről feltételeznénk azt, hogy nem megfelelő színű ruházatot biztosított katonáinak. Ez sokszor a csapatok hagyományokhoz ragaszkodó ellenállásán is múlt.

A hadsereg élelmezése, ellátása is komoly gondokkal küzdött a háború folyamán. A csapatok ellátását a hadügyminisztérium és a hadbiztosok irányították. A központi ellátmány rendszertelensége miatt a hadbiztosok és beosztottjaik részben vásárlásokkal, részben a

rendelkezésükre bocsátott katonai különítmények segítségével harácsolás vagy rekvirálás útján igyekeztek élelmet biztosítani.

Mindezekből látható, hogy a Monarchia fegyveres ereje csak részben tudott megfelelni azoknak a követelményeknek, amelyeket a modern gépi háború támasztott. A hadsereg szervezete, létszámviszonyai, a háború előtti, majd a háború menetében fokozódó nemzetiségi ellentétei, a kiképzése az anyagi-technikai felkészületlenségé az ellátás és pótlás korszerűtlen volta a háború végén bekövetkezett felbomlást is elősegítették.

A honvédség ruházata, felszerelése és fegyverzete a világháború alatt

A gyorslefordítású háborúra való felkészülés azt is jelentette, hogy a csapatok felszerelését az „utolsó gombig” előkészítették. Még a veszteségek pótlására szánt póttartalékos alakulatok is minden készlettel, új ruházattal, felszereléssel rendelkeztek. A forgatókönyv azt nem tartalmazta, hogy mindez a háború első négy hónapjában elenyészik és a háború még nagyon sokáig fog tartani.

A hadikészleteket 1912—13 folyamán teljesen feltöltötték és valóban az előírásoknak megfelelően az utolsó gombig minden meg volt. A teljesen új és hadihasználatra alkalmas, jól karbantartott készletek készítési évfolyamonként és méretnagyságban rendezve voltak előkészítve a raktárakban, úgyhogy azokat a bevonuló tartalékosoknak és népfelkelőknek azonnal ki lehetett adni. Így nem csak a hadrend szerint felállítandó alakulatokat lehetett kifogástalan ruházattal és felszereléssel ellátni, hanem tekintélyes „békekészlet” maradt a póttartalékos alakulatok újoncai részére is.

Amint a harctéri veszteségek pótlására egyre újabb és újabb menetzászlóaljkat indítottak útba, a kimeríthetetlennek hitt készletek csakhamar elfogytak. 1914 őszén már egyes hadtáp zászlóaljkat régi rendszerű sötétkék ruházatban, sőt az is előfordult, hogy ideiglenesen polgári ruházatban lehetett csak útba indítani.

Rögtönözve és minden tervszerű előkészület nélkül kellett a ruházati ipart a nagyarányú szállításokra átszervezni. A jó minőségű textil hiányában silány anyagokból készült a katonák téli ruházata is, amire egyébként ilyen tételben nem is számítottak, mert a háborút a „falevelek lehullásáig” győztesen be akarták fejezni. A silány minőségű ruhák miatt aztán a katonák igen sokat szenvedtek a tél folyamán.

Egyéb felszerelési cikkeket is mással kevésbé célszerűvel kellett helyettesíteni. Így a szőrmés háti bőröndök („borjú”) nagyon hamar elfogytak, de elfogyott a gyártásukhoz

szükséges alapanyag is, a marhabőr. A hátibőröndöt hátizsákkal pótolták és ekkortól vált általánossá a hátizsák használata.

A háború első éveiben még lehetséges volt gyapjút, fonalat, bőroket, stb. külföldről behozni, de Románia hadba lépésével a gyűrű teljesen bezárult a Központi Hatalmak körül és így teljesen elzárva a nyersanyagot többé nem lehetett külföldről behozni. Szigorú takarékossgal, póanyagok alkalmazásával és különböző rögtönzésekkel igyekeztek a nyersanyagok hiányán enyhíteni. Célszerűnek bizonyult és komoly munkamegtakarítással járt az az újítás (ma természetes), hogy az összes fegyvernem részére egységes szabású ruházatot rendszeresítettek és a katonák a harctéren maguk varrták fel a saját fegyvernemi és csapatjelzéseiket. Sok anyagot megtakarítottak az által is, hogy a köpenyeket hátsó ráncok nélkül készítették. A nem harcoló pótcsapattesteknél fatalppal készült bakancsot, valamint szalmapapucsokat viseltek. A tölténytáskákat is bőr hiányában bádógból készítették.

A ruházati és felszerelési cikkekben felmerült óriási szükséglet előteremtése a nyersanyagok kötött forgalmát tette szükségessé. A kötött forgalom útján beszerzett anyagok összegyűjtését és a feldolgozással megbízott gyárak közötti szétosztását különböző központok végezték. A pamut és a len hiánya miatt a legénység számára szükséges fehérmű biztosítása céljából a honvédelmi miniszter kénytelen volt a kereskedőknél és különböző vállalatiknál lévő pamut-, lenvászón és cérnakészleteket is lefoglalni. Kísérleteztek a közönséges csalánból készült vászón előállításával, de a gyártás nehézkessége miatt erről csakhamar letettek. A háború vége felé, az egyre inkább fokozódó nyersanyaghiány miatt már a papírból készült fonalat is kellett használni.

De nem csak az öltözeti és felszerelési cikkek, hanem a fegyverzet előteremtésénél is nehézségekkel kellett megküzdeni. A honvédség és a népfelkelés fegyverzetében már a háború első hónapjaiban változások következtek be. A gyalogság puskája a háború folyamán nem változott, de a fegyverzet repertoárja bővült, új harceszközök jelentek meg a gyalogos kötelékek alkalmazásában. Az ellenség által alkalmazott kézigránátot a Monarchia csapatainál csak a háború kitörése után három hónap múlva rendszeresítették. A háború tapasztalatai alapján kisebb űrméretű ágyúkkal, aknavetőkkel, lángszórókkal is felszerelték a gyalogságot, különösen a rohamcsapatokat, akik fegyverzetéhez rohamkés is tartozott.

A népfelkelés alakulatainak is kezdetben nagyrészt a gyalogságnál alkalmazott, modern Mannlicher rendszerű fegyver jutott, de később csak elavultabb fegyverekkel tudták őket felszerelni, de az is előfordult, hogy egyes népfelkelő alakulatok az ellenségtől zsákmányolt fegyverrel voltak felszerelve.

A lovasságot egyre inkább a gyalogos harcban használták fel és a fegyverzetüket is ehhez igazították. A kard a háború első évétől kezdve egyre inkább eltűnt a harcmezőről és még oldalfegyverként is inkább szuronyt viseltek.

A honvédcsoportok közül leginkább a tüzérség fegyverzete változott legjobban a háború folyamán, mert a mozgósításkor még mindegyik tüzérosztály tábori ágyús ütegekből állott, de a háború igényeihez igazítva hamarosan tábori tarackos, nehéz tábori ágyús, és hegyiágyús csapatok is alakultak, de az állásharc igényei szerint aknavetővel is elláttak egyes tüzér alakulatokat.

Magyarország embervesztesége az első világháború alatt

Egyes számítások szerint Magyarország a honfoglalástól 1848-ig viselt háborúk alatt együttesen sem vesztett több vért, mint az első világháború ötvenegy hónapja alatt. Mikor ezt állítják, csak az arcvonalon, a harcoló seregeknél elszenvedett veszteséget értik és nem a polgári lakosság pusztulását. A polgári lakosság veszteségei szerencsére nem voltak jelentősek, mert Magyarország területe nem volt hadszíntér, pontosabban csak rövid ideig és igen kis terület vált hadszínterré. Rövid ideig tartó szerb betörést élt meg a Szerémség 1914 szeptemberében. 1914-15 telén az orosz csapatok szállták meg a gyéren lakott kárpáti területeket Dukla és Verecke között. Nagyobb arányú volt a román betörés Erdélybe 1916-ban, ami főleg anyagi javak pusztulásával járt.

A hadüzenetkor a királyi Magyarországnak 183.500 katonája szolgált a közös hadsereg magyar felében és a Magyar Királyi Honvédségben. A mozgósítás elrendelésekor Magyarország területéről 1.663.500 fő tartalékot vonultattak be a tábori hadseregek alakulatainak feltöltésére, és másodrendű katonai feladatok megoldására szánt új csapatok felállítására. Ilyen új csapatként alakult meg és azonnal a harctérre vonult a magyar gyalogságnál kilencvenhét menetzászlóalj, ami a hadra kelt sereg első veszteségeinek pótlására szolgált. Megalakult még harminckét népfelkelő ezred, amelyeket nem harcra, hanem biztosítási és őrzés-védelmi feladatok megoldására szántak. A lovasságnál negyvennyolc századot hoztak létre hasonló célzattal.

Az 1914 augusztusában felvonult haderő tulajdonképpen már az év végéig elfogyott volna, ha nem kap utánpótlást. A harcoló csapatok minden képzeletet felülmúló módon fogytak. Már az első hónap veszteségei többszörösen felülmúlták azt a létszámot, ami a kivonult menetzászlóaljokban és a békehelyőrségekben maradt pótzászlóaljokban rendelkezésre állott. A háború során szükségessé vált, hogy minden gyalogezred havonta egy

menetzászlóaljzat (azaz huszonöt százalékos pótlást) kapjon. Ezen felül a hadvezetés még új ezredeket is állított fel, hogy az ellenség túlerejét valamelyest ellensúlyozza. Így a háború folyamán még 1.950.000 fő magyar katonát hívtak be harctéri szolgálatra. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy a katonai szolgálatra kötelezettek korhatárát huszonegyedik életévtől lefelé tizennyolc, felfelé a negyvenkettedik életévtől az ötven éves korig terjesztették ki. Az így nyert közel kettőmilliónyi tömegeből menetalakulatokba tagozva fedezték a harcoló csapatok vérveszteségeit és hozták létre az új alakulatokat.

A háború alatt új alakulatként szerveztek a gyalogságnál harminchét új ezredet (az eredeti hetvenkilenc ezreden felül), a lovasságnál két új ezredet (az eredeti huszonnyolc ezreden felül), a tüzérségnél ötvenkilenc új ezredet és tizennyolc új osztályt (az eredeti harminckilenc ezreden és tíz osztályon felül), a műszaki csapatoknál tizenöt új zászlóaljzat (az eredeti kilenc zászlóaljon felül), a népfelkelőknél 160 hadtápszászlóaljzat.

Ez a túlzott igénybevétel Magyarország szinte minden embertartalékát kimerítette. Az ezredek kezdeti hadilétszámát nem lehetett a háború végéig fenntartani. A havonta a harctérre induló menetzászlóaljzak létszámát is erősen csökkenteni kellett. Az eredetileg nem harcoló feladatokra szánt népfelkelő alakulatokat is bevetették az első vonalban, sőt az erre felkészületlen és idősebb korosztályokból álló hadtápszászlóaljakat is. A háború végén a kilencvenhat népfelkelő zászlóaljból már csak negyvenegy volt meg, a 160 hadtápszászlóaljból is csak hatvanöt maradt meg, a többit a csataterék nyelték el, ahova rendeltetésük ellenére kerültek.

A királyi Magyarország területéről végeredményben a világháború alatt közel 3,8 millió embert vonultattak be. Ennek a nagy tömegnek több mint a fele vagy elesett, vagy betegségben hunyt el, vagy megsebesült, vagy fogságba került. A veszteség elesettekben és betegségben elhaltakban 661.000 fő, a bevonultak tizenhét százaléka, sebesültekben 743.000 fő a bevonultak húsz százaléka, foglyokban 734.000 fő a bevonultak tizenkilenc százaléka. Magyarország akkori lakosságának tizennyolc százalékát vonultatták be hadiszolgálatra, ezen felül még a hadiüzemekben 800.000 polgárt foglalkoztattak, ami szintén hadiszolgáltatnak minősült.

6. A repülőgépek és léghajók harci alkalmazása az első világháborúban

A harci repülőgép megjelenése és fejlődése

A repülés hőskorában elsősorban lelkes amatőrök és nem szakemberek munkálkodtak az új eszközök kifejlesztésén. A háborút közvetlenül megelőző években e feladatokat kutatóintézetek, gyárak kísérleti laboratóriumai, próbapályái, repülőterei és műhelyei vették át. Vagyis a szakértő mérnökök, nagy gyakorlattal rendelkező műszaki vezetők és nem utolsósorban a bátor hadirepülőgép-vezetők kerültek előtérbe.

A repülőgépgyártás két különálló szektorban, a sárkány- és motorgyárakban folyt. A fejlesztés során mindig ugyanazok a fő kérdések szerepeltek: milyen teljesítmény (sebesség, magasság, hatótáv, fordulékonyosság, teherbírás) érhető el az új repülőgéppel, milyen erős legyen a motor, milyen legyen repülőgép alakja, és milyen fegyvert lehet elhelyezni rajta és így tovább. A fejlődést a következő táblázat szemlélteti:

A fejlődés mutatói a háború elején és végén elért átlagteljesítmények tükrében

Év	Sebesség km/ó	Csúcsmagasság m	Hasznos teher kg	Repülési idő óra	Teljesítmény LE
Felderítő repülőgépek					
1914-15.	90 – 120	2000 – 3000	300 – 400	4 – 5	80 - 100
1918.	160 – 190	6000 – 7000	400 – 600	3 – 4	200 - 2600
Vadász repülőgépek					
1915.	120 – 140	2000 – 3000	180 – 350	2	80 - 100
1918.	180 – 200	6000 – 8500	180 – 250	1,5 – 2	160 - 240
Bombázó repülőgépek					
1914-15.	100 – 110	2000 – 3000	600 – 1000	4 – 5	200 - 300
1918.	130 – 135	4000 – 5000	2000 – 3000	7 – 8	1000 - 1800

A háború kezdetén nehézkesen, inogva startoló repülőgépek a háború végén már stabilan, jelentős sebességgel emelkedtek a magasba. A lóerőnkénti 8–10 kp körüli motorsúly a háború végére a vadászrepülőgépeknél 4 kp/LE-re csökkent.

Ebben az időben a törzs alakja, a szárnyfelület, a teherbíró képesség a sebesség és sok más adat összefüggését alig ismerték. Jelentős felfedezésnek számított például, amikor rájöttek, hogy ha a szárny felületet 10%-kal növelik, 5%-kal nagyobb repülési sebesség szükséges ahhoz, hogy a repülőgép emelkedőképessége ne változzék. Nagy problémát jelentett a légcsovar méretezése és alakjának meghatározása. Sokat foglalkoztak a szárnykeresztmetszet — a szárnyprofil, — a merevítőhuzalok és a rudak ellenállásával, a fa, a vászon és a fém építőanyag szilárdsági, aerodinamikai tulajdonságaival és az anyagkifáradás stb. jelenségével. A teljesen fémből épült repülőgép gondolata 1914-ben merült fel először.

Az első Junkers fémrepülőgép acéllemezből készült, „pléhszamárnak” nevezték. Nem volt sikeres konstrukció, az egyik ilyen gép Dessau házaira zuhant. A fémrepülőgépek gyártásánál 1916-tól a duralumíniumot — 95% alumínium, 4% réz, 0,5% mangán és 0,50 % magnézium ötvözetét — alkalmazták, igen jó eredménnyel.

Junkers 1916-ban megbízást kapott „gyalogsgági repülőgép” (a csatarepülőgép őse) szerkesztésére. Az alapvető követelményeket így határozták meg: nagy tűzereje — több géppuskája — legyen; tudjon a lövészárkok felett aránylag lassan repülve harcolni. Ezért alul legyen páncélozott. A repülőgép J4 jelzéssel el is készült. A motort, a pilótát és az üzemanyagtartályt 4 milliméteres krómnikkelacél páncél védte. A „gyalogsgági repülőgépet” 1917-től sorozatban gyártották, a háború idején 227 darab készült belőlük.

A motorteknika a háború alatt hatalmas ütemben fejlődött. A kezdetben 100 lóerős négyhengeres helyébe hathengeres, majd az annál több hengeres motorok léptek. A hengerek sorban, V alakban, vagy csillag alakban helyezkedtek el. Első időben a felülszeleplelt, később az oldalszeleplelt repülőgépmotorokat tartották jobbnak. Hűtésre ritkábban vizet, inkább levegőt használtak. A vízbe fagyveszély kiküszöbölésére etilénlikolt kevertek.

A gyújtás mindig két gyújtómágnessel és két gyertyával történt. A motorok porlasztóját úgy alakították ki, hogy a repülőgép minden helyzetben — huzamosabb hátonrepülés esetén is — megbízhatóan működjék.

Már a hadirepülés kezdő lépéseinek időszakában, az első világháború kitörése előtt is kísérleteztek a géppuskának a repülőgépbe való szerelésével. 1914 előtt azonban a repülőgépek kis teherbírása, nem kielégítő stabilitása, a géppuska és a hozzátartozó 500—1000 db lőszer nagy súlya sok gondot okozott.

1914-ben a géppuskát a motor fölé, vagy mellé építették be, később a hatásosság fokozása érdekében gépágyú beépítésének gondolatával foglalkoztak. A franciák 1915-ben Voisin típusú repülőgépeiket 37 milliméteres gépágyúval látták el. A háború vége felé jelent meg a 20 milliméteres gépágyú.

1917-ben a Hispano Suiza 220 lőerős V elrendezésű motorral felszerelt repülőgépen, amely 37 milliméteres gépágyút hordozott, az ágyúcsövet a légsavartengely furatában helyezték el. A hadsereg vezetői nem bíztak benne, nem is rendszeresítették és ez a rendkívül korszerű megoldás csak jóval később tűnt fel újra.

A szinkronizált gépfegyver feltalálója Franz Schneider svájci repülőgép szerkesztő volt. A találmány alap gondolata: a légsavart csupán akkor érheti találat, amikor a gépfegyver löpályáján áthalad. Ha viszont megszüntetik a kilövést, abban a pillanatban, amikor a légsavarlapát éppen a csőtorkolat előtt halad el a lövedék sohasem találja el a légsavart. Ennek megfelelően a feltaláló egy mechanikus — a motor által működtetett — zárberendezést szerkesztett, amely megakadályozta, hogy a gépfegyver (géppuska, gépágyú) éppen a kritikus pillanatban adjon le lövést. A szerkezet előnyéhez tartozott, hogy ha egyszer beállították, akkor már bármely, tetszés szerinti fordulatszámánál kifogástalanul működött. Amikor a Fokker egyfedelű gépeket ilyen berendezésekkel láttak el, a német légierő néhány hónapra fölénybe került. A fölény annyira vitathatatlan volt, hogy a szövetségesek hamarosan „Fokker-scourge”-ről, Fokker istencsapásáról beszéltek, amely legjobb pilótáik életét követelte.

A repülő a földi harcokba eleinte nem tudtak beavatkozni, bár ennek követelménye mindinkább sürgetett. Rövidesen azonban acéltüskéket kaptak fegyverül, amelyeket az ellenséges gyalogságra szórtak le. Az acéltüskék nem robbantak, de súlyuknál fogva megölték, vagy megsebezhettek az ellenséges katonákat. 1915 elejétől kezdve először kézigránátokat, majd fokozatosan kisebb 1—10 kg-os bombákat alkalmaztak, elsősorban élőerők ellen. Az 50 kg-os bombákat, amelynek hatása a 15 centiméteres tüzérségi gránáténak felelt meg, elsősorban épületek ellen, a 100 kg-os bombát — hatása egyenlő a 21 centiméteres tarack lövedékével — szintén épületek ellen alkalmazták. Később készítettek gázbombákat is, ezek fala vékony acélbádoból készült, amely könnyen felhasadt és a mérgező anyag kiáramlott belőle.

A nagyméretű bombák vezetősárnyai a bombának forgást adtak, az így keletkezett centrifugális erő súlyokat húzott szét, és ezek „élesítették” a bombát. A vezetősárny ugyanakkor megakadályozta a bomba bukdácsolását a levegőben. Más megoldásnál a bombafejre erősített kis légsavar a zuhanás közben forgott és kihúzta a biztosítószeg. Alkalmaztak egyszerű csapódógyújtót is. A gyújtóbombákba kátrányt, benzolt, petróleumot, olajkocszot töltek, a termitbombákban benzol, kátrány és termit keverék volt. A — feltalálójáról „Goldschmid-bombának” is nevezett — termit, vasoxid és alumíniumpor keverék 3000 C° hőmérsékleten égett.

A célterületek megvilágítására világítóbombákat alkalmaztak, ledobásuk után kis ejtőernyő nyílt ki és tartotta a magnéziumötvözetből készült vakító világossággal égő testet.

Hadirepülők számára a műrepülési figurák kidolgozása életbevágóan szükséges volt. Piotr Nyikolajevics Nyeszterov a következőt mondta: „a katonai repülőgép- vezető nem nélkülözheti a műrepülés figuráinak ismeretét... Azok a repülőgépvezetők, akik repülőgépükön minden körülmények között uralkodni tudnak, megszerezhetik maguknak a légi harcban a héja mozgékonyágát és abban a helyzetben lesznek, hogy a legnagyobb veszteséget okozhatják az ellenségnek”.

1913 nyarának végén került sor a motoros repülőgépekkel végrehajtott első műrepülésekre. A repülőgépvezetők legjobbjai most már olyan biztonsággal vezették gépüket, megbízhatóságukról annyira meg voltak győződve, hogy új és új repülési helyzeteket próbáltak ki. Érdekességként megemlíjtük, hogy például az egyik katonai hatóság még 1912-ben is szükségesnek tartotta kinyilvánítani, hogy a 20 foknál nagyobb bedöntésű fordulók vétele egyértelmű az öngyilkossággal.

A repülőgépvezetők előbb az erősen döntött repülőgéppel való vízszintes forduló, körözés technikájával ismerkedtek meg, majd versenyeken ki is próbálták. 1913. szeptember 1-én mutatta be Adolphe Pégud az első háton repülést. Ekkor már ejtőernyőt viselt, amellyel augusztus 19-én le is ugrott egy Blériot típusú repülőgépről. Alig néhány nappal később 1913. szeptember 9-én (egy adatok szerint 1913. augusztus 27-én) a már idézett Nyeszterov (1887—1914) orosz pilóta bemutatta az első „looping”-ot (bukfencnek vagy halálhuroknak is nevezték), amelynek kivitelezhetőségét N. J. Zsukovszkij professzor „A madarak vitorlázásáról” című munkájában — elméletileg már bebizonyította. A Kievi Léghajózási Társaság 1913. november 26-án Nyeszterovot aranyéremmel tüntette ki az élete kockáztatásával végrehajtott függőleges manőver bemutatásáért. Ugyanez év szeptember 21-én Pégoud bemutatta az „orsót”, valamint a már Nyeszterov által végrehajtott loopingot is. Ezt követően valóságos „looping” (hurokrepülési) láz fogta el a pilótákat.

A következő műrepülési figurát az emelkedésből végrehajtott bukófordulót 1915-ben Max Immelmann, mint támadási módszert alkalmazta először. „Dugóhúzó” tudatosan szinte egyidőben hajtották végre 1916 nyarán K. K. Arzeulov orosz és F. W. Gooden angol pilóták. A nevezettek szándékosan vitték dugóhúzóba repülőgépüket, mert felismerték, hogy ez a repülési helyzet a repülőgép túlhúzása esetén gyakran előfordulhat. Gooden kidolgozta a dugóhúzókból való kivétel módszerét is.

Szervezetszerű harci repülőegységek és egységek létrehozása

A kísérletezők sikerei, az elért eredmények arra készítették a különböző országok katonai és politikai vezetőit, hogy fokozott figyelmet fordítsanak a haditechnika eme új eszköze felé. Légierő létrehozására ebben az időben még nem gondoltak és a vezérkarok elképzelésében csupán a felderítés és a zavaróbombázás szerepelt.

A léghajó és repülőgép vitája még sokáig tartott. A vitáról érdekes cikket jelent meg a Természettudományi Közlöny 1919-es évfolyamában dr. Visnya Aladár tollából: „...a kormányozható léghajóról elmondhatjuk, hogy korántsem áll arányban a beszerzésére és fenntartására fordított költségekkel. A francia hadgyakorlatokon például a repülőgépek vígan röpködtek oly napokon is, amikor a szél miatt a drága, nagy léghajók ki sem tudtak mozdulni. Lassúbb járatukkal és nehezkesebb mozdulataikkal, de főleg könnyen sebezhető nagy testükkel az ágyúknak igen jó célpontul szolgálnak. Sőt a kis aeroplán hamarosan elbánhat a nagy léghajóval, csak fölébe tudjon kerülni... De reméljük — folytatja Visnya — az ilyen rémes légiharcra nem egy hamar kerül sor, ezért az osztrák—magyar hadsereg léghajóit is inkább mint kísérleti és tanulmányi eszközöket kell értékelnünk. Igaz... ma, amikor mind a kettő egyformán tökéletlen és a repülőgép úgyszólván hétről-hétre rendszeresen szedi áldozatait, még mind a két kísérleti irány egyformán érdekes”.

A cikk megjelenésekor Conrad von Hötzendorf tábornagy, az Osztrák—Magyar Monarchia vezérkarának főnöke már rendszeresen tanulmányozta a repüléssel kapcsolatos külföldi jelentéseket, folyóiratokat, és hamarosan már 1911-ben utasítást adott a Monarchia haderejében repülőkötelék megszervezésére és felállítására. Az intézkedés kiadását követően hadestenként felállítottak egy repülőrajt, rajonként négy repülőgéppel.

A Monarchiában Bécsújhely képviselte a katonai repülés bölcsőjét, ahol a pilóták először még idegen gyártású repülőgépeket vezettek. A hadügyminisztérium 1911-ben harminc, a következő évben hatvan darab német Etrich Taube típusú repülőgépet vásárolt. Az ún. közlekedési dandáron belül megalakulta „légjáró csapat”, Fischamendben a léghajós, Bécsújhelyen pedig a repülő osztaggal. A repülő osztag első parancsnoka a magyar Petróczy István százados lett. Bécsújhely után Fischamend, Görz, Pola és Aspern, majd Újvidék kapott repülőteret. 1910-ben a bécsújhelyi repülőbemutatón a város díját Petróczy százados nyerte el. 1912-ben a kaposvári és komáromi hadgyakorlatokon már komoly felderítési munkát végeztek a katonai repülők. A hadipilóták száma évről-évre növekedett, az első világháború kitörésekor a Monarchia — a kiképzésre szolgáló gépeket is leszámítva — hetven hadirepülőgéppel rendelkezett.

Angliában a szervezett hadirepülést egy 1911 áprilisában hozott királyi intézkedés indította meg. Ekkor alakult meg Salisbury-ben az Army Aeroplaning Section (repülő osztály), melynek feladatául a kísérletek végzését és repülőgépvezetői kiképzést határozták meg. Az osztályban tizenhat darab repülőgéppel huszonöt repülőtszest végzett szolgálati és kiképző repüléseket. A személyi állományt először a léghajós alakulatoktól, majd a haditengerésztől vették át.

Később megalakították a Royal Flying Corpst (királyi repülő testületet), amelynek tagjai megkülönböztető kitüntetésként csapatjelzésükön a királyi koronát viselték.

Repülőtszesteket magániskolákban is képeztek. A gépek gyártására megalakították a Royal Aircraft Factoryt (Királyi Repülőgépgyár), és a repülésügy egészének felügyeletére is szervezetet hoztak létre. A kiképzett tartalékos repülőtszesteket negyedévenként repülési gyakorlatra hívták be, amikor legalább kilenc órát kellett repülniük.

A tengerésztől és a hadseregtől átvett tisztek kiképzése nyáron három hónapos tanfolyamokon történt. A repülésen kívül mechanikával, meteorológiával és más elméleti kérdésekkel is foglalkoztak. 1914 elején szervezték meg a Királyi Repülő Testület hét századát, századonként tizenkettő repülőgéppel, összesen 120 tiszttel és 1.000 főnyi légénységgel. Anglia az első világháború kitörésekor 130 hadirepülőgéppel rendelkezett.

Franciaországban 1910-ben kezdték meg a katonai repülőszázadok felállítását az aviatikai központ részvételével. Egy században öt-hat repülőgépet szerveztek. A századon belül a hajózó és a földi kiszolgálós személyzet nemcsak kiképzésben, hanem rangban, tekintélyben, ellátásban is annyira különbözött egymástól, hogy ez gátolta a jó szellem kialakulását.

A franciák 1910-ben tartottak első ízben hadgyakorlatot nyolc repülőgép bevonásával Picardieban. Az 1911-ben a Belfort és Verdun erődítményei körül lefolytatott manővereken már sok repülőgép tevékenykedett. Ekkor a francia hadsereg hat repülőszázaddal és 170 darab repülőgéppel rendelkezett. A Verdun környéki várharc-gyakorlaton tüzérségi repülőgép keringett a célterületek felett. Ekkor született a tüzér megfigyelő repülés. A légi felderítés már a fényképezést is alkalmazta.

Az Issy repülőtéren ez időben már géppuskával felszerelt kétfedelű Voisin típusú repülőgépek települtek, a Maurice Farman típusú kétfedelű repülőgépeken pedig tíz-harminc kilométer hatótávolságú rádió-vevő működött.

1912 augusztusában Chalons-ban első ízben rendeztek nemzetközi bombavetőversenyt, melyet Riley E. Scott amerikai repülő hadnagy nyert meg. A következő évben ugyanitt a pilóták már repülőgépről géppuskasorozatokat adtak le.

Németország csakhamar követte Franciaország példáját és noha eredményei messze a franciáké mögött maradtak, a repülés fejlesztésére itt is egyre többet fordítottak. Hosszas kísérletezés után az első német repülőalakulatot Döberitzben állították fel. Az alakulat egy ideig csak a törzsből állt, az első tényleges repülőkötelékek 1911-ben alakultak meg, melyeket francia és amerikai repülőgépekkel szereltek fel. Az 1912-ben végrehajtott mecklenburgi nagy „császárgyakorlaton” már tizenhat repülőgép vett részt, amelyből csak egy nem sérült meg. A többi leszálláskor ért baleset. Ez a körülmény ismét a léghajózás felé fordította a német katonai vezetés figyelmét.

A közelgő háború miatt 1913-ban a németek repülőszázadokat szerveztek, századonként hat géppel. A repülőipar ekkor már nagy lendülettel fejlődött, amelynek következtében a haderőt teljes egészében német gyártmányú típusokkal szerelték fel. 1914-ben a német haderő már 232 darab repülőgéppel rendelkezett.

Az Egyesült Államokban sokan építettek, vagy vásároltak repülőgépet. 1911 decemberében már 750 magánszemély mondhatta magát repülőgép tulajdonosnak. Az első világháború előtt a katonai repülést megközelítőleg sem vették annyira komolyan, mint azt az európai hatalmak tették.

A több európai országok: Oroszország, Olaszország, Törökország, Belgium stb. szintén 1910—1912 táján szervezték meg első katonai repülőalakulataikat, főként francia minta alapján.

A repülőgépeket az olaszok 1911-ben vetették be először a tripoliszi háborúban. A harcokban mintegy harminc francia gyártmányú repülőgép és három olasz típusú léghajó vett részt. A repülőgépeket nemcsak megfigyelésre (felderítésre), hanem bombázásra is alkalmazták. A feljegyzések szerint az egy kilogrammos ekrazitbombákat a repülőgépvezetők a zsebükből hajigálták a helyiekre. Az erkölcsi hatás igen nagy volt.

Az 1912-es balkán háborúban a bolgár és szerb részen francia, a török oldalon német repülőök működtek. A bolgárok harmincegy repülőgép bevetésen vettek részt, a másik oldalon nem ismerjük a bevetések számát. Ebben a háborúban a repülőök elsődleges feladata az erődítmények és a körülöttük végbemenő mozgás megfigyelése volt. Ez a háború volt a német és francia légi fegyverkezés első erőpróbája, melynek eredményeként Németország fokozottabban igyekezett a francia aviatika előnyeit behozni.

Az első világháború kitörésekor a repülőtechnika még mindig a gyermekkor bizonytalan lépéseinél tartott és a repülőipar a kezdet kezdetén állott. Az egész világon összesen alig néhány száz kiképzett repülőgépvezető volt s csak egy részük teljesített katonai szolgálatot. A repülésnél a sportszerűség még eltakarta a katonai jelleget és a légi háború gondolata a később bekövetkezett arányokban elképzelhetetlen volt.

A háború folyamán megsokszorozódott a repülőgépek száma, a szembenálló államok hadvezetőségeinek ez az új fegyver számottevő erőtényezőjévé vált, s a fejlődés új irányokat nyitott meg a hadviselés történetében. A technika, a szervezés és a harcéljárás kialakulásával, továbbfejlődésével a légierő elindult a kialakulás útján.

A légierő fejlődése a szembenálló koalíciók főbb országaiban

Hatalmak	Országok	1914		1917		1918	
		osztag	re.gép	osztag	re.gép	Szd.	re.gép
Antant	Franciaország	25	156	152	1446	258	4840
	Anglia	15	130	70	1665	198	4500
	Oroszország	36	224	50	300	-	-
	Olaszország	-	-	162	1600	200	2000
	Belgium	6	26	-	-	10	186
	Usa	-	-	4	55	45	700
Összesen:		82	536	438	5066	711	12226
Központi hatalmak	Németország	41	232	201	2110	82	4050
	O.-M. M	13	65	45	450	-	1200
	Bulgária, Törökország	?	30	-	-	532	-
Összesen		54	327	246	2560	450	5250

A mozgósítás napjaiban az antant 536 repülőgépből mintegy 400 darabbal vonult fel; a központi hatalmak mintegy 260 hadrafogható gépével szemben. A német repülőgépek javarésze a Taube típushoz tartozott, amely az antant gépeihez viszonyítva korszerűtlennek bizonyult. A Monarchia ebben a tekintetben még hátrányosabb helyzetben volt és is a háború végéig. Németország 218 repülőgéppel vonult a háborúba.

Ausztria-Magyarország mindössze csak negyvenötöt tudott mozgósítani, ezek is olyan állapotban voltak, hogy rövidesen német gépekkel kellett pótolni őket.

A repülőgépek alkalmazását illetően még nem voltak kiforrott nézetek és a típusok közel azonos rendeltetésűek voltak. A repülőgép a háború kezdetén elsősorban a távolfelderítés kiváló eszközének bizonyult. A repülőgépek megfigyelője több száz méter magasságból könnyen áttekinthette az ellenség mozdulatait, elhelyezkedését, felvonulásának irányát, vonatok és egyéb járművek mozgásának irányából megállapíthatta az átcsoportosítás, az előnyomulás és visszavonulás előkészületeit.

Az állásháború beálltával azonban megváltoztak a repülőgépek feladatai is. A távolfelderítés mellett, a harcászati közelfelderítésre is alkalmazni kezdték őket. Viszont az árokrendszer bonyolult képét a repülőgépvezető már nem tudta emlékezetében tartani, pontos vázlatot sem volt képes készíteni, amire az új viszonyok között már nagy szükség volt, mindezen túlmenően a tüzérségi tűz, valamint az egyre nagyobb számban megjelenő ellenséges vadászrepülők nagy magasságba kényszerítették a felderítő repülőgépeket, ahonnan a közvetlen vizuális megfigyelés mindinkább nehezebbé, sőt lehetetlenné vált. Ezek a körülmények szükségessé tették a fényképező felderítés bevezetését, ami a repülőgép megfigyelőjét újabb feladatok elé állította. Eleinte csak egyszerű huszonöt centiméteres gyújtótávolságú készülékkel szabadkézből fényképezték le az ellenség állásait. Ez az eljárás nem térképszerű, hanem madártávlati képet nyújtott.

Az állásharc kifejlesztette a repülők tüzérséggel való együttműködésének szükségességét is. A szélességben és mélységben tagozott jól álcázott árokrendszer célpontjait a tüzérségi figyelő már nehezen tarthatta szemmel, ezért az ütegek belövését és a tüzérség tűzvezetését repülőgépekről irányították, ahonnan könnyebben meg tudták figyelni a lövedék robbanásának helyét, mint az arcvonalból.

A tüzérséggel, valamint a vezetési pontokkal való összeköttetés megoldása országonként különböző volt. A franciák a Means-féle módszert használták, amely egy kipufogócső segítségével lámpakormot lövellt ki a repülőgépből. A korom kipuffogatását (rövidebb vagy hosszabb felhő) a repülőgépvezető végezte ezzel képezve a Morse-jelek pontjait és vonásait. A jeleket tíz kilométernyire jól lehetett látni és szeles időben is megmaradtak néhány percig. Éjjel ezt a megoldást nem lehetett alkalmazni. A németek fényszórót alkalmaztak a Morse-jelek adására. A földön hasonló állomást telepítettek. A jeleket éjjel tizenhat, nappal pedig nyolc kilométernyire lehetett látni. Ezeken kívül a közlések levegőből való továbbítására alkalmazták még az úgynevezett levélbombákat, amelyek leesésük helyét füsttel jelezték. A repülőgépvezetők észrevételeiket a cél felett való körözéssel is jelezheték, gyakran alkalmazták a világító pisztolyokat és különböző színes rakétákat is. A földről leginkább fehér vászonlepedőkből kirakott jelekkel adták meg a szükséges rövid válaszokat, utasításokat. A háború második felétől ezek az optikai és egyéb jeladások, jelzések már nem feleltek meg a követelményeknek. A rádió vált az összeköttetés tökéletesebb megvalósításának egyetlen alkalmas eszközévé. Az első lépésként a repülőgépekre rádióadó készüléket szereltek, míg a földön levő tüzérség optikai úton, kiterített ponyvajelekkel adta a szükséges válaszokat. Később (1917 elejétől) a repülőgépeket

rádió adó-vevő készülékekkel látták el, ami az összeköttetés problémáját már tökéletesebben oldotta meg.

A háború második évétől kezdve a repülőgép típusok fejlesztését a végrehajtandó feladatok szerint végezték s a speciális feladatokra szánt repülőgépek műszaki tökéletesítését az alkalmazás természetéhez szabták. A bombavető repülőgépektől elsősorban nagy teherbírást követeltek, vagyis a sebesség és mozgékonyság háttérbe szorulhatott. Ezzel ellentétben a vadászipülőgépeknél a sebesség, a mozgékonyság és a gyors emelkedőképesség volt a legfontosabb követelmény. A felderítési, megfigyelési és tűzvezetési feladatokhoz fokozatosan harc feladatok is járultak. Ez utóbbit elsősorban a szárazföldi csapatok érdekében folytatták. Pusztító eszközként a háború elején acéltüskéket (töviseket), később gránát formájú, majd rendes egy-öt-tíz és több száz kilogrammos bombákat alkalmaztak.

A bombázás hatásosságának felismerése nyomán a felek 1914-15-ben megszervezték az első bombázó osztagokat tizenhat-tizennyolc repülőgéppel. Így alakultak ki mindjárt a háború elején a felderítők mellett a bombázó osztagok, amelyeket később, 1917-től nagy teljesítményű úgynevezett óriásbombázókkal szereltek fel. Ezeknek a németeknél a Gotha, Rumpler, Friedrichshafen, Staaken, az antantnál a francia Caudron, Breguet, az angol Handley Page, az orosz Sikroszky, az olasz Caproni típusú bombázó voltak a jellegzetes képviselői. Az óriásbombázók három-négy motorosak voltak, repülési súlyuk a háború végére elérte a négy tonnát, a repülési magasságuk pedig a hatezer métert. Hét-nyolc órát voltak képesek levegőben tartózkodni, ezalatt kb. 1.000 km utat tehettek meg. Általában rajokban, sőt néha nagyobb (tizenhat-tizennyolc repülőgépből álló) kötelékekben is támadtak.

Rövidebb távolsági bevetéskor vadászipégek kísérletében (oltalmazása alatt) hajtották végre feladataikat. A bombák súlyát egyre növelték, egészen másfél tonnáig. A kisebb bombákat a törzs belsejében a nagyobbakat és a légitorpedókat pedig a törzsön kívül helyezték el. Első időben nappal támadtak, majd a vadászipülőök sikeres ellentevékenysége miatt éjszakai bombázásra tértek át. Célpontjaik elsősorban a hátszágban levő vasúti, közlekedési csomópontok voltak. A német bombázók rettegésben tartották Párizst és Londont. Az olasz repülőök szintén berepültek Bécs és München fölé, ahol propaganda röpcédulákat szórtak szét. A németet bombázók a háború alatt több mint egy millió bombát, összesen huszonkétmillió kilogramm súlyban, dobtak le.

A veszedelmes bombázók elleni hatásos harc, elsősorban a levegőben ígérkezett. Ennek alapján olyan repülőgépeket alkottak, amelyeknek nagyobb volt a sebességük és mozgékonyabbak voltak a berepülő gépeknél. A felderítő és bombázó repülőgépek ellen így

alakult ki a könnyű, fűrge, együléses vadászrepülőgép. A vadászok kezdetben egyesével, később raj, sőt század kötelékben is támadták a légi ellenséget. Az egyes, párbajszerű légi harc első mesterének a német Immelmann főhadnagyot tartják, aki 1915 májusától 1916 májusáig számtalan légi csatában vett részt és tizenöt légi győzelmet aratott. Merész harcászati fogásai, támadási módjai sikerről sikerre vezették és még az ellenfeleit is elismeréssel töltötték el. „Legyőzhetetlen héjának nevezték”. Legutoljára 1916. május 17-én két angol repülőgéppel vette fel a harcot, amikor közülük egyet lelőtt, a másik öt lőtte le. A vadászgépek egyetlen fegyvere a beépített géppuska volt. A légi harcok szakaszában ezen a téren a németek vezettek.

A vadászrepülők párharcának a raj és kötelék légi harc elterjedésével is maradtak pártfogói, ugyanis azzal az előnnyel járt, hogy a támadó vadász könnyebben belopózkodhatott az ellenséges rajba s ott minden elővigyázat nélkül tüzelhetett bármelyik irányba, mert ahány gépet látott az mind ellenség volt, míg az ellenséges kötelékben levőknek a tüzelésnél egymásra is tekintettel kellett lenniük.

A raj légharc folyamán a vadászrepülőgépek általában hármassával támadtak, ezen belül minden egyes vadász egy-egy ellenséges gépet támadott, miközben már kezdték oltalmazni is egymást a váratlanul felbukkanó támadó gépekkel szemben is. A légiharc szabályait egy francia vadászrepülő, Deullin százados, így foglalta össze:

1. Ne támadj, mielőtt hátra nem néztél, nem követnek-e?
2. Egyesüléses gépet felülről-hátulról, kétüléssel alulról támadj.
3. A tűzharc befejezését éles forduló kövesse, mert az egyenes repülés alapján könnyű megállapítani a helyzetedet, és leküzdened.
4. A légteret állandóan tartsd szemmel, lőni csak akkor érdemes, ha az ellenség közel van.

A légi harcok kiszélesedését a vadászok tűzerejének fokozására irányuló törekvés követte. A Gloster SS-18 angol vadász már hat merev géppuskával tüzelt, de a nagy lőszerfogyasztás miatt ezt a rendszert elhagyták. Az amerikai Boeing P-12-re farokgéppuskát építettek. A pilóta visszapillantó tükör segítségével működtette, és ezzel mód nyílt a hátulról támadó, az üldöző vadász szemmel tartására, elhárítására, esetleg leküzdésére.

A repülőgépek harci alkalmazása szinte hónapról hónapra egyre szélesebb méreteket öltött. Amíg az óriásbombázók nagy mélységben, addig az újabban megalkotott és rendszeresített csatarepülőgépek alacsony, ötven-száz méter magasságból kisméretű bombákkal és géppuskatűzzel mértek csapást a támadó, vagy védekező ellenséges gyalogságra, tüzérségre és egyéb az arcvonal közelében levő objektumokra. Ezután a kibontakozó „légiháborúnak” új szakasza vette kezdetét: immár a vadászrepülőgépek

harcoltak vadász, felderítő, bombázó és csatarepülőgépekkel. Néhány hónap alatt egész századokat, sőt 1918-ban már egész ezredeket vetettek be egymás ellen. Az arcvonal fölött több esetben 100—150 repülőgép vívta elkeseredett légi csatáját.

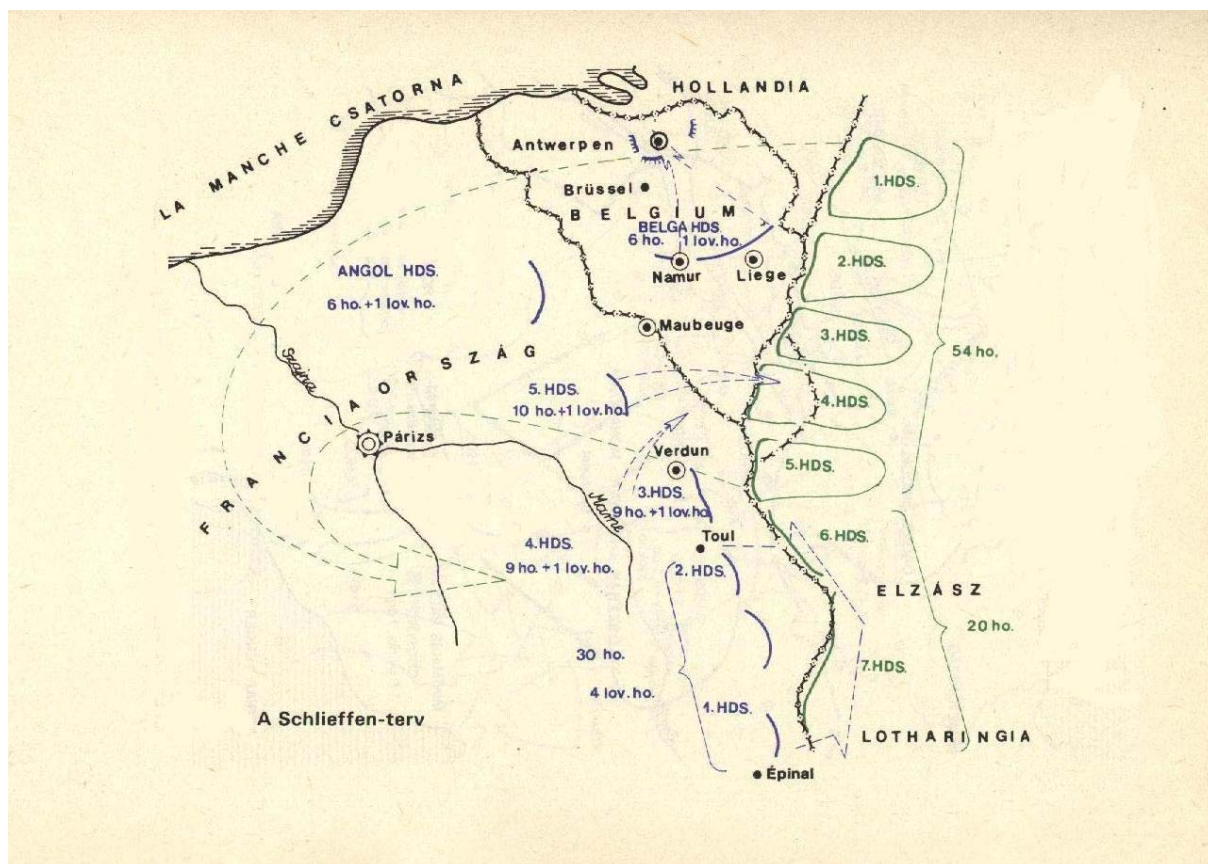
A vadászgép pilótája, aki nemcsak a repülőgépet vezette, hanem harcolt is, az első világháború legjobb megcsodált katonája volt és valamiféle romantika fogta körül. Még az ellenfelek is tisztelték egymást. Egy kanadai repülő Roy Brown, 1918. április 21-én légi harc során lelőtte a legendás hírű német pilótát Manfred Von Richthofent. Visszaemlékezésében erről így ír: „...úgy érzem, hogy valami jogtalan cselekedtem, semmiféle örömet nem tudok érezni, hogy Richthofen az én fegyveremtől esett el. Szívesen visszahívnám az életbe”. Híressé vált a francia Guynemer és a német Udet légi párbaja is. Több alkalommal összemérték erejüket és harci képességeiket, de nem tudták egymást legyőzni. Egyszer harcközben Udet géppuskája meghibásodott, beszorult. Guyriemer észrevette, hogy Udet sikertelenül bajlódik fegyverével, nem lőtt rá, pár kört írt le, majd közel repülve hozzá búcsút intett és eltávozott.

Nemegyszer megtörtént, hogy a saját vonalak mögött lezuhant ellenséges repülő katonai tiszteletadással temették el, személyes tárgyait levél kíséretében repülőgépről ledobták és az alakulatot, a családot értesítették a hősi halálról.

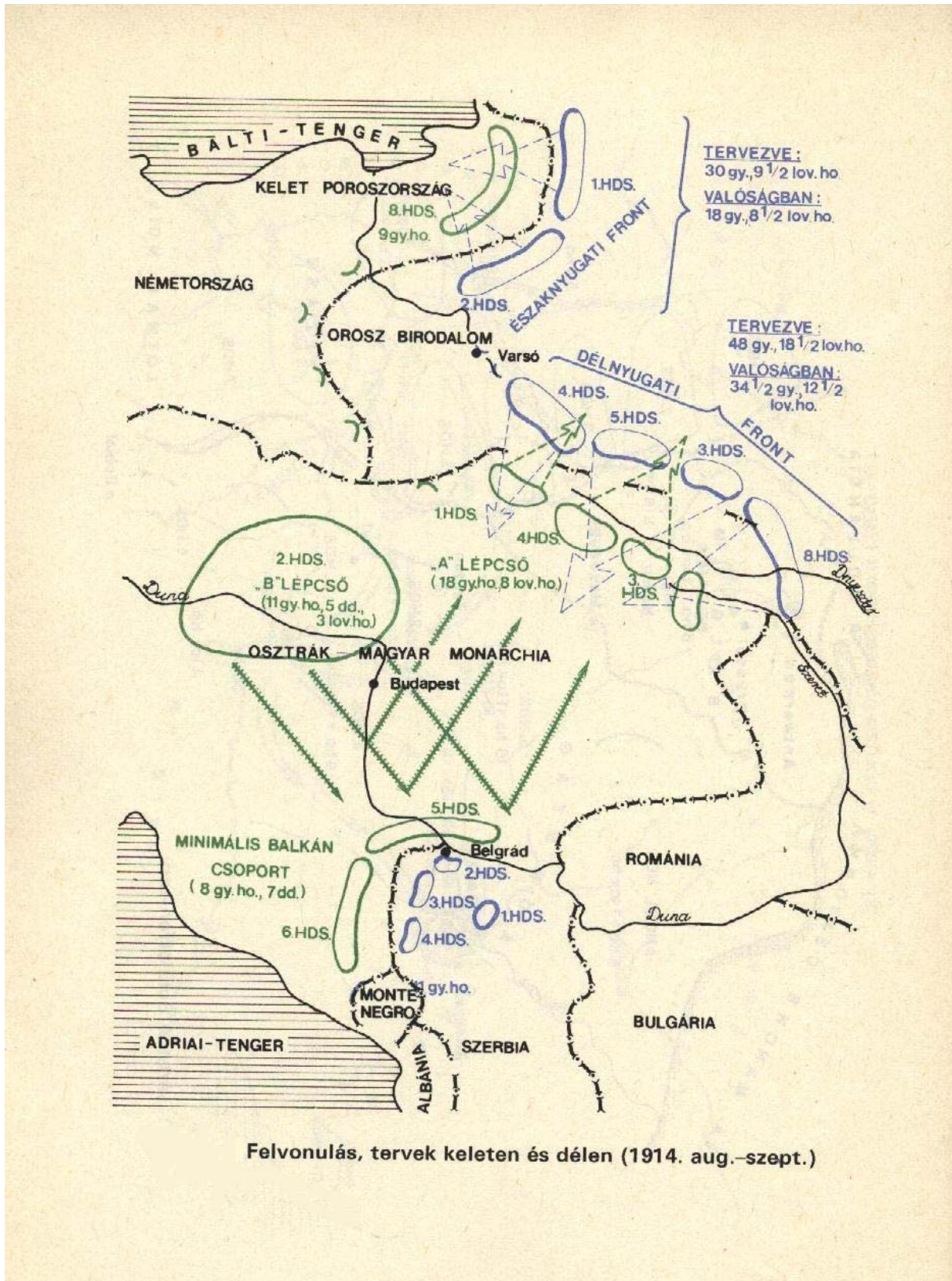
A németek 1918-ban több mint ezer repülőgépet vesztek és 3.600 antant repülőgépet lőttek le. Az első világháború folyamán a légi harcok közben bekövetkezett veszteségekről szóló számadatok rendkívül eltérőek és egymásnak ellentmondanak. Például amíg a németek az eltűnt repülőgépekkel együtt mintegy 3.000 repülőgép elvesztését és ugyanakkor 7.700 ellenséges gép megsemmisítését jelentették, addig egyedül az angolok 7.000 német repülőgép megsemmisítéséről számoltak be.

Ábrák, térkép-vázlatok, mellékletek

1. vázlat. A Schlieffen-terv

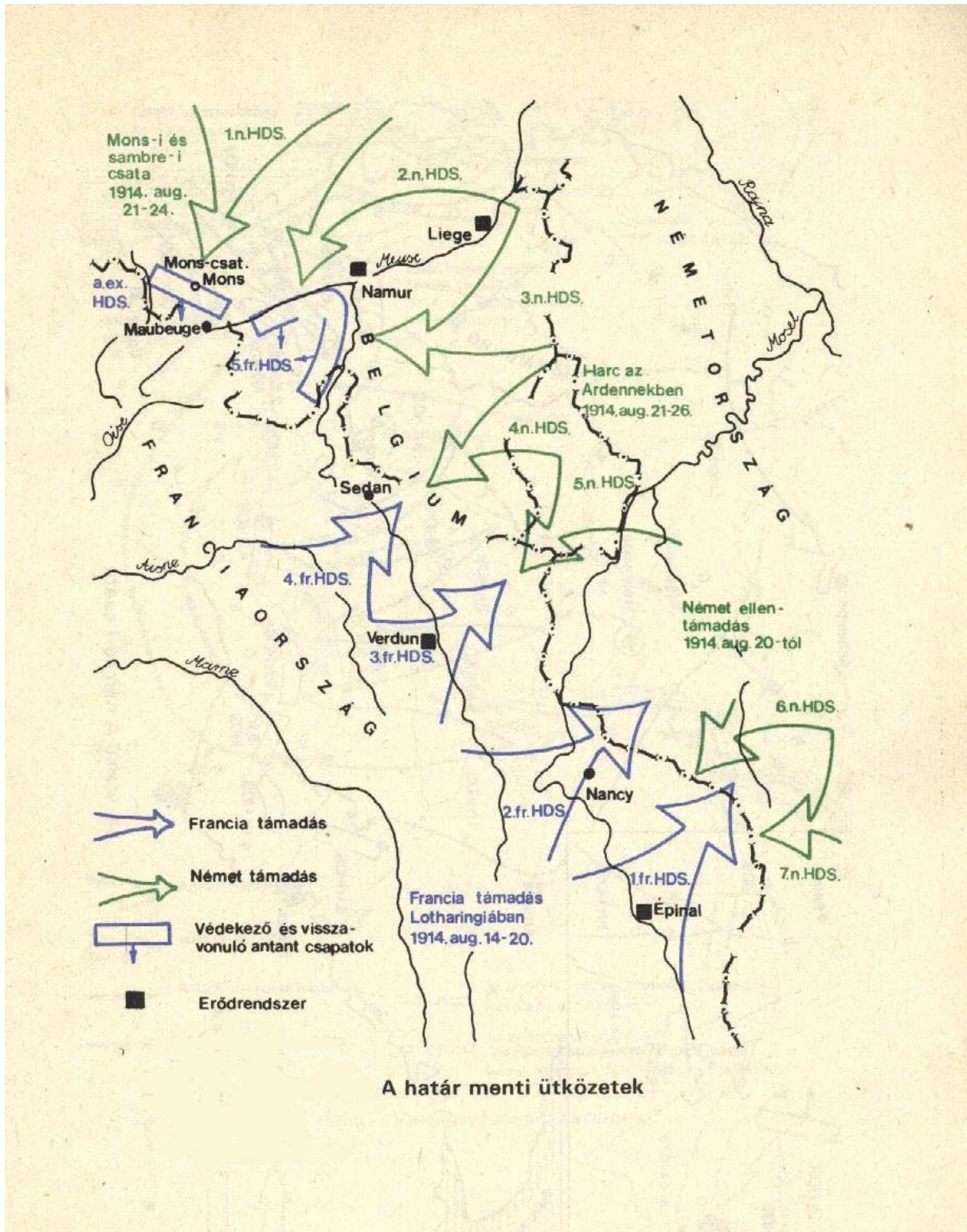

2. vázlat.

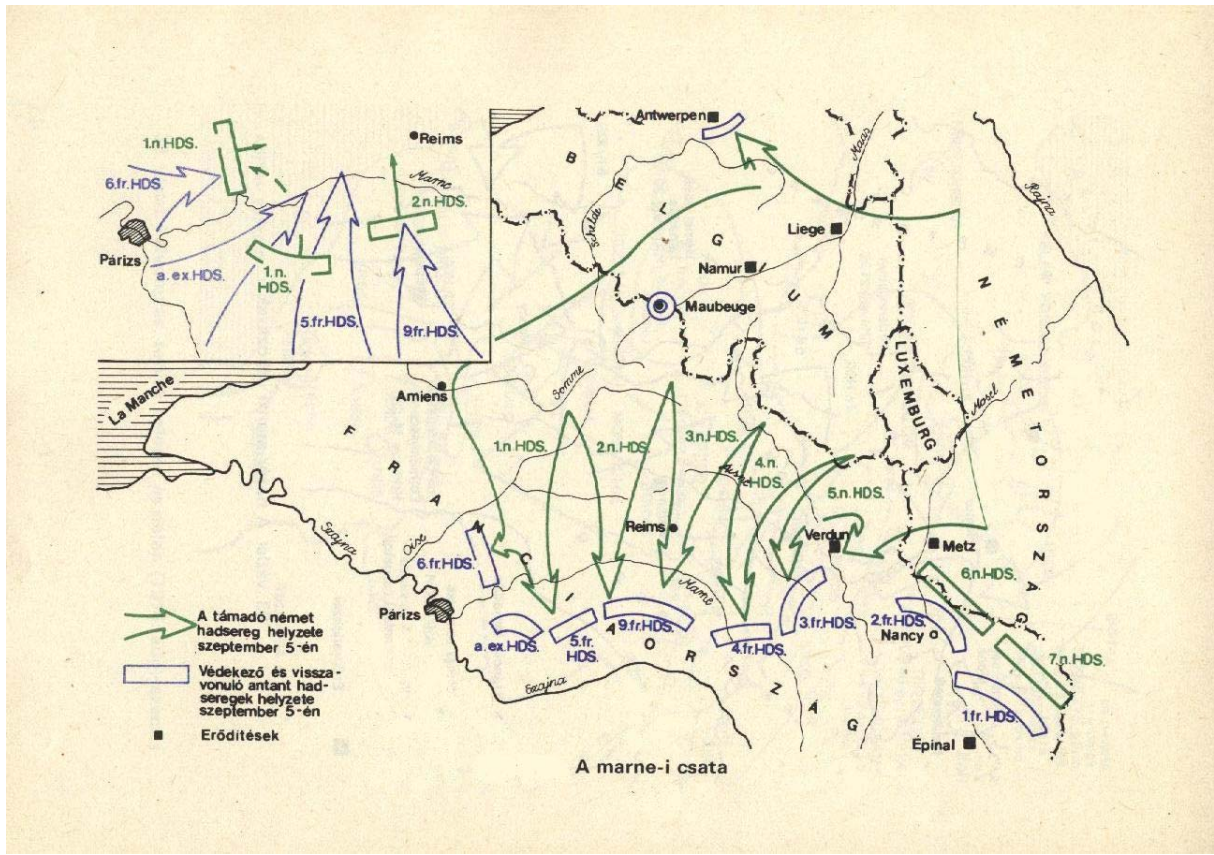

Felvonulás, tervek keleten és délen (1914. aug.-szept.)

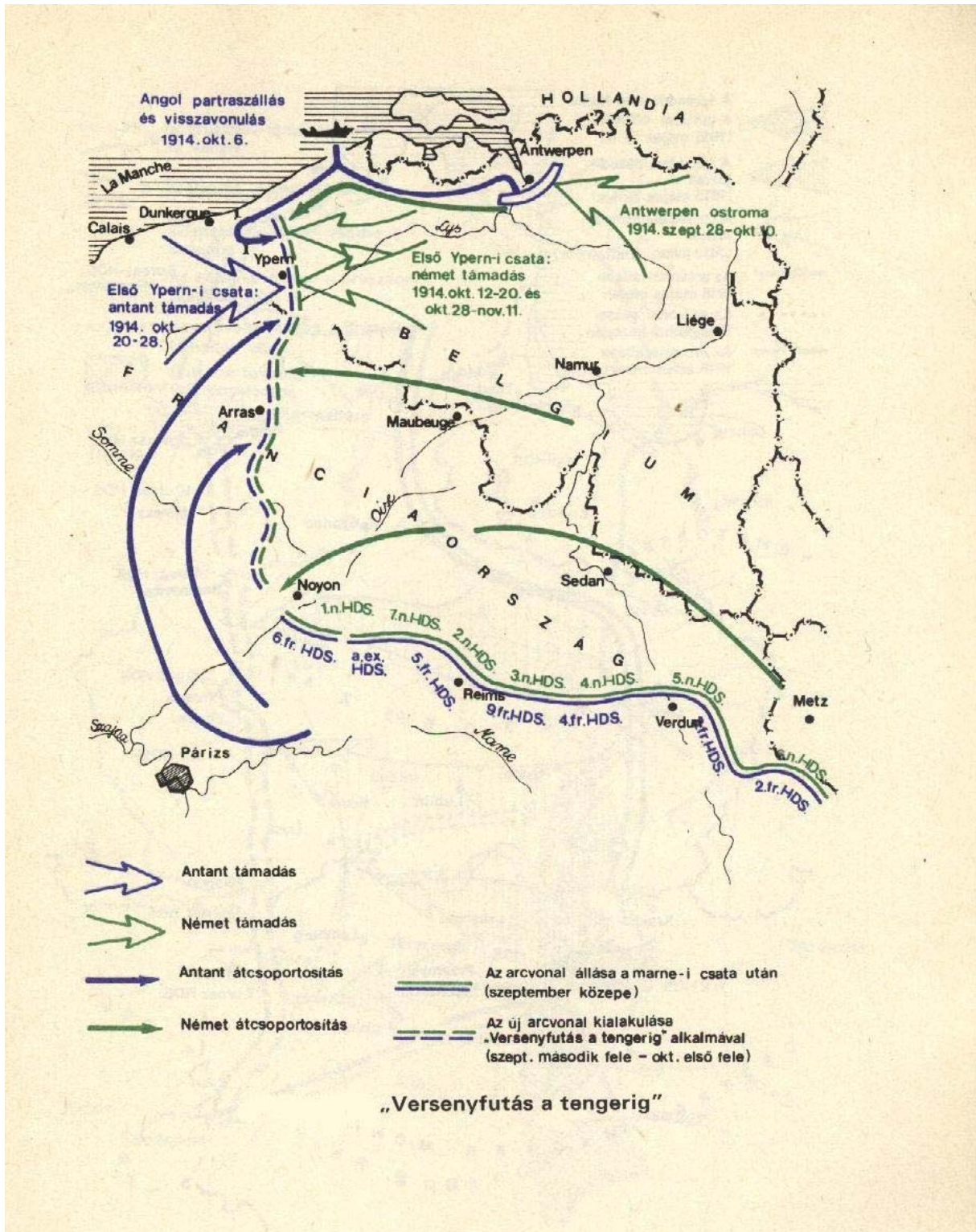
3. vázlat.

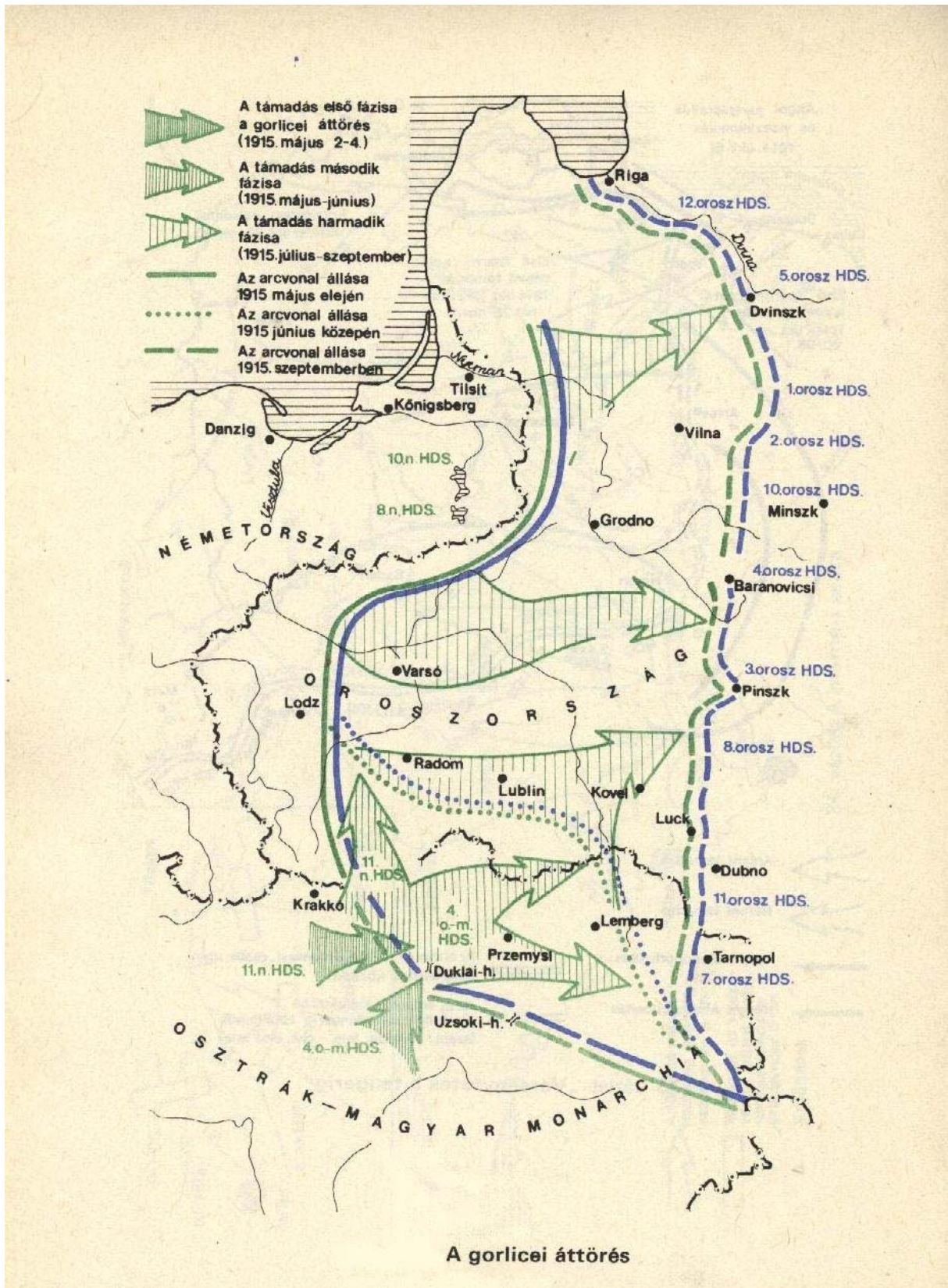

4. vázlat.

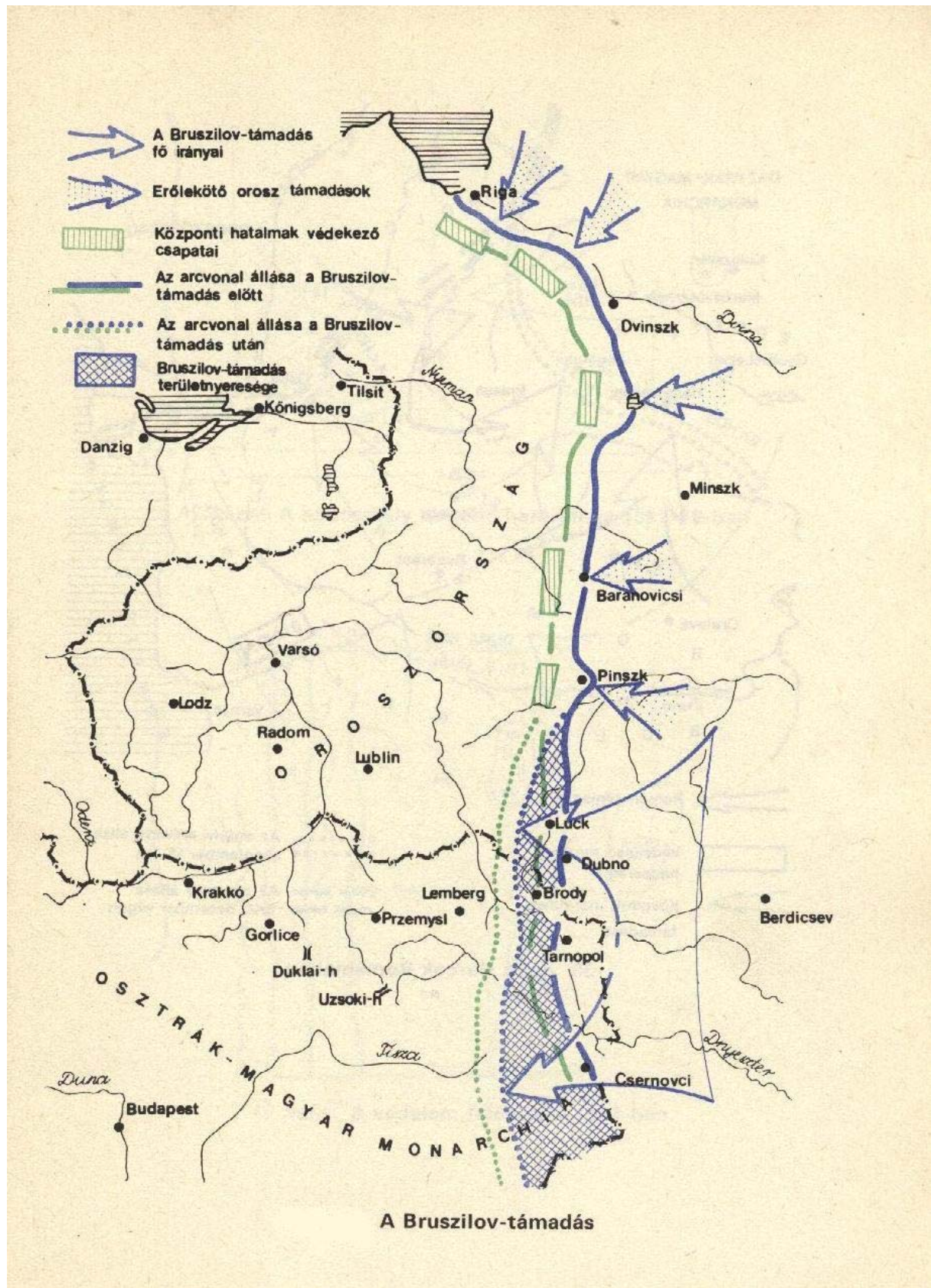

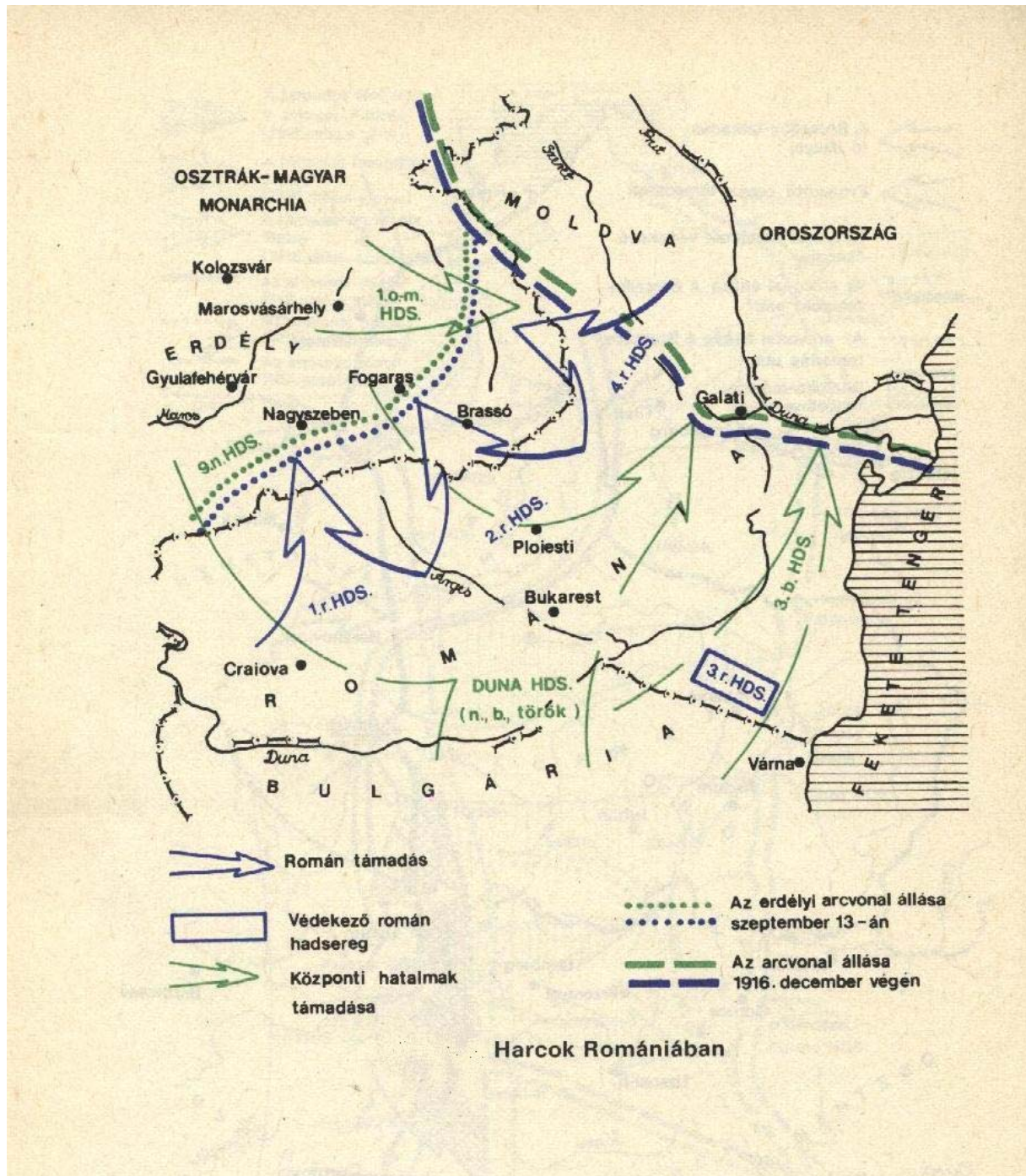
5. vázlat.

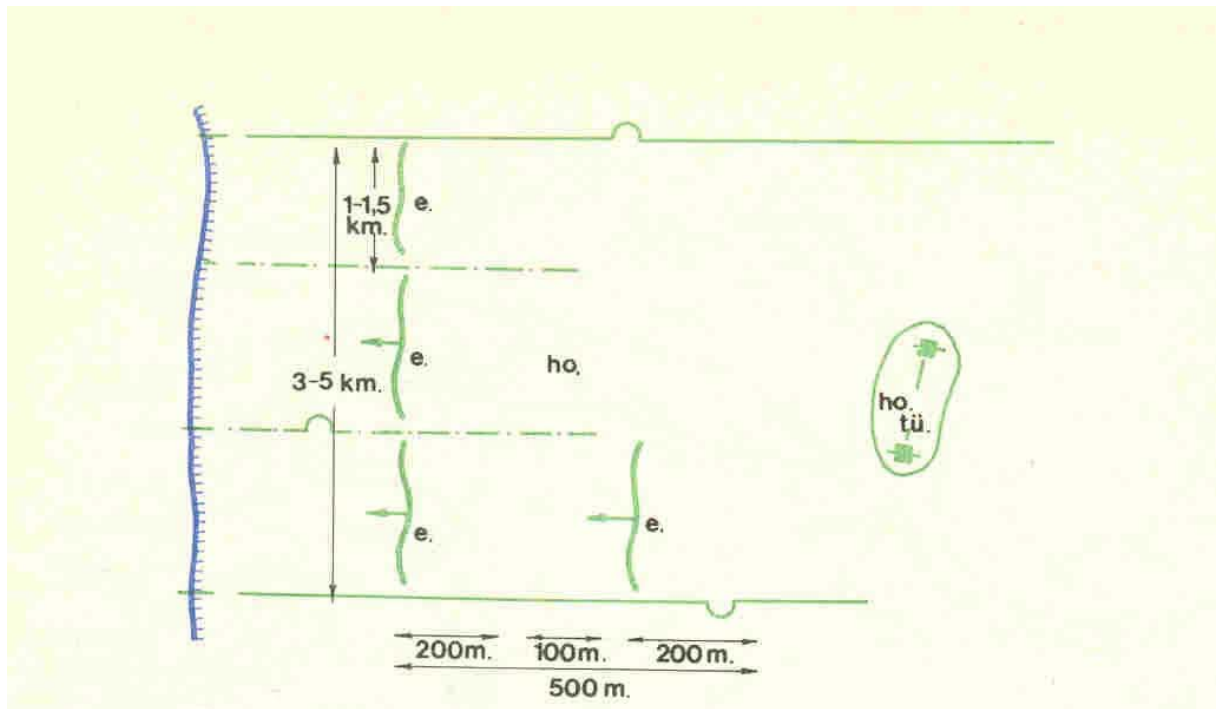

7. vázlat.

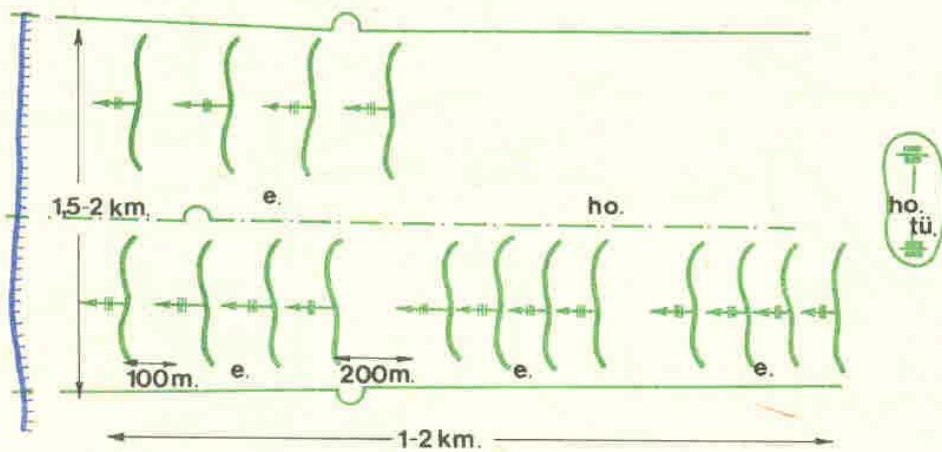

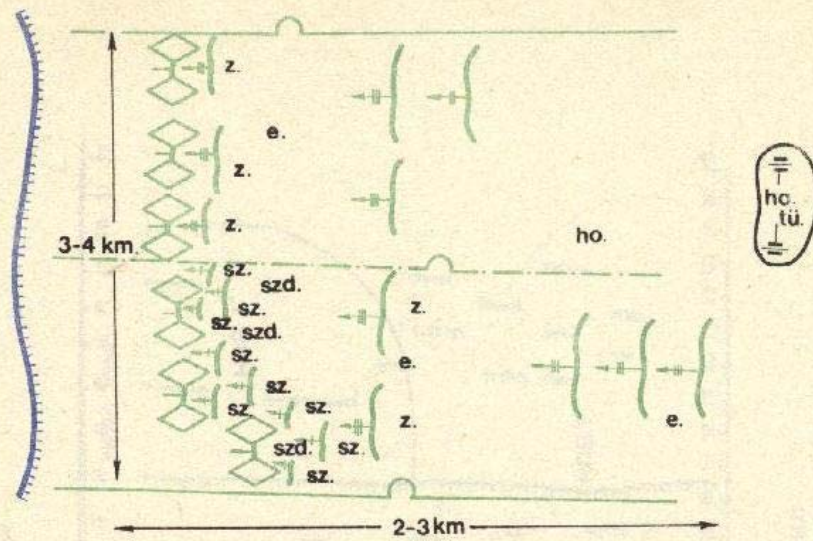
9. vázlat.

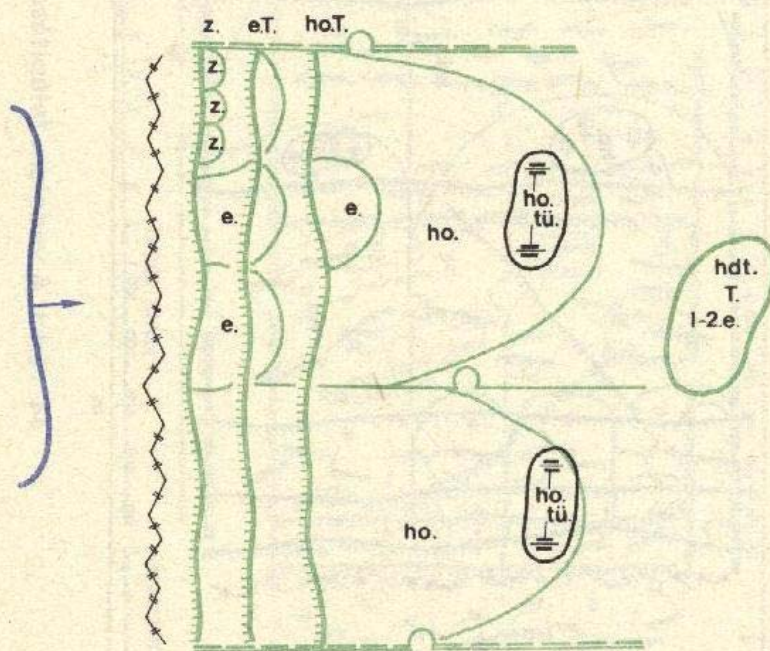
A hadosztály támadó harcrendje 1914-ben

A hadosztály támadó harcrendje 1915-16-ban

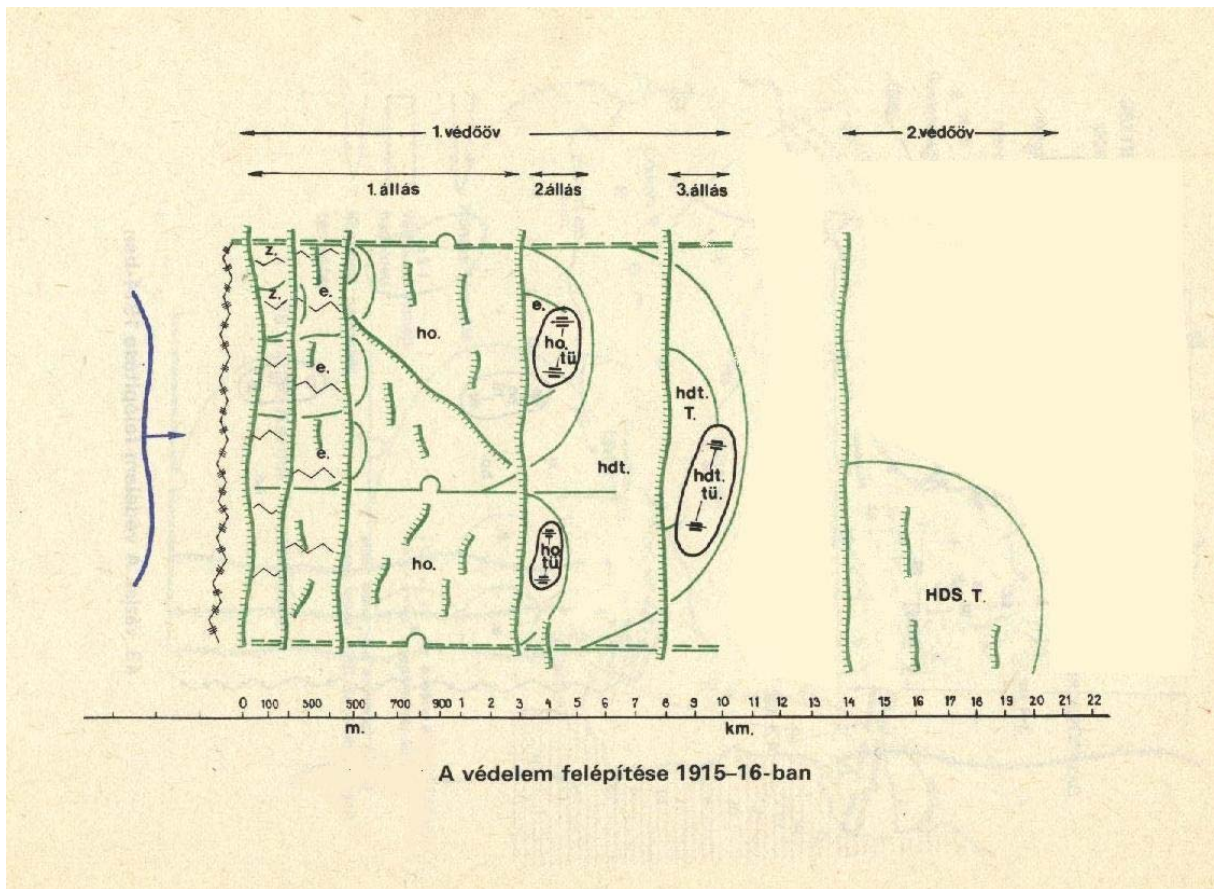

A hadosztály támadó harcrendje 1917-18-ban

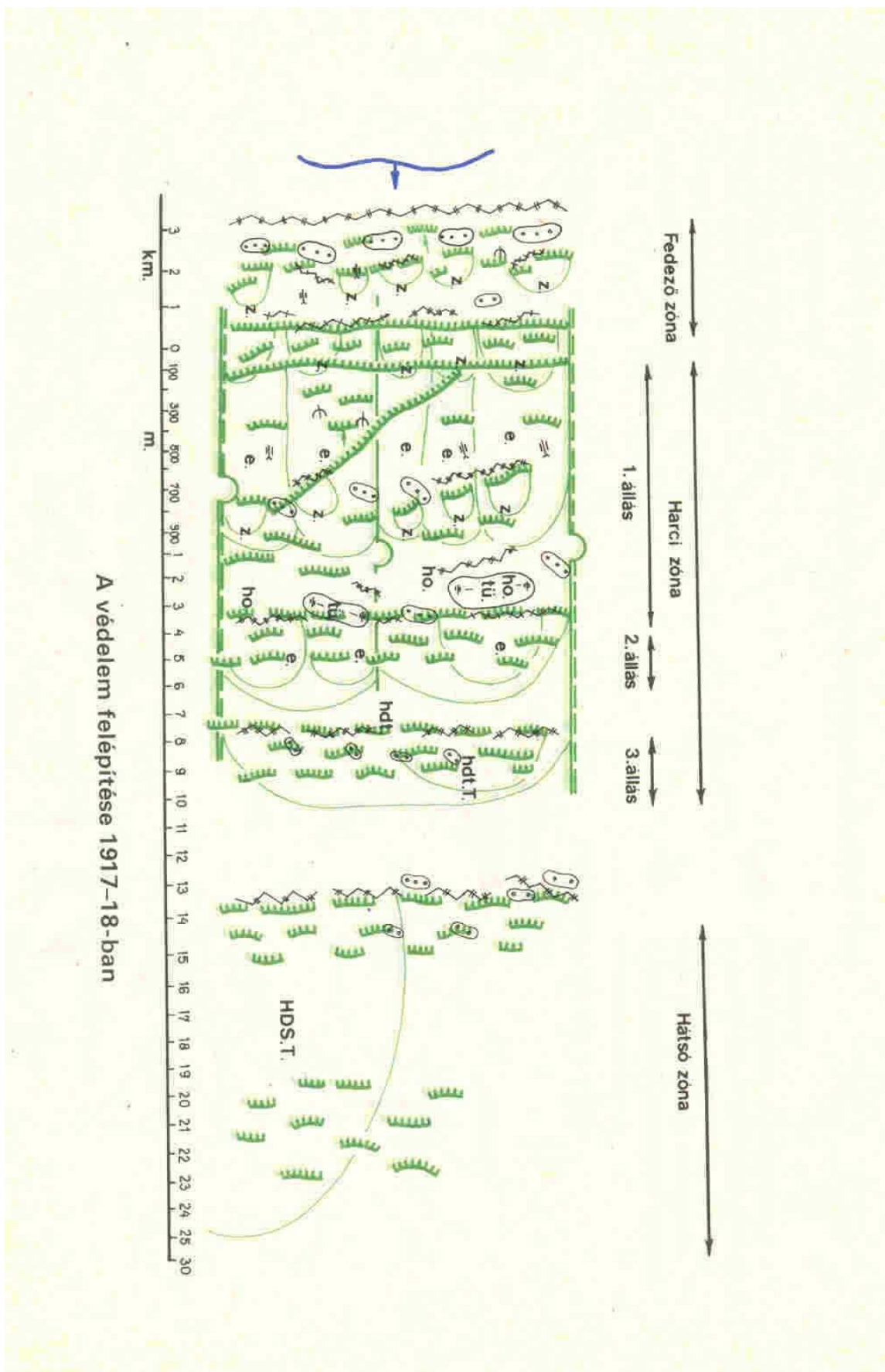

A védelem felépítése 1914-ben

11. vázlat

12. vázlat.

A védelem felépítése 1917-18-ban

Kronológia

1914.

- Június 28. Szarajevóban Gavrilo Princip boszniai szerb diák megöli Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét
- Július 5. II. Vilmos német császár hűségnyilatkozatot tesz a Monarchia mellett
- Július 23. A Monarchia ultimátumot intéz Szerbiához
- Július 28. A Monarchia hadüzenete Szerbiának
- Július 29. Részleges mozgósítás Oroszországban
- Július 30. Általános mozgósítás Oroszországban
- Július 31. Általános mozgósítás a Monarchiában. Német ultimátum Oroszországnak és Franciaországnak
- augusztus 1. Németország megkezdi az általános mozgósítást és hadat üzen Oroszországnak.
Mozgósítás Franciaországban
- augusztus 2. Olaszország semlegességi nyilatkozatot ad ki, a németek elfoglalják Luxemburgot
- augusztus 3. Románia semlegességi nyilatkozatot ad ki, Németország hadat üzen Belgiumnak és Franciaországnak, német csapatok nyomulnak belga területekre
- augusztus 4. Anglia és Belgium hadat üzen Németországnak
- augusztus 5. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzen Oroszországnak
- augusztus 12. Anglia és Franciaország hadat üzen a Monarchiának
- augusztus 23. Japán megszakítja diplomáciai kapcsolatait Németországgal és csatlakozik az antanthoz
- augusztus 5-16. A németek megostromolják és beveszik a belga Liege erődjét
- augusztus 12-23. Sikertelen osztrák-magyar betörés Szerbiába.
- augusztus 14-25. Határmenti ütközetek a francia-német és belga-francia határon
- augusztus 17-29. A tannenbergi ütközet. A Kelet-Poroszországba behatoló 2. orosz hadsereg bekerítése és megsemmisítése
- augusztus 23-
szeptember 11. A galíciai csata. Az oroszok elfoglalják Kelet-Galíciát
- szeptember 5—9. A marne-i csata
- szeptember 8—20. Újabb sikertelen osztrák-magyar betörés Szerbiába
- szeptember 14. Helmuth von Moltke lemond és helyére Erich von Falkenhayn lép
- szeptember 25. Az orosz csapatok az Uzsoki-szoroson benyomulnak Magyarország területére
- október 4. Az oroszok elfoglalják Máramarosszigetet
- október 9. A németek beveszik Antwerpent
- október 29. Törökország a Központi Hatalmak oldalán belép a háborúba
- november 1. Hindenburg lesz a keleti front főparancsnoka
- november 11-27. A lodzi csata. Német támadás az orosz gőzhenger feltartóztatására
- november 5-
december 15. Harmadik sikertelen osztrák-magyar betörés Szerbiába
- december 1. Az osztrák-magyar csapatok elfoglalják Belgrádot
- december 4. Limanovánál (Galícia) a német és osztrák-magyar csapatok sikeresen visszaszorítják az oroszokat, ezután a honvéd hadosztályok Magyarország területét is felszabadítják.

1915.

- január 13. Berchtold osztrák-magyar külügyminiszter lemondása, utóda Burián István

január23- április 13.	A Központi Hatalmak sikertelen téli hadjárata a Kárpátokban Przemysl felszabadításáért. A kárpáti húsvéti csata: az orosz betörés elhárítása és az orosz csapatok visszavonulása a Kárpátokból
február 4.	Németország bejelenti Anglia tengeri blokádját
február 4-22.	Az ún. téli csata a Mazuri-tavaknál, mely német sikerrel végződik
február 12.	Az USA tiltakozása a német tengeralattjáró háború ellen
február közepe- március közepe.	A champagne-i csata Franciaországban
március 22.	Przemysl kapitulációja
április 22- május 9.	Az Ypern melletti német támadás, a klórgáz bevetése
április 25.	Az angolok és a franciák partra szállnak a Dardanelláknál
április 26.	Az antanthatalmak és Olaszország egyezménye. Olaszország egy hónapon belül belép a háborúba az antant oldalán
május 2-5.	A Központi Hatalmak sikeres áttörése Gorlicénél
május 4.	Olaszország kilépése a hármasszövetségből
május 5-június vége.	A Központi Hatalmak sikeres offenzívája Galíciában
május 7.	Egy német búvárhajó elsüllyeszti a Lusitania utasszállító hajót
május 23.	Olaszország hadat üzen a Monarchiának
május 26.	A Gallipolinál elszenvedett vereség miatt menesztik az admirális első lordját, Winston Churchill-t
június 3.	Przemysl visszafoglalása
június 11.	A szerbek bevonulnak Tiranába
június 22.	Lemberg visszafoglalása
június 23-július 7.	Az első isonzo csata
július 17.	Bulgária szövetségre lép a központi hatalmakkal
július 18- július 30.	A második isonzo csata
augusztus 20.	Olaszország hadat üzen Törökországnak
október 5.	Antantsapatok partraszállása Szalonikiben
október 18-október 31.	A harmadik isonzo csata
november 10- december 14.	A negyedik isonzo csata
november 24-25.	A szerb ellenállás megszűnése, Szerbia eleste
1916.	
január 23.	Montenegró kapitulációja
február 21.	A verduni csata kezdete
február 29.	A németek megkezdik a "kiélezett" búvárhajó háborút
március 5-16.	Az ötödik isonzo csata
június 4-október vége.	A Bruszilov-offenzíva
június 24-november vége.	A Somme menti csata
augusztus 4—16.	A hatodik isonzo csata
augusztus 17.	Az antant hatalmak és Románia katonai szerződése
augusztus 27.	Románia hadba lép az Monarchia ellen
augusztus 30.	Törökország hadat üzen Romániának
szeptember eleje.	Román haderő betörése Erdélybe
szeptember 14-17.	A hetedik isonzo csata
szeptember második	Az osztrák-magyar és német csapatok kiszorítják a románokat Erdélyből

fele.	
szeptember 26-29.	A nagyszebeni csata
október 7-9.	A brassói csata
október 9-12.	A nyolcadik isonzo csata
október 31- november 4.	A kilencedik isonzo csata
november 11.	A Központi Hatalmak csapatai behatolnak Romániába
november 16.	I. Ferenc József halála, utóda I. Károly néven osztrák császár, IV. Károly néven magyar király
december 2.	A német birodalmi gyűlés megszavazza a Hindenburg programot
december 6.	A német csapatok elfoglalják Bukarestet
december 12.	A Központi Hatalmak békeajánlata az antantnak
december 30.	IV. Károlyt és Zita királynét megkoronázzák Budapesten
december 31.	Az antant elutasítja a Központi Hatalmak békeajánlatát
1917.	
január 6.	II. Vilmos és IV. Károly közös hadparancsban bejelentik a végsőkig való harcot
január 22.	Wilson bejelenti tervét a Népszövetségről
február 1.	Németország bejelenti a korlátlan bűvárhajó háborút
február 3.	Az USA megszakítja diplomáciai kapcsolatait Németországgal
március 12.	A polgári forradalom győzelme Oroszországban. (február 27.)
március 12.	II. Miklós cár lemondása
március 16-19.	A német hadsereg visszavonulása a Siegfried-vonalba
március 24.	Sixtus páрмаi herceg, IV. Károly sógora tájékoztatja Poincaré francia köztársasági elnököt a Monarchia békekészségéről
március 25	Az orosz ideiglenes kormány bejelenti a háború folytatását
április 6.	Az USA hadüzenete Németországnak
április 7-május.	A tavaszi antant offenzíva Champagne-ban
május 12-június 8.	A tizedik isonzo csata
május 23.	Tisza István kormányának lemondása
Július 1.	A Kerenszkij-offenzíva kezdete
augusztus 1.	XV. Benedek pápa békeközvetítése
augusztus 11.	A tizenegyedik isonzo csata
augusztus 20.	Eszterházy kormányát Wekerle Sándor kormánya váltja fel
október 24- december 12.	A caporettoi áttörés, a tizenkettedik isonzo csata
november 13.	A Clemenceau vezette kormány megalakulása Franciaországban
november 20- december 6.	A cambrai-i páncéloscsata
december 15.	Fegyverszünet a Központi Hatalmak és Szovjet-Oroszország között
1918.	
január 8.	Wilson amerikai elnök kifejti a békére vonatkozó 14 pontos javaslatát a kongresszushoz küldött üzenetében
március 3.	A breszt-litovszki békekötés
március 26.	Ferdinand Foch-t nevezik ki a szövetséges erők főparancsnokának
május 27.	A harmadik német offenzíva megindulása a Marne folyónál
június 15—20.	A Monarchia utolsó offenzívája az olasz arcvonalon. A piavei katasztrófa, a francia-amerikai csapatok megállítják a német támadást a nyugati fronton és átveszik a kezdeményezést
augusztus 8.	Az antant ellentámadása Franciaországban. A német hadsereg "fekete napja"
szeptember 2.	A németek a teljes nyugati fronton visszavonulnak
szeptember 25.	Bulgária békét kér, majd, 30-án Szalonikiban aláírják a fegyverszünetet
október 16.	IV. Károly manifesztuma a Monarchia föderatív állammá való átszervezéséről

október 30—31. A polgári demokratikus forradalom győzelme Magyarországon
november 3. A padovai fegyverszünet megkötése
november 11. A compiegne-i erdőben aláírják a fegyverszünetet, így a nyugati fronton is véget érnek a harcok

Magyar Királyi Honvédelmi Miniszterek 1867-1918

1867. február 17-től 1871 szeptember 14.

gróf Andrássy Gyula (miniszterelnökként közös külügyminiszterre való kinevezéséig töltötte be ezt a posztot)

(Oláhpatak, Gömör és Kishont vármegye 1823. március 8.—Volosca, Fiume mellett 1890. február 18) 1848-ban főispán, 1849-ben honvéd ezredes és a debreceni kormány konstantinápolyi követe; 1852-ben in effigie (távollétében, jelképesen) felakasztották. 1869-től szolgálaton kívüli (szkv) honvéd ezredes, majd tábornok és altábornagy, 1888-tól szkv. lovassági tábornok; 1877-től az aranygyapjasrend lovagja. 1876-tól az MTA igazgatója, 1888-tól tiszteletbeli tagja. Miniszterelnök, honvédelmi miniszter, nádor-helyettes a koronázáson, 1871-79 között közös külügyminiszter, 1871-72, majd 1876-ban közös pénzügyminiszter is.

1871.szept 14—1872 december 5

gróf Lónyai Menyhért (mint miniszterelnök)

(Nagylónya, Bereg vm. 1822. január 6—Budapest, 1884. november 3) bölcsészdoktor, ellenzéki követ, később Deák Ferenc és Andrássy Gyula pénzügyi tanácsadója. 1858-tól az MTA levelező, 1861-től tiszteleti, 1866-ban igazgató tagja és alelnöke, 1871—1884 elnöke. A honvédelmi miniszteri posztot mint miniszterelnök töltötte be.

1872 dec 4—1872. december 15.

Szlávy József (mint miniszterelnök)

(Győr 1818. november 23—Zsitvaújfalu, Bars vm. 1900. augusztus 8.) Ügyvéd, bányamérnök, 1848-49 udvari kamarai, majd pénzügyminisztériumi titkár. 1865-1867 főispán, 1876, 1878-ban és 1879-ben a magyar delegáció elnöke. 1884-től az MTA igazgató tagja. 1867-től belügyminisztériumi államtitkár, 1870-től földművelés-, ipar és kereskedelemügyi miniszter, 1872-től vallás és közoktatásügyi miniszter, 1872-ben miniszterelnök és honvédelmi miniszter, 1880-82 közös pénzügyminiszter.

1872. december 15—1882. augusztus 18. (haláláig)

Szende Béla

(Lugos, Krassó vm. 1823. április 4.—Gavosdia, Krassó-Szörény vm. 1882. augusztus 18.) Ügyvéd, megyei tisztviselő, 1860-61. és 1865-67. másodalispán. 1867-68. főispán. 1848-49. honvéd százados; 1870-től szkv. Őrnagy, 1876-tól alezredes, 1878-tól szkv. Ezredes. 1869-ben az egyiptomi alkirály meghívott vendége a Szezi-csatorna megnyitó ünnepségén. 1869-72 honvédelmi minisztériumi tanácsos, 1870-72 a minisztérium adminisztratív vezetője, 1872-82 között, haláláig honvédelmi miniszter.

1882. augusztus 20—1882. október 4. majd 1884. január 2—október 28

báró Orczy Béla

(Pest, 1823. február 16—Bécs, 1917. február 7.) bölcsészdoktor, jogidoktor, okleveles ügyvéd, a szabadságharcban nemzetőrkapitány. 1868-79. közös külügyminisztériumi osztályfőnök, 1879-1900 a király személye körüli miniszter. Ebben a minőségében tölti be kétszer is ideiglenesen a honvédelmi miniszteri posztot.

1884. október 28—1903. június 27.

báró Fejérváry Géza

(Josephstadt, Csehország, 1833. március 15—Bécs, 1914. április 25.) Tényleges katonatiszt, 1859-től a Mária Terézia-rend lovagja. 1865-68 között I. Ferenc József szárnysegéde, 1872-től honvéd ezredes, 1878-tól vezérőrnagy, 1884-től altábornagy, 1890-től tábornok, ezredtulajdonos. 1872-től honvédelmi minisztériumi államtitkár, 1884-93 között honvédelmi miniszter, 1892-ben és 1895-ben király személy körüli miniszter, 1894-ben földművelésügyi miniszter, 1905-06 miniszterelnök és pénzügyminiszter

1903. június 27—november 3.

Kolossváry Dezső

(Veszprém, 1854. május 1.—Sopron 1919. április 5.) Tényleges katonatiszt a vezérkarban, 1885-92 között szolgálatételre beosztva az uralkodó katonai irodájába. 1897-től vezérkari testületbeli ezredes, 1903-tól vezérőrnagy, 1906-tól hadosztályparancsnok, 1907-től altábornagy, 1911-14 között a lemergi hadtest parancsnoka. 1912-től lovassági tábornok, 1913-tól ezredtulajdonos. 1903-ban a rövid életű Khuen-Héderváry kormányban honvédelmi miniszter.

1903. november 3—1905 június 18.

Nyíri Sándor

(Székely, Szabolcs vm. 1854. november 7.—Bécs, 1911. május 5.) Tényleges katonatiszt, 1899-től a Ludovika Akadémia parancsnoka, 1903-tól vezérőrnagy, 1905-1906 honvédkerületi parancsnok, 1907-től altábornagy, 1910-től a testőrség főhadnagya és házparancsnoka. 1903-1905 között honvédelmi miniszter. 1906-ban teljhatalmú királyi biztos az országgyűlés feloszlásának foganatosítására.

1905 június 18—1906.március 6.

Bihar Ferenc

Eredeti neve 1879-ig Valkovics, 1882-ig Bihari. (Debrecen, 1847. december 20.—Budapest, 1920. május 17.) Tényleges katonatiszt, mint ezredes és vezérőrnagy 1896-tól honvédelmi minisztériumi ügycsoport főnök; mint altábornagy 1902-től honvédkerületi parancsnok. Minisztersége után nyugdíjazva mint tiszteletbeli tábornok.

1906.március 6—1906. április 8.

Pap Béla

(Marcali, 1845. március 26.—Waidhofen an der Ybbs, Ausztria, 1916. október 1.) Tényleges katonatiszt, 1885-1888. insbrucki hadmérnök igazgató, 1901-1904. mint vezérőrnagy honvédelmi minisztériumi ügyosztályvezető, 1904-től ügycsoport főnök és altábornagy. 1905-06 közös hadügyminisztériumi osztályfőnök. A Fejérvári-kormány („darabont kormány”) honvédelmi minisztere.

1906. április 8—1906. április 14.

Wekerle Sándor (mint miniszterelnök)

(Mór, 1848. november 14.—Budapest, 1921. augusztus 26.) pénzügyminisztériumi tisztviselő, 1885-től miniszteri tanácsos, 1914-től MTA igazgató, 1918 tiszteleti tag. 1887-89 pénzügyminisztériumi államtitkár, 1889-95 pénzügyminiszter, 1892-95., 1906-1910., majd 1917-18 miniszterelnök. Második miniszterelnöksége idején töltötte be rövid ideig a honvédelmi miniszteri posztot.

1906. április 14—1910. január 17.

Jekelfalussy Lajos

(Szacsur, Zemplén vm. 1848. október 1.—Lontó, Hont vm., 1911. július 22.) besorozott honvéd, majd tényleges katonatiszt, 1894-től dandárparancsnok, 1896-tól vezérőrnagy, 1899-től altábornagy, 1906-tól tábornok, 1907-től ezredtulajdonos. 1899-től közös hadügyminisztériumi osztályfőnök, 1906-10 között honvédelmi miniszter.

1910. január 17—1917. február 19.

Hazai Samu (1912.szeptember 9-től báró)

Eredeti neve 1876-ig Kohn. (Rimaszombat, 1851. december 26.—Budapest, 1942. február 10.) Közhonvéd, 1876-tól tényleges katonatiszt, 1887-1889. szolgálat a honvédelmi minisztériumban, 1904-1910 között mint ügycsoportfőnök, 1907-től vezérőrnagy, 1910-től altábornagy, 1914-től gyalogsági tábornok. 1912-től honvédelmi miniszter. 1917-18 között az osztrák-magyar fegyveres erő pótlásügyi főnöke (Chef des Ersatzwesens).

1917. február 19—1918. október 31.

Báró Szurmay Sándor

(Boksánbánya, Krassó vm., 1860. december 19.—Budapest, 1945. február 26.) hadászati, harcászati és hadtörténetíró, tényleges honvédtiszt. 1900-1905 honvédelmi minisztériumi ügyosztályvezető, majd 1907-1914 között ügycsoport főnök. 1910-től vezérőrnagy, 1914-től altábornagy, honvédelmi minisztériumi államtitkár, 1916-17 hadseregcsoporthoz és hadtestparancsnokhoz, 1917-től gyalogsági tábornok és a Mária Terézia rend-lovagja. 1917-ben Hazai Samut követi a honvédelmi miniszteri poszton. 1919-ben összekötő tiszt a francia katonai bizottságnál.

II. rész

A caporettoi áttörés (hadműveleti esettanulmány)

Az 1917. év folyamán mindössze egy hadműveleti jellegű áttörés történt. A Központi Hatalmak csapatai az Isonzo folyó felső folyásánál áttörték az olasz védelmet és aránylag rövid idő alatt kijutottak a hadműveleti mélységbe. Az október végén lefolyt hadművelet különösen az erdős-hegyes terepen folytatott harctevékenység szempontjából volt tanulságos. Az itt nyert tapasztalatok jelentősen hozzájárultak a hadművészet fejlődéséhez.

Katonaföldrajzi jellemzők

Az olaszországi arcvonal balszárnya az Adria-tengerre támaszkodott. Innen nagyjából az Isonzo folyó vonalát követve húzódott az Alpok déli lejtőjéig. Itt derékszögben megtört és az Alpok lejtőit követve a svájci határig tartott.

A hadszíntér Olaszország északkeleti részén két egymástól teljesen különböző jellegű területre oszlik. A határon a Juli-Alpok északnyugat nyúlványának átlagosan 1400-1600 méter magas hegyei emelkednek.

Az Alpeselek nyúlványait jellegzetes hegycsúcsok, mély völgyek, meredek sziklafalak jellemzik. Az út és vasúthálózat igen gyér. Így tehát ez a terep mind a védőt, mind a támadót igen komoly nehézségek elé állítja. A rejtőzést a növényzet hiánya, a védőállások kiépítését a sziklás talaj igen megnehezíti. A sziklák ugyanakkor nagymértékben megnövelik a lövedékek repeszhatását. A vízhiány érzékenyen érinti az ivó-, a főző- és a géppuska hűtővíz igényt is, így az csak állandó szállítással oldható meg. A hegyvidék magassága nyugat felé csökken és az átlagos magassága a síkság határán 400-500 méter. A hegyeket az Adriai-tengerbe ömlő Isonzo folyó szűk völgye szeli ketté. Az Isonzo menti karsztvidék kopár, fátlan mészkőfennsík, számtalan szakadékkal, bemélyedéssel, barlanggal. A völgy a felső szakaszon a Koritnica folyócska torkolatánál kiszélesedik és egy kb. három kilométer széles és tíz kilométer hosszú medencét alkot az ún. flitschi medencét. Ennek nyugati legkeskenyebb végén fekszik Saga község. Az Isonzo folyása itt élesen délkeletre fordul fokozatosan szélesedő völgyben éri el Caporetto (szlovén Kobarid, német Karfreit) városát, majd innen kb. kettő-három kilométer széles völgyben folyik Tolmeinig.

Ezután egy nagy kanyart alkot és nagyjából délnyugati irányba folyik tovább. Görznel elhagyja a hegységet, majd Ronchitól nyugatra ismét délkeletre fordulva ömlik a tengerbe. Alsó folyásánál Ronchitól közvetlenül keletre a síkságból a doberdói fennsík emelkedik ki.

A folyó tolmeini kanyarulatától nyugatra kb. huszonöt-harminc kilométer mélységben magas hegyekből álló hegytömb emelkedik, legmagasabb csúcsa a Monte Matajur 1641 méter. Ettől nyugatra a hegytömböt kettévágó Natisone folyócska szűk völgyön húzódik észak-déli irányban Robictól-Cividaleig. Innen nyugat felé a hegyek magassága fokozatosan csökken.

A hegység vízben szegény, erdőkkel borított, nehezen járható sziklás terepe a támadó előretörését nagyon megnehezíti. Áthatolni rajta csak az Isonzora merőleges völgyek irányában lehet. Ilyen irányként a flitschi medence Flitsch-Saga-Monte Maggiore-Tarcento, a folyó középső folyásának völgye Tolmein-Caporetto-Robic, a Natisone völgye Robic-Cividale, a Cosizza és Erbezzo völgy Tolmein-Woltschach-Cividale irányába vehető figyelembe.

A hegyek lábától nyugat felé a bő úthálózattal rendelkező széles velencei síkság terület. Nagyobb folyóakadályt csak az Isonzotól ötven-hatvan kilométerre nyugatra folyó Tagliamento alkot. A két folyó közötti síkságon több kisebb-nagyobb patak és csatorna található, ezek az előretörést lassíthatják, de jelentősebb akadályt nem képeznek.

A tengerpart sekély, zátonyos, nagy hadihajók nem közelíthetik meg, tehát egyik fél flottája sem tudja eredményesen támogatni saját csapatait.

Általános helyzet a hadszíntéren

Az olasz hadsereg a hadba lépésétől eltelt két és fél esztendő alatt tizenegy esetben kísérelte meg az osztrák-magyar délnyugati arcvonal áttörését és Trieszt elfoglalását. A védelemre berendezkedett osztrák-magyar csapatok azonban minden esetben megghiúsították az olaszok szándékait. A tizenegyedik csatában, bár Trieszt elfoglalását ismét sikerült megakadályozniuk, az arcvonal középső szakaszán kénytelenek voltak a védelemre kiválóan alkalmas Isonzo folyó terepszakaszáról visszavonulni. A folyón csupán a tolmeini hídfő maradt szilárdan az osztrák-magyar csapatok kezében.

A Bainsizza-i fennsík harcaiban csak hatalmas veszteségek árán, nagy önfeláldozással sikerült az áttörést megakadályozni, és az új terepviszonyok veszélyesen kedvezőtlenebbé váltak. A csata után a Flitsch-Tolmein-Monte San Gabriele-Duino vonalában megszilárduló arcvonal az osztrák-magyar erők számára igen kedvezőtlen terepszakaszon húzódott. Az

Isonzo mellett először az osztrák-magyar 5., majd az 1. és 2. „Isonzo hadsereg” védekezett. Ez a két hadsereg zömmel magyarokból állt. A szokatlan nehéz hegyi terepen a magyar katonák, akik nagy része az Alföldről vonult be, kiválóan harcoltak és sikeresen verték vissza az olasz rohamokat. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a túlerőben lévő ellenség 1915-17 között, az ún. tíz „isonzoi csatában” csak nyolc kilométert tudott előrenyomulni. A már említett tizenegyedik csatában is csak hat kilométert nyomultak előre, de ez, mint már említettük, veszélyes helyzetbe hozta az osztrák-magyar csapatokat.

Az elszenvedett veszteségek és az arcvonal meghosszabbodása következtében egy újabb olasz támadás visszaverése kétségessé vált. Gondot jelentett az utánszállítás kérdése is, ami szinte leküzdhetetlen nehézségeket okozott és előre vetítette egy újabb olasz tömegroham esetleges sikerét is. A helyzeten csak az arcvonal megrövidítése és kedvezőbb védelmi terepszakaszok elfoglalása segíthetett. Az új védelmi terepszakaszt az olasz hadsereg mögött a Tagliamento folyó vonalában jelölték ki és elfoglalásáért az olaszokat megelőző gyors, támadó hadműveletet terveztek indítani. A tervezett támadáshoz azonban, a Monarchia saját ereje már nem volt elegendő és német szövetségese segítségét kérte.

1917 júniusában már elkészült egy terv, amelynek értelmében a helyzetet stabilizáló támadást Dél-Tirolból az olasz állások hátába kívánták megindítani, de ezt megfelelő erők hiányába elvetették. A felvonulási viszonyok is hátráltatták ennek az akciónak a megindítását, ami azt jelentette, hogy a tél beállta előtt nem tudták volna megkezdeni a támadást. Arz Artúr vezérezredes a tizenegyedik isonzoi csata alatt jutott arra az elhatározásra, hogy a támadást a tél kezdete előtt az Isonzo középső szakaszáról Flitsch, Tolmein vonalából kell megindítani. Ennek előkészítése október közepéig megvalósulhatott.

A hely kiválasztása nem volt véletlen, hiszen az olasz állások kiépítettsége itt aránylag gyengébb volt az átlagosnál és a hegyek közötti áttörés sikerrel kecsegtetett. A támadás végrehajtásához azonban megfelelő erősítésekre volt szükség, ami ezen a frontszakaszon nem állt rendelkezésre. Ezért született az a döntés, hogy német segítséget kérnek a támadáshoz. A hadseregfőparancsnokság számítása szerint hét hadosztályra, nehéztüzérségre és aknavetőkre volt szükség.

Wadstätten tábornok, a hadseregfőparancsnokság hadműveleti irodájának főnöke augusztus 29-én személyesen utazott Kreuznachba, hogy a német Legfelsőbb Hadvezetőség támogatását megnyerje. A németek eleinte nem nagyon lelkesedtek a tervért, hiszen ekkor Bukovina után Romániára akartak döntő csapást mérni. Végül a Legfelsőbb hadvezetés mégis helyt adott a kérésnek, hiszen az Isonzo arcvonal helyzetét ők maguk is veszélyesnek ítélték

meg. Hindenburg tábornagy Kraft von Dellmensingen tábornokot küldte a helyszínre, hogy ott személyesen tájékozódjon.

A tábornok mind az osztrák-magyar arcvonal helyzetének megítélésében, mind pedig a támadási terv elgondolásában egyet értett a hadseregfőparancsnokság nézeteivel és szeptember 8-án javasolta a Legfelsőbb Hadvezetőség a támadás végrehajtását.

A szeptember 8-án megkötött megállapodás szerint hat osztrák-magyar hadosztályból és a németek által átadott hét hadosztályból Otto Below tábornok parancsnoksága (vezérkari főnöke Krafft von Dellmensingen tábornok) alatt megalakult a 14. hadsereg, amelyet az Isonzo hadseregcsoporttal együtt (1., 2. Isonzo hadsereg) a délnyugati arcvonalparancsnokság alá rendelték és a Boroevic-hadseregcsoport jobbszárnyán, Flitschtől északra és Selo között terveztek alkalmazni.

A 14. német hadsereg tartalékát a császári és királyi komáromi 33. és a 4. gyalog-, valamint a 13. lövészhadosztály alkotta. Támadási sávjának határa a Rombon hegytömbtől a folyó középső szakaszán található Selo községig terjedt. Alárendeltségébe tartozott a Flitsch körül felvonult, Alfred Krauss gyalogsági tábornok (Jenő főherceg, a délnyugati front főparancsnokának vezérkari főnöke) vezette császári és királyi I. hadtest, amelyben a Monarchia legjobb hadosztályai kaptak helyet: a 3. Edelweiss-hadosztály (állománya kilencven százalékban osztrák-német), a 22. lövészhadosztály (benne a magyar többségű esztergomi 26. gyalogezred, a cseh 91. gyalogezred és két osztrák császári vadászezred), az 55. gyaloghadosztály (többségében osztrák-német, illetve bosznia-hercegovinai gyalogezredek), ezenkívül tartalékként a német vadászhadosztály. A 14. hadsereg maradék erői Tolmein körül és attól délre sorakoztak fel. Hermann von Stein német altábornagy csoportját (III. bajor hadtest) a vegyes nemzetiségi összetételű, hegyi kiképzést kapott 50. osztrák-magyar gyaloghadosztály (benne az aradi 33., a nagyváradi 37., a szegedi 46., a temesvári 61. gyalogezred zászlóaljai), a 12. német gyaloghadosztály és az alpesi hadtest, valamint tartalékban a 117. német gyaloghadosztály alkotta. Albert von Berrer német altábornagy csoportjába (német LI. hadtest) a 26. és 200. német gyaloghadosztály tartozott. Karl Scotti osztrák-magyar altábornagy csoportjába (császári és királyi XV. hadtest) az 1. közös gyaloghadosztályt (a szatmárnémeti 5., a losonci 25., a zágrábi 53., az ungvári 66., a szabadkai 86. gyalogezredek zászlóaljaival, valamint a zágrábi 31. tábori vadászzászlóaljjal), továbbá az 5. német gyaloghadosztályt szervezték. (A 14. hadseregben az 1., 50. és 55. hadosztály túlnyomórészt, míg a 33. hadosztály teljesen magyarokból állt. Az Isonzo hadseregekben a 14., 20., 35., 53. és 63. hadosztályok személyi állományának túlnyomó

részét is magyar katonák alkották. – sz.) A Boroevic tábornok vezette hadseregcsoport a tervek szerint 12 hadosztálynyi megerősítést kapott.

Az olasz helyzet és elgondolás

1917 őszén az olasz haderő negyvenegy hadosztálya az Isonzo-arcvonalon helyezkedett el. A tengerpart és a Wippach völgy között a 3. hadsereg (Aostai herceg) tizenhárom hadosztály, ettől északra a Rombonig a 2. hadsereg (Capello tábornok) huszonnyolc hadosztály, az osztrák-magyar 10. hadsereggel szemben a XII. önálló hadtest, a Dél-tiroli arcvonallal szemben pedig a 4. és 1. hadsereg.

Az olaszok a 11. isonzo-i csatában az arcvonal középső szakaszán sikereket értek el. Az eredetileg kitűzött célt, az ellenség arcvonalának áttörését nem tudták ugyan végrehajtani, de az itt támadó 2. és 3. hadsereg kedvező feltételeket teremtett az újabb támadáshoz. A csata után az antant segítségével azonnal megindultak az újabb támadás előkészületei. Az előkészítés ideje alatt értesült az olasz hadvezetés a Központi Hatalmak készülő támadásáról.

Luigi Cadorna tábornok (1915 májusától vezeti az olasz hadszíntéren folyó hadműveleteket) emlékiratai szerint már szeptemberben tudomást szerzett a Julia Alpokon keresztül készülő támadásról. Október elején egy cseh és két román származású osztrák-magyar tisztől pontos híreket is kapott arra nézve, hogy a támadás Flitsch és Tolmeinnél, német közreműködéssel, október 26 környékén kezdődhet.

Október 10-én Cadorna parancsot is adott Capello tábornoknak, hogy a várható támadásra készüljön fel. A helyzetet biztatónak ítélte meg, hiszen Capello hadserege 353 zászlóalj és 2.430 löveget számlált. Ezen túl a 3. hadsereg jobbszárnya mögött helyezkedett el az olasz hadseregfőparancsnokság tartaléka hatvan zászlóaljnyi erőben. Ezen a napon Cadorna a 2. olasz hadsereggel szemben álló ellenséges erőket tizenkilenc hadosztályra, 246 zászlóalja becsülte. Valójában a 2. hadsereggel szemben tizenhat hadosztály, 143 zászlóalj állt. Capello, aki nem értett egyet Cadorna aktív védelem koncepciójával, egy hat dandárral végrehajtandó és Verhről kiinduló ellentámadás kidolgozásába kezdett, amit Cadorna, miután a tudomására jutott, letiltott.

Bár az osztrák-magyar hadsereg szökevény tisztjei a készülő támadás idejét és irányát meglehetősen pontossággal elárulták, az olasz vezérkar az egymásnak ellentmondó felderítő jelentésekből nem tudta a főcsapás várható irányát megállapítani. Emiatt az újabb támadást tervét feladva, az arcvonal teljes szélességében védelembe akart átmenni.

Az antant azonban ehhez nem járult hozzá és újabb támadást követelt. Az olasz vezérkar mindkét követelménynek eleget akart tenni és felemás intézkedéseket adott ki. Elhatározásának lényege a védelem volt, azonban az arcvonal középső részén levő csapatokat támadó csoportosításban hagyta.

A védelem előkészített jellegű volt fa-föld erődökkel és beton géppuskafészekkel, sziklába épített támpontokkal megerősítve. Erejét a természetes akadályok is növelték. Megszervezésére egy hónap állt az olaszok rendelkezésére.

Az olasz védelem kiterjedését az alábbi táblázat mutatja:

megnevezés	szélesség	mélység
	kilométer	
hadsereg	13-60	20-25
hadtest	4-25	8-10
hadosztály	2-12	5-ig

A 2. olasz hadsereg erőit és eszközeit a jobbszárnyon csoportosítva kétlépcsős hadműveleti felépítésben védett a Rombon hegytől (Flitschtől közvetlenül északra) a Wippach folyóig (Görztől öt kilométerre délre) terjedő hatvan kilométeres széles sávban. Az első lépcső tizenhét hadosztályból és egy dandárból állt, a második lépcső (hadsereg tartalék) hat hadosztály erejű volt. A hadsereg jobbszárnyán levő csapatok támadó csoportosításban maradván rendezkedtek be védelemre. A balszárnyon levő hadtest három hadosztálya széles arcvonalon folytatott védelmet. A hadsereg közepe mögött a hadászati tartalékból három hadosztályt és egy dandárt csoportosítottak Cividale—Ipplis—Azzida körzetében.

A védelem két védőövből állt, mélysége húsz-huszonöt kilométer volt. A nyolc-tíz kilométer mély első védőöv, (amelyet az első lépcsős hadtestek védtek egylépcsős harcrendben), három nem összefüggő állásból állt. Ezek mindegyike egy-egy lövészárokkal és több támponttal volt kiépítve. Az első védőöv mögött három-négy kilométerre levő nyolc-tíz kilométer mély második védőövet a hadseregtartalék szállta meg. Ez csak támpontszerűen volt kiépítve. A védőállásokat az uralgó magaslatokon és a gerinceken választották meg, a völgyeket önálló támpontokkal és oldalozó tüzellel zárták le. Az olasz védelmet a mélységben a békeidőszakban épített erődök egészítették ki.

A 3. olasz hadsereg a 2. hadseregtől jobbra, a Wippachtól a tengerig tizenhárom kilométer szélességben egylépcsős hadműveleti felépítésben rendezkedett be védelemre. Az

első lépcső hét hadosztályból állott, a hadsereg tartalék két hadosztálya a balszárny mögött huszonöt-harminc kilométerre helyezkedett el védő körletben. A hadsereg mögött a hadászati tartalékból négy hadosztály csoportosult a peremvonalától harminc-negyvenöt kilométer távolságra. A 3. hadsereg védelmére jellemző, hogy csak egy védőövből állt, de több mint százezer tonna cementet és tüskés drótot használtak fel megerősítésre, emellett utakat, vasútvonalakat, figyelőket építettek és közel 12.000 távbeszélő állomást telepítettek.

Már utaltunk rá, hogy az olasz fővédőöv állásai uralgó, nehezen megközelíthető magaslatokon húzódtak. Előttük háromsoros drótakadály építettek ki. Az állások zöme sziklába berobbantott árkokból állt, igen sok fa-föld, beton és szikla kiserőddel, amelyekben főleg oldalazásra beállított, géppuskák és lövészárkok lövegek (37 mm-es) voltak elhelyezve.

Minden magaslatot körvédelemre rendeztek be. Az első állásban három összefüggő árok volt, a második és harmadik állás körvédelemre berendezett támpontokból állt. A peremvonal előtt, lent a völgyben, harcelőőrsök voltak.

Az olasz 2. és 3. hadseregnek a fővédőövben összesen huszonhat hadosztálya volt. A második védőöv az első mögött tíz-tizenöt kilométerre támpontszerűen volt kiépítve. Ezt a hadseregek második lépcsői, valamint a fővezérség tartalékának egy része szállta meg, valamint a tüzérség egy része helyezkedett el itt. Összesen tizenhárom hadosztály. Ettől hátrébb volt még két hadosztály, mint a fővezérség további tartaléka.

A támadó hadművelet előkészítése

A Központi Hatalmak hadvezetősége a tervezett hadművelet céljaként az olasz 2. és 3. hadsereg, valamint az önálló 12. hadtest erőinek megsemmisítését és az arcvonal megrövidítése érdekében a Tagliamento mentén védelemre kedvező terepszakasz elfoglalását tűzte ki.

A hadművelet elgondolása: főirányban a délnyugati arcvonal három hadseregével (összesen harminchét hadosztály), másodrendű irányban a karinthiai arcvonal egy hadseregével (három hadosztály) csapást mérni az olasz erőkre és birtokba venni a Fella völgyét, valamint a Tagliamento terepszakaszát.

Az osztrák-magyar hadvezetőség az ellenség helyzetét értékelve arra a következtetésre jutott, hogy a főcsapás legcélszerűbb iránya a tolmeini és flitschi medencéken át Cividale, illetve Tarcento. Eszerint határozta meg a délnyugati arcvonal feladatát: A főcsapást a jobbszárnyon mérve közelebbi feladatként birtokba venni a síkságot szegélyező hegyeket és az Isonzo alsó folyásának vonalát; további feladatként kijutni a Tagliamento terepszakaszára.

A közelebbi feladat mélysége öt-negyven, a további feladaté harmincöt-nyolcvan kilométer volt.

A délnyugati arcvonal parancsnoka a feladat végrehajtására egylépcsős hadműveleti felépítést alkalmazott, a főcsapást Flitsch-Tolmein terepszakaszáról a 14. hadsereg erőivel szándékozott mérni Cividale-Codroipo irányába. A másodrendű — Görz-Palmanova — irányban az Isonzo hadseregcsoportnak (1., 2. hadsereg) kellett, támadnia. Az arcvonalparancsnokság az erők hiánya miatt külön tartalékot nem képezett, hanem a helyzetnek megfelelően kívánt manőverezni a hadseregek tartalék hadosztályaival.

Az arcvonalparancsnok a 14. hadseregnek feladatul adta, hogy a főirányban, Flitsch—Tolmein terepszakaszán törje át az ellenség védelmet, semmisítse meg a szembenálló 2. olasz hadsereg erőit, közelebbi feladatként vegye birtokba Gemona—Cividale terepszakaszát, további feladatként érje el a Tagliamentot.

A 14. hadsereg parancsnoka a helyzetet értékelve felismerte, hogy a feladat sikeres végrehajtása az Isonzótól nyugatra fekvő hegytömb gyors birtokbavételétől függ.

Elhatározta, hogy az ellenség védelmét az Isonzo völgyében töri át, majd a támadást a Natisone, Cosizza, Erbezzo folyóvölgyek irányában továbbfejlesztve a hegytömböt megkerüli. A hadsereg főcsapását a balszárnyon a tolmeini hídfőből az Isonzo völgyében és a folyótól nyugatra párhuzamosan emelkedő hegység gerincén szándékozott mérni Tolmein-Caporetto, majd a továbbiakban a Natisone és Erbezzo völgyekben Cividale irányába

A hadsereg az erők és eszközök zömét a balszárnyon csoportosítva egylépcsős hadműveleti felépítésben készült fel a támadásra. Az első lépcsőben négy hadtest tizenkettő hadosztálya helyezkedett el, hadseregtartalékban három hadosztály volt a balszárny mögött. A hadsereg főcsapásának irányában Mrzli-Selo terepszakaszán a 3. és 51. német, valamint a 15. osztrák-magyar hadtest csoportosult azzal a feladattal, hogy Tolmein-Selo terepszakaszán hat kilométer szélességben törje át az ellenség védelmét, majd támadását az Isonzo völgyében és a Kolowrat hegység gerincén Caporetto irányába kifejlesztve, közelebbi feladatként vegye birtokba az ellenség első védőövét. További feladatként a hadtesteknek együttműködve a völgyekben irányok szerint kellett a támadást továbbfejleszteni az ellenség második védőövének birtokbavétele, céljából.

A kiegészítő csapást az ún. Krauss-csoport (1. hadtest) négy hadosztályának kellett mérnie a hadsereg jobbszárnyán azzal a feladattal, hogy a fitschi medence teljes szélességében (három kilométer) törje át az ellenség védelmét, majd Flitsch—Saga irányába támadva közelebbi feladatként vegye birtokba az ellenség első védőövét. A továbbiakban Tarcento—Gemona irányába előretörve kellett kijutnia az ellenség balszárnyának oldalába és egy

hadosztállal a Fella völgy irányába támadva, a 10. hadsereggel együttműködésben, biztosítania kellett É-i irányból a 14. hadsereget. A hadtestek közelebbi feladatának átlagos mélysége tíz-tizenöt kilométer, a további feladaté húsz-harminc kilométer volt.

Erőviszonyok

Az erőviszonyokat a következő táblázat tartalmazza

megnevezés	a 14. hadsereg arcvonalán			az áttörési szakaszon		
	Központi Hatalmak	olaszok	erőviszony	Központi Hatalmak	olaszok	erőviszony
arcvonal hossza	32 km			9 km		
hadosztály	15	8	1,9:1	8	3	2,6:1
Löveg, aknavető (db)	1.922	1.188	1,6:1	1237	552	2,3:1

A hadtestek harcrendje kétlépcsős, a hadosztályoké a helyzettől függően egy-két lépcsős volt erős tartalékkal. A jobbszárnyon áttörő egyik hadosztály harcrendje három lépcsős volt. Az ezredek egy-három lépcsőben támadtak.

A támadási sávok szélessége és a feladatok mélysége a táblázat szerint:

megnevezés	Támadási sáv szélesség (km)	közelebbi feladat	további feladat	megjegyzés
		mélysége (km)		
hadsereg	20-32	5-40	35-80	egyben tervezett művelet
hadtest	1,2-16	10-15	20-30	
hadosztály	1,2-5			Nem ismert

Felvonulás és a támadás előkészítése

A 14. hadseregarancsnokság szeptember 14-én érkezett Krainburgba és ekkor kezdődött meg a Kelet-Galiciából, Bukovinából, Erdélyből, valamint a nyugati hadszíntérről ide irányított hadosztályok és tüzérség vasúti szállítása is. Az öt vasútvonalra tervezett szállítás végállomása Klagenfurt, Villach, Tarvisio, Arnoldstein kirakókörtékben volt. A harminc napos szállítások napi száz-százhusz száztengelyes vasúti szerelvényt október 15-

re fejeződtek be. Ezen kívül két tábori vasutat és több drótkötélpályát építettek. A megindulási körletek átlagos távolsága az összpontosítási körlettől nyolcvan kilométer volt. Az erők és eszközök előrevonásához mind a klagenfurti, mind a laibahi medencékből két-két hegyi útvonal állott a hadsereg rendelkezésére.

A felhalmozott anyagmennyiségre néhány adat:

- 1.500.000 db tüzérségi lőszer,
- 2.000 vagon műszaki anyag,
- 142 vagon híradó anyag,
- 229.000 sisak,
- 238.000 gázálarc,
- 250.000 hegyi bakancs,
- 280.000 tábori takaró,
- 84.000 ló.

Az utak az állandó esőzés miatt igen rossz állapotban voltak. Az útjavítási, karbantartási munkákra 83.000 ezer főt (nyolcvan százalékban hadifoglyokat) alkalmaztak. A kijelölt menetvonalakon igen gondosan szervezték meg a forgalomszabályozást. Nappal a forgalom szünetelt.

A kiérkező csapatokat azonnal hegyi felszereléssel látták el, és haladéktalanul elkezdték speciális hegyi harc felkészítésüket. Ez menetgyakorlatokkal és lögyakorlatokkal egészült ki.

A tüzérség előrevonása a nehéz hegyi terepen nagy nehézséggel járt és csak október 22-én fejeződött be. A lövegek zömét kézi erővel kellett a hegyi tüzelőállásokba felvontatni.

A gyalogság előrevonását a rossz időjárás, valamint az utak állapota következtében szintén csak 22-én sikerült befejezni, ezért a támadást 24-ére halasztották.

Gondosan szervezték még a hadművelet álcázását. A német hadosztályokat kerülő utakon szállították az összpontosítási körletbe. A német Alpesi hadtest például először a Tiroli arcvonalon tűnt fel, míg a német szállítmányok a Brenner hágón keresztül érkeztek. Német rádióállomások kezdték meg működésüket a Tiroli arcvonaltól mögött és szeptember 14-én Svájc felé határázár lépett életbe. Az igénybevett vasútvonalak közül három vonalon megtévesztő szállítmányokat irányítottak az arcvonaltól déli szárnyára. A 14. hadsereg parancsnoka (Below tábornok) ugyanekkor feltűnő utazást tett Dél-Tirolban. Német alegységek az arcvonaltól különböző pontjain vállalkozásokat hajtottak végre. A szükséges szemrevételezéseket a német tisztok osztrák egyenruhában végezték. A támadó német

hadosztályokat a megindulási körletből csak a támadás előtti este vonták előre a megindulási állásba.

A délnyugati arcvonalparancsnokság az október 15-én tartott megbeszélésen megerősítette, hogy tervének lényege a védőállást megjavítását célzó korlátozott támadás. „A hadművelet célja az, hogy az olaszokat a határon túlra, és ha lehet, a Tagliamento mögé vessük vissza. A 14. hadsereg jobbszárnyal Cividale, ballal a Plavatól északnyugatra lévő magaslatokra támad. A Flitschi katlanból előretörő Krauss (I.) hadtest a Stol-magaslat birtokbavétele után Bergognánál biztosítja a 14. hadsereg jobbszárnyát. A Boroevic-hadseregcsoporthoz sikeres áttörése után csatlakozik a 14. hadsereghez.”

A 14. hadsereg javaslata alapján (a támadást északra akarták eltolni, hogy a Tagliamentót Gemonánál a keskeny részén léphessék át és az ellenség ellenállását északi átkarolással megtörik) a Délnyugati arcvonalparancsnokság elrendelte, hogy a 14. hadsereg az alárendelt I. hadtesttel jobbszárnyal a Civalától északnyugatra lévő magaslatokat, ballal Selon át a Judrio völgybe támadjon. A 2. Isonzo hadsereg északi szárnyán legalább négy hadosztály erős csoporttal a Bainsizza fennsíkról a Korada hátra támadjon.

A 2. Isonzo hadsereg északi szárnyán egy hadtestnek (I. hdt.) Kalról az Isonzon át kellett támadnia.

Az osztrák-magyar I. hadtest támadási sávjában a Flitschi katlant, magas hegyek vették körül. A Rombon (2208 méter) a Monte Canin (2557 méter), a Stol (1658 méter) magaslatok, délen a Poulonik (1480 méter) magaslatok zárják körül. A völgytalp Flitschnél három kilométer széles, három-négy kilométerre, nyugatra azonban teljesen összeszűkül. Alfréd Krauss altábornagy feladatának megoldására a völgyön való áttörést választotta. Ezzel akarta megakadályozni, hogy az első védőállásból kiszorított olaszok a katlant körülzáró magaslatokat megszállják. A zöm (egy és kétharmad hadosztály) előretörésének az ellenség völgyet elzáró három állásán gyorsan kellett áttörni és a Stolt mielőbb elfoglalni. A hadtest balszárnyának a Poulonik hegygerincen át Karfreitre kellett előretörni. A támadás kezdetét október 22-ben határozták meg, de a kedvezőtlen időjárás miatt — mint már említettük — 24-re halasztották.

A csapatokat 14. hadsereg kivételével a támadás kezdetéig sem élőerővel, sem a szükséges anyagokkal nem tudtak teljes mértékig feltölteni. Az Isonzo hadseregcsoporthoz több hadosztályának állománya ötven százalékos feltöltöttségű volt. Végeredményben a délnyugati arcvonal az alábbi erőkkel és eszközökkel kezdte meg a hadműveletet:

Harminchét hadosztály, 3.975 löveg és aknavető, nyolcvanegy műszaki század, (ebből hat hidász) és 68.000 ló. A gépkocsik szállítótere mindössze hatezer tonnát tett ki. A csapatok mozgékonyasága alacsony volt.

A parancsnoki felderítéseket időben végrehajtották, de a tisztii csoportok legénységi egyenruhában mozogtak az arcvonalban és a német tisztek itt is osztrák-magyar ruházatot viseltek. A minél eredményesebb meglepés miatt, az újonnan érkezett tüzérség nem hajtott végre belövést, hanem a már előzőleg tüzelőállásban lévő tüzérség hajtotta azt végre. A beérkezett repülőgépek sem repülhettek, nehogy felkeltsék az ellenség figyelmét.

A hadműveletek lefolyása

A hadművelet első időszaka: a védelem áttörése (október 24—27.)

Október 24-én a flitschi medencében 02.00—06.30-ig gáztámadást hajtottak végre az olaszok első és második állására, aminek hatására az olasz tüzérség tüze fokozatosan alábbhagyott.

06.00-kor (a Krauss csoportnál 06.30-kor) megkezdődött a tüzérségi előkészítés (löveg és aknavető romboló tűz) az ellenség tüzérségi állásaira. 07.00-kor az aknavetők megkezdtek az árkok és támpontok lövését. 7—8 óráig (Flitschnél 9-ig) a tüzérségi előkészítés kiterjedt az első és második állásra, valamint a völgyeket oldalazó támpontokra. 3.302 löveg és 420 aknavető állt rendelkezésre. A tüzérséget úgy csoportosították, hogy a 14. hadseregnél, a főcsapás irányában a löveg és aknavető sűrűség elérte az arcvonal-kilométerenkénti 200-at (2.459 löveg, 536 aknavető), viszont a másodrendű irányba csak harminchárom löveg és aknavető jutott. A támadás fő irányába tervezték még alkalmazni nyolcvannyolc légvédelmi löveget, hat felderítő repülőszázadot (harminchat repülőgép) és egy bombázó repülő ezredet (negyvennyolc repülőgép).

A tüzérségi tüzet úgy szervezték meg, hogy a lövegek egy része közvetlen irányzással tüzelt a beásott olasz gyalogsági ágyúkra, másik része gázt lőtt. Csak a harmadik része vett részt az állások rombolásában és az ellenség tüzérsége elleni harcban.

Az előkészítés alatt a gyalogság megkezdte előremozgását a rohamvonalig és 08.00-kor (a Krauss csoportnál 09.00-kor) ködben és esőben megindította a rohamot. Az áttörési szakasz közepén és a jobbszárnyon Caporetto irányába támadó hadosztályok az Isonzo völgyében levő állásokat három óra alatt áttörték és kijutottak az első védőöv mögé. A Stein csoport (III. bajor hadtest) 12. hadosztálya az esőt és a ködöt kihasználva, az olasz állásokon

keresztül, az Isonzo völgyön felfelé Karfreitig tört előre. Nem törődve a völgyet kísérő magaslatokkal estig elérte Credát.

A Krauss hadtest 22. lövész hadosztálya is kihasználta az időjárási viszonyokat és előretört a Stol magaslat lábáig. Az 55. hadosztály az ellenséget a Vrsic magaslatról űzte el. A 14. hadsereg déli szárnyán a LI. hadtest (Berrer) és a XV. hadtest (Scotti altábornagy) a Tolmeintől délkeletre lévő hegyhátat vette birtokba. A 2. Isonzo hadsereg északi szárnyának időlegesen fel kellett adnia a támadás elején elért terepszakaszt, míg a 20. honvéd hadosztály a Monte Gabrielénél foglalta el az ellenség árkait.

Az ellenség meglepése sikerült. A Tolmeini állásokat védő olasz 19. hadosztályt a 12. német hadosztály támadása szinte elsöpörte. A XXVII. olasz hadtest parancsnoka 15 óráig az arcvonalból semmi jelentést nem kapott. A magaslaton álló figyelők pedig a támadó 12. német hadosztályt hátraszállított hadifoglyoknak tartották.

Az esti órákban a támadó erők elfoglalták Caporetót, majd a Natisone völgy irányába támadva, a nap végére elérték a második védőövet. Az áttörési szakasz balszárnyán a nehéz hegyi terepen támadó hadosztályok csak éjfélre vették birtokba a harmadik állást. A tőlük balra támadó hadtest erre az időre a második állást foglalta el és több helyen betört a harmadik állásba is. A másodrendű irányban támadó Krauss csoport három óra alatt áttörte az első és második állást, majd előretörését Saga irányába folytatva estig áttörte az első védőövet és birtokba vette Sagát. A hadtestek a balszárny kivételével a nap végére teljesítették a közelebbi feladatot. (A balszárny hadtest csak a második nap közepére.)

Cadorna felmérve a helyzetet, az esti órákban megparancsolta a XII. hadtest parancsnokának, hogy szállja meg a Monte Maggiórét és zárja le az Ucea völgyet. A 2. hadsereg közben három hadosztály megerősítést kapott (két hadosztály Tarcento, egy Civalalétól északra) azzal a feladattal, hogy szükség esetén arcvonalát a Monte Maggioréra támaszkodva, Monte Jouanes és Civalalétól északkelet öt kilométerre stabilizálja. 25-én reggel a 3. hadseregnek azt a parancsot adta, hogy a kevésbé mozgékony nehéz tüzérségét a Piave mögé irányítsa át és készítse elő a hadsereg Tagliamento mögé való visszavonulását. Közben 25-ére Below a támadás megszakítás nélküli folytatását rendelte el.

A hadművelet második napján az olasz hadseregtartalékok Robic-Caporetto, illetve Luico-Caporetto irányában ellencsapást hajtottak végre, azonban részenkénti harcbevetésük következtében az ellencsapás eredménytelen maradt. A nap folyamán megkezdődött a 2. olasz hadsereg felbomlása.

A támadók folytatták a siker továbbfejlesztését és nap végére több helyen betörték a második védőövbe, illetve kedvező terepszakaszokat foglaltak el a védőöv előtt. 26-án

reggelre az I. hadtest elfoglalta a Stol magaslatot, északon a Rombont és a Monte Canint. 27-én a Canal völgyben előretörve elfoglalta a Monte Maggiorét. A Krauss csoport jobbszárnya bekerítette az ellenségnek a Rombon hegynél levő csoportját és ezzel megkönnyítette a 10. hadsereg támadását a XII. hadtest ellen.

A 14. hadsereg parancsnoka a csapatok 26-i feladatául a második védőöv birtokbavételét és a visszavonuló ellenség üldözését rendelte el. Az előnyomulást a lemaradt tüzérség bevárása nélkül is folytatni lehetett, tekintettel arra, hogy az ellenség sem rendelkezett számottevő tüzérséggel. A 2. olasz hadsereg katonái fegyverzetüket, felszerelésüket elhagyva, rendfokozatukat letépve, igen sokan polgári ruhába öltözve menekültek a síkság felé és csak néhány helyen fejtettek ki ellenállást a második védőövben. A 3. hadsereg visszavonulása viszont rendezetten folyt.

A 14. hadsereg balszárny hadteste a további feladatot teljesítve, a nap folyamán birtokba vették a második védőövet és a közeli hadműveleti mélységben három összetartó irányban Cividale felé folytatták az ellenség üldözését. A hadseregtartalék 13. hadosztálya a Natisone völgyben került előrevonásra 3. hadtest mögött. A Krauss csoport egy hadosztálya a jobbszárnyon Resiutta irányába tört előre. A csoport balszárnyán a hadseregparancsnok egy hadosztályt átadott azzal a feladattal, hogy gyorsítsa meg az előretörést Gemona irányába, a hadsereg közelebbi feladata terepszakaszának mielőbbi elérése érdekében.

27-én a 14. hadsereg folytatta a szétvert ellenség üldözését és elfoglalta Civalalét a síkság kapuját. A hadsereg erői huszonöt-negyven kilométer mélységben a nap végére általában elérték a közelebbi feladat terepszakaszát. A jobbszárnyon támadó Krauss csoport lemaradva, csak a síkságot szegélyező hegyek egy részét tudta megszállni, Tarcento és Gemona birtokbavétele nem sikerült.

Az arcvonal másodrendű irányában támadó Isonzo hadseregcsoporthoz csak lassan nyert tért. Nagyobb eredményt csak a 2. Isonzo hadsereg ért el, amely a 14. hadsereg balszárnyához csatlakozva, a nehéz hegyi terepen négy nap alatt tizenöt kilométert tört előre. A gyenge 1. Isonzo hadsereg az előkészített állásokban szívósan védekező 3. olasz hadsereggel szemben számottevő eredményt nem ért el. A hadművelet harmadik napján a 14. hadsereg sikeres előretörése következtében a 3. olasz hadsereg is kénytelen volt megkezdeni a visszavonulást, ezzel az Isonzo hadseregcsoporthoz előtt is megnyílt az út. A 2. Isonzo hadsereg az Isonzon átkelve elfoglalt a fontos Korada magaslatot, az 1. Isonzo hadsereg pedig hídfőt foglalt a folyó alsó folyásánál. A hadseregcsoporthoz csapatai a negyedik nap végére (október 27.) öt-tizenöt kilométert előretörve elérték a közelebbi feladat terepszakaszát.

A váratlanul kibontakozó nagy siker következtében az osztrák-magyar hadvezetés az eredeti elhatározást megváltoztatva, új hadműveleti célként a Piave és azon túl a Brenta folyó elérését tűzte ki. Ennek érdekében a délnyugati arcvonalparancsnokság a 14. hadsereg eddigi délnyugati irányú előretörését megállította és október 26-án este a hadsereget nyugati irányba való támadásra utasította azzal a feladattal, hogy menetből keljen át a Tagliamenton és fejlessze ki a támadást a Piavéig.

Előretörés a Tagliamentoig

Az olasz hadseregfőparancsnokság és a 2. hadseregparancsnokság mindent megtett, hogy a már látható katasztrófát elhárítsa. A Tagliamento mögé történő visszavonulási parancsot ugyan kiadták, de végrehajtását felfüggesztették, bízva egy sikeres ellentámadásban. Ennek alapját a beérkezett két újabb tartalék hadosztály jelenthette. Tartani kívánták a Monte Maggiore Görz vonalat és ezen belül visszafoglalni a Monte Maggiorét. A 27-i események azonban világossá tették, hogy ez a terv nem valósulhat meg, így Cadorna elrendelte a Tagliamento mögé való visszavonulást.

Ezen a napon a délnyugati arcvonalparancsnokság már jól látta az olaszok reménytelen helyzetét, ezért a 14. hadsereget balszárnyal Codroipo felé irányította, bízva abban, hogy az ettől nyugatra lévő híd elfoglalásával megakadályozhatják az olasz erők Tagliamentón történő átkelését.

28-án Berrer (LI. hadtest) éleivel elérte Udinét, majd felkészült egy délnyugati előrenyomulásra Codroipo felé. Berrer ezen a reggelen hősi halált halt, helyettese Hofacker tábornok lett. A felderítési adatok azonban gyors döntéseket követeltek, hiszen a visszavonuló olasz erők több helyen feltorlódtak. Ennek hatására Hofackernak tovább kellett nyomulnia Codroipo irányába, hanyagolva Latisinát, míg a XV. (Scotti) hadtestet közvetlenül déli irányba fordították, hogy a nagyon fontos Codroipoi hidat épségben megszerezzék. Ez a döntés kisebb kavarodást okozott, hiszen így a 2. Isonzo hadsereg sávjába került, lelassítva így mindkét csoportosítás előremozgását.

A 14. hadsereg parancsnoka azonban felismerve, hogy a 3. olasz hadsereg még jelentős erővel rendelkezik, elsősorban azt akarta szétzúzni. Ezért a 14. hadsereg támadását tovább folytatta az eredeti irányba és a 3. olasz hadsereg teljes bekerítését tervezte.

Az arcvonalparancsnokság a következő napon látva, hogy a 14. hadsereg délnyugati irányú előretörése lehetővé teszi a Tagliamentótól keletre levő olasz erők bekerítését, jóváhagyta a 14. hadsereg parancsnokának elhatározását és az előző napi parancsát

helyesbítve a támadás Codroipo irányába való folytatására adott utasítást. Egyidejűleg utasította a hadseregparancsnokot tartalékainak előrevonására és egy hadosztállal megerősítette a hadsereget. Az arcvonalparancsnokság helyesbített elhatározásáról az Isonzo hadseregcsoporthoz nem volt tudomása. A hadműveleti magasabbegységek vezetési pontjai nem települtek előre és nagy távolság miatt az összeköttetés az alárendeltekkel megszakadt. Nem volt összeköttetés a 2. Isonzo hadsereg jobbszárnyán levő hadosztályok és a hadsereg törzse között sem. Ezért ezek a hadosztályok a 14. hadsereghez csatlakoztak és annak balszárnyán támadtak délnyugati irányba Latisana felé.

A 14. hadsereg törzse október 29-én Cividaleba települt előre, ugyanakkor előjáróival és tartalékaival, valamint a szomszédokkal való összeköttetése megszakadt. A hadsereg ebben a helyzetben is tovább folytatta az üldözést, de annak ütemét megfelelő gyorscsapatok (gépkocsival szállított, gyalogság, lovasság, kerékpárosok) hiánya miatt nem tudta fokozni. A vízi akadályok leküzdéséhez sem rendelkezett kellő átkelési eszközzel. A napok óta harcoló csapatokon a fáradtság jelei mutatkoztak és lőszerhiány lépett fel. A tartalékok, valamint a szükséges anyagi eszközök előrevonása, az utak állapota, valamint a forgalomszabályozás megszervezésének elhanyagolása miatt nem vált lehetővé.

Október 29-én a 14. hadsereg csapatai birtokba vették Udinét, a Tagliamentotól keletre levő országrész központját. A jobbszárnyon támadó 1. hadtest Gemonát foglalta el. A hadsereg csapatai megkezdték a harcot a Tagliamento átjáróiért, ezzel egyidejűleg folytatták a támadást az olasz erők bekerítésére. A hadseregparancsnok utasította a 3. hadtestet, hogy a folyó átjáróit előrevetett osztagokkal vegye birtokba. A hadtest gyorscsapatok hiánya miatt feladatát nem tudta végrehajtani, az olaszok a hidakat felrobbantva megakadályozták az átkelést. A nap folyamán a hadseregparancsnok erőit a balszárnyra csoportosította át és az itt támadó 15. hadtestet előnyomulásának meggyorsítására utasította.

A hadtest előretörése következtében a 3. olasz hadsereg teljes bekerítése csak idő kérdése volt. Ebben a helyzetben a 14. hadsereg délnyugat felé előretörő hadosztályai az Isonzo hadseregcsoporthoz előrenyomuló hadosztályaiba ütköztek, amelyek az október 26-i parancs alapján nyugati irányba támadtak. Az Isonzo hadseregcsoporthoz parancsnokságnak a kialakult helyzetről egyáltalán nem volt tudomása. Miután nem ismerte az arcvonalparancsnokság újabb intézkedéseit, ragaszkodott az előző parancshoz és a 14. hadsereg balszárnyán levő hadosztályait nyugati irányú előnyomulásra utasította. Az ellentétes parancsok következtében a három hadsereg csapatai összekeveredtek és csak 31-én tudták azokat rendezni. Ezzel a 3. olasz hadsereg számára lehetővé vált, hogy erőinek zömét kivonja a bekerítésből. Az olaszok Latisianál visszavonultak a Tagliamento nyugati partjára

és felrobbantották a hidat. Október 31-én a Központi Hatalmak csapatai megkísérelték a menetből való átkelést, ez azonban az eszközök hiánya, valamint a megerősödött olasz ellenállás miatt nem sikerült.

Átkelés a Tagliamenton, előretörés a Piavéig

November 1-én az 1. Isonzo hadsereg él hadosztálya elérte Latisanát. Az olasz erők ekkor a 14. hadsereg előtt Codriopónál és attól északra, illetve a Krauss hadtest és a 10. hadsereg előtt St. Daniele, Gemona, Tolmezzo között vonultak vissza a Tagliamento mögé.

A délnyugati arcvonalparancsnokság már október 30-án elrendelte a támadás folytatását az erősen megáradt Tagliamentón át. Így a Krauss hadtest 55. hadosztálya november 2-án birtokba vette a felrobbantott corninói vasúti hidat, majd 3-án Pinzano területén a Tagliamento nyugati partját is megszállta. 4-én már elkészült a híd, miközben ezen a napon a 14. hadsereg és a két Isonzo hadsereg is átkelt a folyón. Az arcvonal parancsnokság, ragaszkodva az eredeti tervekhez a november 4-én kiadott parancsában, az üldözést a Brentáig rendelte el. A 10. hadseregnek Longarone, Belluno, Feltre irányában kellett Conrad csapataival találkozni és összeköttetésbe lépni. November 10-ig a 14. hadsereg egy hadtesttel Feltrét, zömével attól délre a Középső Piave vonalát érte el. A két Isonzo hadsereg is elérte a Piavét, de azon nem tudott jelentékeny erőkkel átkelni.

A november 16-án felújított támadás hozott ugyan sikereket (áttörés a Brenta völgyén, Monte Tomba elfoglalása), azonban döntő áttörést már nem. A csapatelhasználódás a lépésről-lépésre történő előretörés eredményeivel már nem állt arányban. Az vezérezredes bízott azonban abban, hogy a nehézségek dacára tudják folytatni a műveleteket, így november 29-ére, majd december 3-ra is terveztek támadást.

Cadorna a Piave vonal védelmét jól előkészítette, további visszavonulásra nem gondolt. Október 19-én kiadott intézkedésében a 3. hadsereget bízta meg a védelem kiépítésével. A hadseregnek öt dandárja, lovashadosztálya és a kerékpárosokból kialakított „különleges hadteste” már november 4-én a Piave mögött állt. Cadorna, november 7-i leváltásáig, ezen a védelmen dolgozott. Utódja Armando Diaz tábornok lett.

Az antant már a Karfreit, Tolmeini katasztrófa első hírére a gyors segítség mellett döntött. Október 28-án indultak meg az első szállítmányok a Mont Cenis és Rivierai vasúton, valamint négy műúton Verona felé. A hat hadosztályból álló 10. francia hadsereg (XII. és XXXI. hadtest, négy gyalog és kettő lövész hadosztály) Duchene tábornok és az öt

hadosztályból álló angol hadsereg (XI. és XIV. hadtest, 5 gyaloghadosztály) Plumer tábornok parancsnoksága alatt. A két hadsereg vezetésével Foch, majd Fayolle tábornokot bízták meg.

A francia és angol erők megjelenése jelezte a Központi Hatalmak katonai vezetésének, hogy az olasz arcvonalat az antant fontosnak tartja. Ezért felmerült annak lehetősége, hogy a háború súlyát esetleges más arcvonalra helyezték át a Központi Hatalmak. Below még november 24-én is a támadás folytatása mellett kardoskodott, de a Legfelsőbb Hadvezetőség már intézkedett a német hadosztályok elszállítására, hiszen a háborút eldöntő nagy támadást a nyugati arcvonalon tervezték.

December még folytak összecsapások, amelyeknek eredményeként a Monte Tomba francia kézre került, de ez a megmerevedett arcvonal tekintetében már nem volt döntő eredmény.

Ezekkel a harcokkal befejeződött a támadó hadjárat, amely a Központi Hatalmak egyik legnagyobb katonai sikere volt a háborúban. Egy hónap alatt közel 300.000 hadifogoly, 3.152 löveg, 1.732 aknavető, 3.000 géppuska, 300.000 puska, 1.600 gépkocsi és a 2. olasz hadsereg teljes hadfelszerelése került a támadók kezébe. Az olaszok véres vesztsége 10.000 halott és 30.000 sebesült volt és közel 400.000 volt a csapattestétől elszakadt, menekülő katonák száma.

A Központi Hatalmak vesztesége 70.000 fő volt (ebből 50.000 a Piave eléréséig).

Eredmények, következtetések

A hadművelet célját, az arcvonal megrövidítését sikerült megvalósítani, sőt a támadás nem várt eredményeket is hozott. Ezt a támadó hadművelet megfelelő előkészítésével, a főcsapás irányának jó megválasztásával sikerült elérni.

A 2. olasz hadsereg teljesen megsemmisült. A sikerek eredményeként menetközben adott feladatokat csak részben sikerült végrehajtani. A támadó csapatok kijutottak ugyan a hadműveleti mélységbe, azonban tartalékok, elsősorban gyorscsapatok (lovasság, kerékpárosok, gépkocsizó gyalogság) és a szükséges átkelési eszközök hiánya miatt a sikert továbbfejleszteni nem tudták.

Az osztrák—magyar hadvezetés a hadművelet főirányát helyesen választotta meg. A Caporetto-Cividale irányba mért főcsapás biztosította a síkságra való rövid idő alatti kijutást. A hadtestek irányok szerinti támadása megfelelt a hegyi terep sajátosságainak. A folyó völgyekben több irányban folytatott támadás egyrészt részekre darabolta az ellenség erőit, másrészt megosztotta tartalékait.

A vezetés csak a hadművelet első időszakában működött jól, a második időszakban az arcvonalt-parancsnokság és az Isonzo hadseregcsoporth-parancsnokság nem követte a csapatokat és az összeköttetés megszakadt. Ebben az időszakban a magasabb parancsnokságok — a 14. hadsereg kivételével — teljesen tájékozatlanok voltak, a csapatok gyakran akadályozták egymást, ezért a 3. olasz hadsereg bekerítése és megsemmisítése nem sikerült.

Az egylépcsős hadműveleti felépítés megfelelt a hadseregek elé tűzött feladatnak és lehetővé tette az áttörés gyors végrehajtását. A támadás napi tíz kilométeres átlagos üteme a síkságra való kiérés után kevésnek bizonyult. A tartalékok előrevonásának rossz megszervezése miatt csapás erejét éppen a legfontosabb időszakban nem tudták fokozni. A hadsereg tartalékából mindössze egy hadosztályt sikerült elővonni, másik kettő hátul maradt. A forgalomszabályozás az előkészítés időszakában kiválóan működött, az áttörés után azonban sem a hadseregtartalékok előrevonását, sem az utánszállítás lebonyolítását nem tudta biztosítani

A jól megszervezett hadműveleti álcázás következtében az olasz felderítés a támadás kezdetéig nem tudta a főcsapás irányát megállapítani.

A támadó csapatok a hegyi háború addigi elméletével ellentétben új módszert alkalmaztak. Az ellenség védelmét nem az uralgó magaslatok csúcsain és gerincein, hanem a völgyekben törték át. Ez megfosztotta védőket a szabad manőverezés lehetőségétől, ugyanakkor megkönnyítette a támadók előretörését. Ez a módszer nagymennyiségű tüzérséget igényelt és jól szervezett együttműködést követelt a fegyvernemek között.

Az együttműködést a 14. hadseregnél jól szervezték meg. a hadsereg közelebbi feladatának terepszakaszáig. A többi hadsereg együttműködése nem volt kellő mértékben megszervezve.

A harcrendek felépítése megfelelt az egységek és magasabbegységek elé kitűzött feladatoknak és az erdős-hegyes terep követelményeinek. Helyes volt a hadtest tartalékoknak közvetlenül a támadó egységek mögött történő előrevonása. Ennek következtében az ellenség zárótüze aránylag kevés veszteséget okozott. A 14. hadsereg jobbszárnyán áttörő 1. hadtest hadosztályai az első időszakban összesen kétezer főt veszítettek (nem egészen öt százalék). A hadtest áttörési szakaszán támadó 22. hadosztály vesztesége például nyolcvanhárom halott és 503 sebesült volt.

Az olasz hadvezetőség a helyzetet nem értékelte helyesen és intézkedései nem biztosították a védelem kellő megszervezését. A rendelkezésre álló tartalékokat szétforgácsolva, részenként alkalmazta. A későbbiek során sikeresen szervezte meg a 3.

hadsereg visszavonulását és helyes intézkedéseket adott ki a Piave menti védelem megszervezésére.

A gépkocsi szállítás igen kis teljesítőképessége is akadályozta a támadás sikerének kiaknázását. A kevés gépkocsi csak a legszükségesebb anyagokat tudta előre szállítani, ez pedig a támadás lendületes folytatásához nem volt elegendő. Ez a hadművelet is igazolta, hogy korszerű viszonyok között hadműveleti anyagszállítást kizárólag fogatolt vonatoszlopokra alapozni nem lehet. Az antant ezen a téren messze felülmúlta a Központi Hatalmakat.

Az olasz harcászati vezetés igen rossz volt. Az olasz védelem már a hadművelet első napján szétesett, a csapatok ellenálló képessége rohamosan csökkent. A katonák és tisztek tömegesen menekültek hátra, vagy adták meg magukat. Az összeköttetés és együttműködés az egységek között teljesen felbomlott. A hadosztály és hadtestparancsnokok nem ismerték saját egységeik helyzetét. Igen jellemző példa erre, hogy a 19. olasz hadosztály reggeli órákban történő megsemmisítéséről a tíz kilométerrel hátrább levő hadtestparancsnok még délután sem tudott semmit. A együttműködés hiányára jellemző, hogy a 7. hadtest parancsnoka tétlenül nézte a szomszédos 4. hadtest megsemmisítését, de semmit sem tett annak megsegítésére. Nagyon rossz volt az együttműködés a fegyvernemek között is. Nem egy olasz üteg minden parancs nélkül a legválságosabb pillanatban beszüntette a tüzet és megkezdte a visszavonulást, sőt voltak olyan ütegek is, amelyek tüzet sem nyitottak.

Légierő

A légi felderítés elsőrendű fontosságú volt, mert az ellenség védelmének földi felderítése a sűrű erdők és a be nem látható holtterek következtében akadályokba ütközött. A német légierő sikeres tevékenysége következtében az olaszok teljes harcászati mélységét sikerült felderíteni. A német vadászrepülőök sikeresen akadályozták az olasz légi felderítést, valamint az olasz repülőknél a támadó csapatok elleni légicsapásait. Huszonegy repülőgép megsemmisítésével a légi uralmat a hadművelet teljes idejére biztosították.

Légvédelem

A csapatokat az arcvonal teljes szélességében 142 légvédelmi löveg oltalmazta. A lövegek zöme a síkságon támadó Isonzo hadseregnél volt, mert az olasz légierő támadását ebből az irányból várták. A légvédelmi lövegek elsősorban a magasabbegységek

harcálláspontjait és az utánszállítási utakat oltalmazták. Ezenkívül az alegységeknél géppuskákat jelöltek ki az olasz repülőkhöz elhárítására.

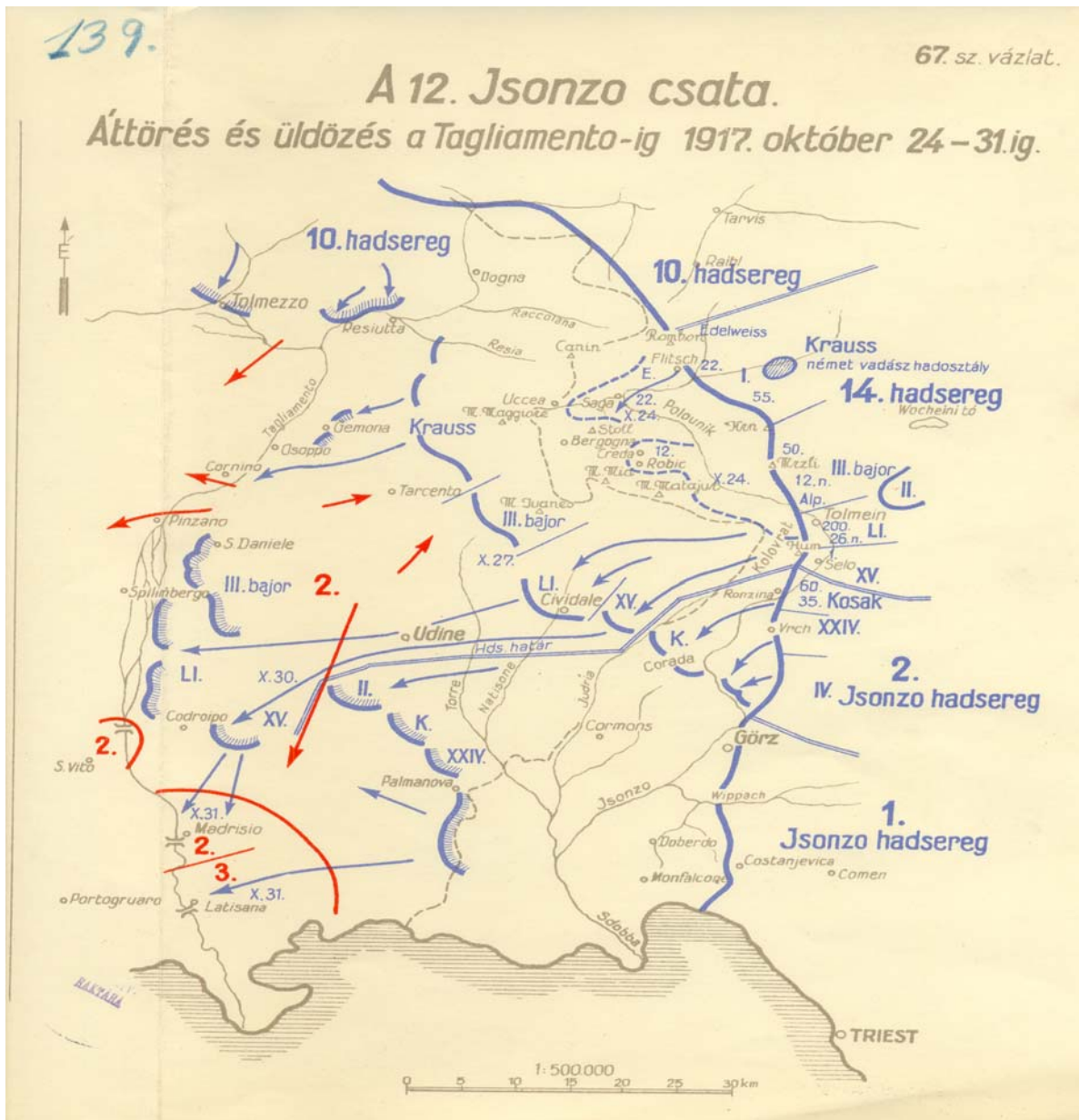
Műszaki csapatok

Műszaki csapatokat elsősorban az előkészítés időszakában alkalmazták utak, tábori vasutak és drótkötélpályák építésére. Jól szervezték meg a hadművelet első időszakában a műszaki erők együttműködését a gyalogsággal és a tüzérséggel. A nehéz hegyi terepen az elől levő egységekhez műszaki robbantó alegységeket, a kísérő tüzérséghez gyalogos és műszaki erőket osztottak be a lövegek előresegítéséhez.

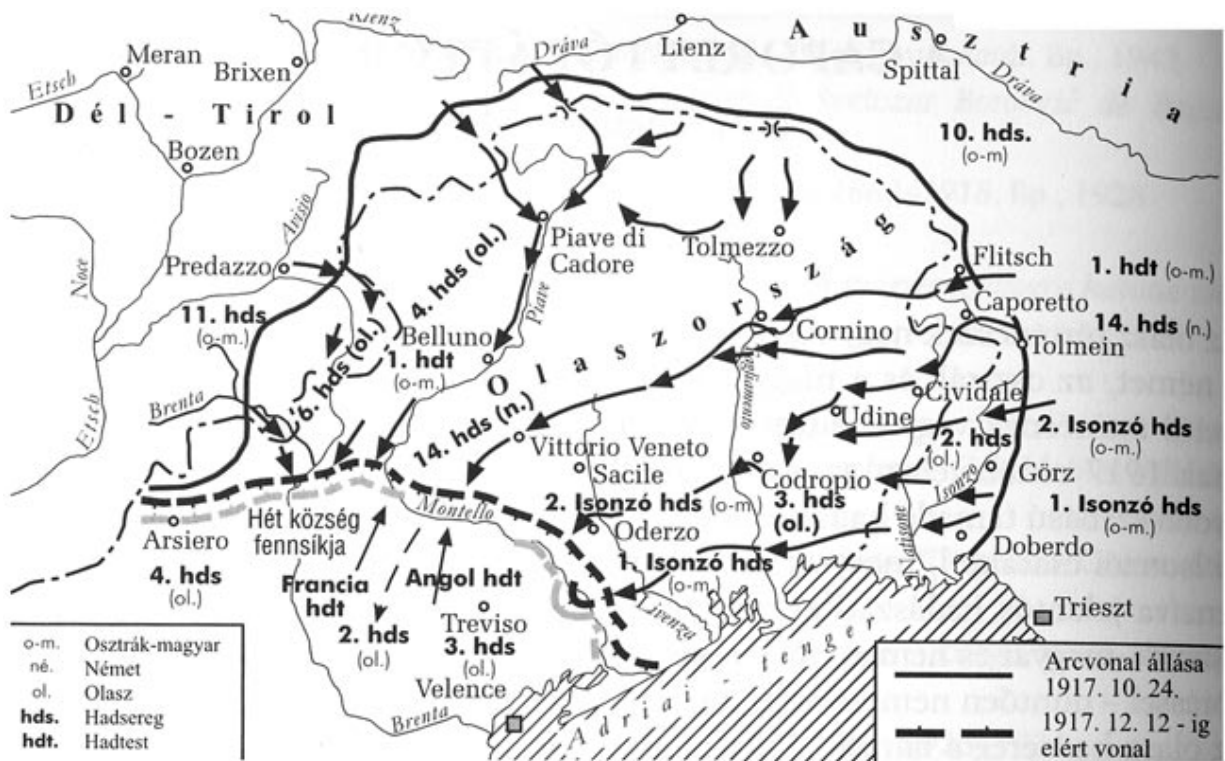
Ábrák, térkép-vázlatok

1. vázlat.

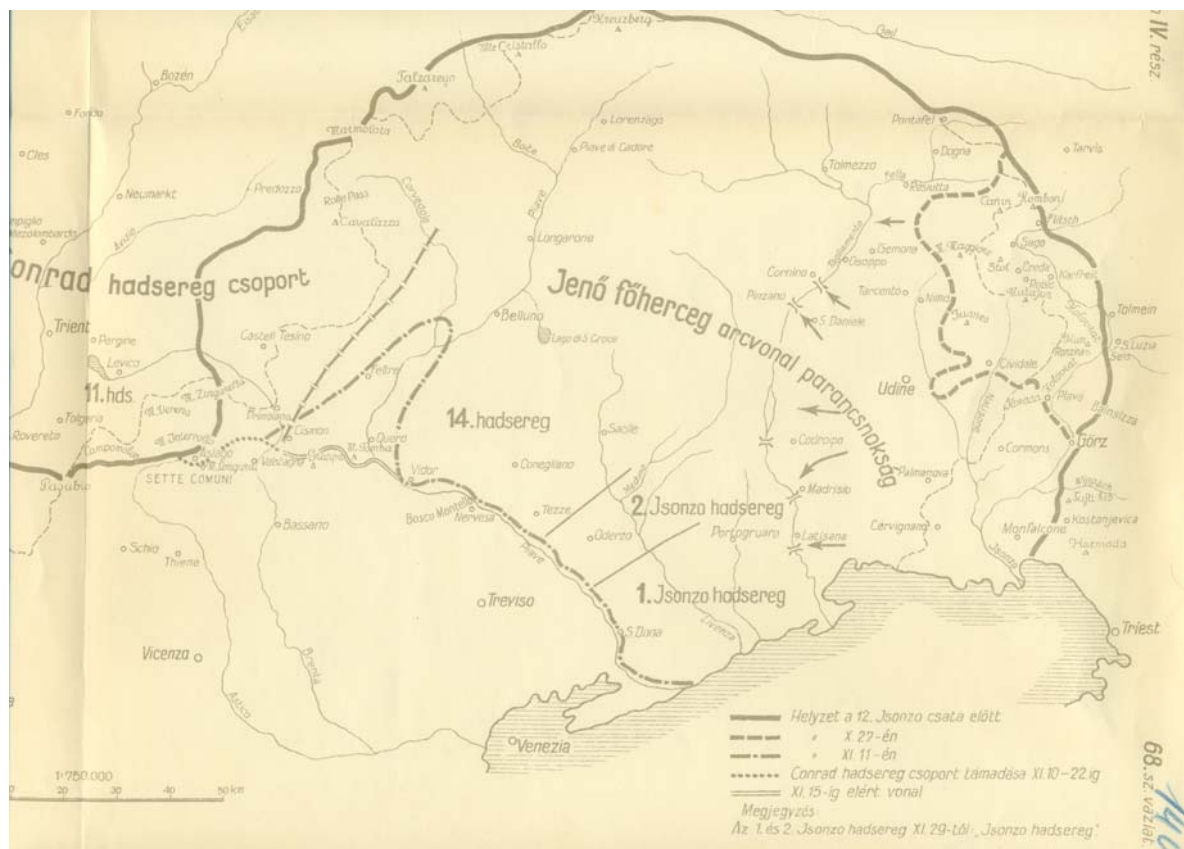

3. vázlat

4. vázlat

III. rész

A Magyaros tető elfoglalása 1917. március 8-án (harcászati esettanulmány)

A kassai 39. honvéd gyaloghadosztály 1916 szeptemberében a menekülő románokat győzedelmesen üldözve elérte Csíkszeredát, majd pihenés nélkül tovább támadva Alsó-Csíkon az Úz völgyén keresztül követve a 7. román hadosztályt, Magyarország keleti határáig tört előre. A románok azonban saját területükön, az Úz-patak két oldalán már béke időszakban előkészítettek és berendeztek állásokat, amelyet elérve a magyar hadosztály kénytelen volt megállni. Az ellenség a későbbiekben ellentámadásokkal igyekezett a hadosztályt visszanyomni, de annak egyelőre mégis sikerült megtartani, a részben már román területen lévő Nemere-Magyaros-Káronta uralgó magaslatsort. November közepén a román erőket jelentős erőfölényben lévő orosz csapatok váltották fel, melyek szinte azonnal az egész vonalon támadólag léptek fel. Ennek eredményeként december során elfoglalták a Lápos-Magyaros-Söverjes magaslatsort, amelynek birtoklása, mindkét fél számára, az egész frontvonal vonatkozásában rendkívüli előnyökkel járhatott. E magaslat sort a 39. honvéd gyaloghadosztály kijelölt csapatai 1917. március 8-án, egy meglepetésszerű, „rohamtámadással”, az akkori háború veszteségadataihoz képest szinte elenyésző veszteséggel, visszafoglalták. E támadás körülményeit, megszervezését és végrehajtását ismerteti a következő harcászati esettanulmány.

A hadszíntér általános eseményeit a Pilch Jenő szerkesztésében írt, **A világháború története** (Budapest, é.n.) című munka mutatja be, a hadműveletek részletesebb ismertetése pedig Nagybaczoni Nagy Vilmos **A Románia elleni hadjárat. I. kötet. Erdély. II. kötet Havasalföld meghódítása.** (A M. Kir. Honvédelmi Minisztérium kiadása, é.n.) munkájában található. A Keleti-Kárpátokban folytatott hadműveletekről és a Magyaros-tető visszafoglalására indított támadásokról, kiemelve az 1917. március 8-i támadást megtalálható Doberdói Bánlaky József: **A m. kir. kassai 39. honvéd gyaloghadosztály harcai Erdély keleti határán. A Magyaros-tető elfoglalása 1917. március 8-án.** (Különlenyomat. Budapest, 1944.) című munkájában.

Harcászati felfogás az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében

Az 1911-ben megjelent Gyakorlati Szabályzat tervezet az angol-búr (1899-1901) és az orosz-japán (1904-1905) háború tapasztalatait figyelembe véve készült és így korszerűnek volt minősíthető. Alapeszméje a támadószellemű harcászat volt. A korszellemnek megfelelő fennkölt fogalmazásban a következőket rögzíti: „A támadó szellemtől áthatott, fizikailag kitartó, jól képzett és vezetett gyalogság a legnehezebb viszonyok közt is képes eredményes harcra” Feladatként a gyalogság számára meghatározza, hogy: „A gyalogság tüzével leküzdí az ellenséget és szuronyával töri meg annak ellenállását.” A szabályzat szerint csupán ettől várható döntő siker. Az alapvető harcászati alakzatnak továbbra is a rajvonalat írta elő, így biztosítva a legnagyobb tüzerőt, vagyis ebben az alakzatban lőhet egyszerre a legtöbb harcos, így a támadás „a legnehezebb viszonyok közt is ellenállhatatlan, ha hatalmas tűz tör számára utat”. Mélységi tagolással, tartalékképzéssel alig számoltak, de azzal sem, hogy az ellenség aktívan tevékenykedik.

A háború alatt kialakult védelmet azonban már a tábori fedezékek, az árkok, állások sorai és rendszerei jellemezték, amelyeknek elfoglalására indított — rendszerint sikertelen — rohamok hatalmas veszteségeket okoztak. Emiatt a korábban szabályzatban rögzített támadási módszer természetesen gyorsan megváltozott, fejlődött. „Az erődített helyek elleni támadásoknál szerzett bőséges tapasztalatok mutatják, hogy az összefüggő rajvonalban való előnyomulás nem ajánlatos, mert a támadó csapat jelentékeny része ép akadályok elé kerül s úgy az oldalazó géppuskák tüzébe jut. Ily előnyomulások érzékeny veszteséggel járnak, anélkül, hogy a megoldandó feladatot — az ellenséges állásba való betörést — elérhetnék.” — írta egy magyarul 1918-ban megjelent szabályzat, mely az általános rohamok bevezetéseként rohamjárőrök alkalmazását írta elő. A rohamjárőrök fő feladata tehát, hogy a „legkisebb erővel és a legcsekélyebb erő elhasználással, bárminemű ellenséges ellenállást lehető legügyesebben leküzdve, éppen a legnehezebb helyeken könnyítse meg a támadó gyalogság előrejutását.” E cél teljesítésére alakult ki a rohamcsapatok alkalmazásának elve és gyakorlata, elsősorban a német hadseregnél. A nyugati hadszíntéren alkalmazták először ezt a módszert a szilárd, mélységben tagolt védelemmel szemben. Az első árokba betöréshez és az árokharcra külön csapatokat képeztek ki, ezeket nevezték el rohamcsapatoknak. A váratlan rohamra, meglepetésszerű gyors támadásra összeállítottak rajszintű rohamjárőröket, szakaszokat és századokat. A legmagasabb kötelék a rohamzászlóalj volt. Hamar kialakult a rohamzászlóalj katonáival szemben az a követelmény, miszerint náluk tökéletes kiképzés és nagyfokú ügyesség mellett „az erkölcsi érték” is meghatározóan fontos. A siker másik

összetevőjének az együttműködést tartották a rohamozó gyalogság, a rohamot előkészítő tüzérség és aknavetők, a célokat pontosan meghatározó felderítők és az összeköttetést biztosító híradó csapatok között. A Magyaros-tető birtokbavételére kijelölt 10. honvéd gyalogezred felkészülését is egy német szabályzat, az „Anleitung für die Ausbildung der Sturmtruppen” című munka alapján kezdték meg. E szabályzat előírásainak követését figyelhetjük meg Breit tábornok döntéseinél, akár szervezeti, akár alkalmazási intézkedései esetében.

A védelmi harcot másodlagosnak tekintették. „A védelem fő célja erőmegtakarítás. Elvileg csak egy állást választunk és készítünk elő, minden egymás mögött fektetett védelmi vonallal való mesterkedés kerülendő”. A védelem kiépítésére tehát kár időt és energiát pazarolni, hiszen úgy is csak ideiglenes, esetleg kikényszerített harctevékenységi forma.

A tüzérség szerepét a szabályzattervezet feltűnően háttérbe szorította és csupán azon fő feladatot szabta számára, hogy a támadó gyalogságot akadályozó ellenséges tüzérséget pusztítsa. Az orosz-japán háború tanulságaként azonban bevezette a fedett tüzelőállásból való megosztott tüzelést. A háború menete azonban egészen más szerepet osztott a tüzérségre. Döntővé vált a hatásos tüzérségi tűz, ezért a fegyvernem feladatait is átértékelték és szabályozták.

A tüzérségnek támadásban négy alapvető feladata volt. Az ellenség tüzérségének „bénítása”, lefogása, kikapcsolása, az ellenség lövészárkainak védképességét csökkenteni, különösen az áttörési szakaszon, az ellenség vezetési pontjainak, tartalékainak, utánpótlási vonalainak tűz alatt tartása, illetve a saját támadó gyalogság elő tüzhenger, tűzősszpontosítások lövése. Védelemben a tüzérség szintén az ellenség tüzérségét igyekezett pusztítani, rombolta az ellenség rohamra készülő gyalogságának állásait, zavarta az ellenség vezetését, összeköttetéseit, illetve zárótűz lövésével pusztította az ellenség gyalogságát és támogatta a saját ellenlökéseket.

A tüzérség tűznemei a következők voltak:

- zavaró tűz: egyenlőtlen időközökben, korlátozott számú löveggel leadott tűz az ellenség nyugtalanítására, összeköttetésének megbontására

- romboló tűz: tüzérségi tüzelőállások, aknavetők, géppuskák, támpontok, figyelők ellen, pontos tűzmegfigyeléssel vezetett tűz *(A tűzmegfigyelés alatt a becsapódási pontok helyének meghatározását és természetszerűleg ezután a löelemek javítását értjük.)*

- zárótűz az ellenség rohamozó gyalogsága elé lőtt gyorstűz, illetve az elhárító tűz, mely az ellenséges gyalogság távoltartására törekedett már nagy távolságon

- megerősítő tűz a megállított, vagy lelassított rohamozó ellenséges gyalogságra lőtt tűzösszpontosítás

- tűzhenger fogalma a háború alatt alakult ki, ami a saját rohamozó gyalogság elé lőtt összefüggő tűzfüggőnyt jelentette, melyet a roham ütemének megfelelően helyeztek át, vagyis előre újabb és újabb terepszakaszra.

- megsemmisítő tűz a lehető legnagyobb tűzgyorsasággal, legfeljebb 10 percig lőtt tűzösszpontosítás

A lovasság harcászatában előtérbe került a gyalog folytatott harc, természetesen a lovasrohamok mellett. A fegyvernem felszerelése azonban nem igazodott ehhez az alkalmazáshoz.

Előzmények

Románia 1916. augusztus 27-én az antant hatalmak oldalán belépett a háborúba, amivel rendkívül nehéz helyzetbe hozta a Központi Hatalmakat. Az egyre több hadszíntéren folytatott háború a szövetséges haderők műveleteinek a lehető legteljesebb összhangját igényelte, így elkerülhetetlenül szükségessé vált, hogy még ez év szeptemberének elején létrehozzák a Központi Hatalmak szárazföldi haderőinek legfelsőbb hadvezetőségét. A Vilmos császár névleges vezetése alatt álló testület feladata közé tartozott a nyugati, a keleti, a balkáni és az olasz hadszíntér eseményeinek koordinálása éppúgy, mint a román támadás megállítása. A románok számára meghatározott cél Magyarország elfoglalása és ezáltal a Balkáni-hadszíntér elszigetelése volt. A Központi Hatalmak célja a román támadás megállítása volt, majd Erdély megtisztítása után olyan támadó hadműveletek végrehajtása, melynek eredményeként a Keleti-Kárpátok és a Szeret folyó mentén létrejön egy viszonylag rövid arcvonal az orosz-román erőkkal szemben.

A támadáshoz a román haderő három hadserege vonult fel Erdély ellen és egy Dobrudzsában, melyet két orosz hadosztály erősített meg. Erdélyben az osztrák magyar 1. hadsereg és a német 9. hadsereg részei álltak, míg Bulgáriában August von Mackensen tábornagy vezetésével három bolgár gyalog- és egy lovashadosztály, valamint két török hadosztály, továbbá egyéb német és osztrák-magyar alakulatok.

A Központi Hatalmak hadműveleti terve szerint az Erdélyben állomásozó csapatok, akár a Marosig is visszavonulva, megállítják a román támadást, közben Mackensen csapatai előrenyomulnak Dobrudzsában, majd Szisztovónál átkelnek a Dunán és csatlakoznak az német 9. hadsereg által Dél-Erdélyből megindított támadáshoz. Ezen műveletek sikere után a két csoportosítás közösen visszaszorítja a románokat a Szeret folyó mögé. Az osztrák-magyar 1. hadseregnek e közben a románokat ki kell szorítaniuk Erdélyből és el kell érniük a Keleti-Kárpátok gerincét.

A román támadást megelőzve Mackensen már szeptember 2-án megkezdte a támadását, öt nap múlva már a szisztovói hídfőt is elfoglalta. A románok alig fejtettek ki komoly ellenállást. Az Erdélybe betört román 4. hadsereg három hét alatt hatvan kilométernyi területet foglalt el, a román 2. hadsereg átlagosan száz kilométert haladt előre, az 1. hadsereg is csupán az Orsova-Petrozsény vonalat érte el. Ez idő alatt beérkeztek a megfelelő erősítések és az egész 9. hadsereg, mely először szeptember 26-29. között a nagyszebeni csatában, majd a persányi ütközet után, október 7-9. között a brassói csatában vereséget mért a román erőkre. Az osztrák-magyar 1. és a német 9. hadsereg összehangolt támadásának eredményeként október 13-ig az összes román seregtest elhagyta Erdélyt.

A román támadás támogatására az orosz haderő Bruszilov tábornok irányításával szeptember elejétől három nagy tehermentesítő támadást indított, de ezek mind kudarcot vallottak. Közben Mackensen elérte a Constanza-Csernavoda vonalat, majd csapatait — egy bolgár hadsereget hátrahagyva — a Románia elleni támadáshoz csoportosította át. E támadás a német 9. hadsereggel összehangolva indult, amelynek részei november 14-én a Szurdok- és a Vulkán-szoroson át támadtak Romániába. Néhány nap múlva a németek elfoglalták Craiovát, majd a Vöröstorony-szorosnál védekező románok hátába kerültek. Ezt követően az egész német hadsereg, együttműködve Mackensen tábornok csapataival, győzelmet-győzelemre halmozva vonult előre és december 6-án Bukarest kardcsapás nélkül elesett. A hadjárat folytatásaként 1917. január 6-8 között lezajlott focsáni csata után a Központi Hatalmak hadereje elérte a Szeret folyót, ahol ezt követően megkezdődtek az állásharcok.

Erdély keleti határait 1916 októberében Arz Artúr vezérezredes parancsnoksága alatt az osztrák-magyar 1. hadsereg védte. E hadsereghez északról Kövess Hermann vezérezredes irányította szintén osztrák-magyar 7. hadsereg csatlakozott, délről pedig a Romániába betörni készülő német 9. hadsereg. Az 1. hadsereg jobbszárnyán a kassai VI. hadtest két hadosztálya állt Fabini Lajos gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt. A 39. honvédhadosztály az Úz és a Csobános völgyét és az ezeket kísérő magaslatokat védte, tőle északra a 61. hadosztály pedig a Szulca és a Tatros völgyét, vagyis a Gyimesi-hágóig terjedő területet tartotta

megszállva. A hadtesttől északra két gyengének minősíthető csoportosítás, a Csécsey- és a Perczel-csoport állt, majd tovább a Tölgyesi-szorosig a XXI. hadtest. Arz vezérezredes, a várható orosz tehermentesítő támadások elhárítására, a két hadtest közötti csoportosítás megerősítését rendelte el, ezért a 39. hadosztálytól a 10. honvéd gyalogezredet és egy taracküteget Daubner Samu ezredes parancsnoksága alatt a Gyimesi-szoros-Hosszúhavas arcvonalszakasz védelmére rendelte. A hadsereg védelmi műveleteinek támogatására tartalékként a Csík-medencébe irányították a bajor 10. tartalékadosztályt és a 3. lovashadosztályt, melyet elsősorban a XXI. hadtest érdekében kellett felhasználni.

November hónapban a román erőket fokozatosan felváltó orosz erők egyre nagyobb nyomás alá helyezték a 7. hadsereg jobb- és az 1. hadsereg balszárnyát, miközben a német 9. hadsereg folytatta támadását Románia területén. Ahogy a német hadsereg haladt előre a Keleti-Kárpátok védelmének jelentősége egyre fontosabbá vált, hisz a két osztrák-magyar hadsereg fedezte a német támadás bal szárnyát és hátát. A VI. hadtest — az 1. és a 9. hadsereg találkozásánál — tulajdonképpen azt a sarokpontot képezte, ahol siker esetén a 9. hadsereg déli irányú támadásának keleti irányba kellett fordulnia. A hadtestparancsnokság október 27-én a hadtest két hadosztályának, a nagyobb veszteségek elkerülésére, mozgékony védelmet rendelt el.

A következő két hónap során a hadsereg védelmi arcvonalán egymást követték az orosz és román támadások, melyek azonban csupán csekély eredményt hoztak. Súlyos helyzetbe hozta azonban a 39. hadosztályt és vele együtt a VI. hadtestet is az, amikor december 12-én az ellenség elfoglalta a Csíki-havasokban található Söverjes-tetőt, december 23-án pedig a Lápos-Magyaros hegyvonulatot is. A hadosztály csapatai - német támogatással - már december 24-én megpróbálták a magaslatokat visszafoglalni, de nem értek el eredményt.

A helyzet súlyosbította, hogy ugyanebben az időszakban a VI. hadtest még támadási feladatot is kapott egy moldvai betörésre. Ehhez a hadtest 61. hadosztályát felváltotta a már ott lévő bajor 8. hadosztály és az ekkor ide érkező 24. hadosztály, melyek 1917. január 1-én kezdték támadásukat a Csobános és a Tatros folyó között. A támadás során az itt lévő orosz állásokat elfoglalták ugyan, de a támadást az időjárási és terepviszonyok miatt nem sikerült továbbfejleszteni. E támadást a 39. hadosztálytól délre, a német 9. hadsereghez tartozó 225. hadosztálynak az Ojtozi-szoroson keresztül indított támadással kellett volna támogatnia.

A Keleti-Kárpátokban védő csapatokat január és február hónapban kevesebb támadás érte, az orosz fél nagyobb áttörési kísérleteit későbbre halasztotta. A német és az osztrák-magyar csapatok azonban továbbra is aktívak maradtak, különösen az 1. és a 9. hadsereg

arcvonalának találkozási pontjának vidékén. A német 225. hadosztály parancsnoka, Melior vezérőrnagy január 4-ére már egy újabb támadást rendelt el a Magyaros-Lápos-Söverjes vonulat visszafoglalása érdekében, mivel a német hadosztály utánszállítási vonala is az Úz-völgyön vezetett keresztül. Doberdói Breit József vezérőrnagy, a 39. hadosztály parancsnoka a magaslatok jelentőségét a következőképpen jellemezte: „... az ellenség a Magyaroson és a tovább nyugatra fekvő 1367-es úgynevezett névtelen kúpon elhelyezett tüzérségi megfigyelőinek segítségével az Úz-völgyben a 762. magassági ponton túl előrefelé haladó minden embert és máhás állatot pontosan megfigyelhetett és tüzérségi tűzzel tetszése szerint elárasztatható. Azonkívül a saját csapatok helyzete az ellenség által erősen megszállott említett magaslati vonulat déli lejtőjén harcászati tekintetben sem volt irigylésre méltó, mert a közvetlen közelségben lévő és az egész arcvonalon domináló állásban lévő ellenség mindenütt, még szabad szemmel is belátott a mi csapataink gyomrába. Azonkívül a zártvonalú ellenséges állással ellentétben a saját állást a terep alakulása folytán nem is lehetett egységes, összefüggő állássá kiépíteni.” A támadáshoz Breit vezérőrnagy hadosztályát is alárendelték Melior vezérőrnagynak. A német tábornok a támadáshoz jelentős tüzérségi megerősítést is kapott, azonban a csapatok erőfeszítése így sem hozta meg a várt sikert.

A sikertelen vállalkozás után Arz tábornok, hadseregparancsnok szemlélte meg a területet, majd jelentős segítséget ígért a tarthatatlan helyzet megszüntetésére. Nem sokkal később a 39. hadosztálynál az arcvonal-parancsnokság vezérkari főnöke, Hans von Seeckt tábornok is megjelent, Fabini Lajos gyalogsági tábornok kíséretében. A vezérkari főnök először a déli szomszéd, a német 225. hadosztály parancsnokával tárgyalt a kedvezőtlen helyzet megoldásának lehetőségekről, köztük a két hadosztály együttes támadásáról. Woyna tábornok, a korábbi tapasztalatokra hivatkozva, nem vállalt garanciát ennek sikeres megvalósítására. Seeckt tábornok ezután Breit vezérőrnaggyal beszélt a magaslatok visszavételéről. A magyar tábornok megfelelő előkészületek és megerősítés után lehetségesnek tartotta a támadás sikeres kivitelezését. A hadosztályparancsnok végül elvállalta a feladat végrehajtását és azért teljes felelősséget vállalt. A támadáshoz nem kért német gyalogsági megerősítést vagy támogatást, viszont számított aknavető kötelékekre. Mivel Breit a megbeszélés során kifejtette, hogy a támadást roham kötelékekkel kívánja megvalósítani, Seeckt felajánlotta, hogy „rendelkezésemre bocsát egy a rohamtámadásban már kiképzett német gyalogezredet, de én (ti. Breit) erről is lemondtam, ellenben azzal a kéréssel állottam elő, bocsássák rendelkezésemre a hadosztálytól ideiglenesen elvezényelt, az utolsó két békeévben az én parancsnokságom alatt állott 10. honvédgyalogezredet.”

A támadás helyszíne

Magyaros-tető és környéke az egykori Csík-vármegye területén található. Csík-vármegye az Osztrák-Magyar Monarchia és így Magyarország, ezen belül Erdély legkeletibb, székelyföldi vármegyéinek egyike volt. A megyét Romániától a Keleti-árpátok hegyei, a Gyergyói-havasok, a Csalhó, a Tarkó-hegység és a Csíki-havasok választották el. A hatalmas erdővel borított hegyláncon keresztül Románia felé négy nagyobb szoroson át vezetett út: (délről észak felé) az Úz-völgyi-, a Gyimesi-, a Békás- és a Tölgyesi-szoroson keresztül, illetve még egy nehezen járható hágón, a Pricske-tetőn át. A havasok nyugatra az Olt és a Maros völgye felé számos kisebb-nagyobb keresztvölgytől megszakítva, lassan ereszkednek, ugyanakkor nyúlványai a vármegyét három medencére tagolják: Alcsíkra, Felcsíkra és a Gyergyói-medencére. Alcsík egyik jelentős települése Csíkszentmárton, „Innen egy körülbelül 30 kilométernyi út vezet a manapság csekély forgalmú Úzvölgyi (kis-tölgyesi) határszorosba. Az Úz vadregényes völgyét sötét fenyvesek és meredek sziklahegyek határolják.” A csíki-havasok legjelentősebb magaslatosorát az 1653 méter magas Nemere, az 1340 méteres Magyaros és az 1523 méterre emelkedő Kárunta képezi.

Az Úz patak nyugat-keleti irányú völgyén keresztül vezet az út a Magyaros-hegy környékére. A tervezett támadás helyszíne az Úz völgye és a tőle öt-hat kilométerre északra húzódó Csobános-patak völgye között található. Itt húzódik nyugatról keletre a Söverjes (1358 méter)-Névtelen-csúcs (1367 méter)-Magyaros (1340 méter)-Lápos (1188 méter) hegyvonulata, mely egy hozzávetőleg négy kilométeres összefüggő állásrendszer kiépítését tette lehetővé. A 647 méter tengerszint feletti magasságban lévő Úz településtől a Magyaros szintén kb. négy kilométer távolságban található. A Csobános ezen a területen 750-770 méter magasan folyik. A terület erősen átszegdelt, a vízmosásokat magas partok, oldalak kísérik. A meredek hegyoldalak szinte mindenhol nehezítik még a gyalogos mozgást is. A sűrű vegyes erdőt azonban jelentősen megrikították a hónapokon keresztül tartó harcok, a magaslatok szinte kopaszok voltak. Az említett hegysort nyugati, délnyugati irányban egy-kettő kilométer távolságra kb. 1000 méteres magaslatok kísérték. Fogatolt tüzérség tüzelőállásainak elhelyezésére szinte csak az Úz völgye volt alkalmas.

A csapatok elhelyezését és tevékenységét rendkívül nehezítette, hogy a terület tulajdonképpen érintetlen természeti táj volt, a legközelebbi lakott település 30 kilométeres távolságban feküdt. Ezt tetézték a téli időjárás viszonyok. Február végén a tájat több mint félméteres hó borította.

Az ellenség helyzete, ereje

Az ellenségről kevés adatunk áll rendelkezésre. Az ellenség 1917. március 10-e utáni helyzetét bemutató oleátavázlaton a Söverjes-Magyaros-Lápos vonulatot az orosz 9. hadsereg XXIV. hadtestéhez tartozó 126. lövészadosztály védte, illetve a hadosztály állományába tartozó 503. és az 501. lövészezred. A hadosztály állományába tartozott még a 195., az 502. és az 504. ezred is.

A támadás előkészítése

Az 1. hadsereg parancsnoka 1917. január 16-án adta ki 315/hdm. Intézkedését a Magyaros-tető elleni támadás előkészítésére. Ebben Arz tábornok teljes jogkörrel ruházta fel Doberdói Breit József vezérőrnagyot, mint akire a vállalkozás vezetése is „átruháztatik”.

Breit tábornok a támadás megszervezésénél az 1916. december 24-én és az 1917. január 4-én végrehajtott támadások során szerzett tapasztalatokból indult ki. Arra a megállapításra jutott, hogy hagyományos módon, a rendelkezésre álló erőkkel, egy újabb támadás megkísérlése célszerűtlen. Csak egy alaposan megtervezett és előkészített támadás vezethet célhoz, amelynél az ún. rohamtámadás módszerét kell alkalmazni. Ennek támogatására pedig elsősorban a tüzérségi tűz hatékonyságát kell fokozni. A terep jellege miatt a hagyományos tüzérség a rá háruló feladatokat csak részben tudja megoldani ezért az aknavetők alkalmazásának kell előtérbe kerülniük. Ez alapján a tábornok elkészítette javaslatát a hadosztály megerősítésére, amelyet a rendelkezésére is bocsájtottak:

10 honvéd gyalogezred

az erdélyi „portyázó” zászlóalj

az 5/52. és a 6/53. tábori tarackütege összesen nyolc tábori tarackkal

a 4/9. német tábori tarackütege négy tábori tarackkal

a 6/10., 5/14.1 és 2/81. német nehéz tüzérütege összesen 16 nehéz tarackkal

a 14. német tüzérezred 21 cm-es mozsárütege három mozsárral

az 5. bajor tartalék utászs század

a 4/4. utászs század

Mindösszesen négy gyalogzászlóalj tizenkettő tábori tarack, tizenhat nehéztarack, három mozsár, három utászsorozat, továbbá hat nehéz, tizenhárom közepes, és huszonkilenc könnyű német aknavető, negyvenöt gránátvető, hat nehéz-, hat közepes- és tizenkettő könnyűlángszóró. Lőszerből kiutaltak gyalogsági puskánként 400, gépfegyverenként 1.000, a támadó csapatok minden katonája számára hat kézigránátot, továbbá 37.820 nyeles és 22.850 tojás kézigránátot. Tüzérségi lövedékből 25.362 lövedéket az osztrák-magyar és 14.138 lövedéket a német lövegek számára, gyalogsági lövegenként 600 darabot, nehézaknavetők számára 594, a közepeseknek 1.508, a könnyűaknavetőknél 9.880 darab gránátot, ezen kívül 7.800 vetőgránátot utaltak ki.

A szállítási feladatok ellátására a hadosztály kapott „4 kocsizó és 140 málhásállatból álló málhásállat-lépcsőt”.

Felkészülés a „rohamtámadásra”

Breit tábornok a magaslatok birtokbavételéhez alakítandó rohamcsoportokat a 10. honvédszázados ezred állományából jelölte ki. Az ezred beérkezése után, annak parancsnoka, Sáfrán Géza alezredes jelentkezett a tábornoknál, aki ismertette vele a tervezett vállalkozás részleteit és utasította a terület szemrevételezésére és tanulmányozására. Miután az alezredes végig járta az Úz völgyétől északra fekvő területet és meghallgatta a korábbi támadásokban résztvevő parancsnokok beszámolóit, ismét jelentkezett Breit tábornoknál és kijelentette, hogy a vállalkozást „megfelelő tüzérségi támogatással kivihetőnek tartom, ezredemmel vállalom a feladatot”

A vállalkozás előkészítését, a csapatok begyakoroltatását - valószínűleg korábbi német tapasztalatok alapján - egy arra kijelölt helyen végezték, amelynek terepviszonyai hasonlítottak az eredeti helyszínhez. A megfelelő területet Csíkzsögöd mellett találták meg, ahol légi fényképek alapján elkészítették az orosz állások másait. A „rohamisták” kiképzéséhez — az ellenség tekintetétől, felderítésétől távol, ugyanakkor elhelyezés, ellátás és kiképzés tekintetében is — a lehető legideálisabb feltételeket biztosították. Mielőtt a kiképzést megkezdték volna az ezred érintett tisztjeit kivitték a Magyaros-tető térségébe és ott megmutatták számukra, hogy mi lesz az a feladat, amelyet a rohamjárőröknek végre kell hajtaniuk.

A csíkzsögödi kiképzést a hadosztályparancsnokság az ezredparancsnoksággal együtt tervezte, szervezte és vezette. A felkészítést és begyakorlást tíz napra, tervezték, melyet még

öt nappal meghosszabbítottal. A február 11-én kezdődő időszak első hetében „fegyelmezési” gyakorlatokat tartottak, hogy az állásharcban „meglazult ügyesség” ismét feszes legyen.

Ezzel egy időben sport és kiképzési foglalkozásokat tartottak, futásban, kézigránátdobásban, harcszerű tornában és különböző ugrásokban. A kézigránát még majdnem ismeretlen volt a katonák számára, ezért először gyakorlógránátokkal végeztek célbadobást, majd éles gránátokkal hajtották végre a meghatározott feladatokat. A gyakorlás eredményeként a katonák megismerték és megkedvelték a kézigránátot, és mint eredményesen használható, igen hatásos fegyverrel számoltak vele. Az első hét végére az alakulat szellemisége valóban megváltozott, a katonák, majd a századonként kijelölt rohamjárőrök között is szinte verseny alakult ki, hogy ki kerüljön a „rohamisták” közé. A hét végére kijelölték a rohamjárőröket, illetve egy különlegesen kiképzett rohamcsoportot, melybe egy tiszt, négy tiszthelyettes és a tíz legügyesebb kézigránátdobó került.

A második kiképzési hét a rohamszázadok megalakításával kezdődött. A zászlóaljanként megalakított három század parancsnoka Szerdahelyi Gábor főhadnagy, Juhász Károly főhadnagy és Kindl István hadnagy voltak. Ezt követően megkezdődött azon feladatok begyakorlása, amelyeket majd a valóságos ellenséggel szemben is végre kell hajtaniuk. Közben a zászlóaljak többi századát is gyakorlatoztatták, illetve az ezreddel együtt gyakoroltak bajor aknavetőök kezelői is.

A főpróbára február 27-én került sor a marosvásárhelyi hadsereg parancsnokság képviselője és Litzmann német gyalogsági tábornok jelenlétében, aki egyébként csíkszeredai állomáshelyéről minden nap kiment a gyakorlást megtekinteni. A rohamoszlopok összefüggő harcszerű gyakorlatot mutattak be akna- és gránátvetők éleslövészetével és lángszórók alkalmazásával együtt. A katonák nagy jártasságot mutattak különösen gránátdobásban, a szemtanúk megfigyelték, hogy az árokban vívott harc időszakában egy gránát sem robban az árkon kívül. Tüzérség a terület alkalmatlansága miatt a gyakorlaton nem vehetett részt. A bemutató az előre kidolgozott időbeosztás szerint „ egy jól járó óramű képét mutatta”. Breit tábornok komoly dicséretként értékelte, amikor a német tábornok a következő szavakkal dicsérte a gyakorlatot: „ily rövid idő alatt ennél szebb eredményt a nyugati arcvonál bármely német csapata sem mutathatott volna fel”.

A csíkszögödi felkészítés alatt a katonák az ellenségtől zavartalanul, nyugodtan készülhettek rendkívüli jelentőséggel bíró feladataikra. A parancsnokok igyekeztek minden feltételt biztosítani anyagi, szellemi értelemben egyaránt és a tisztek is kipihenhették magukat, Ahogy egy résztvevő tiszt visszaemlékezett: „Csíkszögödön vígan voltunk. Nappal — katonásdi. Este: barátkozás.”

Másnap az ezred indult a Magyaros alá. A menetoszlopok az Úz-völgyi úttal megküzdve, erős havazásban érkeztek az Úz település közelébe. A hóesés jótékony fedezete mellett március 3-án az ezred alakulatai elfoglalták a megindulási állásaikat.

A támadás végrehajtásának terve

A Söverjes-Magyaros-Lápos magaslatsor visszafoglalása érdekében Breit tábornok három csoportosítást hozott létre. A söverjesi csoport élére Mierka alezredes került, a magyarosít Sáfrán alezredes, a láposít Nyékhegyi alezredes vezette. Mindhárom csoport élére rohamcsapatokként a 10. gyalogezred századait osztották be. A legfontosabb feladatot a középső csoport oldotta meg, ezért ennek a tevékenységét kísérik figyelemmel. A csoport számára Breit tábornok a következő intézkedést adta ki:

„Magyarosi csoport”, Sáfrán alezredes

Feladata: az 1286.—Magyaros—1367. és 1369. magaslatok bevétele és állandó birtokban tartása. A végrehajtás terve: a 10/I. zászlóalj $\frac{3}{4}$ -e a Magyaros kúpját foglalja el és onnan gyorsan rohamjárőröket tol az 1286. és 1367. magaslatok felé. A 10/III. zászlóalj $\frac{1}{4}$ -e és a 10/II. zászlóalj $\frac{3}{4}$ -e az 5. bajor utász- és a 10. honvédgyalogezred műszaki századának részeivel megfelelően megerősítve, a 10/I. zászlóalj $\frac{3}{4}$ -ével egyidejűleg a Magyaros kúpjától keletre és nyugatra fekvő magaslatokra rohamoznak és azután az ellenséges állást az 1286., illetve 1369. magaslatig felsodorják. A 11/II. és a 373/I. zászlóaljak a rohamozó csapatokat a Magyaros-tetőre követik s ott csoport tartalék gyanánt készen állnak a támadó csapatok támogatására, illetve esetleges ellenséges ellentámadások visszautasítására. A 11/II. és a 373/I. zászlóaljakkal előrenyomuló műszaki csapatokból (9/4. utászszázad és a 10. és 11. ezred műszaki századai) egy-egy század az 1286., a Magyaros, illetve az 1369. magaslatokra kerül, hogy azokat a gyalogsággal karöltve, a legszívósabb védelemre berendezze. — Az újonnan bevett állás megvédésére és ellenséges ellentámadások visszaverésére az aknavetőket, a gyalogsági lövegeket, a gránátvetőket és a lángszórókat minél előbb előre kell vonni. — A műszaki csapatokkal egyidejűleg a már előbb készenlétbe helyezett tehervivő osztagokat (munkásszakaszokat) ugyancsak előre kell vonni a szükséges anyaggal. — A magaslatok bevétele után az ellenség felderítése és üldözése céljából egy század két géppuskával az 1369. magaslatról a Csobános-völgyben fekvő 682. magassági pont felé nyomul elő.”

A Magyaros-tető elleni támadást balról egy kisegítő támadásnak kellett kísérnie, melyet szintén egy rohamjárőrnek kellett vezetnie. A Magyaros-tetőtől balra, vagyis északnyugatra emelkedett ugyanis az 1367 méter magas Névtelen Kúp melynek letarolt, sziklás oldalán szinte lehetetlen volt az ellenséges állásokat észrevétlenül megközelíteni. Az ezred 7. század rohamjárőrének mégis meg kellett oldania e feladatot és a saját tüzérségi tűz fedezetét kihasználva már a tüzérségi előkészítés alatt meg kellett kezdenie az előrevonást.

A gyalogságnak a „ma” jelszóra 11.00-kor kellett megkezdenie a támadást. Általános utasítás szerint az első rohamjárőrök és rohamhullám, az akadályokat és minden ellenállást leküzdve az ellenséges állás utolsó árkáig kellett előretörnie. Az utánuk érkező hullámoknak a többi állásokba kellett betörniük és azokat oldalról „felsodorni” az állások végéig, így az egész védelmi rendszert birtokba kellett venniük. Az állások elfoglalása után azonnal meg kellett kezdeni azok berendezését és használhatóvá tételét az ellenség részéről indított ellentámadások sikeres elhárítására. A csoportparancsnokoknak tehát késedelem nélkül meg kellett szervezniük az ideiglenes védelmet, gondoskodniuk kellett megfelelő tartalékképzésről.

A támadásra kijelölt 39. honvéd hadosztályparancsnokság előterjesztésére a VI. hadtestparancsnokság a balról csatlakozó 24. hadosztálynak intézkedést adott ki, hogy a támadáshoz csatlakozva vegye birtokba a Sövéryes-tetőtől északnyugatra húzódó magaslatokat, továbbá, hogy a hadosztály tüzérsége, a jobb oldalon álló 225. hadosztály tüzérségével együtt a támadás napján reggel 7.00-tól lassú tűzzel folyamatosan löje a szembenálló orosz hadosztályokat.

A tüzérség tevékenysége

A hadosztály és támogató tüzérség tevékenységének pontos megtervezése és szervezése a támadás sikere szempontjából döntő jelentőségű volt. Ennek vezetése Riedl Lajos ezredesre, a 39. tüzérdandár parancsnokára, a tervezés és a végrehajtás irányítása pedig Ehrlich János alezredesre a tüzérdandár parancsnokhelyettesére hárult. A feladatok végrehajtására három csoportosítást hoztak létre.

1. támadó tüzérség
2. az ellenséges tüzérség leküzdésére kijelölt tüzérség
3. elszigetelő és gáztüzérség

Az ütegek már huzamosabb ideje itt tevékenykedtek, ismerték a területet, az ellenségre vonatkozó felderítési és belövési adatokat, melyeket repülő felderítéssel állandóan pontosítottak. Az első csoportosítás időbeosztása a támadás napjára a következő volt:

8-9 óráig – ellenőrző lövések

9-10.30-ig – romboló tűz

10.30-11 óráig – megsemmisítő tűz

11-11.30-ig a tűz szakaszonkénti áthelyezése a magaslatsor zárótűz körleteibe

A második csoport feladatai:

8-9 óráig – ellenőrző lövések

9-11 óráig - romboló tűz

11-11.30-ig - megsemmisítő tűz

11.30 után - zavaró és elszigetelő tűz

A harmadik csoportnak reggel 8 órától folyamatosan tűz, illetve gáz alatt kellett tartania a megközelítési útvonalakat, a távolabb levő ütegállásokat. Erre a feladatra német könnyű és nehéz tarackütegeket vontak be.

Különös figyelmet kellett fordítani az első csoport összeállításánál (amellett, hogy meghatározták a célok jellegét és kiterjedést) arra is, hogy három ponton is (1216, 1340, 1358 magaslatoknál) a rohamállások alig ötven-nyolcvan méterre voltak az orosz állásoktól, vagyis ezeken a helyeken elsősorban oldalazó tűz, illetve közvetlen irányzás jöhetett szóba. A megfelelő oldalazó tűz lövésére nehéz tarack és ágyú, valamint tábori tarack ütegeket úgy helyeztek el, hogy lövegek szórásának szélességi eltérései terjedjenek a saját állások felé. Ugyanezen okból a hegyi ütegeket is áthelyeztek, aminek érdekében óriási erőfeszítéseket tettek. A számvetésekről Breit tábornok a következőket jegyezte fel: „Mint ismeretes a hosszúsági és szélességi szórások 3-4.000 méterre a következők:

A 14M. 15 cm nehéz taracknál:

50%-os hosszúsági szórás = $24 \times 4 = 96$ méter

50%-os szélességi szórás = $14 \times 4 = 56$ méter

A 15M . 10,4 cm nehéz ágyúnál:

50%-os hosszúsági szórás = $34 \times 4 = 136$ méter

50%-os szélességi szórás = $13 \times 4 = 52$ méter

A 14M. tábori taracknál és a 16M. hegyi taracknál

50%-os hosszúsági szórás = $33 \times 4 = 132$ méter

50%-os szélességi szórás = $16 \times 4 = 64$ méter

A 15M 7,5 cm hegyi ágyú 1000 méterre

50%-os hosszúsági szórás = $17 \times 4 = 68$ méter

50%-os szélességi szórás = $6 \times 4 = 24$ méter

A 21 cm-es mozsárnál a hosszúsági szórás körülbelül csak 30 méter, a szélességi szórás szintén nagyon csekély.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a hegyi ágyúk és mozsarak kivételével a többi nagyon igénybevett és elhasznált lövegnek egy 700 méterrel magasabban fekvő cél ellen, váltakozó nedves téli hőmérsékletnél, a nagyon rendetlenül dolgozott és súlyban nem egyenlő és hetekig a szabadban fekvő lőszerrel kellett löniük, akkor világos, hogy a fenti adatoknak, a nagyon pontosan lövő mozsárnál megjelölt adatok kivételével, még sokkal kedvezőtlenebbeknek kellett lenniük.”

Kiemelt figyelmet fordítottak azon célok pusztítására is (ellenséges géppuskákra, közvetlen irányzású eszközökre), melyek a támadó oszlopokat több irányból oldalazó tűz alá foghatták (1286, 1369-1367 magaslatokon). Ebben a feladatba bevonták a 24. honvéd hadosztály Csobános-völgyben települt nehéz tarack ütegeit.

Az aknavetők nyolctól kilenc óráig belövést hajtottak végre, majd áttértek a romboló tűzre. Tíz órától lassú tüzet lőttek fél órán át, hogy az ellenség ismét elfoglalja állását, majd megindult a megsemmisítő tűz. Tizenegy órától zárótüzet lőttek a rohamozó csapatok elé, majd az állások „felsodrásának” időszakában szintén záró- és romboló tüzet. Az aknavetőket „harcegységekbe” vonták össze, mindegyikbe két-két könnyű-, közepes- és nehéz aknavető volt és melyeknek az áttörés helyein 80 m széles körletet kellett tűz alatt tartaniuk, (a könnyű aknavetők a betörési pont szárnyait lőtték). A zárótűz lövésnél az aknavetők ún. zárótűzharangot képeztek, amelynek lövése úgy történt, hogy „az aknavetők a rohamcsapatok előnyomulásához mérten csak a lőtávolságot kellett megnyitniuk anélkül, hogy tüzükkal oldalt kitérjenek.”

A vállalkozás mindenoldalú előkészítése

A helyszíni előkészítő munkák február 2-án kezdődtek, melyet a mélyen megfagyott talaj és a helyenként nyolcvan centiméter magasságú hó és az esetenként mínusz harminc fokos hideg rendkívüli módon megnehezített. Először a műszaki csapatok számára készítettek fedezékeket, ezután a közlekedő utakat szélesítették ki két méter szélesre, ahol kellett szerpentin utakat alakítottak ki. E munkálatok február 12-ig befejeződtek. Ezt követően a megindulási, vagy rohamállások kiépítése kezdődött. A Láposon és a Söverjesen ez rövid idő alatt befejeződött, de a Magyaroson a sziklás talaj miatt március 8-ig csupán egy másfél

méter mély árkot és fedezékeket sikerült kialakítani. Az állások kiépítéséről Breit tábornok a tapasztalati jelentésében a következőket írta: „Ezen állásokat az ellenségnek nem szabad felismerni, és oly közel kell, hogy feküdjenek az ellenség állásához, illetve a választott betörési ponthoz, hogy a távolság ezek és a saját állásunk között egy ugrással áthidalható legyen; tehát sík terepen 60-70 lépés, fedett terepen még ennél is rövidebb.

Ezen követelmények a jelen esetben a sziklás talaj miatt és mert az ellenség állásainkat teljesen belátta, nem lehetett megfelelni. A megejtett szemrevételezés után megállapított, hogy az eredeti állásainknak előre tolása csak a magyarosi csoport jobb szárnyán és a söverjesi csoport bal szárnyán lehet; ezeken a helyeken ez keresztül is vitetett. A söverjesi állás közepének és szárnyának előre viteléből nem csak azon előny származott, hogy ez által fejlődési tért nyertünk, hanem még az az előny is megvolt, hogy új állásból előretörő csoportok majdnem az orosz állásokig holt térben nyomultak előre.

A legrosszabbak voltak a viszonyok a 10/7 századnál, mely előretolt szakaszától eltekintve a megtámadandó meredek lejtőjű és teljesen fedetlen névtelen kúptól kb. 800 lépés távolságra feküdt. Az állásnak közelebb tolása teljesen ki volt zárva.” A megindulási állás a Láposon ötven, a Magyaroson ötven-hatvan, a Söverjesen hatvan-nyolcvan méterre voltak az oroszok első árkatól.

Az akna- és gránátvetők számára az állások kiépítése február 8-án kezdődött. Először itt is a legénységi fedezékeket alakították ki, majd a lőszerraktárakat és a tüzelőállásokat. Végül a figyelőpontokat igyekeztek olyan védetté tenni, hogy a gránátrepesz-hatás minimális legyen. E munkálatokkal március 1-ig végeztek. A tüzérség lövegei számára már megvoltak a megfelelő tüzelőállások, a támadáshoz kapott három darab 21 centiméteres mozsár azonban csak március 3-án érkezett be. Ezeket rövid időn belül tüzelőállásokba vontatták, de belövést nem hajthattak végre, ezt Breit tábornok „hogy időnek előtte ne árulják el itt létüket” megtiltotta.

A támadás előkészítésének egyik legnehezebb feladata a megfelelő mennyiségű tüzérségi lőszerkészlet felhalmozása volt. A tüzérségi előkészítésben részt kellett vennie a hadosztály tüzérdandára tizenkilenc ütegén kívül a 24. hadosztály négy, és a német 225. hadosztály hét ütegének, összesen 128 különböző űrméretű lövegnek és ötvenegy akna- és gránátvetőnek, melyek számára 2.500 tonna lőszer kellett biztosítani. A legközelebbi vasútállomás Csíkszeredán volt, innen kellett, mintegy negyven kilométeres távolságból, havas, jeges, alig járható úton, az 1.000 méternél magasságban lévő állásokba szállítani a lőszer. Több állás olyan helyen volt, ahová csak málhásállatokkal, vagy kézi erővel lehetett kiszállítani a szükséges készletet. Ráadásul a szállítások csak éjjel, vagy ködben történhettek.

Egy-egy forduló sokszor egy hetet is igénybe vett. Az állásokba 169.253 lövedéket szállítottak ki, közben kétszáz ló pusztult el vagy vált használhatatlanná.

Az előkészítő munkák egyik utolsó, de rendkívül fontos eleme a távbeszélő összeköttetés kiépítése a különbözőszintű parancsnokságok között és a gyalogsági és tüzércsoport parancsnokságok között. Az aknavető figyelőpontoktól kettős összeköttetést biztosítottak a tüzelőállásokhoz. A híradó összeköttetés mellett még egy jelzőrendszert is kialakítottak. A támadás alatt három lovast és három gyalogost állítottak be parancs- és jelentéstovábbításra, ezen kívül a három rohamcsoport-parancsnok mellett fényjelzőnek kellett működnie. A támadás sávjában elért terepszakaszokat jobbról két vörös zászló kitűzésével, balról egy vörös zászló kitűzésével jelezték. A megállapított rakétajelzések a következők voltak:

- két fehér rakéta: a Lápos-Magyaros-Söverjes magaslatok birtokbavétele
- vörös rakéta: az ellenség támadása
- zöld rakéta: tűzathelyezés kérése
- egy fehér rakéta: a rohamjárőrök elért terepszakaszok jelzése.

Mindeközben folyamatosan végezték a felderítést járőrökkel, illetve repülőgépről. A beérkező jelentéseket fogolykihallgatások eredményeivel egészítették ki.

Nagy figyelmet fordítottak egészségügyi rendszabályok foganatosítására is, melyre tervet készítettek és ez alapján valósítottak meg. A sebesülteket ezred segélyhelyekre gyűjtötték, ahonnan hordágyak és kétkerekű kocsikon vitték le az ideiglenes hegyi sebesültszállító különítményhez, innen harminc kocsin és gépjárművön egy nyolcvanfős „katonaoththonba”. Innen a 4/4. tábori kórházba kerültek a sebesültek, ahonnan szükség esetén három szállítóoszlop lépcső szállított tovább állandó kórházakba.

A vállalkozás sikerének egyik legfontosabb feltétele a szigorú titoktartás volt. Ennek érdekében a tervet és annak részleteit mindenki csak a rá vonatkozó mértékben ismerte. A katonák közt egyébként azt híresztelték, hogy az oroszok nagy támadást terveznek, ennek elhárítására kell előkészületeket tenni. Távbeszélőn a tervezett támadással kapcsolatban semmilyen információt nem lehetett továbbítani.

A rohamjárőrök elrendelt felszerelése a következőkből állt: tölténytáska és hátizsák nélkül (150 db töltény a zsebekben és a kenyérzsákban), a fegyvert karabély módjára hordták, két homokzsák nyolc nyeles kézigránáttal, négy üres homokzsák, drótvágó olló, kézi balta,

gázárc, konzervek, tábori kulacs. Az árkászok csupán négy kézigránátot kaptak, de vittek vésőt és robbanóanyagot.

Az első hullámba egy rajt osztottak, mindenkinél kézigránát, illetve egy katona ment velük, aki a tartalék gránátokat vitte. A raj rendelkezett továbbá két világítópisztollyal tíz-tíz zöld, vörös és fehér rakétával és két vörös zászlóval.

A második hullában két gyakorlott lövészekből álló raj támadott hátzísák, tölténytáska és kenyérsák nélkül, fejenként 300 tölténnyel, két kézigránáttal és két konzervvel. Mögöttük haladt kettő-négy katona szögesdróttal, további kettő-négy katona, aki védőpáncélokot és két katona, aki homokzsákokat vitt magával. Őket követte a távbeszélő járőr három fővel, egy távbeszélő készülékkel és két-három dob telefonkábellel. Itt haladt előre egy géppuska-, tüzér- és aknavető megfigyelő. A hullám rohamát az utászok követték fegyverrel, löszertáskában száz löszerrel, két kézigránáttal és szerszámokkal, amelyekkel föld- és famunkákat lehetett végezni.

A harmadik hullámot három raj és egy rohamjárőr alkotta. A katonák itt is hátzísák nélkül, a tölténytáskában 300 tölténnyel, négy kézigránáttal, ásóval és csákánnyal felszerelve nyomultak előre. Itt vitték előre a gránátvetőket és a géppuskákat. A rajokat műszaki anyagot szállító katonák követték, akik „spanyollovasokat”, szögesdrótot, homokzsákokat és védőpajzsokat vittek magukkal.

Az ezred katonái nem rendelkeztek a speciális rohamcsapatoknál rendszeresített eszközökkel. A gyalogos katonák nyolcmilliméteres 1895 M. Mannlicher puskával rendelkeztek, mely szuronnyal együtt 3650 grammot nyomott. A fegyver tára öt löszert fogadott be. Szintén nyolcmilliméterese csővel rendelkezett az 1907/1912 M. Schwarzlose géppuska, mely negyvenkét kilogrammos fegyver volt, hevederébe 250 darab löszer fért, elméleti tűzgyorsasága 400 lövés volt percenként. A Monarchia hadseregében 1915-ben vezették be a lángszórókat, melynek első változata ötven literes tartállyal készült. E fegyver égő folyadékot huszonöt-hatvan méteres távolságra, közel másfél méteres szélességben lövellt ki. A következő évben huszonkét és tizenöt literes tartályokkal ellátott könnyebb eszközöket is rendszerbe állítottak. A katonák még alig ismerték a kézigránátot, melynek azonban több osztrák-magyar és német típusa is rendszeresített volt. A hetven dekagrammos osztrák-magyar nyeles kézigránát tizenöt méteres repeszhatású volt. A gyalogsághoz rendszeresített löveg volt az 1915 M. harminchét milliméteres málházható gyalogsági ágyú. Nagy népszerűségnek örvendtek az akna-gránátvetők. Az aknavetőknak könnyű (90-105 mm.), közepes (120-150 mm.) és a nehéz (200 mm. felett) változata küzdött le 60-1200 m-re lévő célokat, percenként egy-két lövést leadva. A gránátvetők hasonló adatokkal rendelkeztek.

A rohamállásokat elfoglalt csapatok március 3-a és 6-a között szemrevételezést végeztek, gyakorolták az előttük álló feladatokat, közben a készleteik kiegészítésével foglalatostkodtak. A kiadott intézkedés szerint azonban óvakodni kellett attól, hogy felhívják magukra az ellenség figyelmet. A parancsnokoknak gondoskodniuk kellett arról, hogy minden beosztottjuk tökéletesen ismerje a feladatát, az ismereteket ellenőrizniük is kellett. Az alparancsnoktól elvárták „a jól átgondolt, határozott, hidegvérű, kezdeményező tevékenységet”, ami biztosíthatta azt, hogy a „rohamisták”, akár parancs nélkül is teljesítsék feladatukat és hozzá járuljanak a nap sikeréhez. Azokat, akiket az első vonalban „csüggeteg, megbízhatatlannak” láttak még utolsó nap is hátra kellett küldeni.

Az utolsó napokban még egyszer pontosították az együttműködést a rohamcsapatok és az őket követő gyalogság, az akna- és gránátvetők valamint a tüzérség között. A felderítési adatokat folyamatosan pontosították, a repülő-megfigyelők felkészültek a tüzérségi becsapódási pontok megfigyelésére, a híradók újra és újra ellenőrizték az összeköttetést. Daubner ezredes dandár- és csoportparancsnok minderről gondoskodott és még azt is begyakoroltatta, hogy a szükséges anyagokat, hogyan fogják a rohamozók után szállítani. Végül a rohamra kijelölt csapatok előtt a saját akadályrendszert előkészítették úgy, hogy azon robbantással átjárókat lehessen nyitni. A csapatoknak a kiinduló helyzetet március 6-án 18.00 órára kellett elfoglalniuk, a teljes készenlét időpontja: március 7-én 05.00 volt. Breit tábornok azonban később úgy döntött, hogy a gyalogos és a műszaki csapatoknak biztosít egy nap pihenőt.

A tüzérség közben, a jól elhelyezett figyelői, illetve repülők segítségével, a megszokottnak megfelelően, folyamatosan próbálta tűzzel felderíteni az ellenséges ütegeket. Március 7-én a repülők megfigyelték, hogy az Úz völgyében felállított 47/6. üteg és a 81/2. üteg találatot ért el az ellenséges ütegalások ellen, melyeket ezután gázlövedékekkel próbált pusztítani. Ugyanakkor az 24. gyaloghadosztály ütegei is megkezdték a Csobános-völgyben lévő orosz ütegek pusztítását.

„Március 7-e ragyogóan tiszta nap volt s így március 8-ának ködös reggelén lelkiismeret furdalásokat éreztem, hogy az eredetileg március 7-ére elhatározott támadást a közbeékelten pihenőnap érdekében egy nappal elhalasztottam” (Breit tábornok)

A támadás

A támadás napján, 1917, március 8-án a tüzérség az előre elkészített tüzterv szerint kezdte meg és folytatta a tevékenységét. Az aknavetőkkel együtt végrehajtott tűzcsapások eredményeként az ellenség Úz-völgyi ütegei 9.30 után már nem szólaltak meg, az lövészárkokban pedig a védőknek hatalmas veszteséget okoztak. Különösen pontosnak és hatásosnak bizonyultak az aknavetők. Nem sikerült viszont elhallgattatni a Csobános-völgyben lévő orosz ütegeket, ezek 13.00-ig tovább folytatták a tevékenységüket. Ugyancsak kevésbé bizonyultak hatásosnak azon gázcsapások, melyeket a völgyekbe lévő utakra, gyülekezőhelyekre, állásokra lőttek. Az orosz gyalogság ugyanis gázálcot húzott, az ütegek magasabban fekvő állásokban volt, „a lovak közül állítólag sok elpusztult”.

A rohamcsapatok közül a legnagyobb és legnehezebb útra kényszerülő 7. század, az általános roham megkezdése előtt, 9.30-kor indult meg az 1376. magaslat, a Névtelen Kúp ellen. A Szerdahelyi Gábor főhadnagy vezette század a saját műszaki akadályrendszeren robbantással nyitott átjárókon — tüzérségi és aknavető tűz fedezete alatt — indult támadásra. „Nehéz, nyaktörő úton, sziklán, meredélyen át kúsznak mind feljebb és feljebb a rohamjárőrök. Tüzérségünk látva a helyzetet, tüzet hátrább helyezi. Ellenséges géppuskák megszólalnak, gyalogságunk tüzet kezd. Még néhány másodperc és az első rohamjárőr a drótnál van.” A járőr 10.45-kor érte el az ellenséges drótkadályt, amit a lövegek és aknavetők már szinte teljesen szétlőttek, ezen már kis munkával „rohamutcákat” lehetett nyitni. A járőrök „meglapulva élettelenül fekszenek a szétrombolt akadály előtt. Azután tompa csattanás, fehér, sűrű füst — az első kézigránátok berepültek az orosz árokba; a robbanás füstjének oltalma alatt 4 honvéd néhány ugrással betör” A 7. század járőrének harcát a II. zászlóalj géppuskái oldalazó tüsszel fedezték. Az árokba, különösen a géppuskaállásokra egymás után repültek a kézigránátok, közben beérkezett a század többi része is és megkezdődött az árokban vívott harc, „a felsodrás”. Néhány perc múlva a Névtelen Kúp a század birtokába kerül, és a csúcsra kikerült a Mezőkövesdtől kapott Máriás zászló.

A 7. század sikerén felbuzdulva a Söverjes támadására kijelölt 4. század is idő előtt elindult. A „tüzesvérű” Juhász Károly tartalékos hadnagy 10.30-kor megindította a támadást. A tüzerfigyelők, illetve az együttműködésért felelős tisztek jól végezték a dolgukat, mert a tüzet időben áthelyezték, így a századot szinte semmi nem akadályozta, hogy „egy rövid, gyors futam” után elérjék az ellenséges állásokat, azokba betörjenek, majd megkezdjék az árkot teljes szélességben elfoglalni. Az oroszok itt azonban nem nyugodtak bele a védelmi

szakasz elvesztésébe, hanem északkeleti irányból másfél század erejű ellenlökést indítottak. Az eseményeket nyomon követő Breit tábornok ennek hírére a hadosztály tartalékból fél zászlóaljat irányított ide, illetve két üteg tüzét összpontosították a támadókra. A magaslat északkeleti oldalán tért nyert ellenséget a honvédek heves kézigránát támadással kiszorították a visszafoglalt állásokból és végleg birtokba vették a Söverjest. A 4. és a 7. század 11.25-kor vette fel az érintkezést.

A balszárnyon elért sikerek türelmetlenné tették a Magyaros-tető ellen kialakított csoportosítás katonáit is és mivel a löveg és aknavetőtűz hatására az ellenséges árkokat „rohamérettnek” látták, 10.45-kor Sáfrán alezredes is elrendelte a támadás megkezdését. Az I. zászlóalj 1. százada szinte akadálytalanul jutott az ellenség közelébe, az árkot rövid harc után birtokba vette, 11.05-kor már két század kezdhette meg az árok megtisztítását. A veszteség itt volt a legcsekélyebb, csupán négy fő sebesült meg.

Az I. zászlóaljtól balra a II. zászlóalj támadott a Magyaros-tető nyugati fele ellen, melyet 11.00-ra elért és negyedóra alatt veszteség nélkül birtokba vett. Ezt követően a zászlóalj századai felvették az érintkezést a 7. századdal. Az I. zászlóaljhoz jobbról csatlakozva a III. zászlóalj is szinte azonnal megkezdte a támadást és 11.00-kor az első hullám már elérte az ellenséges állásokat, melyeket öt perc alatt elfoglalt. Ezt követően keletre fordulva rövidesen birtokba vette az 1286. magaslatot is. A magaslatokat elfoglaló csapatok támogatására tartalékként Breit tábornok előre rendelte a 373/I. és a 11/II. zászlóaljat, melyek két-két századonként az 1367. magaslatra, Magyaros-tetőre és az 1286. magaslatra vonultak fel.

A láposi csoport rohamjárőrei, akik a 11. század katonái voltak, a meghatározott időpontban, 11.00-kor kezdték meg a támadásukat. Mivel itt volt az ellenséges állás a legközelebb, alig negyven lépés távolságra, a rohamjárőrök néhány perc múlva már az árokért vívták igen eredményes harcot. 11.30-kor balra, az 1286-os magaslaton felvették a kapcsolatot a magyarosi csoporttal. A csoport jobbszárnyán támadó csapatok viszont az ellenség hatékony löveg és géppuska tüzében jelentős veszteséget szenvedtek, tizennyolc halottat és ötven sebesültet.

A magaslatok elfoglalása után üldözésre és felderítésre osztagokat küldtek ki. A láposi csoport különítménye az 1081. magaslatnál talált ellenállásra, a magyarosi és a söverjesi csoport a Csobános-völgyében találkozott orosz csapatokkal. Az osztagok ezt követően foglyokkal és zsákmányolt anyagokkal tértek vissza. Közben megkezdődött az állások berendezése, egy új arcvonal kialakítása. Ezt elsősorban a műszaki alakulatok végezték, a nyolcvan-száz lépésre előretolt századok biztosítása mellett. Este 18.00-ig befejezték az

állások kiépítését és berendezését térdelő lövészek számára, melyeket egysoros spanyollosvas akadály védett. Ezt követően géppuskákat, aknavetőket és fényszórókat helyeztek az állásokba, a tüzérség pedig felkészült zárótűzek lövésére az új védelmi állás védelme érdekében.

A hadosztályparancsnok 12.40-kor a következő intézkedést adta ki: „Szívből üdvözlöm az összes parancsnokokat és csapatokat a kivívott szép eredmény alkalmából és a legfelsőbb szolgálat nevében legbensőbb köszönetemet fejezem ki nekik

Immár megszállandó és tartósan megtartandó:

Nyékhegyi alezredes csoportja által: A Lápos magaslat és az attól nyugatra húzódó hegyhát, egész fele útig az 1286. felé; a határvonalat Daubner ezredes állapítja meg;

Sáfrán alezredes csoportja által, csatlakozva Nyékhegyi alezredes csoportjához az 1286-os magaslat, Magyaros, 1367 és 1369 és tovább nyugatra kb. még 200 lépés

Mierka alezredes csoportja által, csatlakozva az előbbi csoporthoz, az 1358 magaslat és az ettől észak felé húzódó hát, ahol a 24. hadosztály csapataival a csatlakozás keresendő és helyreállítandó.

A hadosztálytartalék mint kiinduló helyzetben. A III/16. zászlóalj és a ½ II/16 zászlóalj Juhász alezredes parancsnoksága alatt csak az esthomály beálltával térhetnek vissza. Addig az új állás kiépítésénél működjenek közre.

A hegyiütegek terv szerint előrevonandók

A többi tüzérség egyelőre lövésre kész állapotban marad és a löelemeket a tervszerinti új zárótűz körletekre megállapítja.

Helyzetjelentéseket du. 3 és 6 és március 9-én de. 5-ig.

Du. 6-kor az állások kiépítéséről és a felvett csoportosításról röviden telefon útján jelentés teendő.

A tartalék élelmiadag a csapatok által elfogyasztandó.”

A Söverjes elfoglalása után a 24. hadosztály rendelkezése értelmében a cs. és kir. 9. gyalogezred három százada két géppuskával és egy utászszakasszal az 1358-as magaslattól északra összpontosult, ahonnan három szakasszal - a század 4. szakaszának keleti oldalbiztosítása mellett - az ellenséges állásokat a Csobános völgyéig felszámolta. Az ezred 10. százada a Csobános völgy két oldalán foglalt állást, majd elfoglalta a román csendőrőrs épületét és ettől északra eső magaslatot. E századtól északra még két század nyomult előre.

Az oroszok délután fél kettő körül három századdal a Lápos ellen még megpróbálkoztak egy ellentámadással, de a tüzérségi tűzben ez megghiúsult. A továbbiakban

előforduló gyenge kísérletek a tüzérségi tűzben szintén hamar kifulladtak. Délután 4 órától másnap reggelig a vonalon csend állt be.

Lőszerfelhasználás

A láposi csoportnál puskánként öt darab töltényt használtak fel, géppuskánként 2000 darabot, gyalogsági ágyúként ötven lövést tettek és 200 kézigránát dobtak el. A magyarosi csoportnál a puskákkal tízet lőttek, a géppuskák 5000-t, a gyalogsági ágyúk harmincat és 500 kézigránát használtak fel. A sövérjesi csoportnál csupán egyet lőttek a puskákkal, 2500-at a géppuskákkal, a gyalogsági ágyúkkal huszonötöt és 250 kézigránát fogyott. A tüzérségi- és aknavetőlőszer-felhasználást a mellékletek között mutatjuk be.

Összefoglalás

A Magyaros-tető elfoglalása során számtalan nagyszerű helytállással, hősiességgel találkozhatunk. Az események résztvevője és a 10. honvéd gyalogezred történetének krónikása, a már idézett Sassy Csaba különösen kiemelte a 9. századnál történt eseményeket. A III. zászlóalj ezen százada a Magyaros-tetőt jobb oldala ellen támadott, majd el kellett érnie az 1286-os magaslatot. Az egyik járőr parancsnoka Balogh Márton szakaszvezető volt, akit már az első percben egy kézigránát robbanás a földhöz vágott. A szakaszvezető azonban kábultságából magához térve a járőr után futott és ismét átvette a parancsnokságot. Először került harcba a századnál szolgáló Andrassy Béla zászlós, aki lelkesen és hősiiesen rohant előre, mit sem törődve a heves puska és géppuska tűzzel, a robbanó gránátokkal. „Vitézsége oly ellenállhatatlanul ragadt a rohamjárőrökre, hogy azok mit sem törődve az ellenség vad tüzelésével és az ellenség hatalmas kézigránát sorozatainak leadásával s használva kézigránátot is, rontottak az állásban elkeseredetten küzdő ellenségre és tették ártalmatlanná.”

Kitűnt vitézségével Szabados zászlós is, aki egy rajnyi katonával az ellenséges állások mögé került és hátulról lepte meg az oroszokat. Kitűnő helyzetfelismerésének és bátorságának köszönhetően tizenkilenc foglyot ejtettek és huszonöt puskát zsákmányoltak. A század parancsnokát, dr. Leichter Imrét az ezredparancsnokság III. osztályú katonai érdemkeresztre terjesztette fel.

A támadás során osztrák-magyar és német részről összesen negyvenöt fő halt és 215 fő sebesült meg. Az oroszok 408 halottat hagytak hátra, ezenkívül fogságba esett tizenhárom tiszt és 991 katona.

A Magyaros-tető visszafoglalása nagy feltűnést keltett és sorban érkeztek Breit vezérőrnagyhoz a gratuláló táviratok. Közülük a magyar honvédelmi miniszter, báró Szurmay Sándor gyalogsági tábornok üzenetéből idézünk: „A Magyaros rohammal való bevétel vitéz hadosztályoddal fényes pontot jelent a honvédség történetében és örök időkre a legszebb jele marad a magyar honvédcsapatok leküzdhetetlen kiváló katonai erényeinek”

Breit tábornok a következőképpen foglalta össze a tapasztalatokat: „... az akció keresztülvitele teljesen tervszerűleg ment végbe. A különböző fegyvernemek összműködése példás volt.

A oly kiválóan sikerült vállalkozása fő részesei voltak:

a./ A mindenkori parancsnokságok és törzsek, melyek különös érdeklődést és buzgóságot tanúsítottak az ügy iránt és én kötelességemnek tartom, ezen helyen hálatelt szívvel megemlíteni, hogy minden kívánságom és igénylésem, az Ő cs. és kir. Fensége József főherceg arcvonal parancsnoksága, az 1. hadsereg Arz gy. Tábornok, a Litzmann hadseregcsoport, és a cs. és kir. VI. hadtest (Fabini később Csanády gy. Tábornok) parancsnoksága által készségesen teljesítetett.

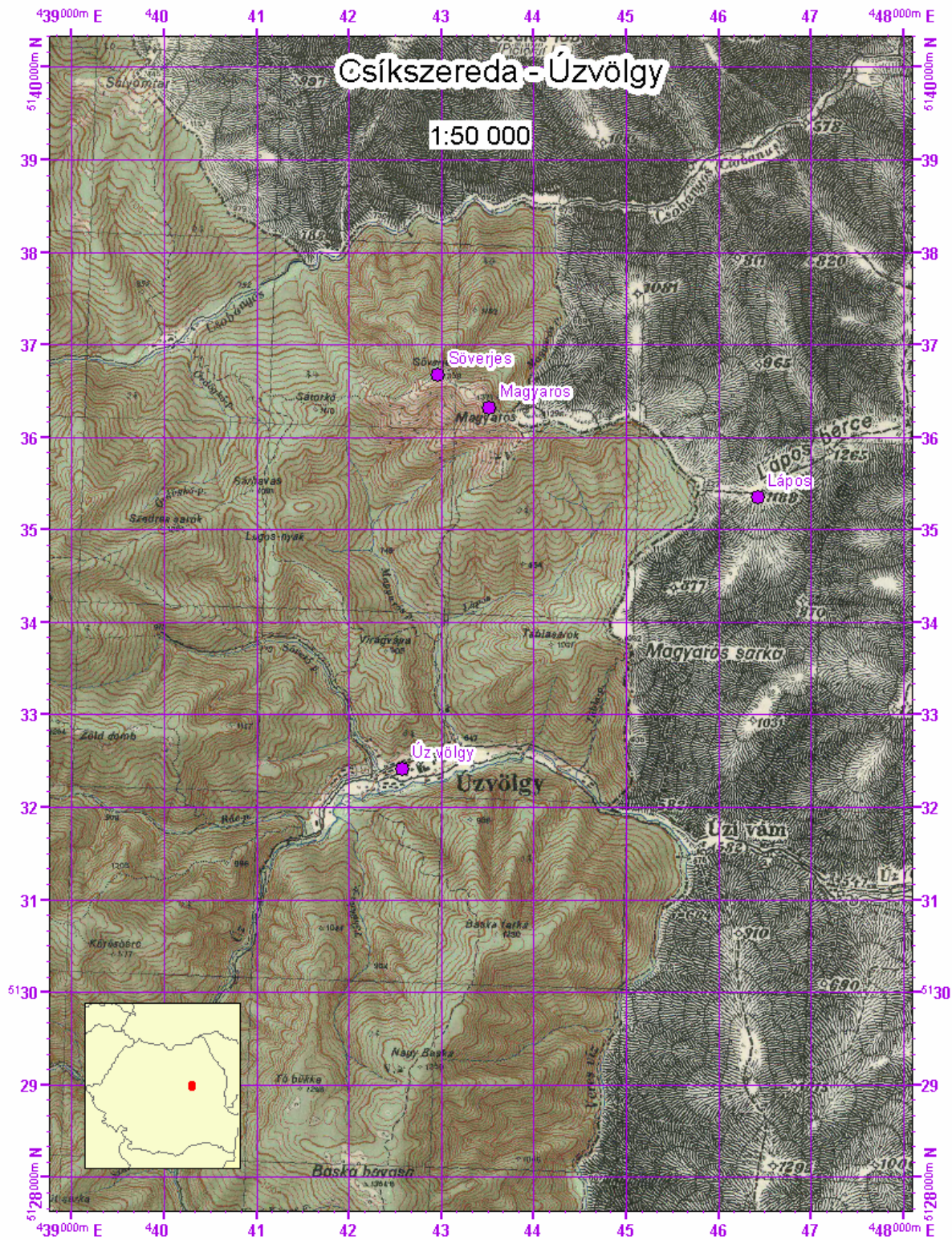
b./ A tüzérség, mely feladatára oly kitűnően előkészült, és azt oly fényesen oldotta meg

c./ Az aknavető, amelyek szintén minden tekintetben kiválóan beváltak. Az ellenség ily közelségénél fogva és a fennálló terepviszonyok folytán a tüzérség egymagában a roham alapos előkészítését csak hiányos módon oldhatta volna meg. Ezen okból kifolyólag az aknavető tömeges alkalmazása szükséges volt.

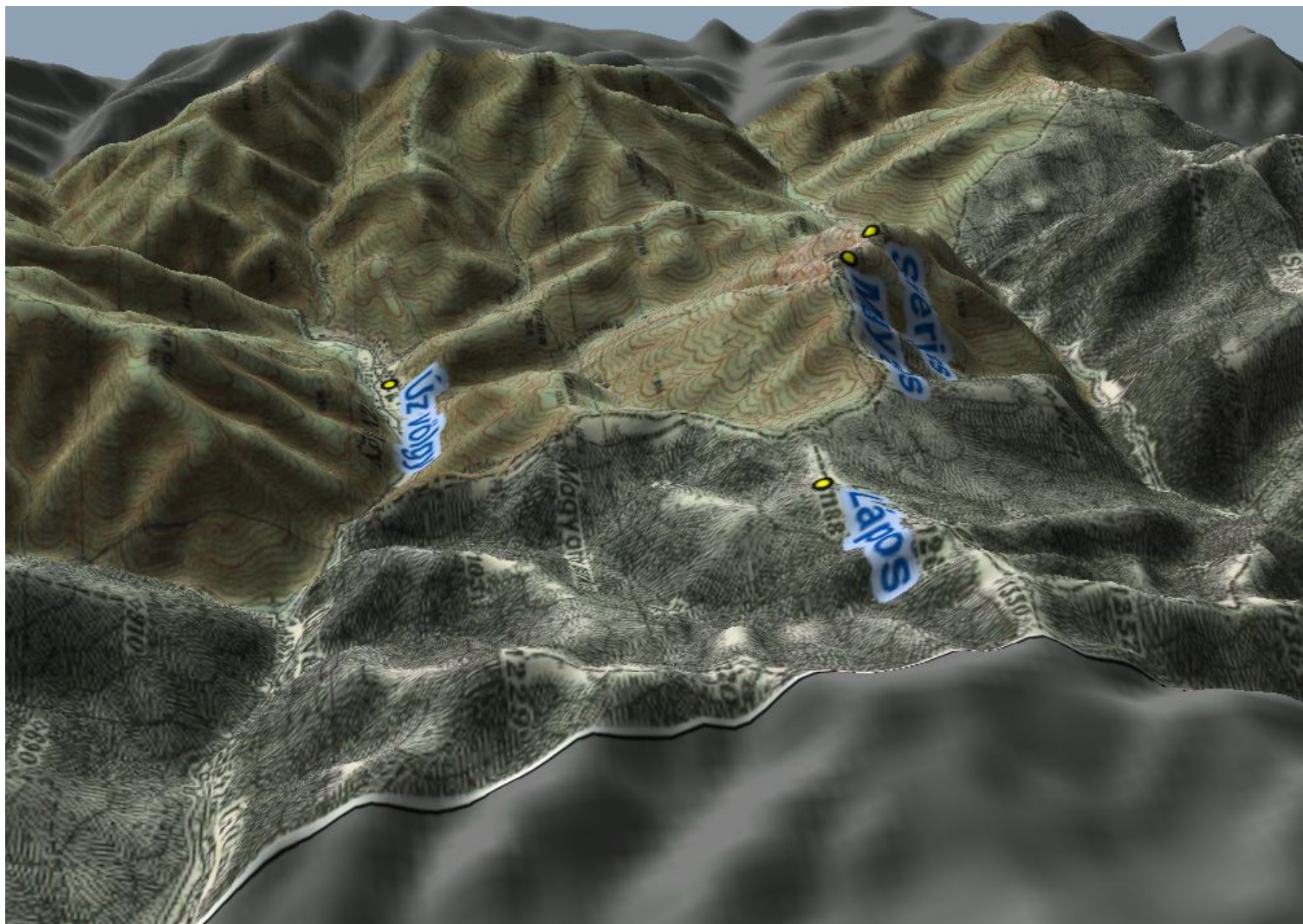
d./ A derék vitéz, ezen háború folyamán már oly számos esetben bevált 10. honvéd gyalogezred, mely a beosztott műszaki csapatokkal együtt aránylag oly rövid időn belül képezte ki magát elsőrangú rohamcsapattá.”

Ábrák, térkép-vázlatok, mellékletek

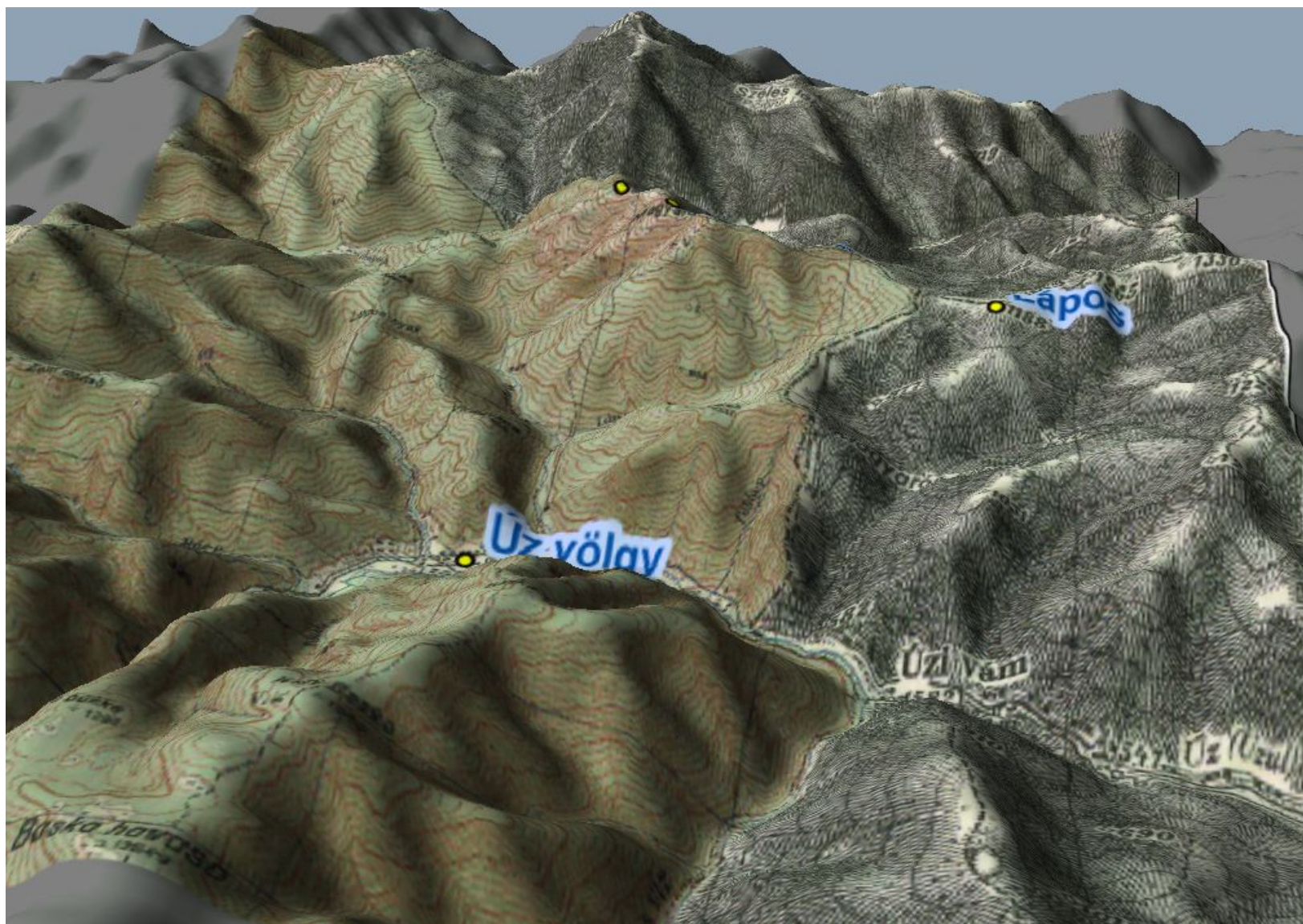
1. vázlat. Magyaros-tető és környéke

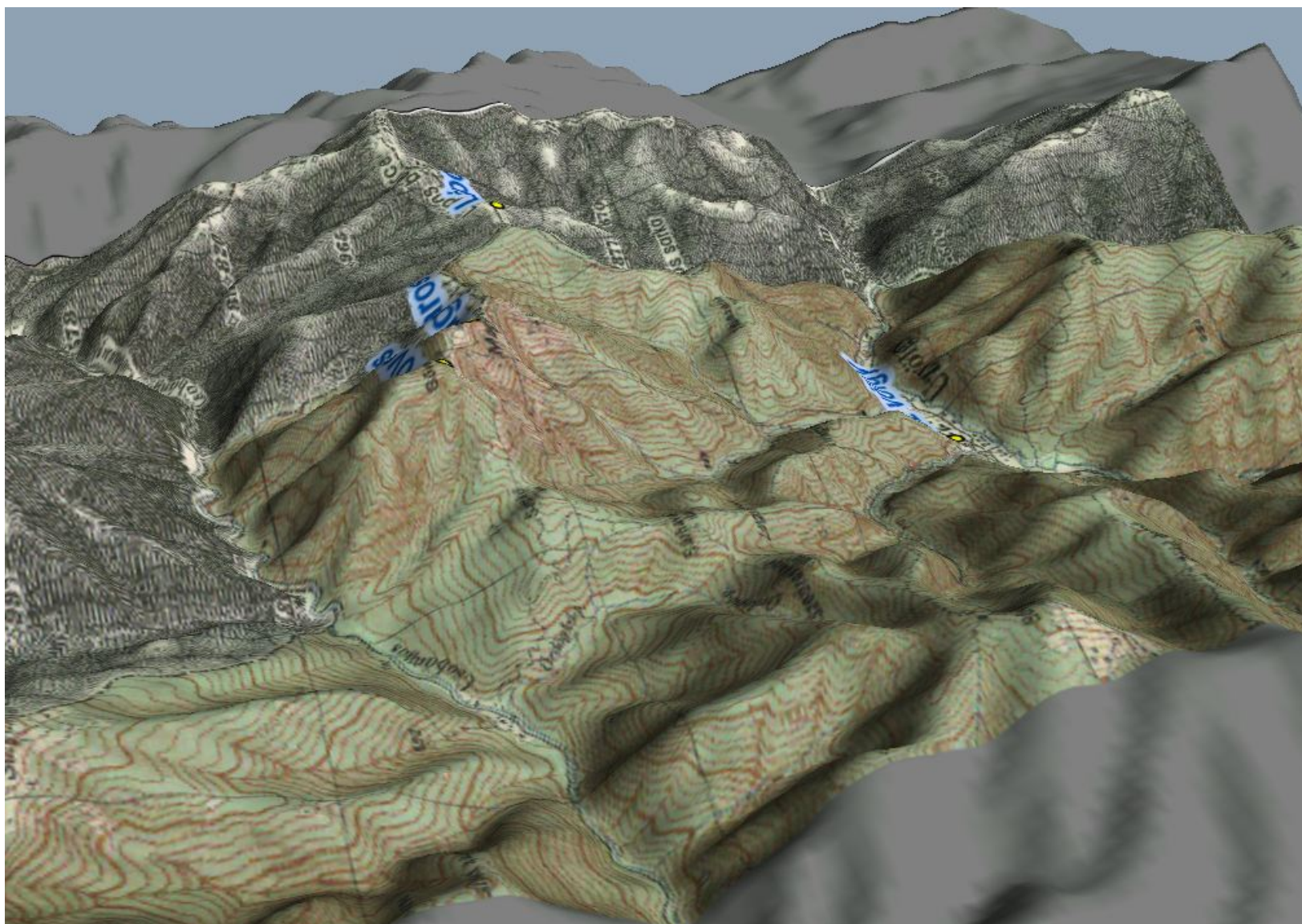
2. vázlat A Magyaros-tető és környéke kelet felől

3. vázlat A Magyaros-tető és környéke dél felől

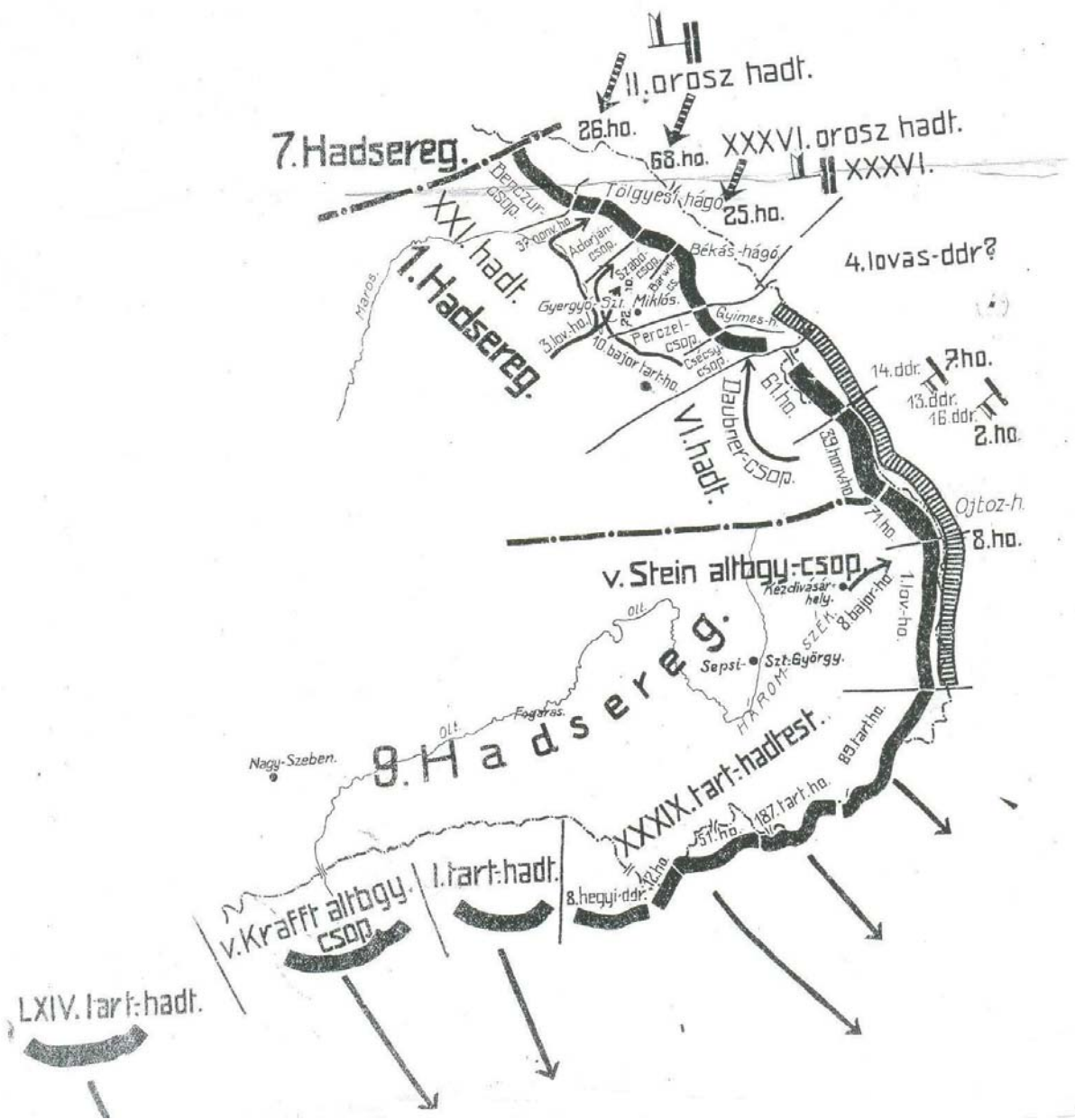

4. vázlat. A Magyaros-tető és környéke nyugat felől

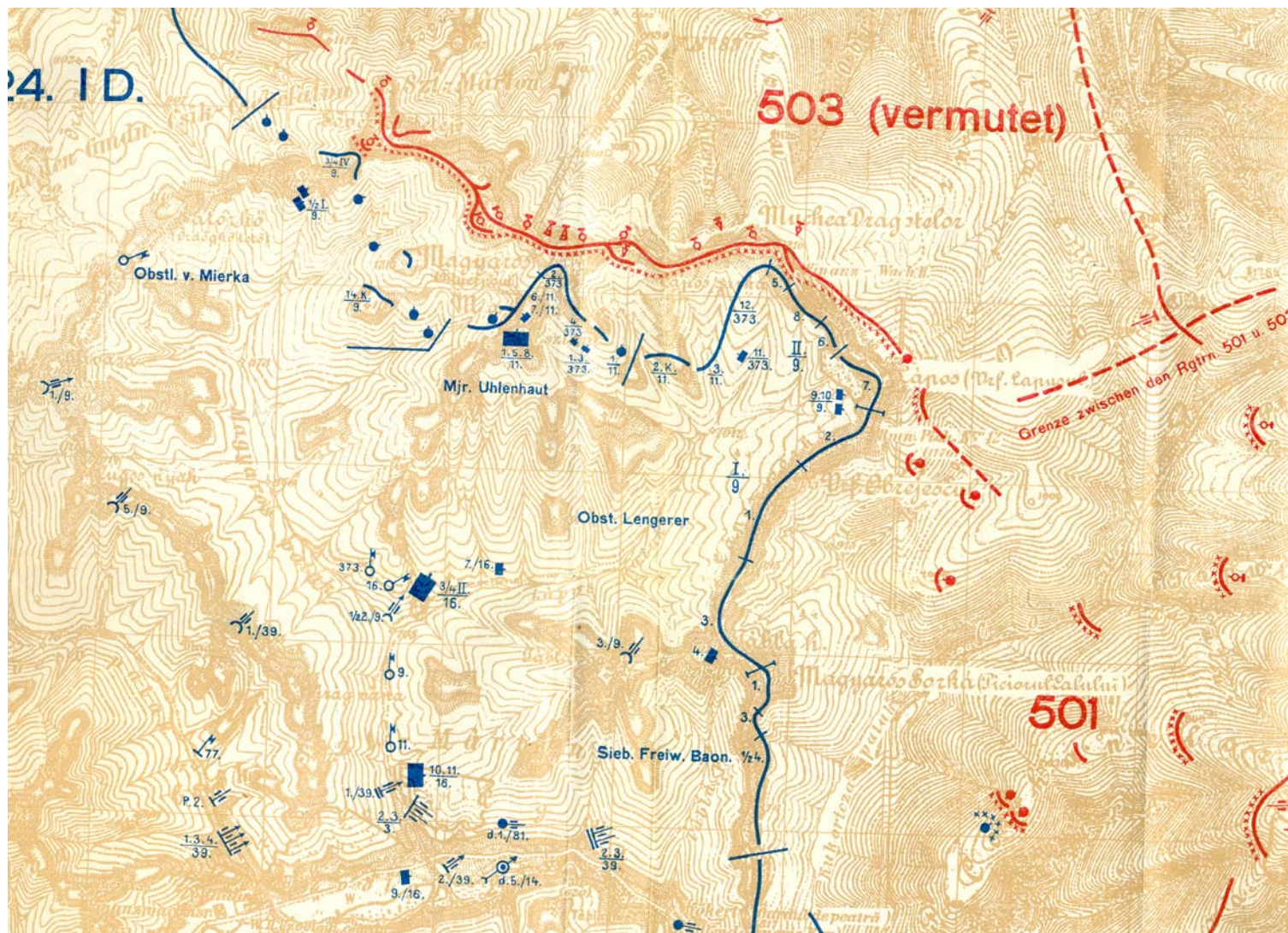

5. vázlat.

Általános helyzet a román hadszíntéren 1916 novemberében

6. vázlat. Megindulási állások

1.sz. melléklet

Rövidítések

á.	ágyú
av.	aknavető
e.	ezred
gpu.	géppuska
grv.	gránátvető
gye.	gyalogezred
honv.	honvéd
k.	könnyű
k.u.k.	császári és királyi
köz.	közepes
mű.	műszaki
n.	nehéz
pk.	parancsnok
szd.	század
t.	tábori
tar.	tarack
ut.	utász
zlj.	zászlóalj

2.sz. melléklet

Erő és eszközök csoportosítása az 1917. március 8-i Magyaros-tető elleni támadáshoz

Csoportosítás	Söverjesi csoport pk. Mierka alezredes	Magyaros csoport pk. Sáfrán alezredes	Lápos csoport pk. Nyékhegyi alezredes
Rohamcsapatok	10. honv.gye. 4. szd.	10. honv.gye. 7. szd. (2 db. gpu.) 10. honv.gye. I. zlj. (3 szd., 4 db. gpu.) 10. honv.gye. II. zlj. (3 szd., 8 db. gpu.) 10. honv.gye. III. zlj. (3 szd., 4 db. gpu.)	10. honv.gye. 11. szd.
Támadó gyalogság	9. k.u.k. gye. IV. zlj (4 db. gpu, 2 db. gyá.) 9. k.u.k. gye. 1.2. szd. (2 db. gpu.)	11. honv.gye. 2. szd. (2 db. gpu.) 11. honv.gye. II. zlj. (2 db. gpu.) 373. k.u.k. gye. I. zlj. (6 db. gpu.)	11. honv.gye. I. zlj (3 szd., 4 db. gpu.) 373. k.u.k. gye. 11.12. szd (3 db. gpu.) 9. honv.gye. 9.10 szd.
Támadó műszaki csapatok	39. egyesített ut. szd. 7. ut.szd. részei 11. mű.szd. fele	9/4. ut.szd. 5. bajor ut.szd. 10. mű.szd. 11. mű.szd. részei	3/5. ut.szd.
Harceszközök	3 db. német köz.av. 8 db. német k av.	6 db. német n.av. 6 db. német köz.av. 10 db. német k.av. 6 db. kis grv.	4 db. német köz.av.
Hadosztály tartalék	16.honv.gye. 9. 11.szd a Sátorkő magaslaton	16.honv.gye. 11.szd. a Magyaros-völgyben	16. honv.gye. 10. 12. szd. a Magyaros-völgy déli kijárat
Támadó tüzérség	9.h.tü.e. 5. ü. (2db. 7,5 cm. h.á.) 9.h.tü.e. II. ü. (2db. 10 cm. h.tar.) 24.t.tar.e. 3. 4. ü. (8db. 10 cm. t.tar.) 35.t.tar.e. 6.ü. (4db. 10. cm. t. tar.) 39.honv.t.tü.e. 1.n.ü. (4 db. 15 cm. tar.) 10.t.tü.e. 6.ü. (2db. 15 cm. tar.) 39.honv.t.tü.e. 4.n.ü. (2db. 10.4 cm. á.)	9.h.tü.e. 3.4.ü. (7db. 7,5 cm.h.á.) 39.h.tü.o. 1.ü. (4 db. 75 cm. h.á.) 9.h.tar.e. I.ü. (4 db. 10 cm.h.t.) 39.honv. t.tar.e. 1.2.4.ü. (18 db. 10.cm t.tar.) 39.honv.t.tar.e. 2.3.n.ü. (3 db. 15 cm.t.tar.) 14.honv. t.tar.e. 5.ü. (4 db 15 cm. t.tar.) 81.t.tar.e. 1.ü. (4 db. 15 cm. t.tar.) 14.német t. tar.e. 9. ü. (3 db. 21 cm. mozsár)	9.h.tü.e. 3.5.ü. (3 db. 75 cm. h.á.) 3 db 7,65 próbálóveg 39.honv.t.tar.e. 3.ü. (6 db. 10 cm. t.tar.)
Az ellenséges tüzérség leküzdésére létrehozott csoport	Csobánosi szakasz: 24.t.tar.e 1.ü. (2 db. lg.) 9.t.tar.e 4.ü. (6 db.10 cm. t.tar.) 10.t.tar.e. 6.ü. (2 db. 15 cm. t.tar.)	Láposi szakasz 3.(39.)t.á.e. 2.3.ü. (12 db. 8 cm. t.á.) 9.h.tü.e. II.ü. (2 db. 10 cm. h.tar.)	Úz-völgyi szakasz 3.(39.)t.á.e. 1.ü. (4 db. 8 cm. t.á.) 47.t.tar.e. 6.ü. (4 db. 10 cm. k.t.tar.) 81.t.tar.e. 2.ü. (4 db. 15 cm. t.tar.)
Elszigetelő és gáztüzérség	24.t.tar.e. 1.3.ü. (8 db 10 cm.t.tar.) 1. próba t.á.ü. (4 db. próba t.á.)		

Tüzérségi lőszerfelhasználás – Magyaros-tető, 1917. március 8.

		osztrák-magyar lőszer										német lőszer						összesen	
		t.á.	h.á.	t.tar. 14M	h.tar 10M	1 p.á.	2 p.á.	n.tar. 99M	n.tar 14M	n.á.	összesen	t.á.	k.t.tar.		n.t.tar.		21 cm		összesen
													normál	gáz	normál	gáz			
a támadási terv szerint számolt lőszerigény	az ellenséges állások leküzdésére	-	6 000	14 250	900	-	2 250	1 050	1 200	750	26 400	-	-	-	2 400	-	600	3 000	29 400
	az ellenséges tűzértség és új célokra	8 000	-	400	900	-	-	-	600	-	9 900	-	3 500	-	2 600	-	-	6 100	16 000
	a közeledő utak lezárására	-	-	3 400	-	2 500	-	-	-	-	5 900	-	-	-	-	-	-	-	5 900
	gázlövés a Csobános-v-be	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 440	-	800	-	2 240	2 240
	összesen	8 000	6 000	18 050	1 800	2 500	2 250	1 050	1 800	750	42 200	-	3 500	1 440	5 000	800	600	11 340	53 540
"Abwehr-Nord" részére kiutalt		6 804	7 200	5 760	1 800	1 440	-	1 050	1 008	300	25 362	271	2 821	3 000	5 959	1 465	622	14 138	39 500
márc 7-én elhasznált	lövegenként	32/ 1 133	24/ 986	58/ 548	4/ 1 382	4/ 1 143	3/ 1 008	4/ 870	3/ 1 672	2/ 695	-	24/ 1 083	16/ 1 139	4/ 750	16/ 389	4/ 366	3/ 207	-	-
	összesen	36 271	22 664	31 784	5 530	4 572	3 024	3 480	5 016	1 390	113 731	25 992	18 224	3 000	6219	1 465	622	55 522	169 253
tényleges felhasználás márc.8-án 8-11-ig		3 789	3 094	12 972	994	1 596	2 524	440	677	191	26 286	271	1 239	2 400	3 148	1 465	246	8 769	35 055
a támadási terv szerint számolt lőszerfelhasználás	több	-	-	-	-	-	274	-	-	-	274	271	-	960	-	665	-	1 896	2 170
	kevesebb	4 202	2 906	5 078	806	904	-	610	1 123	559	16 188	-	2 261	-	1 852	-	354	4 467	20 665
ezzel szemben a kiutalt	több	-	-	7 212	-	156	2 524	-	-	-	9 892	-	-	-	-	-	-	-	9 892
	kevesebb	3 006	4 106	-	806	-	-	610	331	109	8 968	-	1 582	600	2 811	-	376	5 369	14 337

Aknavetők lőszerfelhasználása – Magyaros-tető, 1917. március 8.

tervezett								
tűzelési mód	6 nehéz aknavető		13 közepes aknavető		26 könnyű aknavető			
	vetőnként		vetőnként		vetőnként			
8-9-ig be- és összelövés	4	24	4	52	-	-		
9-10-ig rombolótűz	20	120	20	260	20	520		
10.20-11-ig megsemmisítőtüz	10	60	12	156	30	780		
11-11.10-ig zárótűz	5	30	5	65	30	780		
11.10 től az állások beveteléig zárótűz és rombolótűz az állások felszámolásakor	15	90	20	260	90	2 340		
tartalék a vetőknel	25	150	25	325	90	2 340		
tartalék az Úz-völgyben	20	120	30	390	120	3 120		
összesen		594		1 508		9 880		
ténylegesen	az állásban		440		1 266		7 783	
	705. mp-nál raktárban		18		237		940	
	Aklos-csárdai tartaléknál		84		74		72	
	összesen		542		1 577		8795	

felhasznált												
	ténylegesen az állásokban lévő									Összesen		
	Lápos			Magyaros			Sövényes					
	n.	köz.	k.	n.	köz.	k.	n.	köz.	k.	n.	köz.	k.
vetők száma	-	4	8	6	6	10	-	3	8	6	13	26
a támadáshoz az állásokban meglévő	-	340	2 400	440	691	3 088	-	235	2 295	440	1 266	7 783
lőszerfelhasználás	-	180	1 200	146	333	1 128	-	130	976	146	643	3 304
kevesebb felhasználás	-	160	1 200	294	358	1 960	-	105	1 319	294	638	4 479

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A hadművészet története. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia munkaközössége. Budapest, 1969.
2. A háborúk világtörténete. Budapest, 1988.
3. Magyarország az első világháborúban. Főszerkesztő Szijj Jolán. Petit Real: Budapest, 2000.
4. A világháború 1914-1918. Szerkesztette és kiadja: a Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár. Budapest, 1928.
5. Az egyetemes és a magyar hadművészet története az ókortól napjainkig (tankönyv). Budapest, 1986.
6. A Magyar Honvédség 1848-1989. Egyetemi tankönyv. I. kötet. ZMNE Budapest, 2004.
7. Hadtörténelem a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia számára. Budapest, é.n.
8. Az Osztrák-Magyar Monarchia első világháborús térképei. Keleti front, olasz front. Szerk.: Jankó Annamária, Pollmann Ferenc. DVD 2008.
9. Balogh Sándor szerk.: Magyarország a XX. században. Budapest, 1986.
10. Bánlaky (Breit) József, doberdói: A magyar nemzet hadtörténelme. DVD 2001.
11. Berkó István szerk.: A magyar királyi honvédség története 1868—1918. M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Budapest, 1928.
12. Bencze László: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 2009.
13. Boksay Antal: A felhők katonái. Budapest, é.n.
14. Bombay László-Gyarmati József-Turcsányi Károly: Harckocsik 1916-tól napjainkig. Budapest, 1995.
15. Breit József: A gyalogság harcászata. Budapest, 1907.

16. Czékus Zoltán, vitéz: Az 1914-18. évi világháború összefoglaló történelme. Budapest, 1930.
17. Doberdói Bánlaky József: A m. kir. kassai 39. honvéd gyaloghadosztály harcai Erdély keleti határán. A Magyaros-tető elfoglalása 1917. március 8-án. (Különlenyomat. Budapest, 1944.)
18. Doromby József, vitéz-Reé László (szerk.): A magyar gyalogság. Budapest, é.n.
19. Felszeghy Ferenc, vitéz (szerk.): A magyar tüzér. Budapest, é.n.
20. Galántai József: Az első világháború. Budapest, 1988.
21. Galántai József: Háború és békekötés (1914-1920). Budapest, 1991.
22. Galántai József: Magyarország az I. világháborúban. Budapest, 1974.
23. Galántai József: Szarajevótól a háborúig. Budapest, 1975.
24. Gergely Jenő: A magyarországi forradalmak 1918-1919. Budapest, 1991.
25. Gonda András: Világostól Szarajevóig. Budapest, 1999.
26. Hadtörténelmi szemelvények a világháborúból. M.kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, é.n.
27. Hajdú Tibor: A magyar katonatiszt. (1848—1945.) Budapest, 1989.
28. Hajdú Tibor: Tisztikar és középosztály a dualizmus korában. Budapest, 1991.
29. Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.
30. Kováts Zoltán-Lugosi József—Nagy István-Sárhidai Gyula: Tábori tüzérség. Budapest, 1988.
31. Magyarország hadtörténete. Szerk.: Liptai Ervin. II. kötet. Budapest 1985.
32. Magyarország története VII. 1890—1918. Budapest 1978.
33. Móricz Pál: A magyar királyi honvéd. Budapest, 1928.
34. Nagybacsoni Nagy Vilmos: A Románia elleni hadjárat. I. kötet: Erdély. II. kötet: Havasalföld meghódítása. Budapest. é.n.
35. Nagyvárad Sándor-M. Szabó Miklós-Winkler László: Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből. Budapest, 1986.

36. Németh József ny. vkszt. őrnagy: Harcászati tapasztalatok. Budapest, 1929.
37. Páncél Ottó: A hadművészet fejlődése az első világháborúban. ZMKA Budapest, 1961.
38. Pilch Jenő: A világháború története. Franklin, Budapest é.n.
39. Ravasz István (szerk.): Boldogtalan hadiidők 1914 – 1918. Petit Real kiadó, Budapest. 2004
40. Stromfeld Aurél: Hadseregszervezés. Magyar Katonai Közlöny kiadása, Budapest, 1911.
41. Szabó László: Doberdo, Isonzo, Tirol. Budapest, 1980.
42. Szabó László: A nagy temető: Przemysl ostroma 1914-1915. Budapest, 1982.
43. Szabó László: A hadművészet fejlődése az első világháborúban. ZMKA. Budapest, 1963.
44. Szabó Balázs: A légvédelem kialakulása és fejlődése az első világháborúban. ZMKA Budapest, 1964.
45. Szabó József őrnagy: Az első világháború. Hadtörténelmi jegyzet. ZMNE. Budapest, é.n.
46. Szurmay Sándor: A magyar katona a Kárpátokban. M. kir Egyetemi Nyomda, Budapest 1940.
47. Weninger László Vince, Dr.: A gázháború. Magyar Külügyi Társaság, Budapest, 1928
48. Wulf, Olaf: Dunai hajóhad a világháborúban 1914-18. Budapest, év nélkül.